

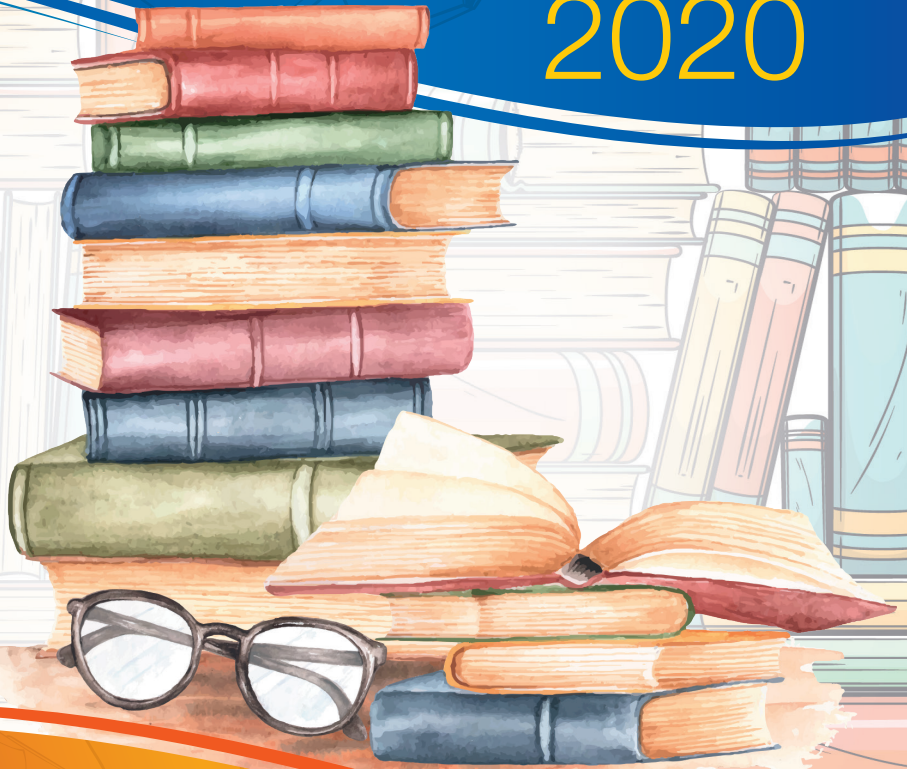
"समाज रूपान्तरणका लागि पुस्तकालय"

SOUVENIR

13th LIBRARY DAY

2020

स्मारिका

तेह्रौं पुस्तकालय दिवस

२०७७

LIBRARY DAY
SOUVENIR

2020

स्मारिका
तेह्रौं पुस्तकालय दिवस
२०७७

प्रकाशक
तेह्रौं पुस्तकालय दिवस मूल आयोजक समिति

LIBRARY

SOUVENIR

2020 (2077)

स्मारिका

तेह्रौं पुस्तकालय दिवस

२०७७

सम्पादन समूह

यादवचन्द्र निरौला	- संयोजक
इन्द्रप्रसाद अधिकारी	- सदस्य
राजेन्द्र न्यौपाने	- सदस्य
चन्द्रकिरण श्रेष्ठ	- सदस्य
प्रविण पौडेल	- सदस्य

प्रकाशक : तेह्रौं पुस्तकालय दिवस मूल आयोजक समिति

डिजाइन/लेआउट मुद्रण

सोपान प्रेस प्रा.लि.

डिल्लीबजार, काठमाडौं, फोन नं. ०१-४४४२२०६

नेपाल सरकार

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाडौं, नेपाल

मा. गिरिराजमणि पोखरेल
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्री

पत्र संख्या :-

चलानी नं.:-

मिति :- २०७७/०५/०९

विषय :-

शुभकामना

तेह्रौं पुस्तकालय दिवसको अवसरमा पठन संस्कृति, पुस्तकालय तथा सूचना सेवासँग सम्बन्धित विभिन्न लेख, रचनाहरू समावेश गरेर स्मारिका प्रकाशन गर्न लागेको जानकारी पाउँदा खुसी लागेको छ।

पुस्तकालयहरू राष्ट्रका गहना हुन्। संविधानको मर्म र भावना अनुरूप शिक्षाको पुनरसंरचना सँगसँगै पुस्तकालयहरूको पुनरसंरचना तथा व्यवस्थापन जरुरी छ। पुस्तकालयहरू आम जनताको निरन्तर सिकाइको आधार बन्नसक्नु पर्छ। नेपालकै इतिहासमा पहिलोपटक पुस्तकालय स्थापना गर्नाका लागि लालमोहर जारी भएको ऐतिहासिक दिनको स्मरणमा पुस्तकालय दिवस मनाउन थालिएको हो। यसरी पुस्तकालय दिवस मनाउँदै गर्दा राष्ट्रिय पुस्तक नीति तर्जुमा भई स्वीकृतिको चरणमा अगाडि बढेको कुरा जानकारी गराउन चाहन्छु।

यतिवेला विश्वसँगै हामीपनि कोभिड-१९ सँग लडिरहेको छौं। विज्ञहरूका अनुसार यसको प्रभाव अरू लामो समय सम्म रहन सक्ने देखिएकोले प्रत्यक्ष साक्षत्कारमा आधारित सिकाइ क्रियाकलाप तत्काल सम्भव देखिदैन। वैकल्पिक माध्यमबाट विद्यार्थीहरूको सिकाइ निरन्तरताको लागि सबै खालका पुस्तकालयहरूले आफुसँग भएका पठनसामग्रीहरूलाई विद्युतीकरण गरी अनलाइन तथा भर्चुअल माध्यमबाट घर र समुदायलाई नै शिक्षालयको रूपमा विकास गर्नका लागि सेवा दिन सक्नु पर्दछ। यसो भएमामात्रै प्रविधिमैत्री पुस्तकालयको अभियान सफल हुनेछ। यस कार्यमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले नेतृत्वदायी भूमिका खेल्नेछ।

अन्त्यमा, “समाज रुपान्तरणका लागि पुस्तकालय” आदर्श वाक्यसहित मनाउन लागिएको तेह्रौं पुस्तकालय दिवसको अवसरमा प्रकाशित यस स्मारिकामा समावेश हुने विभिन्न सिर्जनाहरूले अन्तरनिहित क्षमता प्रणुफुटन र सिर्जनशिलता एवम् पठन संस्कृतिको विकास र विस्तारमा मद्दत पुग्ने अपेक्षा सहित प्रकाशन निरन्तरताको कामना गर्दछु। हार्दिक शुभकामना !

गिरिराजमणि पोखरेल

मन्त्री

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

पत्र संख्या:-

चलानी नं.:-

सिंहदरबार,
काठमाडौं, नेपाल ।

मिति:- २०७७/०५/११

हार्दिक शुभकामना !

सभ्यताको विकासका क्रममा घटेका विभिन्न घटनाका दस्तावेजहरूलाई व्यवस्थित राख्ने ठाउँ पुस्तकालय हो। पुस्तकालयले समाज विकासका विभिन्न अवस्थाको प्रतिबिम्बन गर्दछ। सबै किसिमका पुस्तकालयहरूको काम आआफ्ना पाठक वर्गको सेवा गर्नु भएपनि सार्वजनिक र सामुदायिक पुस्तकालयलाई सबैभन्दा सस्तो एवम् सुलभ ढङ्गले ज्ञान प्राप्त गर्ने थलोको रूपमा लिइन्छ। विभिन्न मुलुकले औपचारिक शिक्षा प्रदान गर्ने शैक्षिक संस्था जस्तै सामुदायिक र सार्वजनिक पुस्तकालयको स्थापना, सञ्चालन र विकासमा विशेष जोड दिएका छन्।

नेपालमा पुस्तकालयका माध्यमबाट ऐतिहासिक दस्तावेजहरूको संरक्षण, सम्बर्द्धन र उचित प्रयोग गर्ने उद्देश्यले २०८ वर्ष अगाडि पुस्तक चिताइ तहविल नामको पुस्तकालय स्थापना गर्न लालमोहर जारी गरिएको ऐतिहासिक दिनको संज्ञना स्वरूप सम्बत् २०६५ देखि हरेक वर्ष भाद्र १५ गते पुस्तकालय दिवस मनाउन थालिएको हो। वर्षेनी पुस्तकालय दिवस मनाउदा देशमा पुस्तकालयहरूको विकास एवं पठन संस्कृतिको प्रवर्द्धन कार्यमा जुट्ने सबैलाई यो कार्यमा थप कटिबद्ध भई लाग्ने हौसला प्राप्त हुने निश्चित छ।

कोभिड-१९ को कारण घरघरमै बस्नुपर्ने विशिष्ट परिस्थितमा "समाज रूपान्तरणका लागि पुस्तकालय" आदर्श वाक्यका साथ तेही पुस्तकालय दिवस मनाइदै छ। पाठक पुस्तकालयसम्म आउन नसक्ने यो अवस्थामा पुस्तकालयमा भएका पठन सामग्रीहरूलाई नै पाठक समक्ष पुर्याउनका लागि पुस्तकालयकर्मीहरूको विशिष्ट भूमिका रहन्छ। पुस्तकालयमा भएका पठन सामग्रीहरूलाई डिजिटाइज गरेर विद्युतीय पुस्तकालयका रूपमा रूपान्तरण गर्न सके यसले भर्चुअल विधिबाट ज्ञान प्राप्त गर्न धेरै सहयोग गर्न सक्छ। पुस्तकालय दिवसका अवसरमा पुस्तकालयको परिवर्तित भूमिका लगायतका समसामयिक लेख रचनाहरू सङ्कलन गरेर स्मारिका प्रकाशन हुन लागेको थाहा पाउँदा खुशी लागेको छ। यस स्मारिकाले नेपालको पुस्तकालय क्षेत्रमा भइरहेका गतिविधि तथा जानकारी दिने विश्वास लिएको छु।

अन्त्यमा तेही पुस्तकालय दिवस मनाउने कार्यमा संलग्न सबै उपसमितिका संयोजक, सदस्य तथा प्रकाशन उपसमितिका सदस्यहरूलाई धन्यवाद दिदै प्रकाशनको सफलताको कामना गर्दछु।

डा. सजय शर्मा
सचिव

शिक्षा औपचारिक, अनौपचारिक तथा अनियमित माध्यमबाट प्राप्त गर्न सकिन्छ । पुस्तकालयबाट प्राप्त गरिने ज्ञान औपचारिक भन्दा अनौपचारिक र अनियमित प्रकृतिको हुन्छ । पुस्तकालय प्रयोगमा रुची जगाउने, अध्ययन संस्कृतिको विकास गर्ने, सूचना एवम् ज्ञानमा आधारित समाजको निर्माणका लागि वातावरण सिर्जना गर्ने, औपचारिक शिक्षण सिकाइ सम्बद्ध क्रियाकलापमा पुस्तकालयको उपयोग गर्ने, बानीको विकास गर्ने, मुलुकका हरेक स्थानीय सरकारलाई सार्वजनिक तथा सामुदायिक पुस्तकालयको स्थापना र सञ्चालनका लागि प्रेरित गर्ने, पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञानको क्षेत्रमा भएका प्रगति तथा गविविधिहरुको आमसरोकारवालामा जानकारी गराउने, पुस्तकालय सेवा र पेशालाई विश्वव्यापी मान्यताअनुसार सञ्चालन गर्ने प्रमुख उद्देश्यले सम्बत् २०६५ साल भाद्र १५ गतेदेखि नेपालमा पुस्तकालय दिवस मनाउन थालिएको हो ।

संसारका अन्य मुलुकहरुमा पनि विभिन्न नाममा पुस्तकालय दिवस मनाउने गरिएको पाइन्छ । उदाहरणका लागि रसियामा नयाँ शैक्षिक सत्रको पहिलो दिन अर्थात् हरेक वर्षको सेप्टेम्बर १ तारिखका दिन नेशनल नलेज डे मनाइन्छ । रोमानियामा हरेक वर्ष सेप्टेम्बर ११ मा, बेलायतमा फेब्रुअरी १४ मा, भारतमा त्यहाँका प्रथम प्रधानमन्त्री पण्डित जवाहरलाल नेहरुको जन्मदिन नोभेम्बर १४ देखि २० सम्म राष्ट्रिय पुस्तकालय सप्ताह मनाइन्छ । संयुक्त राष्ट्रसंघले समेत अप्रिल १४ लाई अन्तर्राष्ट्रिय ज्ञान दिवसको रुपमा मनाउने सन्दर्भका आधारमा सम्बत् १८६९ साल भाद्र १५ गते नेपालको इतिहासमा पुस्तक चिताइ तहविल नामक पुस्तकालय स्थापना गरी नियमित रुपमा सञ्चालन गर्नका लागि कर्मचारी तथा बजेटको समेत व्यवस्था गरेर लालमोहर जारी भएको ऐतिहासिक दिन भएकाले यस दिनलाई नेपालमा पुस्तकालय दिवसका रुपमा मनाउनु सान्दर्भिक मानिएको हो ।

कोभिड-१९ अर्थात् नोवल कोरोना भाइरसको विश्वव्यापी महामारीका कारण यस वर्ष विगतका वर्षहरुमा जस्तो पुस्तकालय तथा पठन संस्कृति संग सम्बद्ध सबै सरोकारवालाहरुलाई एकै थलोमा जम्मा गरेर कार्यक्रम सञ्चालन गर्न संभव नभएपनि पुस्तकालयसंग सम्बद्ध संस्थाले विभिन्न शीर्षकमा भर्चुअल कार्यक्रम गरेर पुस्तकालय दिवस मनाएका छन् । बन्दाबन्दीको पालना गर्दै सम्पादन गरिएका यस्ता कार्यबाट चुनौतिहरुका विच अवसर र विकल्प खोज्न सकिन्छ भन्ने पाठ सिकाएको छ । यतिमात्र होइन हरेक समस्याले अनन्त संभावनाहरु बोकेर ल्याउछन् भनेजस्तै कोभिड-१९ पछिका पुस्तकालयहरु अनलाइन पद्धतिमा गएर २४ सै घण्टा सेवा प्रवाह गर्न सक्षम हुने अवसर समेत आएको छ । स्मारिकामा प्रकाशित अधिकांश लेखरचनाहरु पुस्तकालय, पठन संस्कृति विकास र कोभिड-कै सेरोफेरोमा केन्द्रित रहेका छन् । कोभिड-१९ अधि सरकारी प्राथमिकतामा नपरेको यो क्षेत्रमा संलग्न जनशक्तिहरुका लागि केहि गरेर देखाउने अवसर समेत हो यो । शिक्षण सिकाइमा सहजीकरण गर्नका लागि अवका पुस्तकालयहरुले भर्चुअल सेवाका माध्यमबाट हरेक पाठकको पहुँचमा पुग्न पनि आफूमा भएका पठन सामग्रीहरुलाई विद्युतीकरण गर्नु आवश्यक भएको छ । यसो भएमा मात्रै समाज रुपान्तरणका लागि पुस्तकालय भन्ने तेह्रौँ पुस्तकालय दिवसको आर्दश वाक्यले सार्थकता पाउनेछ ।

यस वर्ष पुस्तकालय दिवस मनाउने तयारी तुलनात्मक रुपमा केही अगाडिदेखि नै गरिएको भएपनि अधिकांश लेखरचनाहरु अन्तिम समयमा मात्र प्राप्त हुँदा सम्पादन तथा व्यवस्थापन पक्ष चुनौतिपूर्ण रह्यो । लेख्न चाहेको शीर्षकमा पर्याप्त सामग्री पाउन कठिनाई भयो भन्ने प्रतिक्रियाका आधारमा बन्दाबन्दीको असर सिर्जनामा पनि परेको अनुभूति भयो ।

अन्त्यमा स्मारिकामा आफ्ना सारगर्भित मन्तव्यहरु प्रदान गर्नुहुने माननीय मन्त्रीज्यू, श्रीमान सचिवज्यू तथा अमूल्य लेख रचनाहरु प्रदान गर्ने सबै लेखक महानुभावहरु प्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । साथै प्रकाशन उपसमितिमा रहेर लेखरचना सम्पादनमा संलग्न सबै उपसमितिका सदस्यमहानुभावहरु, आकर्षक आवरण तथा सम्पूर्ण स्मारिका डिजाइन गर्नुहुने सोपान डेस्कका नारायण ढकाल तथा मुद्रक सोपान प्रेस प्रा.लि. प्रति मूल समारोह समिति तथा प्रकाशन उपसमितिका तर्फबाट हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

जय पुस्तकालय दिवस

यादवचन्द्र निरौला

संयोजक प्रकाशन उपसमिति

एवम् सदस्यसचिव तेह्रौँ पुस्तकालय दिवस मूल समारोह समिति ।

विषय सूची

१. किताबको सङ्गत सुकुम शर्मा	१
२. अक्षरको मोह, इन्द्र रेग्मी	४
३. नेपालमा ISBN को सुरुवात, प्राविधिक पक्ष र अद्यावधिक प्रगति, आई.पी.अधिकारी	६
४. खोइ हामी कहाँकहिले आउलान् ती दिन, नगेन्द्र बस्नेत	११
५. सामुदायिक क्याम्पसका पुस्तकालयको व्यवस्थापनमा देखिएका समस्या र समाधानका उपायहरू, विमल नेपाल	१३
६. बदलिदो परिवेशमा विद्युतीय पुस्तकालय, जानकी कर्माचार्य	१७
७. विद्या, खिम ब. लामिछाने	१९
८. ज्ञानको तिर्खा र बन्दाबन्दीले देखाएको विकल्प, सूर्य क्षेत्री	२०
९. नेपालमा पुस्तकालयको विकास र नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय, रमेशकुमार भुसाल	२३
१०. मदन पुरस्कार पुस्तकालयको क्षणपत्र सङ्ग्रह: एक भलक, प्रविण पौडेल	२८
११. नेपालमा पुस्तकालय दिवस: उपलब्धी र सन्देश, विजय शर्मा	३०
१२. त्रि.वि.मा बाह्रौं पुस्तकालय दिवस २०७६: एक संस्मरण, विजय शर्मा	३३
१३. ज्ञानको सागर: पुस्तकालय, सन्दीप सापकोटा	३७
१४. विद्यालय बन्द रहँदा बालबालिकाहरूलाई घरमा कसरी सिकाउँने ?, हुपेन्द्र तिम्सिना	४१
१५. उपेक्षित पुस्तकालय सेवा, मुना अधिकारी	४४
१६. पुस्तकालय, गौरी ढकाल	४६
१७. पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान सेवामा तालिमको आवश्यकता, प्रमिला आचार्य (अधिकारी)	४७
१८. अनुसन्धानात्मक कार्यमा पुस्तकालयकर्मीको भूमिका, मीन कुमारी डल्लाकोटी	४९
१९. पूर्वीयज्ञान र पुस्तकालय, अनिता मण्डारी (पौडेल)	५२
२०. धार्मिकदृष्टिमा पुस्तक र पुस्तकालयको महत्व, तोयाराज धिमिरे	५३
२१. पुस्तकालय: लोकतन्त्रको धमनी, दिपेन्द्र मुडभरी	५६
२२. समाज रूपान्तरणको लागि पुस्तकालय, निमा धिताल (पण्डित)	५९
२३. बन्दाबन्दी र पुस्तकालय, धनकुमार श्रेष्ठ	६४
२४. कञ्चनजङ्घा सार्वजनिक पुस्तकालय, बाबुराम श्रेष्ठ 'वर्षा'	६५
२५. विद्युतीय पुस्तकालय : आजको आवश्यकता, गोमा लुईटेल	६७

२६. पुस्तकालय दिवसका अवसरमा सम्मानित व्यक्ति तथा संस्थाहरू: एक सिंहावलोकन, यादवचन्द्र निरौला	६९
२७. कैलाली जनपुस्तकालयको परिचय, योगदान र अवस्था, लेखराज जोशी	७९
२८. पुस्तकालय महापर्व, इन्दिरा दली	८२
२९. बुबा काठमाडौं जमलमा रहेको पुस्तकालय घुम्न जाउँ !, चन्द्रकिरण श्रेष्ठ	९५
३०. पुस्तक र पुस्तकालयका कुरा: १३ औं पुस्तकालय दिवसको सन्दर्भमा, जुजुभाई डंगोल	९९
३१. जाँउ की नजाँउ अमेरिका !, मुरारिविजोद पोखरेल	१०३
३२. भीमेश्वर पुस्तकालयदेखि सामुदायिक सूचना केन्द्रसम्म, भोलाकुमार श्रेष्ठ	१०८
३३. Using WordPress and SubjectsPlus API for Library Website, Goma Banjade.....	१११
३४. Information Literacy Skill to Navigate Electronic Resources in Digital Environments, Prem Raj Adhikari	११७
३५. Arousing Curiosity in Readers as the Key to Success, Uma Nath Sharma	११७
३६. Utilization of Data Cube in Presenting Library Statistics, Kishor Paudel, Lila Nyaichyai	१२३
३७. Challenges and Safeguarding Measures for Digital Data Preservation, Sanjeev Singh, Lila Nyaichyai.....	१२९
३८. Digital Inclusion and Access to Information in Public/Community Libraries of Nepal: Some glimpses in the context of COVID-19, Gita Thapa Giri	१३४
३९. Digital Library: Need of the Day, Jyoti Bhattarai	१३९
४०. VuFind: an Open Source Information Retrieval Tool, Rajendra Neupane	१४१
४१. Libraries are in Clouds, Vishma Prasad Bhattarai	१४५
४२. Digital library development: Digitization Activities of Some Libraries in Nepal, Bina Vaidya	१५३
४३. Reading as a Way of Gaining Knowledge, Uma Nath Sharma	१५८
४४. Knowledge Organization System in Digital libraries of Nepal, Pooja Sharma, and Lila Nyaichyai.	१६२
४५. Libraries and Education in Nepal- A Thirty year Retrospective, Dr. Antonia Neubauer	१७०
४६. The Role of the Libraries in the Development of the Nation in the Perspective of Transformation and Innovation, Mr. Upendra Prasad Mainali	१७३

किताबको सङ्गत

सुकुम शर्मा

नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

किताब के हुन् ? भन्ने प्रश्नको उत्तर सजिलै दिन सकिन्न । यसमा किताब के होइनन् र ? भन्ने प्रतिप्रश्न सोध्न मन लाग्छ । किताबमा मान्छेको सभ्यता बाँचेको छ । यो सभ्यता किताबकै आड लिएर युगयुगसम्म बाँचेको छ । आफ्नो वर्तमानमा उभिएर मान्छेले पुर्खाहरूको ऊर्जा र आउने पुस्ताको मुस्कानलाई किताबमा साटेको हुन्छ । वर्तमानमा पनि जीवनको उत्साहलाई शब्दमा सहायक बनाएर वैचारिक डोरेटो कोरेको हुन्छ । मान्छेजस्तै हुन्छन् किताबहरू । त्यहाँ जीवनको गतिशीलता हुन्छ, त्यहाँ समयको उत्सव हुन्छ र निश्चल मनको आत्मीयता साटिएको हुन्छ । अलि बढी भावुकता भयो कि ? मेरा किताबहरू मान्छेको समाज जस्तै बाँडिएका छन् । पसिनाले लेखिएका ती किताबलाई म महान् कार्य मान्दछु । त्यो शब्दको पसिना पसिनामा बाँचेको आदर्श मात्र होइन । यो परिश्रमीको जीवन जगत्लाई भन्न सक्ने महान् साधना हो । तब त भन्न सकिन्छ, तिनै महान् कर्मीहरूको महान् कार्य नै किताब हो । यही किताबसँग मन साटेर जीवन पढ्न सहज मान्नु नै किताबको सङ्गत हो ।

किताबको सङ्गतमा कसरी लागियो भन्ने मसँग कुनै प्रमाण छैन । आफ्नै अनुभूतिका दीप्तिमा मेरा लागि किनिएको पहिलो पुस्तक ठूलो वर्णमाला जति उज्यालो अरू कुनै पनि लाग्दैन । त्यस्तै आमाका काखमा कपुरी क भनेर अक्षर फट्कारेको र ठूलो वर्णमाला पुस्तकमा रमाउँदाको जति मजा आजसम्म अर्को छैन । त्यहीँबाट पुस्तकसित परिचय गराएर पुस्तकलाई ढोग गर्न लगाउने आदर्शमा नै पुस्तकसँगको सङ्गत अधि बढेको हो कि ? पुस्तकलाई जतन गर्न सिकाउने मेरी आमैको अनपढ आँखाहरूको स्नेहले गर्दा नै मैले पढ्ने वातावरणको बोध गरेको हुँ । आफू अनपढ भए पनि

शिक्षाको महत्त्व बुझ्दै होला, आमैले मलाई घिसाउँदै स्कूलमा पुर्‍याएको दृश्य आँखामा सधैं मायालु बन्न रुचाउँछ । गुरुहरूले घोकाएका पाठ भन्दा आमाले चिनाएका अक्षरमा बढी मात्रामा स्नेह भरिएको मैले अद्यापि जोखिरहेको छु । कक्षाको पारसँगै मेरा लागि किनिएका पुस्तकहरूको सङ्ख्या धेरै भए पनि मैले आफैँ किनेको पहिलो पुस्तकको कथा सम्झँदा पनि आँडै जुरुङ्ग हुन्छ ।

त्यतिबेला लाहुरबाट आएका लाहुरेवाले मिठाई खानका निम्ति दिएको पैसामा हजुरबाको माया थपिएपछि त मेरो खल्तीको फुर्ति नै अर्कै भयो । त्यस फुर्तिमा अचम्मैको उत्साह थपिएको थियो । संयोग पनि त्यस्तै पर्थो, स्कूलमा पढाइ नभएपछि त बजार घुम्न जान पाइयो । पुस्तक पसलका पेटीमा राखिएका थुप्रै पुस्तकमध्ये एउटा चिप्लो गातो भएको किताबले मलाई सारै लोभ्यायो । हातमा लिएर पाना पल्टाउँदा त त्यसभित्रका आकर्षक तस्विरले भित्रैबाट काउकुति लगायो । त्यतिखेर तिनचार रूपैयाँ परेको त्यो पुस्तक सोभियत सङ्घ सम्बन्धी भएको मैले धेरैपछि मात्र थाहा पाएँ । किताब लिएर घरमा आएपछि मेरा परिवारका सदस्यहरूले मलाई अचम्मैसित हेरेका थिए । त्यसपछि मैले किनेको पुस्तक राजनीतिसँग जोडिएको पनि मैले चाल पाएँ । त्यतिखेर मैले जति रुचाएर त्यो किताब किनेको थिएँ, मिठाईमा रसाएको मुखलाई आँखाको स्वादमा साट्न चाहेको थिएँ तर घरपरिवारले यस्ता किताब पढ्ने बेला भएको छैन भनेको सुन्दा मेरा आँखा केही लामा बनेका थिए । मलाई छक्क पारेर खुल्लुलीमा उक्साएको शब्द भने राजनीति थियो । मानव मनको विश्लेषण त के हुन्छ कुन्नि त्यसपछि, त्यो शब्द आत्मीय भएर जिज्ञासामा साटिन थाल्यो । आफूले किनेको त्यो

पुस्तक सम्झँदा अहिले पनि अहम्बोध हुन्छ । किताबको सङ्गतमा साटिएको अर्थ गाढा बन्छ ।

रामायण र महाभारत लेख्ने देवता हुन् भनेर आमैले बताएकाले मैले किताब लेख्ने देवता हुन् र आफ्ना बारेमा देवताले लेख्दा रहेछन् भन्ने बुझेको थिएँ । मेरा दिमागमा देवताको आफ्नै किसिमको विचित्र तस्विर नाचेको थियो । मैले कहिल्यै नदेखे पनि दिमागमा भरिएका देवताका कारण मान्छेले किताब लेख्छन् भन्दा त मैले धेरै लामो समयसम्म पत्याइन । आखिर समयले बुझ्न बाध्य बनायो किताब मान्छेले नै लेख्दा रहेछन् । यो बोध पनि किताबकै सङ्गतले गराएको हो ।

किताब लेख्नेको कथाजस्तै छान्नेको कथा पनि मलाई अपत्यारिलो नै लाग्यो । किताब छापेको बयानमा भन्दा पनि मेरो मन अजड्गका काला मेसिनका कल्पनामा आश्चर्यमा परेको थियो । छान्ने मेसिन कस्तो होला ? देउताजस्ता लेखकले लेखेको कुरो कसरी किताब बन्दो हो ? उत्सुकताले जति छोपे पनि वास्तविक तथ्य सजिलैसित ज्ञात भएन । समयक्रममा पाठ्यपुस्तकका सँगसँगै अन्य थुप्रै किताबहरूको परिचय मसँगै सँगालिँदै आएको थियो । आफ्नो पाठ्यपुस्तकमा परेका आदिकवि भानुभक्त आचार्य, महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा आदिका जीवनी पढ्दा र उनीहरूले लेखेका किताबहरूका बारेमा सुन्दा उनीहरू देउता नभई मान्छे नै हुन् भनेर पत्याउन मलाई सारै नै सकस भयो । त्यसबेला देउता र लेखकको तस्विरले दिमागमा रमाइला प्रतिबिम्ब बनाएको पनि स्मृतिमा ताजै छ । आमैले पूजा गर्ने चम्कोमाथि टाँसेका तस्विरजस्तै लेखकहरू हुन् भन्ने मेरो विश्वास नै किताब र लेखक भएर हुर्केको हो । यो विश्वास पुस्तकमा छापिएको तस्विर र देउताको तस्विरमा भिन्नता बुझेपछि नराम्ररी भुँवाँलिएको थियो । देउताबाट मान्छेमा फर्कन गाह्रो भएको मनलाई सम्झँदा अहिले पनि उदेक लागेर आउँछ । अहिले भन्न मन लाग्छ, आखिर विद्याको सङ्गतले मान्छे महान् बन्दछ । विद्या भन्ने चिजै यस्तो जति बाँड्यो उति बढ्ने । वास्तवमा दिने वाला वा दिन सक्ने नै देउता हैन र ? यसरी हेर्दा त लेखक देउता नै रहेछन् । अनि किताबको सङ्गतमा मखख परेर समय बराल्न केही गाह्रो भयो त ?

एक दिन लाहुरबाट फर्केका काकाले आफू छापाखानामा

काम गर्ने गरेको भन्दै बताए-किताब मान्छेले नै लेख्छन् र किताब लेख्ने लेखक हुन् । तिनीहरूले लेखेको कुरा पहिले अक्षर मिलाएर छापिन्छ अनि किताब बनाइन्छ । उनले जति सहज पारामा बताए पनि मेरा दिमागमा किताब मान्छेले नै लेख्छन् भन्ने कुरा घुस्तै घुसेन । मेरो लिडेडिपी र तर्कहीन अहमलाई बुझेर होला काकाले छापाखाना र लेखकलाई राम्रैसँग चिनाउने वचन दिए । छापाखाना हेर्ने दिनमा म सारै नै रमाएको थिएँ । काकाले अक्षर मिलाएको, मेसिनमा छापेको देखाउँदा म रमाइलो संसारमा हराएको थिएँ । त्यसैबेला काकाले मरन्याँसे लुमे मान्छेलाई कवि लेखकका नाममा परिचित गराए । त्यस परिचयसँगै मलाई भोक चल्यो । यस्तो मान्छे नै देउता हो त ? कवि त आमैले टाँसेको तस्विर जस्तो अथवा पाठ्यपुस्तकमा टाँसिएको तस्विर जस्तो हुनुपर्ने होइन र ? मैले लेखक यस्तो त हुन सक्दैन भनेर काकालाई रन्थनाएको सम्झँदा अहिले पनि लाज लाग्छ । काकाले अक्षर मिलाएर मेरै आँखा अगाडि छापिएको कागत हातमा थमाइदिँदा म फुलेल भएर उफ्रिएको थिएँ । सायद म त्यतिबेला देउताको लोकबाट मनुष्य लोकमा नै फर्किएको थिएँ । यस घटनाले नै मलाई किताबको सङ्गत भनेको मान्छेको सङ्गत हो भन्ने गाँठी कुरो सिकाएको हो ।

समयक्रममा छापाखाना चिनाउने काकासँग नै मैले एकपटक सोधेको थिएँ - काका मैले पनि किताब लेख्न सक्छु त । पढ्दै जा न सकिहाल्छस् नि, काकाले कुनै अप्ठेरो नमानी भनेको कथन नै किताब लेख्ने उत्प्रेरणा बनेको पनि मैले विर्सन सकेको छैन । काकाले दिएको उत्प्रेरणाको प्रभाव त्यतिखेर काकाले भनेका यी शब्दबाट पनि मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ-यसलाई किताब लेख्न सक्छस् भनिदिएको त आज दिनभर गाईबाखाको गोठल्याइँ यसले नै गयो । काकाको भनाइले त्यतिबेला मुहारमा लाज पोतिए पनि मनमा भने उत्साह नै थपिएको मेरो मनको निष्कर्ष छ । अब म किताब लेख्न सक्छु । किताब लेख्ने मान्छेले धेरै नै पढ्नुपर्छ भन्ने उत्साहमा साटिएपछि नै मेरो किताबसँगको सङ्गत विर्सिँने नसकिने बनेको हो ।

किताबका रसिला कुराले मलाई जति लोभ्याए पनि किताबमा नै हराउन सिकेको भने प्रवेशिका परीक्षा दिएपछि नै हो । त्यतिखेर मेरा गाउँका मास्टर दाइको

सानो पुस्तक सङ्कलन मैले आफ्नो मस्तिष्कमा साटेको थिएँ । रत्नभवन, राक्षसराज्य जस्ता मुटु नै कपाउने लामा कथा हुन् वा पञ्चतन्त्र जस्ता नैतिक पाठ सिकाउने कथामा हराउँदाको मज्जा बेग्लै लाग्यो । अनि त कसैसँग गफ चुटेर भुल्दा रत्तिनै नसकेको अवस्था नै मेरो किताबसँग सङ्गतको प्रतिफल हो । त्यतिखेर पढेका ऐतिहासिक उपन्यास हुन् वा सामाजिक कथा मन तान्ने खुराक नै बनेका थिए । त्यसमा पनि स्वदे शिएका जोडी, आत्मा बेचेको छैन, पेटको राँको जस्ता किताबहरू आफ्नै छिमेकी काकाहरूले लेखेका हुन् भन्दा त म तीन छक्क परें । तब अनौठा देउताहरू मेरै घरआँगन र आँखा वरिपरि सहयात्रा गरिरहेको चाल पाउँदा पो किताबको सङ्गतको संसार बदलिएको थियो । बदलिएको संसारमा थुप्रै किताब नबुझेर नै पढिएछ । संसारमा सबै कुरा बुझेर मात्र गर्छु भन्ने कुरा पनि एक किसिमको आदर्श नै हो जस्तो मेरो मनको निष्कर्ष छ ।

किताब पढ्ने कुरो गर्दा भन्नै पर्छ हिउँदमा स्वस्थानीको कथा पढ्दा पढाइको एक किसिमको लय विकास भएको हो । त्यसो त दिनहुँ बेलुकीमा हजुरबालाई महाभारत पढेर सुनाउँदाको नियमितताले पनि पढाइ एक दिनको रहर होइन भन्ने बोध भयो । लाहुर गएका गाउँलेहरूका नाममा चिठी लेख्दा र उनीहरूले पठाएका चिठी पढ्दाका जस्ता अनुभूति किताबमा नपाएर हो कि धेरै किताबको आलोकाँचो छाप मात्र भित्र बाँचेको छ । पढाइका पनि त तह हुँदा रहेछन् । हुन पनि मुनामदनको विछोडमा चुहेका आँसु, गौरीको मर्म अनि देवासुर सङ्ग्रामको मोहमा साटिएको भावमा एउटै आकर्षण थियो, त किताब पढ्नुपर्छ । नासो कथाकृतिमा परेको अभागी कथा भने मेरा लागि अचम्मसँग प्रिय बन्यो, यसको कारण त्यो कथासँग म बाँचेको थिएँ । यो कथा पढेपछि भित्र आफ्नै कथा लेखे हुने रहेछ भन्ने अठोट सलबलाएको थियो । वास्तवमा किताबले पुर्‍याउने ठाउँ भनेको समाज र मान्छेकै जीवनमा रहेछ । तब त किताबको सङ्गत भनेको समाज र मान्छेकै जीवन पठनको यात्रामा सरिक हुनु रहेछ भन्ने मेरो मनको ठम्याई छ ।

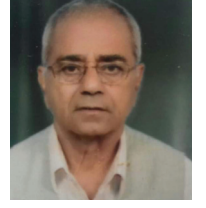
किताबको यस किसिमको सङ्गतमा नै मनका भाव शब्दमा साट्न सकसक बढ्दै गएको हो । किताबको

सङ्गतमा लठ्ठ भएको त्यो किसोर कालमा गीतिभावनाले डोराए पनि, कथाका पलटले छोपे पनि उपन्यासमा हराएको भाव स्मृति विम्बमा नाच्दैछ । क्याम्पसमा पढ्न थालेपछि किताबको सङ्गत व्यापक बन्दै गयो । पठनका अनेक सामग्री अनि पढाइका अनेक विषयमा ज्ञानविज्ञान निचोर्न नसक्दा किताबको सङ्गत गाह्रो पार्ने फटाहाको विरोध जस्तो होइन रहेछ । क्याम्पसको विद्यार्थी हुँदा मेरो एउटा नियम थिया- हप्तामा एक दिन खाजा र खाना नखाने तर त्यस रकमले मासिक रूपमा किताब किन्ने । सुरुमा त यो नियम हाँसउट्दो नै भए पनि यसको दीर्घफल भने मिठो नै भएको छ । असल कुराको मेसो पाउन र त्यसलाई पहिल्याएर हिँड्न सहज रहेनछ । अहिले किताब सङ्कलनका प्रसङ्ग उठाउँदा फलक त्यसबेलाको विम्ब मनमा खेल्छ । संसारमा कुनै पनि विषय साधना र परिश्रममा नै उज्यालो हुने रहेछ भन्ने पाठ पनि मैले बिसन सकिदैन ।

लेखनतिर मोह बढ्दै जाँदा पुस्तक पत्रिका छपाउन औधी रहर लागेको हो । पुस्तक छाप्ने धोको त अहिले पनि छ तर उमेरअनुसार रहर फरक हुने रहेछ । किताबको सङ्गतबाट जन्मिएको पहिलो सन्तान अर्थात् किताब किताबका सङ्गतमा एउटा घुम्ती हो । त्यसलाई आफ्नो किताब भनेर देखाउँदा युवासुलभ मन फुरुक्क परेको पत्तै भएन । पुस्तक लेख्ने र छाप्ने क्रममा धेरैले मोलतोल गरेका, फुर्ति छाँटेका र धिच्चाएका प्रसङ्गलाई सम्झेर असल कार्यमा क्लेषका धब्बा टाँस्न मन उत्सुक छैन । मलाई गर्वबोध छ - वास्तवमा किताबको सङ्गतले गर्दा नै जीवनका कार्य सहजतापूर्वक अधि बढ्न सकिएको हो ।

अहिले लाग्छ, किताबको सङ्गतले गर्दा नै टुहुरो र अनकन्टार गाउँको सुधोकर्म जीवनबाट ज्ञानमा रमाएकाहरूसँग भलाकुसारी गर्न पाइएको हो । किताबभित्रको उज्यालो ज्योतिसँग निर्धक्क साटिन पाउने वातावरण नभए पनि किताबलाई साथी बनाउँदा मन फुलेल भएको छ । अँध्यारो वातावरणमा उज्यालोको गीत गाउने सङ्कल्प पलाएको छ । यसमा किताबको तातेले सघाएको छ । असल जीवन बाँच्न सिकाउने किताबी संसार रमाइलो र उत्साही छ । अहा ! कति आत्मीय र उत्सर्गमा फैलिएको छ भने, किताबको सङ्गत !

अक्षरको मोह

✍ इन्द्र रेग्मी

पुर्वपुस्तकालय प्रमुख
वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, चितवन ।

वि.सं. २०१९ को अन्त्यतिर चितवनको बसाइ-सराइले मेरो छुटेको विद्यालय शिक्षा पनि पुनः जोडिन पुग्यो र २०२० सालको मध्यमा मेरो हातमा प्रह्लाद भक्तिकथा, भोटको सवाई, मेरो जुम्ला यात्रा जस्ता पुस्तकहरू परे । कैयौं पटक दोहोर्चाई-तहेर्चाई पढें । यहीँबाट हो मलाई नेपाली साहित्यको कखरा ज्ञान भएको । यसपछि त स्कुले पुस्तकहरूको अतिरिक्त मैले नेपाली साहित्यका पुस्तकहरू पनि पाएसम्म पढ्न थालें । तर सबै पुस्तकहरू पाउन पनि कठिनाई थियो र त्यति बेलादेखि मलाई पुस्तकालय के हो भन्ने थाहा भएको र त्यसप्रति रुचि भएको । पुस्तकालयमा जाने, पुस्तक पढ्ने र घरमा पनि ल्याउन सिकेको मैले सर्वप्रथम चितवनको नारायणगढमा रहेको नारायणी पुस्तकालयबाट नै हो । यससम्बन्धी ज्ञानको जननी नै हो त्यो पुस्तकालय । म अहिले पनि त्यो पुस्तकालयप्रति कृतज्ञ छु । हालाँकि उक्त पुस्तकालय अहिले सञ्चालनमा छैन । यो ज्यादै दुःख लाग्ने कुरा हो । नारायणी पुस्तकालयले बेलाबखत प्रतियोगितात्मक साहित्य गोष्ठी पनि गरिरहन्थ्यो र म पनि त्यसमा भाग लिन्थें र कैयौं पटक प्रथम, द्वितीय पुरस्कार पनि हात पारेकै हुँ । यसर्थ यो पुस्तकालय मेरो साहित्यिक जीवनको पनि जननी हो भन्नु पर्छ ।

यसरी पुस्तकालयसँग बसेको मायाप्रीति पछि गएर एउटा पुस्तकालयकर्मि कै रूपमा परिणत हुन पुग्यो । २०३३ सालमा एउटा प्राइमरी स्कुलको हेडमास्टरको जागिर छाडेर म आफ्नै शहरमा रहेको वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पसको पुस्तकालयकर्मि भएर जागिर खान पुगें । मेरो ज्यादै तीव्र चाहना थियो पुस्तकालयकर्मि हुने ।

यससम्बन्धी एउटा लेख मेरो पुस्तक 'पुस्तकालय सेवाका तेत्तीस वर्ष' मा पनि उल्लेख गरेको छु । साँच्चै नै मैले तेत्तीस वर्षसम्म देशका विभिन्न पुस्तकालयहरूमा काम गरेर बिताएँ । २०३९ सालमा मैले कलकत्ता विश्वविद्यालयबाट पुस्तकालय विज्ञानमा स्नातक गर्ने अवसर पनि प्राप्त गरें । जुन मेरो जीवनकै स्वर्णकाल हो । मैले यी सबै विवरणहरू किन उल्लेख गर्दैछु भने पुस्तकालय नै एउटा यस्तो चीज हो जसले मान्छेलाई विद्या, बुद्धि, ज्ञान, सीप, नम्रता सबै कुरा दिन्छ ।

सानैदेखि अक्षरहरूसँग अलि बढी नै प्रेम भएर होला मलाई किताब पढ्ने बानी बस्यो । यही किताब पढ्ने बानीले गर्दा मैले बिस्तारै पुस्तकालयको महत्व थाहा पाएँ । पुस्तकालयले मलाई ज्ञान त दियो नै काम पनि दियो अर्थात् मेरो अहिलेसम्मको शिक्षादीक्षा र जीविकोपार्जनको माध्यम पनि यही पुस्तकालय नै बन्न पुग्यो । मैले माथि नै भनिसकेको छु, तेत्तीस वर्ष मैले पुस्तकालयमा सेवा गरेर बिताएँ । त्यो सेवा निःशुल्क थिएन, मैले त्यहाँ जागिर खाएँ र जुन जागिर मेरो हालको सेवानिवृत्त कालमा मेरो र परिवारकै पेट पाल्ने माध्यम बनेको छ । लामो समयसम्म पुस्तकालयमा बिताएको कारणले होला मलाई पुस्तक, पुस्तकालय र पुस्तकालयकर्मिहरू मेरा पुराना नातेदारहरू हुन् जस्तो लाग्छ । अर्थात् यी तीनैप्रति म श्रद्धाले निहुरिन्छु । हुन त अहिले प्रविधिले धेरै फड्को मारिसकेको छ । मैले पुस्तकालय विज्ञान अध्ययन गर्दा अहिलेको आधुनिक प्रविधिको फाट्टफुट्ट नाममात्र सुनेको हुँ । कम्प्युटर साइन्स, पुस्तकालय विज्ञानमा यदाकदा सुनिने नाममात्र

थियो । अर्थात् एक च्याप्टर “कम्प्युटर साइन्सको पुस्तकालयमा उपयोगिता” सम्बन्धमा पढिएको हो । अहिले इ-पुस्तकालय आम जानकारीमा आइसकेको छ । पुस्तकालय विज्ञानका पुराना प्रविधिहरू डेट-एक्सपाएर भइसकेका छन् । अहिले पुस्तक नै पढिरहनु पर्दैन, कुनै कुराको ज्ञान लिन । गुगलमा सबैकुरा उपलब्ध छ । मात्र त्यसको सञ्चालनसम्बन्धी ज्ञान हुनुपर्छ । यसो भनेर अब के पुस्तक र पुस्तकालयको महत्व हराएकै हो त ? मलाई त्यस्तो लाग्दैन । नयाँ प्रविधिले हामीलाई धेरै कुरा सजिलो बनाइदिएको साँचो हो, तर यो आफैँमा सम्पूर्ण चाहिँ होइन । पुस्तकको महत्त्व हराएको भए अहिले पनि व्यापक स्तरमा पुस्तकहरू लेखिन्छन्, छापिन्छन् र पढिन्छन् । कुनै पुस्तक गुगलमा पढ्नु र पुस्तक लिएर पढ्नुमा पनि थुप्रै अन्तर छन् । शारीरिक दृष्टिकोणले पनि यो स्वास्थ्यका लागि फाइदाजनक छ ।

पुस्तकालयमा काम गर्ने पुस्तकालयकर्मीहरूले बढीभन्दा बढी पाठकहरू उत्पादन गर्नुपर्छ । पढ्ने रुचिको विकासमा एउटा अभियान नै चलाउनु पर्छ । पुस्तकालयकर्मीहरूलाई आधुनिक प्रविधिबाट बढीभन्दा बढी दीक्षित गराउनु पर्दछ । कम्तिमा पालिकास्तर, अझ सकेसम्म बडा स्तरमै एउटा आधुनिक प्रविधियुक्त पुस्तकालयको स्थापनामा राज्यले समुदायलाई हौस्याउनु पर्दछ । पुस्तकालयलाई एउटा अनावश्यक चाहना (अननेसेसरी निड्स) को रूपमा हेर्ने चलन अहिले पनि विभिन्न व्यक्ति तथा संस्थाहरूमा विद्यमान देखिन्छ । यो

गलत कुरा हो । पुस्तकालयको स्थापना र विकासमा आँखा चिम्लनु भनेको आधुनिक र सभ्य समाजको स्थापनाबाट पछि हट्नु हो । हुन त अहिले देशका विभिन्न विद्यालय र क्याम्पसहरू प्रायः सबैमा पुस्तकालयहरू सञ्चालन गरेको पाइन्छ, तर दुःखको कुरा के छ भने कतिपय शिक्षण संस्थाहरूमा पुस्तकालय नाममात्रैका छन् । यहाँनेर एउटा कुरा भन्नै पर्ने के छ भने ‘राष्ट्रिय पुस्तकालय’ जस्तो संस्था जो भण्डै पाँच-सात वर्षयता मरणासन्न स्थितिमा छ । हरिहर भवनमा रहको उक्त पुस्तकालय पुनर्निमाण र व्यवस्थापनमा राज्य उदासीन भएको देखिएको छ । बल्ल-बल्ल काठमाडौँमा बन्ने तरखरमा रहेको उक्त पुस्तकालय केही बिगहाउसहरूका निहित स्वार्थका कारण बन्ने र नबन्ने अन्यौलमा रहेको सुनिँदै छ । यो देशका लागि ठूलो दुर्भाग्य हो । कुनै पनि देश कति सभ्य छ भनेर थाहा पाउन त्यहाँको राष्ट्रिय पुस्तकालयको स्थिति हेरिन्छ । हाम्रो राष्ट्रिय पुस्तकालयको वर्तमान स्थितिले हामीलाई गिज्याइरहेको छ । एउटा राष्ट्रिय पुस्तकालयको त त्यो हालत छ भने देशमा अन्य पुस्तकालयहरू तिर सरकारको कति दृष्टि पुगेको होला ? सजिलै अनुमान गर्न सकिन्छ । त्यसैले यहाँनेर के अपेक्षा गर्न मन लाग्यो भने सरकारी स्तरबाट देशभरि नै पुस्तकालयको स्थापना र विकासमा समुचित ध्यान पुर्‍याइयोस् र पुस्तकालयकर्मीहरू आफू पनि सजग हुँदै सम्बन्धित निकायलाई यस वारेमा घच्चच्याउने काम निरन्तर लागिरोस् पुस्तकालय दिवसको अवसरमा यही शुभकामना !

नेपालमा ISBN को सुरुवात, प्राविधिक पक्ष र अद्यावधिक प्रगति

✍ आई.पी.अधिकारी,

अध्यक्ष, नेपाल पुस्तकालय संघ
adhikariip@gmail.com

सारांश

सन् १९६७ मा ब्रिटेनका डेभिड ह्वीटेकर (फादर अफ आई.एस.बी.एन.) ले परिकल्पना गरी प्रस्तुत गरेपछि विश्वमा सन् १९७० देखि नै प्रचलन हुन थालेको हो । प्रकाशोन्मुख पुस्तकलाई दिइने अन्तर्राष्ट्रिय पुस्तक मानक अङ्क (International Standard Book Number) आई.एस.बी.एन.नेपालमा सन् २००० देखि वितरण गरिँदै आएको र गत आर्थिक वर्षको अन्त्यदेखि जहिँकहिँबाट अनलाइनबाट वितरण गर्ने सुविधा थप गरिएको छ । हरेक शीर्षकको पुस्तकलाई अद्वितीय अर्थात् भिन्नाभिन्नै क्रमाङ्क दिइने यो मेशिन रिडेबल अन्तर्राष्ट्रिय क्रमाङ्क सबै प्रकाशक, लेखक, तथा पुस्तक व्यवसायीहरूको साझा चासो र सरोकारको विषय हो । तर हामीमध्ये धेरैलाई यस विषयमा त्यति राम्रोसँग जानकारी छैन । प्रस्तुत लेखमा यस आईएसबीएन सम्बन्धी परिचय, ऐतिहासिक पृष्ठभूमि, यसका प्राविधिक पक्ष तथा प्राप्ति र वितरणका वर्तमान प्रणाली आदि केही पक्षहरूमा सरल ढंगले प्रकाश छर्ने प्रयास गरिएको छ ।

परिचय

आई.एस.बी.एन.अङ्ग्रेजी शब्द International Standard Book Number को छोटकरी नेपाली रूप हो । यसको नेपालीमा पूर्ण अर्थ अन्तर्राष्ट्रिय पुस्तक मानक अङ्क हुन्छ, । यो मानक अङ्क प्रकाशोन्मुख पुस्तकलाई प्रदान गरिन्छ, ताकि पुस्तक प्रकाशित हुँदा त्यो क्रमाङ्क पुस्तकमा अंकित होस् र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा मेशिनद्वारा पुस्तकको पहिचान होस् । विश्वको

जुनसुकै ठाउँमा, जुनसुकै भाषामा प्रकाशित पुस्तकलाई आई.एस.बी.एन.नम्बर दिने गरिन्छ । अन्तर्राष्ट्रिय पुस्तक पहिचान क्रमांक एक किसिमको संकेत पद्धति हो । जसरी हाम्रो हातको ल्याप्चे छाप सबै मानिसको आ-आफ्नै हुन्छ, भिन्न हुन्छ, अद्वितीय हुन्छ, त्यसैगरी हरेक शीर्षकको पुस्तकको आई.एस.बी.एन. नम्बर अद्वितीय हुन्छ अर्थात् एकाअर्काबाट नितान्त भिन्न । यस आई.एस.बी.एन.को मुख्य उद्देश्य उत्पादित वस्तु (पुस्तक) बारे मेशिनको माध्यमले मेशिनले नै बुझिने गरी चिनारी दिनु हो ताकि हरेक शीर्षकको पुस्तकको छिटो पहिचान गर्न र राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारिक प्रयोजनका लागि सहजता प्रदान गर्नु हो ।

विगतदेखि वर्तमानसम्मका सक्षिप्त कुरा

संसारका विकसित केही मुलुकमा सन् १९७० देखि वितरण गर्न सुरु गरिएको यो आई.एस.बी.एन. वितरण पद्धति नेपालमा सन् २००० देखि मात्र सुरुवात भएको हो । प्रारम्भमा जर्मनीमा यसको हेड क्वार्टर (केन्द्रीय कार्यालय) रहेको थियो भने हाल संयुक्त अधिराज्यको रस्सेल स्क्वायर लन्डनमा अवस्थित छ र त्यहिँबाट विविध नीति नियम तथा निर्देशनहरू विभिन्न राष्ट्रिय एजेन्सीहरूमा पठाई संसारभरि वितरण प्रणालीमा एकरूपता र स्तरीयता कायम गरिन्छ । नेपालमा आई.एस.बी.एन.वितरण गर्ने राष्ट्रिय एजेन्सी त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालय रहिआएको छ । वर्षमा सरदर ५००० (पाँचहजार) पुस्तकलाई आई.एस.बी.एन.वितरण गरिन्छ । सुरुदेखि अर्थात् सन् २००० नै आई.एस.बी.एन.लिन त्रि.वि. केन्द्रीय

पुस्तकालय धाएर त्यहाँ उपलब्ध फाराम भरेपछि आई.एस.बी.एन. नम्बर प्राप्त गर्नुपर्ने बाध्यता थियो भने गत एक वर्षदेखि निरन्तररूपले कम्प्युटर सफ्टवेयर मार्फत आई.एस.बी.एन. डाटाबेसमा आवश्यक सुधार र अन्य स्तरोन्नति गरी यही आर्थिक वर्ष ०७७/०७८ को सुरुदेखि अनलाइन आई.एस.बी.एन. वितरण गर्न सुरु गरिएको छ ।

कतिपय देशहरूमा आई.एस.बी.एन. निःशुल्क वितरण गरिन्छ, भने कतिपय देशमा केही शुल्क लिएर वितरण गरिन्छ । नेपालमा आइ.एस.बी.एन. वितरण गरेबापत सुरुमा रजिष्ट्रेसन शुल्क प्रति आई.एस.बी.एन.रू. २५ १- लिने गरिएको थियो भने त्यसपछि रु. १०० १- गरी हाल रू. ३०० १- लिने गरिएको छ । आई.एस.बी.एन. वितरण बापत प्राप्त रकममध्ये २५ प्रतिशत रकम अर्थात रु. ७५ १- नेपाल पुस्तक विक्रेता तथा प्रकाशक संघलाई दिने गरिएको छ भने बाँकी रकम आई.एस.बी.एन. राष्ट्रिय एजेन्सीसम्बन्धी सम्पूर्ण कार्य जस्तै: फाराम छपाई, ३ वटा कम्प्युटर आदि उपकरणहरूसहित ३ जना कर्मचारीको व्यवस्था तथा सफ्टवेयर र डाटाबेस व्यवस्थापनका लागि व्यय हुने गरेको छ ।

आई.एस.बी.एन.को संरचना तथा सामान्य प्राविधिक पक्ष

आई.एस.बी.एन. क्रमाङ्क पहिला ४ समूहमा विभाजित १० अंकको हुने गर्थ्यो भने सन् २००७ देखि ५ समूहमा विभाजित १३ अंकको हुने गरेको छ । यो आई.एस.बी.एन. क्रमाङ्क पुस्तकको पछाडिको आवरणपृष्ठको तल रहेको बारकोड (सेताकाला धर्साहरूको समूह) संगै दिइएको हुन्छ । बारकोड तथा आइ.एस.बी.एन. क्रमाङ्क दुवै हरेक शीर्षकअनुसार अद्वितीय अर्थात भिन्न अस्तित्व भएका हुन्छन् तर एक पुस्तकमा अङ्कित दुवैले एउटै क्रमाङ्कको प्रतिनिधित्व गर्दछन् । वास्तवमा आई.एस.बी.एन. नम्बरअनुसार नै सफ्टवेयरको माध्यमद्वारा उक्त बारकोडको संरचना गरिएको हुन्छ । यो कुरा हेर्न हामी हाम्रो मोबाइलमा गुगल प्लेस्टोरबाट आई.एस.बी.एन. रिडिङ् एप डाउनलोड गरेर सो एप ओपन गरी पुस्तकमा अंकित बारकोडको माथिबाट देखाएमा हाम्रो मोबाइलमा सो पुस्तकको आई.एस.बी.एन.

क्रमाङ्क देखाउँछ । यति मात्र होइन उक्त आई.एस.बी.एन. रिडिङ् एपले सो पुस्तकको शीर्षक, लेखक र पुस्तकको आवरण पृष्ठसमेत देखाउन सक्ने प्रावधान राख्न सकिन्छ र राखिनु पर्छ । यसतर्फ त्रि.वि.केन्द्रीय पुस्तकालयले आवश्यक प्राविधिक कार्य गरिरहेको छ ।

माथि भनिएभैं हरेक आई.एस.बी.एन. १३ अंकको हुन्छ र बुझ्नको सजिलोको लागि ५ समूहमा विभाजित गरिएको हुन्छ अथवा

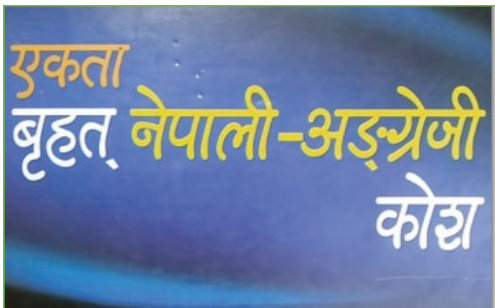
भित्री संरचना त्यस्तै गरी निर्माण गरिएको हुन्छ । हरेक समूह र त्यसमा रहेको अंकको आ-आफ्नै अर्थ हुन्छ । उदाहरणको लागि दायाँ दिइएको बारकोड सहितको आई.एस.बी.एन. नम्बरलाई हेरौं । यसमा १३ अंक छन् जुन ५ समूहमा विभाजित छन् । प्रत्येक समूहले सम्प्रेषण गर्ने जानकारी यसप्रकार छन् ।

क. पहिलो ९७८- अंक-समूह सबै देशको एउटै हुन्छ । यस समूहका तीन अंकले यो आई.एस.बी.एन.नम्बर हो भन्ने जनाउ दिन्छ र अन्य वस्तुमा छापिएका यस्ता समान अंकहरूबाट पृथक पहिचान दिलाउँछ । यसले अन्तर्राष्ट्रिय आई.एस.बी.एन. समूह जनाउँछ, अर्थात सबै देशका पुस्तकहरूमा आइएसबीएनको पहिलो समूह यही ९७८ अंक-समूह रहेको हुन्छ । अर्को शब्दमा भन्ने हो भने यस अंक-समूहलाई EAN (European Article Number) युरोपियन आर्टिकल नम्बर पनि भन्ने भनिन्छ । यो अंक समूह १३ वटा अंक भएका आइएसबीएनमा मात्र हुन्छन् यसको अर्थ सन् २००७ अघि यो अंक-समूह राख्ने गरिँदैनथ्यो ।

ख. दोस्रो अंक-समूह -९९३७- ले देश अथवा भाषा समूह जनाउँछ अर्थात प्रस्तुत पुस्तक कुन देशमा वा कुन मातृभाषा भएको देशमा प्रकाशित भएको हो भन्ने बुझिन्छ । यसलाई अंग्रेजीमा कन्ट्री प्रिफिक्स पनि भनिन्छ । हरेक देशका लागि यो दोस्रो समूह अलग

हुन्छ । नेपालको लागि ९९३७ दिइएको छ भने भारतमा प्रकाशन हुने सबै पुस्तकमा ८१ अंक-समूह रहेको हुन्छ । यसैगरी अंग्रेजी मातृभाषा रहेको देशमा प्रकाशन हुने सबै पुस्तकहरूमा यो कन्ट्री प्रिफिक्स कि त ० (शून्य) हुन्छ अथवा १ (एक) ।

ग. तेस्रो अंक-समूह -१- ले प्रकाशक समूह जनाउँछ । अर्थात् दोस्रो समूहभित्रको प्रकाशक समूह । यसलाई पब्लिशर आइडेन्टिफायर अनि कतै-कतै यसैलाई जष्टेन्ट समूह पनि भन्ने गरिएको छ । माथिको बारकोडमा अंकित ९७८-९९३७-१-मा तेस्रो समूह -१- ले दोस्रो समूहभित्रको पहिलो प्रकाशक भन्ने बुझिन्छ । अर्थात् नेपालमा यो -१-ले एकता प्रकाशन जनाउँछ । नेपालको एकता प्रकाशनबाट प्रकाशन हुने सबै पुस्तकहरूको आइएसबीएनको सुरुका ३ वटा अंक-समूह एउटै ९७८-९९३७-१- हुन्छ । अर्को उदाहरणको रूपमा लिँदा रत्न पुस्तकबाट प्रकाशित सबै पुस्तकहरूमा सुरुका तीनवटा अंक समूह ९७८-९९३७-२- हुन्छ अर्थात् रत्न पुस्तक भण्डार प्रकाशन गृहलाई पब्लिशर्स प्रिफिक्सको रूपमा २ (दुई) अंक प्रदान गरिएको छ । यसैगरी अरू प्रकाशकहरूलाई पनि निश्चित प्रकाशक अंक दिइएको हुन्छ । व्यक्तिगत रूपमा प्रकाशन गरिने पुस्तकहरूलाई चाहिँ एउटै समूह -०- (शून्य) अंक प्रदान गरिएको हुन्छ । यो समूहमा प्रदान गरिने अंक तत्-तत् प्रकाशकले प्रकाशन गर्ने पुस्तक संख्याको आधारमा निर्धारण हुने हुन्छ ।

घ. चौथो समूह -०११२-लाई टाइटल प्रिफिक्स भनिन्छ । अर्थात् माथिको सन्दर्भमा कुरा गर्दा ९७८-९९३७-१-०११२- ले एकता प्रकाशनबाट प्रकाशन भएका पुस्तकहरूमध्ये यो पुस्तक ११२ औं हो भन्ने

जनाउँछ । यसले अर्को जानकारी पनि के दिन्छ भने यो तेस्रो समूहको प्रकाशक नम्बर -१- अर्थात् एकता प्रकाशनलाई ९९९९ शीर्षकका पुस्तकहरू प्रकाशन गर्दासम्म पुग्न सक्ने गरी नम्बरहरूको प्रावधान रहेको रहेछ । एक पटक प्रकाशित शीर्षकको पुस्तक सकिएर त्यसलाई परिमार्जन गरी कुनै पनि थपघटसहित अद्यावधिक गरेर पुस्तक प्रकाशन हुन्छ भने त्यसलाई यही समूहअन्तर्गत अर्को आइएसबीएन दिइन्छ । यसै गरी एउटै शीर्षकका हार्डकभर र सफ्टकभर पुस्तकका लागि यहाँ भित्रबाटै बेग्लाबेग्लै आई.एस.बी.एन. अंक प्रदान गरिन्छ ।

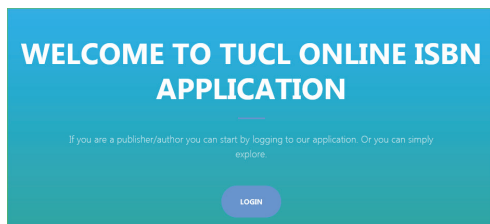
ड. पाँचौं समूह अर्थात् अन्तिम समूह सधैं एक अंकको हुन्छ र यसलाई चेक डिजिट भनिन्छ । माथिको बारकोडमा दिइएको आइएसबीएन क्रमाङ्क ९७८-९९३७-१-०११२-७ मा अन्तिम अंक ७ नै चेक डिजिट हो । चेक डिजिट भन्नाले अधिल्ला समूहका अंकहरूलाई परीक्षण गरी आवश्यक सूत्रअनुसार गणना गरी निकालिएको अंक हो । यस चेक डिजिटमा बढीमा १ अंक देखि १० अंकसम्म कुनै पनि अंक राखिन्छ तर दुईवटा अंक भएको अंक राख्न सकिँदैन । भन्नुको मतलब १ देखि ९ अंकसम्म चेक डिजिटमा राख्न सकिन्छ तर १० राख्न सकिँदैन किनकि १० दुई अंकको हुन्छ । यो समस्या समाधान गर्न १० को सट्टामा (एक्स) अर्थात् दश जनाउने रोमन गणन अंक राखिन्छ । अतः माथिको १३ अंकको पूर्ण रूप ९७८-९९३७-१-०११२-७ नै नेपालको एकता प्रकाशनबाट प्रकाशन भएको एक अमूक पुस्तक अर्थात् एकता बृहत् नेपाली-अङ्ग्रेजी कोश हो भन्ने बुझाउँछ ।

ISBN / ISSN नितान्त फरक

आई.एस.बी.एन. र आई.एस.एस.एन. दुवै नितान्त फरक हुन् । आई.एस.बी.एन. हेडक्वार्टर संयुक्त अधिराज्यको लन्डनमा छ भने आई.एस.एस.एन. हेडक्वार्टर फ्रान्सको पेरिसमा छ । यी दुवै छुट्टाछुट्टै निकाय हुन् । आई.एस.बी.एन.ले पुस्तकलाई अन्तराष्ट्रिय मानक अंक प्रदान गर्छ भने आई.एस.एस.एन.ले पत्रिकालाई । आई.एस.बी.एन. हरेक नयाँ पुस्तक र हरेक

नयाँ संस्करणका लागि लिनु पर्छ भने आई.एस.एस.एन. प्रकाशनको पहिलो पटक लिएको छ भने अरू जतिसुकै पटक प्रकाशन भए पनि सोही आईएसएसएन नम्बरबाट नै काम चल्छ । दुवैको संरचना, कार्यक्षेत्र, प्रकृति र नियन्त्रण निकाय फरक-फरक छन् । त्यही हुनाले यी दुवैबीच कुनै पनि किसिमको साइनो छैन । त्यसैले अलग-अलग संस्थाले वितरण गर्नु स्वाभाविक हो र यसमा कुनै प्रशासनिक वा प्राविधिक समस्या कसैलाई पनि पर्दैन ।

त्रिविकेपु र आई.एस.बी.एन.

आई.एस.बी.एन. राष्ट्रिय एजेन्सीको रूपमा जिम्मेवारी पाउनु स्वयंमा एउटा ठूलो गौरवको कुरा हो र त्रिवि केन्द्रीय पुस्तकालयले पनि गौरवका साथ आफ्नो जिम्मेवारी पुरा गर्दै आएको छ । विश्वका केही देशहरूमा यो जिम्मेवारी त्यहाँका राष्ट्रिय पुस्तकालयले पाए पनि धेरै देशहरूमा भने त्यहाँका ठूला अथवा विशेष पुस्तकालयले पाएका छन् । यसको ज्वलन्त उदाहरण भारत, क्यानाडा आदि देश छन् जुन जहाँ आई.एस.बी.एन. वितरण त्यहाँका राष्ट्रिय पुस्तकालयले वितरण गर्ने नभई अरू नै निकायले गर्छन् । कुनै देशको कुनै निकायलाई राष्ट्रिय एजेन्सीको जिम्मेवारी दिइनुअघि आई.एस.बी.एन.अन्तर्राष्ट्रिय केन्द्रीय कार्यालयले इच्छुक देशमा आफ्ना विज्ञहरू पठाई त्यस देशका ठूला र नाम कहलिएका पुस्तकालयहरूको अवलोकन भ्रमण गराई पुस्तक प्रकाशक संघ, लेखक, पुस्तकालयविज्ञ तथा सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँग अन्तर्क्रिया गरी केन्द्रीय कार्यालयमा आफ्नो प्रतिवेदन पेश गर्दछ । यस्तो प्रतिवेदनमा सम्बन्धित इच्छुक देशको पुस्तकालयहरूको व्यवस्थापनको परिपक्वता, जनशक्तिको गुणस्तरियता, प्राविधिक उपकरणहरूको यथेष्टता, सदस्यता संख्याको

व्यापकता, सेवाको दायरा तथा सहजता आदि विविध पक्षलाई विचार गरी योग्य र उत्कृष्ट संस्थालाई यो जिम्मेवारी दिने गरिएको छ । यति भएर पनि सम्बन्धित देशको प्रकाशक संघको सिफारिस र सम्बन्धित मन्त्रालयको सिफारिस र अनुमति आवश्यक हुन्छ ।

नेपालको सन्दर्भमा कुरा गर्दा आई.एस.बी.एन. वितरणका लागि राष्ट्रिय एजेन्सीको रूपमा त्रिवि केन्द्रीय पुस्तकालयले जिम्मेवारी पाउनुमा त्रिवि केन्द्रीय पुस्तकालय जुनसुकै पूर्वाधारहरूका दृष्टिकोणबाट पनि नेपालका अरू पुस्तकालयहरूको तुलनामा अत्यन्त सबल देखिनु नै हो । नेपालमा यो सेवाका लागि कुन पुस्तकालयलाई राष्ट्रिय एजेन्सीको रूपमा जिम्मेवारी दिने भन्ने विषयमा पनि सन् १९९७ देखि १९९९ सम्म धेरै छलफल भएका थिए । यसका लागि आई.एस.बी.एन. हेड क्वार्टर (अन्तर्राष्ट्रिय कार्यालय) बाट दुई पटक विज्ञहरूको समूह नेपाल पठाई पुस्तकालय भ्रमण, छलफल, अन्तर्क्रिया आदि कार्यक्रम गरी आवश्यक सूचना संकलन गराई हेड क्वार्टरमा प्रतिवेदन पेश गर्न लगाइएको थियो ।

पहिलो पटक नर्वेका नर्वेजियन पार्लियामेन्टकी उप-लाइब्रेरियन मेरिट क्लिप्पाले ८ अप्रिल १९९८ मा नेपाल भ्रमण गरी सबै सरोकारवालाहरू विशेषगरी पुस्तक प्रकाशक/विक्रेता संघका पदाधिकारीहरू, लेखकहरू, लाइब्रेरियनहरूसँग अन्तर्क्रियात्मक कार्यक्रम गरेर आफ्नो प्रतिवेदन हेडक्वार्टर बर्लिनमा पेश गरेकी थिइन् जसमा प्रष्टरूपमा उनले त्रिवि केन्द्रीय पुस्तकालय भवन, प्राविधिक जनशक्ति, प्राविधिक उपकरण तथा सेवामा अब्बल रहेकोले केन्द्रीय पुस्तकालयलाई नै आईएसबीएन राष्ट्रिय एजेन्सी प्रदान गर्न उपयुक्त भएको निष्कर्षसहितको सिफारिस गरेकी थिइन् । यसको एकमहिना पनि बित्न नपाउँदै १०-१२ मे १९९८ मा युरोप प्रिन्ट फाउन्डेसनबाट आएका एच.के.कुलोइ नामका विज्ञले नेपालका पुस्तकालयहरूको भ्रमण तथा प्रकाशक संघलगायतका सरोकारवालाहरूसँग अन्तर्क्रिया गरी आफ्नो प्रतिवेदनमा त्रिवि केन्द्रीय पुस्तकालयको प्राविधिक जनशक्ति र प्राविधिक उपकरण र सेवाको प्रभावकारितालाई दृष्टिगत गरी उक्त पुस्तकालयलाई

नै आइएसबीएन राष्ट्रिय एजेन्सीको जिम्मेवारी दिनु उपयुक्त भनी सिफारिस गरेका थिए ।

यसैगरी जर्मनस्थित आइएसबीएन हेडक्वार्टरबाट नोभेम्बर १९९८ मा श्रीमती आइक लेहर्ले समेत नेपाल भ्रमण गरी त्रिवि केन्द्रीय पुस्तकालयलाई नै उपयुक्त स्थल निकर्षण गरी सोही बमोजिम प्रतिवेदन प्रस्तुत गरेकी थिइन् । यही महिनामा नेपाल पुस्तक विक्रेता तथा प्रकाशक संघले पनि बर्लिनस्थित आइएसबीएन हेड क्वार्टरमा पत्र पठाई नेपालका तत्कालिन प्रधानमन्त्रीलाई समेत पत्राचार गरी त्रिवि केन्द्रीय पुस्तकालयलाई नै राष्ट्रिय एजेन्सीको जिम्मेवारी दिन उपयुक्त हुने आसयको सिफारिस गरेको थियो । यस सन्दर्भमा त्रि.वि.केन्द्रीय पुस्तकालयका तत्कालीन प्रमुख लाइब्रेरियन श्री कृष्णमणी भण्डारीको अथक प्रयास स्मरणीय छ । यी सबै तथ्यहरूले गर्दा नै त्रिवि केन्द्रीय पुस्तकालयले नेपालमा आइएसबीएन वितरणका लागि राष्ट्रिय एजेन्सीको रूपमा जिम्मेवारी पायो र फलतः सन् २००० जनवरी २६ तारिख तदनुसार १२ माघ २०५६ का दिन तत्कालिन प्रधानमन्त्री श्री गिरिजा पसाद कोइरालाबाट त्रिवि केन्द्रीय पुस्तकालयमा आइएसबीएन सेवारम्भ सुसम्पन्न भयो ।

अनलाइन वितरण सेवा आरम्भ र प्रक्रिया

यो एउटा संयोग नै मान्नुपर्छ कि कोरोना भाइरस महामारीको संक्रमणबाट बच्न सामाजिक र भौतिक दुरी अनिवार्य रूपमा कायम गर्नुपर्ने अवस्थाको समयमा

०७७ आषाढ नै यो आई.एस.बी.एन. अनलाइन सेवाको सुरुवात हुन सक्यो । यसबाट केन्द्रीय पुस्तकालय धाएर आई.एस.बी.एन. सेवा लिन जानेआउने भ्रमणटिलो बाध्यता अन्त्य भएको छ भने यसबाट सेवाग्राहीको अमूल्य समयको पनि बचत भएको छ ।

अनलाईन सेवा लिन लेखक/प्रकाशकले त्रिवि केन्द्रीय पुस्तकालयको वेबसाइटमा उपलब्ध आइएसबीएन फाराम भर्नुपर्छ र पुस्तकालयको बैंक खातामा शुल्क रु.३०० (तीनसय) जम्मा गरेर भौचरको स्क्यानिङ गरेको फोटो सहित सो फाराम पठाउनु पर्छ । खोलुहोस् URL: <206 .189 .184 .64> । यसरी अनलाइनबाट प्राप्त फाराम र भौचर प्राप्त भएपछि पुस्तकालयले सफ्टवेयर मार्फत गणना गरी आइएसबीएन नम्बर प्रदान गर्दछ । भौतिक रूपमा पुस्तकालयमा नै उपस्थित भएर यो नम्बर लिन चाहनेहरूका लागि पनि यो सेवा यथावत नै कायम रहने छ ।

सन्दर्भ स्रोतहरू

अधिकारी, इन्द्रप्रसाद, (वि.सं.२०७७). नेपालमा आई.एस.बी.एन.: सुरुदेखि अहिलेसम्म । पुस्तकालय आवाज, १३(१), ३-५ ।
पौगेली, भवेश्वर, (वि.सं.२०६८). केन्द्रीय पुस्तकालयका पाँच दशक..., काठमाडौं : त्रि वि केन्द्रीय पुस्तकालय ।
गुगल तथा अन्य विविध स्रोतहरू ।

खोइ हामी कहाँकहिले आउलान् ती दिन

✍ नगेन्द्र बस्नेत

क्याम्पस प्रमुख
षडानन्द बहुमुखी क्याम्पस दिङ्ला, भोजपुर ।

देश बन्दाबन्दी र कोरोना भाइरसको महामारीको चपेटामा परेको छ । शिक्षालयहरू बन्द रहेका छन् । अभै खुल्ने छेक छन्द देखिदैन । अभिभावकहरू बालबालिकाको भविष्य प्रति चिन्तित रहेका छन् । नीजि विद्यालयमा काम गर्ने गुरुहरूको रोजीरोटी धरापमा परेको छ । बन्द कक्षा कोठा पुनः सञ्चालन गर्न राज्यले वैकल्पिक व्यवस्थापन गर्नको लागि टिभि, रेडियो, अनलाइन आदि माध्यम अपनाउने प्रयास भइरहेको छ । उत्तरआधुनिकवादको एक प्रस्तावनाले भन्छ -केन्द्र भाँचिएको छ । अहिले हाम्रा विद्यालय र विश्वविद्यालयहरूको अवस्था त्यस्तै भएको छ । यी कुराहरूले हाम्रो शिक्षा नीतिमा अनौपचारिक र निरन्तर सिकाइका कुराहरू ओभरेल परेका रहेछन् भन्ने पुनःपुष्टि गरेको छ ।

अमेरिकामा आफ्नो समयका सर्वाधिक धनी व्यक्ति एन्ड्रयु कार्गोनीले आफ्नो सम्पत्तिको अधिकांश भाग पुस्तकालय निर्माणमा सहयोग गरी करिब ३००० पुस्तकालय निर्माण गरे । थुप्रै विश्वविद्यालयहरूका पुस्तकालयलाई सहयोग गरे । अमेरिकी पुस्तकालय पद्धतिको विकासमा कार्गोनीको योगदान अविस्मरणीय रहेको छ । अर्का अमेरिकी नागरिक जोन उड, नेपालको लमजुङ जिल्लाको बाहुनडाँडाको पदयात्रामा रहदा त्यहीँका एकस्रोत शिक्षक पशुपति शर्मा र होटलमा काम गर्ने एक बालकको चिसो वियर सर्भ गर्ने चातुर्य कला देखेछन् । पशुपति शर्मासँगै उनले भ्रमण गरेको विद्यालयको पुस्तकालयको अवस्था र त्यस विद्यालयका

शिक्षक, विद्यार्थीहरूले देखाएको पुस्तकालय र पुस्तक प्रतिको मोहका कारण माइक्रोसफ्ट कम्पनीको आकर्षक जागिर त्याग गरी नेपालमा विद्यालय पुस्तकालय खोल्न कम्मर कसेर लाग्छन् । हजारौंको संख्यामा नेपाल, भारत, श्रीलङ्का, कम्बोडिया आदि देशका विद्यालयहरूमा पुस्तकालय खोल्ने अभियानमा सरिक भएका छन् । जोन उडको संस्था रूम टु रिड लाई धन्यवाद । यसै सिलसिलामा जोड उडले माइक्रोसफ्ट देखि बाहुनडाँडा सम्म वेस्ट सेलर पुस्तक लेखन समेत भ्याए ।

राजा गिर्वाणयुद्ध वीरविक्रम शाहले पुस्तक चिताइ तहविलखाना नामको पुस्तकालय खोले । पुस्तकको रेखदेख गर्नका लागि कर्मचारी व्यवस्थापन गरे । केसर शमशेरले केशर पुस्तकालयको स्थापना गरी नेपाल सरकारलाई हस्तान्तरण गरे । डा. डिल्लीरमण रेग्मीले डिल्लीरमण कल्याणी रेग्मी स्मारक पुस्तकालय नेपाल सरकारलाई हस्तान्तरण गरे । मदन शमशेर राणाको नाममा स्थापना भएको मदन पुरस्कार पुस्तकालयले नेपाली बाहुनको संरक्षण र सम्बर्द्धनमा अविस्मरणीय गुण लगाएको छ ।

हुन त नेपालमा पुस्तकालय खोले बापत वि.सं. १९८७ मा महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा लगायत ४५/४६ जना युवाहरूलाई तत्कालीन सरकारले एकसयदेखि एकजहारसम्म जरिवाना गरेको थियो । २००७ सालपछि नेपालमा पुस्तकालय स्थापनाको लहर चल्यो । धेरै पुस्तकालय खुले बन्द भए । भोजपुरमा नारदमणि

थुलुडले २००४ मा पुस्तकालय खोल्ने अनुमती प्राप्त गरेको देखिन्छ। राजगुरु हेमराज पाण्डेको नीजि संग्रह किनेर नेपाल सरकारले नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयको स्थापना गर्‍यो। यो हरिहरभवन ललितपुरमा सञ्चालित छ। २०७२ को भूकम्पको कारण भवन क्षति ग्रस्त भई हाल आंशिक सेवामात्र दिइरहेको छ।

२०१३ सालमा केन्द्रीय पुस्तकालय स्थापना भयो। २०१६ सालमा त्रिभुवन विश्वविद्यालयको स्थापना संगै त्रि.वि. पुस्तकालयको पनि स्थापना भयो। वि.सं. २०१९ सालतिर केन्द्रीय पुस्तकालय र त्रि.वि.पुस्तकालय गाभिएर त्रि.वि.केन्द्रीय पुस्तकालय बन्यो। अहिले यो नेपालकै ठूलो पुस्तकालयको रूपमा रहेको छ। हाल यो पुस्तकालय त्रिभुवन विश्वविद्यालय कीर्तिपुरको केन्द्रीय क्याम्पस परिसरमा सञ्चालित रहेको छ। यसबाहेक काठमाण्डौं उपत्यका सार्वजनिक पुस्तकालय, रिड नेपालले मुलुकका ४२ स्थापना गरका ६७ ओटा सामुदायिक पुस्तकालय रहेका छन्। विभिन्न जिल्लामा स्थानीय समुदायहरूबाट सामुदायिक पुस्तकालय तथा स्रोतकेन्द्रहरू सञ्चालित छन्। यस बाहेक विभिन्न मन्त्रालय, विभाग, कुटनीतिक निकाय, संघसंस्थाका पुस्तकालय रहेका छन्।

यतिलामो फेहरिस्त प्रस्तुत गर्नुको औचित्य के भने यति हुँदाहुँदै पनि नेपालमा अझै पनि अनौपचारिक र निरन्तर शिक्षाका लागि हव मानिने पुस्तकालयहरूको व्यवस्थित प्रणालीको खै ?

हामी शिक्षित बनाउँदाहरूमा पनि निरन्तर शिक्षा प्रतिको सोच र चासो कमै रहेको रहेछ।

एक जना अमेरिकाबाट नेपाल घर आएका मित्रले प्रशंगवस भनेको कुरा स्मरणयोग्य लाग्यो। अमेरिकामा टोलटोलमा पुस्तकालय हुन्छन्। अभिभावकहरूले छुट्टीका दिन बालबालिकाहरूलाई पुस्तकालयमा लिएर जाने, घुमाउने, पुस्तक लिइ दिने, बालबालिका स्वयं समेत पुस्तकालय भ्रमण गर्ने पढ्ने गर्दछन्। खोइ हामी

कहाँ कहिले आउलान् ती दिन ?

हामीसंग पाठ्यपुस्तकमा भन्दा अन्यसन्दर्भ पुस्तक वा सन्दर्भ सामग्रीहरूमा पनि ज्ञान हुन्छ भन्ने चेतना खोई ? हाम्रो चेतना त खाली पाठ्यपुस्तक पढ्ने, पढाउने रहेछ। जसरी भएनी पढाउने, पढाउने। हामी कहाँ व्यवस्थित पुस्तकालय पद्धति भइ दिएको भए अहिलेको शैक्षिक संकटमा कति उपयोगि हुने थियो होला ? हाम्रो सिकने सिकाउने प्रकृत्यामा आएको अवरोधलाई सार्वजनिक पुस्तकालयले अवश्य पनि सहयोग गर्ने थिए।

सरकारी नीति र दस्तावेजमा सार्वजनिक पुस्तकालय प्रणालीको बखान गरिएपनि त्यसको कार्यान्वयन अहिले सम्म हुन सकेको छैन। राष्ट्रिय पुस्तकालयको अवस्थालाई नै हेर्ौं न। त्यसैले उक्त कुराको पुष्टि गर्दछ। अहिले स्थानीय क्षेत्रमा पुस्तकालयको कुरा गर्‍यो भने मोवाइलमा छ, पुस्तकालय, कसले पढ्छ पुस्तक भन्ने जवाफ पाइन थालियो। के उसो भए मोवाइल फोन र इन्टरनेटको पहुँच नेपालमा अमेरिकामा भन्दा राम्रो छ, त ? त्यो पनि होइन। सन् २०१५ को अमेरिकी केन्द्रीय जनगणना ब्युरोले गरेको समुदाय सर्भेक्षणअनुसारको नतीजाअनुसार अमेरिकामा बसोबास गर्ने नागरिकहरूमध्ये ७८ प्रतिशतसंग डेस्कटप वा ल्यापटप कम्प्युटर, ७५ प्रतिशत संग स्मार्ट फोन वा मोवाइल फोन, ७७ प्रतिशतसंग ब्रोडब्याण्ड इन्टरनेट सुविधा रहेको पाइएको थियो। यो पाँचवर्ष अघिको तथ्याङ्क हो। अहिले यो भन्दा बढी हुनु स्वाभाविक हो। त्यसैले हाम्रा नीति निर्माता, निर्णायकहरूको बुद्धिको विको कहिले खुल्ला र गाउँगाउँमा पुस्तकालय बन्लान। बालबालिकाहरूले नयाँनयाँ पुस्तक पढेर रमाउलान्। उनीहरूमा पठन र बोध सीपको विकास होला। जोन उडको माइक्रोसफ्ट देखि बाहुनडाँडासम्म पुस्तकमा मनु बज्राकीको एउटा उक्ति कुनै पत्रिकाबाट साभार गरिएको रहेछ। मेरो घर छेउमा पुस्तकालय भएको भए म सयद कुनै पुस्तक पढिरहेको हुन्थे होला तर मेरा घर छेउमा रक्सी भट्टी थिए त्यसैले आजमा रक्सीबाज भएको छु।

सामुदायिक क्याम्पसका पुस्तकालयको व्यवस्थापनमा देखिएका समस्या र समाधानका उपायहरू

✍ विमल नेपाल

एमफिल शोधार्थी, नेपाल खुला विश्वविद्यालय
bimaljmc@gmail.com

9842064413

लेख सार

कुनै पनि शैक्षिक संस्थाको अभिन्न अंगका रूपमा पुस्तकालय रहेको हुन्छ। शैक्षिक पुस्तकालयको स्थापना, सञ्चालन तथा व्यवस्थापनले शिक्षण, अनुसन्धान तथा समग्र उपलब्धि तथा गुणस्तरलाई प्रभाव पार्दछ। खासगरी उच्च शैक्षिक संस्थाहरू सम्बन्धन प्राप्त हुनासाथ स्थापना हुने तर तिनको अभिन्न अंग पुस्तकालय प्रभावकारी ढंगबाट सञ्चालन तथा व्यवस्थापन हुन नसकेको अवस्था विद्यमान छ। यसै सन्दर्भमा सुनसरी जिल्लाका सामुदायिक क्याम्पसहरूको पुस्तकालयमा रहेका समस्या तथा पुस्तकालय व्यवस्थापनका समस्याहरू समाधानको खोजी गर्ने अभिप्रायले सञ्चालित यस अध्ययनमा जिल्लाभित्र अवस्थित ७ ओटै क्याम्पसहरूका पुस्तकालयमा रहेका समस्याहरू खोजी गरिएको छ। मिश्रित अनुसन्धान विधिको प्रयोग गरी सम्पन्न भएको यस अध्ययनबाट उक्त क्याम्पसका पुस्तकालयहरूमा भौतिक, मानविय, आर्थिक, प्रशासनिक तथा नीति नियमगत समस्याहरू विद्यमान रहेको एवम् विद्यार्थी तथा शोधार्थीहरूका लागि पुस्तकालय प्रयोग गर्ने उपयुक्त वातावरण नभएको निष्कर्ष प्राप्त भएको छ भने उक्त शैक्षिक संस्थाहरूमा पुस्तकालयको प्रभावकारी सञ्चालन तथा व्यवस्थापनका लागि आवश्यक उपायहरूको खोजी गरी सुझाइएको छ।

मुख्य शब्दावलीहरू: सामुदायिक क्याम्पस, पुस्तकालय, पुस्तकालय व्यवस्थापन, पुस्तकालय सञ्चालन, पुस्तकालय समस्या।

१. अध्ययनको पृष्ठभूमि

पुस्तकालय शब्द संस्कृत भाषाको पुस्तक र आलय दुई शब्द मिलेर बनेको हो। यसलाई ग्रन्थालय (ग्रन्थ+आलय) पनि भनिन्छ। पुराना समयमा सूचना र ज्ञानका सामग्रीहरू भन्नु नै पुस्तकहरू भएकाले पुस्तकहरूको सङ्ग्रह गरिन्थ्यो। आजभोलिका पुस्तकालयहरूमा कागजका पुस्तकहरू मात्र नभई श्रव्यदृश्य सामग्री, सि.डी., डी.भी.डी. सामग्री माइक्रो फिल्म एवम् कम्प्युटर इन्टरनेटका माध्यमले पाइने कुनै ज्ञान र सूचना सामग्रीहरू उपलब्ध हुन थालेका छन् (अधिकारी, २०६५)। पुस्तकको इतिहाससँगै पुस्तकालयको इतिहास पनि सुरु भएको पाइन्छ। समयको विकासक्रमका विभिन्न चरणहरू पार गर्दै आएको पुस्तकालय अगाडि आएको छ। पुस्तकालय कुनै पनि शैक्षिक संस्थाको गहना हो। पुस्तकालय विनाको शैक्षिक संस्था अधुरो रहन्छ र पर्याप्त सामग्रीको अभावमा शिक्षण कार्य सफल तथा प्रभावकारी हुदैन। यसै सन्दर्भमा मित्तल (१९८३) उल्लेख गर्दछन् कि कुनै पनि आधुनिक शैक्षिक संस्थाको आधार बनेको नै त्यस संस्थामा रहेको व्यवस्थित, सुविधासम्पन्न एवम् प्रभावकारी पुस्तकालय हुने गर्दछ।

अधिकारी (२०६५) को पुस्तकालय तथा स्रोत केन्द्र व्यवस्थापन पुस्तकमा खास गरी भवन वा कोठाको सुगमता, चिटिक्क र व्यवस्थापन सुन्दरता एवम् कार्यशीलता स्वच्छता, आरामदायी पक्षलाई जोड दिएको छ। फेडसुईको सिद्धान्तलाई आधार मानी पुस्तकालय भवन बनाउने हो भने पुस्तकालयको भवन सुगम ठाउँमा सुन्दर, भित्र सुविधा जनक, त्यहाका पुस्तक

र उपकरणहरू उपयोगीता पूर्ण स्थितिका एवम् सेवा प्रदान गर्न सकिने मापदण्डको हुनु पर्ने, टेबल, कुर्सी आदि फर्निचरको छेउकुना चुच्चो नभएको हुनु पर्ने, विग्रीएका, भत्किएकालाई राख्न नहुने एवम् नराम्रो देखिने वा अनावश्यक ठाँउ ओगट्ने खालका फर्निचरहरूसमेत राख्न निषेध गर्दछ । यसरी नै केहि अनुसन्धाताहरूले (थापा, २०७१ तथा कटुवाल, २०७३) ले विद्यालय तहका पुस्तकालयमा आवश्यक पर्ने सेवा सुविधाहरूको मात्रा न्युन रहेको पक्षलाई उठान गरेका छन् ।

पुस्तकालयका उद्देश्यहरू पूरा गर्नका लागि मानवीय, भौतिक तथा आर्थिक पक्षहरूको प्रबन्ध गर्ने विधि वा तरिकाको छनौट गर्ने, सरल र व्यावहारिक ढङ्गबाट उद्देश्य प्राप्त गर्न सहयोग गर्ने, कुशलतापूर्वक साधन वा स्रोतहरूको परिचालन गर्ने कार्य नै पुस्तकालय व्यवस्थापन हो । पुस्तकालय योजना, संगठन र व्यवस्थापन अन्तर्गत क) भवन ख) फर्निचर ग) पुस्तकालयमा स्थान व्यवस्थापन घ) कर्मचारी व्यवस्थापन ङ) पुस्तकालय समिति, नीति नियम च) बजेट पर्दछन् (राई, भट्टराई, सुब्बा र भण्डारी, २०६९) ।

व्यवस्थापनका विभिन्न पक्षहरू मध्ये पुस्तकालय व्यवस्थापन महत्वपूर्ण मानिन्छ । शैक्षिक व्यवस्थापनमा पुस्तकालय व्यवस्थापनले शैक्षिक कार्यहरूलाई प्रभावकारी एवम् सफलता पूर्वक अगाडि बढाउन एउटा महत्वपूर्ण भूमिका खेलिरेको हुन्छ । कुनै पनि शैक्षिक संस्थाको अभिन्न अंगका रूपमा पुस्तकालय रहेको हुनाले यसको स्थापना, सञ्चालन तथा व्यवस्थापनले शिक्षण, अनुसन्धान तथा समग्र उपलब्धि तथा गुणस्तरलाई प्रभाव पार्दछ । यस्तै शैक्षिक संस्थाहरूमध्ये विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धनप्राप्त क्याम्पसहरू पनि पर्दछन् ।

सामुदायिक क्याम्पसहरू ति हुन्, जो स्थानीय जनसहभागीतामा आफ्नै स्रोत साधनको प्रयोग गर्ने गरी विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त गरि सञ्चालित हुने गर्दछन् । यस्ता क्याम्पसहरूमा प्रमुख आर्थिक स्रोतका रूपमा विद्यार्थी, स्थानीय चन्दा दाता तथा नगण्य मात्रामा अन्य स्रोतहरू रहने गर्दछन् । यस अध्ययनमा सुनसरी

जिल्लाभित्र त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त सामुदायिक क्याम्पसहरूमा रहेको पुस्तकालयहरूलाई मात्र समेटिएको छ । खासगरी पुनरावलोकन गरिएका अध्ययनहरू विद्यालय तहमा मात्र केन्द्रीत रहेको र सामुदायिक क्याम्पसहरूमा पुस्तकालयको सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा विद्यमान समस्याहरूको खोजी गरिनु आवश्यक भएको छ । यस अध्ययनबाट सरोकारवाला पक्षहरू: विद्यार्थी, शिक्षक, प्रशासक तथा व्यवस्थापकहरूलाई आवश्यक मार्गदर्शन प्राप्त हुनेछ । साथै पुस्तकालय व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्न शैक्षिक नीति निर्मातालाई मद्दत गर्नेछ । र, पुस्तकालय व्यवस्थापनका क्षेत्रमा अनुसन्धान गर्न चाहने अनुसन्धाताहरूका लागि महत्वपूर्ण स्रोतको रूपमा रहनेछ ।

१.२ अध्ययन विधि

प्रस्तुत अध्ययन मिश्रित ढाँचामा आधारित रहेको छ । यस अध्ययनमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय (त्रि.वि.) बाट सम्बन्धन प्राप्त सुनसरी जिल्लाका सबै (सातवटा) सामुदायिक क्याम्पसहरूको पुस्तकालय व्यवस्थापनका विविध पक्षहरूलाई समेटी अध्ययनको उद्देश्य प्राप्तिका लागि विभिन्न क्याम्पसका पुस्तकालयको स्थलगत अवलोकन, सरोकारवालाहरूसँगको प्रत्यक्ष अन्तर्वाता तथा पुस्तकालयका जानकार व्यक्तिहरूसँगको गहन अन्तर्वाता विधिको प्रयोग गरी तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ । यस अध्ययनबाट प्राप्त सूचनालाई परिमाणात्मक र गुणात्मक पद्धतिका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । अध्ययनका लागि माथि उल्लिखित ७ वटा क्याम्पसका प्रमुख, पुस्तकालय कर्मचारी तथा विद्यार्थीहरूलाई पुस्तकालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित समस्या तथा सो को समाधानका बारेमा सोधिएको छ । साथै अवलोकन फारम प्रयोग गरी पुस्तकालयका आधारभुत सूचनाहरू समेत संकलन गरिएको छ भने पुस्तकालय अभिलेख, निर्णय अभिलेख आदिलाई द्वितीय स्रोतको रूपमा लिई प्राप्त तथ्याङ्कहरूलाई आवश्यकता अनुसार तालिका तथा विभिन्न शीर्षक तथा उपशीर्षक बनाई व्याख्या र विश्लेषण समेत गरिएको छ ।

१.३ अध्ययनको नतिजा

- क. अध्ययन गरिएका सामुदायिक क्याम्पसहरूमा पुस्तकालयको भौतिक संरचना, सामग्री तथा साधनहरू पुस्तकालयको मापदण्ड अनुरूपका नरहेको पाइयो । पुस्तकालयहरूमा भौतिक स्रोत-साधन (जस्तै: भवन, कोठा, फर्निचरहरू, कम्प्युटर, इन्टरनेट आदि) को अभाव रहेको पाइयो ।
- ख. सबै क्याम्पसमा कर्मचारी अपुग रहेको पाइयो । सुनसरी जिल्लाका १४.३ प्रतिशत सामुदायिक क्याम्पसहरूमा पुस्तकालय कर्मचारीको व्यवस्था नरहेको पाइयो ।
- ग. सबै सामुदायिक क्याम्पसका पुस्तकालयका लागि आर्थिक योजनाको अभाव र आर्थिक स्रोतको कमी रहेको पाइयो ।
- घ. क्याम्पसका पुस्तकालयमा कम्प्युटरको सुविधा, पुस्तकालयका लिखित नियमको प्रदर्शन, पुस्तकहरूको लिखित सूचिको प्रदर्शन, इन्टरनेटको सुविधा, क्याटलगको सुविधा उपलब्ध नभएको पाइयो ।
- ङ. क्याम्पसहरूमा पुस्तकालय सञ्चालन सम्बन्धी स्पष्ट नीति नियमको अभाव र भएका नियमहरू पनि सरोकारवालाहरूले प्राप्त गर्न नसकेको पाइयो ।

१.४ नतिजाको छलफल

सुनसरी जिल्लामा उच्च शिक्षा प्रदान गर्ने सामुदायिक क्याम्पसका पुस्तकालयको व्यवस्थापनमा निम्नानुसारका समस्याहरू रहेको पाइयो ।

भौतिक स्रोत-साधनको कमी: सामुदायिक क्याम्पसहरूको पुस्तकालयको भौतिक अवस्था निकै कमजोर रहेको पाइयो । पुस्तकालयका लागि पर्याप्त भवन, कोठाहरू, टेबल, कुर्सी, दराज तथा पुस्तक व्यवस्थापनका लागि उपयुक्त मापदण्डका ज्याकहरू समेत नभएको पाइयो । भौतिक सेवा सुविधाको कमीका कारण पुस्तकालयबाट प्रभावकारी सेवा प्रदान हुन नसकेको पाइयो ।

कर्मचारी अपुग हुनु: सुनसरी जिल्लाका सामुदायिक क्याम्पसमा पुस्तकालय कर्मचारी अपुग भएको पाइयो ।

जनता बहुमुखी तथा सुनसरी बहुमुखी क्याम्पसमा मात्र पुस्तकालय कर्मचारी तोकेको पाइयो । सप्तकोशी बहुमुखी, बलाहा र राष्ट्रिय जनसहयोग कलेजमा प्रशासनिक कर्मचारीलाई नै पुस्तकालयमा काम गर्ने जिम्मेवारी दिएको पाइयो भने बराह आदर्श क्याम्पसमा पुस्तकालयका लागि कुनै पनि कर्मचारी तोकिएको पाइएन ।

आर्थिक स्रोत न्यून हुनु: पुस्तकालयका लागि पर्याप्त रकम नहुनु, पुस्तकालयकै लागि निश्चित वार्षिक बजेट नछुट्याउनु, पुस्तकालय लागि योजनाबद्ध भएर आर्थिक योजना नबनाउनु, पुस्तकालय कर्मचारीका लागि तलबी खर्च व्यवस्थापन गर्न नसक्नु जस्ता समस्याले गर्दा पुस्तकालयहरूको आर्थिक पक्ष कमजोर रहेको पाइयो ।

प्रभावकारी नीति नियमको तर्जुमा तथा कार्यान्वयन हुन नसक्नु: अध्ययन गरिएका क्याम्पसमा पुस्तकालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा स्पष्ट नीति नियमको अभाव रहेको पाइयो । पुस्तकालयका सामान्य नियमहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन तथा लिखित प्रदर्शन नभएको पाइयो ।

पुस्तक तथा सन्दर्भ सामग्रीको कमी: अध्ययन गरिएका सबै सामुदायिक क्याम्पसहरूमा विषय अनुसारका पर्याप्त पुस्तक तथा सन्दर्भसामग्रीहरूको कमी रहेको पाइयो । उच्च शिक्षामा पाठ्यपुस्तक भन्दा पनि सन्दर्भ सामग्री बढी मात्रामा समेट्नु पर्नेमा त्यसो नभएको पाइयो ।

पुस्तकको उपयुक्त सुरक्षा नहुनु: क्याम्पसका पुस्तकालयमा रहेका पुस्तकहरूको उचित रखाई तथा तिनको प्रभावकारी सुरक्षामा ध्यान पुर्‍याउन नसकेको पाइयो ।

१.५ निष्कर्ष

यसरी सामुदायिक क्याम्पसहरूको पुस्तकालय सञ्चालनको अवस्था हेर्दा धेरैजसो क्याम्पसहरूमा भौतिक पूर्वाधार, छुट्टै भवन/कोठा, फर्निचर तथा अध्ययन कक्षहरूको अभाव रहेको पाइयो । त्यसैगरी भएका पुस्तकालय कक्ष र फर्निचरहरू मापदण्ड

अनुसारको नभएको निश्कर्ष निकालियो । अध्ययन गरिएका सबै क्याम्पसहरूमा प्राप्त पुस्तकहरू दर्ता गर्ने, विद्यार्थीलाई पुस्तकालय कार्डको व्यवस्था गर्ने प्रचलन पाइए पनि लिखित नियमहरू, पुस्तक सूचि (क्याटलग), कम्प्युटर तथा इन्टरनेटको सुविधाको अभाव खट्किएको पाइयो, जसले गर्दा पुस्तकालय प्रयोगका लागि उपयुक्त वातावरण नभएको निश्कर्ष निकालियो । पुस्तकालयमा कर्मचारीहरूको अभाव देखिनुका साथै न्युन बजेटका कारण समस्या रहेको पाइयो । त्यसैगरी पुस्तकालय सञ्चालनको लिखित र स्पष्ट नीति नियमको अभाव र भएका नीति नियमहरू पनि विद्यार्थीहरूले सहज रूपमा प्राप्त गर्न नसकेको पाइयो ।

१.६ सुभावहरू

यस अध्ययनको आधारमा पुस्तकालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापनका समस्याहरू समाधानका लागि पुस्तकालय भवन, कोठा, फर्निचर, कम्प्युटर तथा अध्ययन कक्ष (रिफरेन्स हल) आदि थप गर्नुपर्ने, छुट्टै अध्ययन कक्ष बनाइनुपर्ने, पुस्तकहरूको सूचि (क्याटलग) लिखित रूपमा विद्यार्थीले हेर्न पाउने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने, पुस्तकालयका नियमहरूलाई लिखित रूपमा प्रदर्शन गर्नु पर्ने, पुस्तकालयमा सन्दर्भसामग्री तथा जर्नलहरूलाई विद्यार्थी संख्याको अनुपातमा थप गर्नुपर्ने, पुस्तकालयमा तत्काल कर्मचारीको व्यवस्थापन गरिनु पर्ने, पुस्तकालय व्यवस्थापन उप समिति अनिवार्य र अविलम्ब निर्माण गर्नु पर्ने, प्रत्येक क्याम्पसले पुस्तकालय परिचय पुस्तिका अनिवार्य रूपमा प्रकाशन गर्नुपर्ने तथा पुस्तकालयलाई आधुनिक बनाउन इ-पुस्तकालय, आधुनिक कम्प्युटर सफ्टवेयर साथै फोटोकपी गर्ने समेतको सुविधा अनिवार्य रूपमा प्रदान गर्ने, पुस्तकालयमा पर्याप्त बजेट विनियोजन गर्नु पर्ने, पुस्तक भण्डारण र लेनदेनमा

आधुनिक कम्प्युटर सफ्टवेयरको प्रयोग गर्नु पर्ने तथा पुस्तकालय सञ्चालनका लागि उपयुक्त नीति तर्जुमा र सो को प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनु पर्ने सुभावहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

सन्दर्भसूचीहरू

- अधिकारी, इन्द्रप्रसाद (२०६५), पुस्तकालय तथा स्रोत केन्द्र व्यवस्थापन एवम् सञ्चालन, पुस्तकालय व्यवस्थापन तथा सूचना सेवा केन्द्र ।
- कटुवाल, इन्दिरा (२०७३) सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको पुस्तकालय व्यवस्थापन, स्नातकोत्तर तहको अप्रकाशित शोधपत्र, जनता बहुमुखी क्याम्पस, इटहरी, सुनसरी ।
- कोइराला, विद्यानाथ र चन्द्रबहादुर श्रेष्ठ (२०६२), शैक्षिक व्यवस्थापन र संगठनात्मक व्यवहार, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- थापा, ज्ञानेन्द्रबहादुर (२०७१) उच्च माध्यमिक विद्यालयमा पुस्तकालय व्यवस्थापन, स्नातकोत्तर तहको अप्रकाशित शोधपत्र, जनता बहुमुखी क्याम्पस, इटहरी, सुनसरी
- दहाल, माधवप्रसाद (२०६५), सामुदायिक अध्ययन केन्द्रमा पुस्तकालय व्यवस्थापन, नेपाल सरकार शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, शिक्षा विभाग ।
- राई, अरुणकुमार, भट्टराई प्रदिप, सुब्बा, दिपेन्द्र र भण्डारी भविन्द्रप्रसाद, (२०६४), पुस्तकालय व्यवस्थापन, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- Mittal, R.L. (1983). Library Administration: Theory and Practice, Anil Printers, Delhi.**

बदलिदो परिवेशमा विद्युतीय पुस्तकालय

✍ जानकी कर्माचार्य

पुर्व पुस्तकालय प्रमुख
केसर पुस्तकालय

नेपालमा पुस्तकालयको विकास हुन थालेको धेरै भएको छैन । खासगरी सम्बत् २०६५ सालदेखि पुस्तकालय दिवस मनाउँन थाले पछि पुस्तकालयको बारेमा आमनागरिक तथा सरोकारवालामा जानकारी हुन थाल्यो । साथै पुस्तकालयको केहि विस्तार पनि भयो । हुन त संसारमा मानवताको विकासको संगसंगै सभ्यताको पनि विकास भयो । साथै ज्ञानगुनका कुराहरूको पनि विकास हुँदै गयो । त्यस बखतका ज्ञान सामाग्रीहरू राजा महाराजाका दरबार अनि मठ, मन्दिरहरूमा शिलालेख, अभिलेख, दस्तावेज, ताम्रापत्र, भोजपत्र, ताडपत्र, हस्तलिखित ग्रन्थकोरूपमा सङ्कलित थिए । समाजको विकास संगसंगै यी सामाग्रीहरूको पनि विकास हुँदै आयो र पुस्तकालयको रूप लियो । साथै ज्ञानका सामाग्रीहरूले पनि विभिन्न रूप लिए जस्तै: पुस्तक, पत्र(पत्रिका), सञ्चारका माध्यम-गीत, सङ्गीत साहित्य, चलचित्र, विद्युतीय सामाग्री, राजनीति, सामाजिक, आर्थिक, इतिहास आदि ।

मानिसलाई चेतनशील प्राणी मानिन्छ । पूर्वीय दर्शन अनुसार मानिसले आमाको गर्भमा आउदादेखि नै ज्ञान हाँसिल गर्न थाल्छ । अतः उसको लागि आमाको गर्भ नै प्रारम्भिक ज्ञान हाँसिल गर्ने थलो हुन्छ । जन्मेपछि घर परिवार नै एक प्रकारको ज्ञान हाँसिल गर्ने थलो अथवा पुस्तकालय हुन्छ । जब ऊ बुझ्न, पढ्न सक्ने हुन्छ अनि बाहिरी ज्ञानको आवश्यकता महसुस गर्न थाल्छ जसका लागि विद्यालय, पुस्तकालयहरूको आवश्यकता हुन्छ ।

साधारणतया पुस्तक पत्रपत्रिका, पठनपाठन योग्य सामाग्रीहरूलाई व्यवस्थितरूपमा राख्ने ठाउँलाई नै पुस्तकालय भनिन्छ । साधारण अर्थमा पुस्तकालय भनेको ज्ञानको भण्डार, सूचनाको भण्डार मानिन्छ । हुनत अहिले पुस्तकालयको परिभाषा फेरिइ सकेको छ, पुस्तकालय

ज्ञानको भण्डार गर्ने थलो मात्र नभएर सूचना/ज्ञानको प्रवाह गर्ने थलो, सीप विकास गर्ने थलो पनि भएको छ । पुस्तकालयकर्मीको यसमा ठूलो जिम्मेवारी हुन्छ । छरिएर रहेका सूचनाहरूलाई समेटेर त्यसको राम्रो व्यवस्थापन गरेर सहि समयमा सहि व्यक्तिलाई सहि सूचना प्रदान गर्नुपर्ने हुन्छ । पुस्तकालयमा विभिन्न जाती, धर्म, उमेर, पेशामा लागेका व्यक्तिहरू अध्ययनअध्यापन गर्न आउँछन् । यसैले सङ्कलन पनि सोहि अनुसार नै हुनु जरुरी छ । पुस्तकालयको काम सङ्कलनको प्रकृतिलाई हेरेर यसको विभाजन गरेको पाईन्छ जस्तै राष्ट्रिय, विशेष, सार्वजनिक, सामुदायिक र शैक्षिक, अहिले बाल, तथा महिला पुस्तकालयको पनि चलन आइसकेकोछ । साथै अचेल पढ्ने बानीको विकासको लागि वाचनालयको पनि चलन चलेको पाईन्छ र अनलाइन (online library) पनि हुन थालेका छन् । अनि अहिलेको परिस्थितिमा विद्युतीय पुस्तकालयको आवश्यक परेको छ ।

माथि उल्लेख भएअनुसार चौथो पुस्तकालय दिवसदेखि नेपाल सरकारले पनि पुस्तकालको बारेमा केहि सोच राखेर छैठौँ दिवसदेखि शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले यसलाई आफ्नो कार्यक्रममा समावेश गरेर पुस्तकालयको विकास र विस्तारलाई बजेट छुट्टयाउन थाल्यो । फलस्वरूप पुस्तकालयको बारेमा जनमानसमा पुस्तकालयप्रति केहि चेतना जागृत भयो । तर २०७२ सालको भूकम्पले गर्दा अधिकांश पुस्तकालयहरू थलापरेर अबै उठ्न सकेको छैन । देशको प्रमुख पुस्तकालय नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयको त बेहाल छ । यस प्रति सरकारको ध्यान जानसकेको छैन । अहिलेसम्म पुस्तकालय सरकारको प्राथमिकतामा परेको छैन ।

विश्व कोभिड-१९ महामारीको चपेटामा परेको बेला सबै क्षेत्र प्रभावित भएको अवस्थामा पुस्तकालय क्षेत्र त झनै थला परेको छ । महिनौको लकडाउनले गर्दा,

विस्तारै कार्यालयहरू खुल्न थाले पनि पुस्तकालय खुल्ने अवस्था छैन । फेरि लकडाउन हुने अवस्था छ । लकडाउन शुरु भएदेखि समाजको सबै क्षेत्रमा विद्युतीय प्रविधि प्रयोग भएको छ । किनमेलदेखि पठनपाठन हुने शैक्षणिक संस्थाकक्षाहरू सबैमा विद्युतीय प्रविधिको सहयोगबाट सञ्चालन हुन थालेको छ । त्यस्तै गरी घरमा बसेर दिक्क भएका सबैलाई, ज्ञान, सूचनामा चाहना राख्नेहरूकालागि विद्युतीय पुस्तकालय सञ्चालन गर्न सकेमा सबैले घरमै बसेर आफूलाई आवश्यक परेका ज्ञान, सूचना हाँसिल गर्न वा पढ्न पाउने थिए । तर नेपालमा कतिपय कुराहरू नियम, कानून भित्र बसेर गर्न सजिलो छैन । फेरि नेपालको भौगोलिक अवस्था र अर्थतन्त्रले पनि यसमा असर पार्दछ । नेपालको कतिपय ठाउँमा अबै पनि विद्युतीय सुविधा पुगेको छैन साथै सञ्चार, यातायात, सुलभ शिक्षा पुग्न सकेको छैन । यस्तो अवस्थामा विद्युतीय पुस्तकालय बनाउनु त्यती सहज छैन भनेर हात बाँधेर बस्ने अवस्था पनि छैन ।

महामारीका कारण घरमै बस्नु पर्ने अवस्थामा विद्युतीय पुस्तकालयको अति नै खाँचो परेको छ । भौतिक पुस्तकालय खुलेकै भएपनि सबैले सामाजिक (भौतिक) दूरी कायम राख्नु पर्ने अवस्था छ । मान्छेको जात न हो भेट भएपछि सामाजिक दूरी कायम राख्नु पर्छ भन्ने कुरालाई नजरअन्दाज गर्ने बानी धेरै देखिन्छ । यो अवस्था कहिलेसम्म रहन्छ भन्न सकिन्न फेरि यो विश्वभरि फैलिएको फैलिएकै छ । सबैतिर दोहर्‍याएर लकडाउन शुरु भएको छ । यस्तो अवस्थामा सुविधासम्पन्न विद्युतीय पुस्तकालय भएको भए पढ्न चाँहनेहरूलाई ठूलो अवसर मिल्ने थियो ।

विद्युतीय पुस्तकालय सञ्चालन गर्न आवश्यक पूर्वाधारहरू व्यवस्था गर्नु पर्ने हुन्छ । यसको लागि सम्बन्धित निकायले विज्ञहरूसँग समन्वय गरेर पहल गर्नुपर्ने हुन्छ अनि सरकारले पनि आवश्यक सहयोग गर्नु जरूरी छ । विद्युतीय पुस्तकालय सञ्चालन गर्न उपयुक्त वातावरण हुनुपर्छ, दक्ष प्राविधिक जनशक्ति हुनुपर्छ, पुस्तकालयमा भएका धेरै जसो सामग्रीहरू विद्युतीय सङ्कलन हुनुपर्छ र ति सङ्कलन को विषयवस्तुमा विविधता पनि हुनुपर्दछ, विधुतको व्याकअप प्रणाली

राम्रो हुनु पर्छ, Network system /ICT को व्यवस्था गर्नु पर्ने हुन्छ, कम्प्युटर लगायत अन्य विद्युतीय सामग्रीहरू ब्रान्डेड हुन जरूरी छ । साथै सञ्चारको माध्यम सर्वसुलभ सबैमा पहुँच पुग्ने खालको हुनुपर्छ ।

हुन त नेपालमा पनि अनलाइनमा धेरै काम गर्न र हेर्न पाइन्छ तर पनि विद्युतीय पुस्तकालयको भने विकास हुन सकेको छैन । अमेरिकन पुस्तकालयले डकुमेन्ट्री देखाए जस्तै विद्युतीय पुस्तकालयले विभिन्न प्रकारको कार्यक्रम बनाएर बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, महिला आदिलाई उपयुक्त हुने अनलाइन सामग्रीहरू, तालिम सामग्रीहरू पनि राख्नु पर्ने हुन्छ । जसले घरमा बसेर दिक्क भएकालाई मनोरञ्जन दिन सक्छ, सीप विकास गरेर आयआर्जन गर्न सक्ने हुन्छ, विद्युतीय पुस्तकालयमा भएका विविध सङ्कलनहरूबाट सबै खालका पाठकले लाभ उठाउज सक्न । यसो भएमा विद्युतीय पुस्तकालयप्रति चाख बढोस् । शुरुमा E-Library को बारेमा जनमानसमा राम्रो प्रभाव फैलाउनु पर्ने हुन्छ जसले गर्दा online मा अन्य विषय हेर्नु भन्दा E-Library हेर्ने चाह बढोस् । विकसित मुलुकमा सम्पूर्णरूपमा सुविधायुक्त विद्युतीय पुस्तकालयहरू छन् । तर हाम्रो देशमा भएका भौतिक पुस्तकालयहरू २०७२ सालको भूकम्पले थलापरेर उठन सकेको छैनन् । सरकारी बजेटमा सञ्चालित राष्ट्रिय पुस्तकालय त उठन सकेको छैन यस्तो अवस्थामा विद्युतीय पुस्तकालयको कति आवश्यकता छ भन्ने कुरा सबैले बोध गर्नु जरूरी छ ।

नेपालमा केहि वैदेशिक संस्थाहरूमा E-Library हरू छन् । नेपाली पनि नभएका होइनन् तर औलामा गन्न मिल्ने मात्र । शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयअन्तर्गत रहेको पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले पाठ्यपुस्तकहरू तथा केहि सन्दर्भ सामग्रीहरू अनलाइनमा राखेको छ ।

नेपालमा भएका केही E-Library हरू: शिक्षा-साभा इपाटीको इपुस्तकालय, नेपाल स्वास्थ्य अनुसन्धान परिषद्को पुस्तकालय, UN Information Center आदि । अहिले विद्यालयदेखि विश्वविद्यालय सम्मका सबै पठनपाठन Online गर्नु पर्ने अवस्था छ । कतिपय स्कूल कलेजले अनलाइन कक्षा सञ्चालन गर्न थालिसकेको

अवस्था पनि छ। यस प्रकारको शिक्षालाई पठनपाठनमा आवश्यक सामग्रीको लागि इ-पुस्तकालय भएकमा विद्यार्थीहरूका लागि आवश्यक सामग्रीहरू हेर्न/खोज्न अति सहज हुन्थ्यो। अतः अहिलेलाई माथि उल्लेख

भए अनुसार विद्युतीय पुस्तकालयको व्यवस्था गरेर पुस्तकालय सञ्चालन गर्न सकियो भने मात्र “समाज रूपान्तरणका लागि पुस्तकालय” भन्ने नारा सार्थक हुन्छ।

विद्या

खिम ब. लामिछाने

मणिपाल मेडिकल कलेज, पोखरा।

प्रिय विद्या !

सुमुधुर सम्भनाका सौगातहरू

जीवनको लामो कालखण्ड पछि पुनः एकपटक तिमीसंगको अकस्मात्को भेटले होला आज म अनायासै हर्षले विभोर भएको छु। म र मेरा अन्तरकुन्तरमा छरिएर रहेका भावनाहरू अत्यन्त प्रफुल्लित छन्। मेरो शारीरिक तन्द्रुस्ती बिलकूल सजग छ। मेरो चिर अभिलाषा सफलताको समिप आइपुगेको अनुभूति मिलेको छ। सायद यो सबैको कारण तिमीसंगको साच्यात्कार नै होला। आज म आफुलाई रित्याएर तिमी समक्ष छुटाछुल्ल पोखिन चाहन्छु। उहिल्यैदेखि हृदयान्तर भित्र गुम्सिएर पिल्सीएर रहेका मनका बहलाई केहि मात्रामा भए पनि छचल्क्याउने प्रयास गर्दैछु।

प्रिय विद्या ! विगत केहि समय अगाडि देखि म अनुभव गर्दैछु तिमी म देखि टाढा-टाढा हुँदै गरिरहेकी छौ। सायद मेरो आफ्नै भुल र कम-कमजोरीको कारणले गर्दा हुन सक्छ। मेरै तिमी प्रतिको व्यवहारले हुन सक्छ, म सहर्ष स्विकार्छु। तिम्रो अस्थित्व र महत्वको मुल्याङ्कन गर्न नसक्नु मेरै कमजोरी र लाचारीपन हो। तिमीले अकस्मात छाडेर गएदेखि हृदय व्याकुल बनिरहेको छ। अझ तिमीलाई अरुको साथमा हाँसेको, बोलेको अनि मुस्कुराएको देख्दा त यो मन त्यसै त्यसै भक्कानिएर आउछ, छाति भित्र आगो दन्किएर आउँछ। अनि म रिसले ज्वालामुखी बिस्फोट भए भैं हुन्छु। एकलै रुन्छु, एकलै कराउँछु आखिर अरु के नै पो गर्न सक्छु र सिर्फ इर्ष्या बाहेक।

विद्या तिमीसंगको सामिप्यले गर्दा उनीहरूको व्यवहारमा नै परिवर्तन ल्याई दिएको छ। उनीहरू पहिले भन्दा अब्बल र चरित्रवान् भन्दै गइरहेका छन्। आज मेहेनती बन्दै गहिरहेको देख्दा त यो मन इर्ष्याले जलन हुन्छ, भत्भत्ति पोल्छ, छाति चर्किन्छ। के गर्ने तिमीसंगको बिछोडले गर्दा मेरो भाग्यमा नै बिकौंलागे जस्तो अनुभूति गरिरहेको छु। मेरा भविष्यका उज्याला गन्तव्यहरूमा अन्धकारको चुक अमिलो पोखिए भैं भएको छ।

विद्या, अहिले मेरो मानसपटलमा हाम्रो पहिलो मिलनको क्षणको स्मृति झलझली आइरहेको छ। त्यो दिन म कहिल्यै विसन सकिदैन। त्यो दिन श्रीपञ्चमीको दिन थियो, जुन दिन मेरा आफ्नै पुजनीय बाबाले तिमीसंग पहिले परिचय गराई दिनु भएको थियो। त्यसपछि हाम्रो भेटघाटको शिलशिला निरन्तर रूपमा अगाडि बढ्दै गयो। कहिले चाहेर त कहिले नचाहेर, कहिले खुसीले त कहिले बाध्यताले। साँच्ची भन्नु पर्दा विद्या शुरुका दिनहरूमा तिमी मलाई मन परिनौ। तिमीसंगको उठबस मलाई पटकै मन पर्दैनथ्यो तर विस्तारै तिमीले मलाई के जादु गयौ कुन्नी तिमी मलाई मन पर्दै लाग्न थाल्यो। सायद तिम्रो न्यानो मायाको स्पर्शले गर्दा होला तिमी मेरो सबैभन्दा मिल्ने साथी र असल शिक्षक नै साबित भयौ। म एक कोरा कागज जस्तो ब्यक्तिलाई तिमीले मलाई असल के हो ? खराब के हो ? भन्ने ज्ञान दिदै गयो। अनि म तिमीले नै सिकाएका पथहरूमा हिड्ने कोसिस गर्दथे। तिमीले हिड्न सिकाएका पाइलाहरूमा हिड्न थालेदेखि घर र समाजले मलाई पनि राम्रो मान्छेको दर्जा दिएको

बाँकी अंश पेज नं.२२ मा

ज्ञानको तिर्खा र बन्दाबन्दीले देखाएको विकल्प

✍ सूर्य क्षेत्री

उप-पुस्तकालयध्यक्ष

वन विज्ञान अध्ययन संस्थान, पोखरा क्याम्पस, पोखरा

कोभिड-१९ को महामारीबाट संसारभरका शिक्षण संस्था र पुस्तकालयहरू एकाएक बन्द भए । बन्दाबन्दीको अवधिमा विकसित राष्ट्रहरूले तत्काल दूर शिक्षालाई विकल्पका रूपमा अधि सारे । अन्ततः यो विधि संसारभर स्थापित हुन पुग्यो । सुरक्षाका लागि अपनाइएको सामाजिक दूरी र पाठ्यसामग्री लेनदेनमा अपनाउनुपर्ने सावधानीका कारण पुस्तकालयहरूले भौतिक रूपमा सेवा दिन सक्ने अवस्था थिएन, जसका कारण विश्वभरका पारखी पाठकहरू ज्ञानको तिर्खा भेट्नबाट वञ्चित हुने नै भए । छोटो समयमै अनलाइनजस्तो नयाँ पद्धतिमा काम गर्न पक्कै सहज थिएन तापनि बन्दाबन्दीलाई लक्षित गरी संसारका धेरै विश्वविद्यालय र पुस्तकालयहरूले आ-आफ्ना सङ्ग्रहमा रहेका विद्युतीय पठन सामग्रीहरू निःशुल्क उपलब्ध गराए । यति मात्र होइन अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका ठूलाठूला व्यावसायिक प्रकाशकहरूले समेत उदारताका साथ आ-आफ्ना प्रकाशनहरू अनलाइनमार्फत् निःशुल्क रूपमा प्रयोग गर्न पाउने व्यवस्था मिलाए । व्यक्तिगत अध्ययन, अनुसन्धानका लागि खुला गरिएको पठन सामग्रीमाथिको पहुँचका कारण बन्दाबन्दीको अवधिमा विश्वभरका धेरै पाठकहरू लाभान्वित भए । अन्ततः बन्दाबन्दीमा भौतिक रूपमा पुस्तक लेनदेन, प्रयोग र विक्री वितरणमा लागेको अप्रत्यासित प्रतिबन्धलाई चिदै विश्वभर अनलाइन अध्ययन (e-learning) प्रमुख विकल्पको रूपमा स्थापित हुन पुग्यो ।

कोरोना भाइरसको फैलावटबारे विश्वभर अनेकन अड्कलबाजीहरू भइरहे । कागजी सतहबाट भाइरस सर्ने हल्लाले मिडिया हाउसदेखि पुस्तकालय, पुस्तक तथा पत्रिका प्रकाशक र विक्रेताहरू संशयको घेरामा

मात्र परेनन् भयले विश्व थप आक्रान्त बन्न पुग्यो । विश्व स्वास्थ्य सङ्गठन लगायत अमेरिकास्थित नेशनल इन्स्टिच्युट अफ हेल्थ, सेन्टर फर डिजिज कन्ट्रोल एण्ड प्रिभेन्सन, युनिभर्सिटी अफ क्यालिफोर्निया र प्रिन्स्टन युनिभर्सिटीका वैज्ञानिकहरूको अध्ययनले मुद्रित पत्रिकाको सतहबाट कोरोना भाइरस सर्ने संभावना अति न्यून रहेको प्रस्ट्याएपछि, भय केही हदसम्म मत्थरियो । पुस्तकालयसेवीहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संस्था इन्टरनेशनल फेडरेशन अफ लाइब्रेरी एशोसियसन (इफला) ले सुरक्षा सतर्कता र पुस्तकालयका सेवाहरू कसरी सुनिश्चित गर्न सकिन्छ भन्नेबारे योगदान र पक्षपोषण गर्दै आएको छ ।

बन्दाबन्दीमा नेपालका विभिन्न संस्थामा आबद्ध पुस्तकालयकर्मीहरूले अनलाइन मार्फत् अन्तरक्रिया गर्नुका साथै आ-आफ्ना संस्थामा भएका र अन्तराष्ट्रियस्तरबाट उपलब्ध निःशुल्क अनलाइन सामग्रीलाई पाठकहरू बीच पुर्‍याउने कार्यमा सहजीकरण गर्दै आए तापनि नेपाली परिवेश त्यति सुखद रहेन । विश्वव्यापी महामारी त सबैले व्यहोरेकै हो, त्यसमाथि नेपालीहरूले पुस्तकमा गरेको बोझ सामना गर्नुपरेको छ ।

पुस्तक व्यावसायीदेखि सचेत पाठक र विद्यार्थीहरू बन्दाबन्दी घोषणा भएको दिनसम्म आन्दोलित थिए, जसका कारण खस्केको पुस्तक बजार आजसम्म लयमा फर्किन सकेको छैन । पुस्तकमाथिको कर युनेस्को घोषणापत्रको विरुद्धमा छ, जसमा पुस्तकको आयातमा कुनै पनि भन्सार वा अन्य कर लगाइने छैन भन्ने उल्लेख छ । पुस्तकमाथिको करलाई सचेत नागरिकहरूले ज्ञान, बुद्धि र विवेकउपरको आक्रमणका रूपमा लिएका छन् ।

बुद्धिजीवीहरूदेखि प्रमुख प्रतिपक्षी दलसम्मले आवाज उठाइरहँदा पनि अर्थमन्त्रीले पुनर्विचार गर्नुको सट्टा निरन्तरताको बाटो रोजे । विदेशी पुस्तकहरू भित्रिन छाडेकाले पाठकले चाहेका पुस्तक बजारमा भेटिन्नन् । बाध्यताका कारण पाठकहरू इ-बुकतर्फ तानिए पनि खोजेका सामग्री सहज रूपमा पाउन सकिरहेको अवस्था छैन । न त भनेजस्ता सार्वजनिक पुस्तकालय छन् । देशभित्र पाठकका रुचि अनुकूल स्तरीय पुस्तकहरू पर्याप्त मात्रामा प्रकाशन हुन सकेका छैनन् । नेपालका विश्वविद्यालय र कलेजहरूले विदेशबाट सिधै पुस्तक खरिद गरी आफ्ना विद्यार्थीहरूलाई सेवा दिन सकिरहेका छैनन् । विश्वविद्यालयका पाठ्यक्रममा तोकिएका पुस्तकहरू अधिकांश विदेशी छन् । यतिखेर देशभरका विश्वविद्यालय र क्याम्पसहरूले विदेशी पुस्तकको अभाव भेलिरहेका छन् ।

विषम परिस्थितिले अन्ततः पुस्तकका पारखीहरूलाई नयाँ विकल्पतर्फ फट्को मार्न बाध्य तुल्याएको छ । यद्यपि प्रत्यक्ष रूपमा आफ्नो सुविधा अनुकूल पाना पल्टाउँदै पुस्तक पढ्नुको आनन्द कम्प्युटर र मोबाइलको स्क्रिनबाट पाउन सकिँदैन तापनि विकल्प नभएका कारण क्रमशः अनलाइन सामग्रीको खोजीमा अभ्यस्त हुँदै गएको अवस्था छ । आफूलाई मन पर्ने सामग्रीहरू सधैं निःशुल्क भइदियोस् भन्ने आम पाठकहरूको चाहना छ तर अन्तर्राष्ट्रिय व्यावसायिक संस्थाहरूको नियन्त्रणमा रहेका स्तरीय अध्ययन सामग्रीहरूमा सधैंभरि त्यो संभावना देखिँदैन । पछिल्लो समय नेपालमा पनि विद्युतीय पठन सामग्रीको भण्डारण तथा व्यवस्थापनमा केही आशालाग्दा प्रयास भएका छन् । साभा शिक्षा इ-पाटी, इसिमोड, नेपाल लाइब्रेरी एण्ड इन्फरमेसन कन्सोर्सियम (नेलिक), त्रि. वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय लगायतका संस्थाहरूले निःशुल्क विद्युतीय पुस्तकालय सेवा प्रदान गर्दै आएका छन् । नेपाली जर्नल अनलाईन (NepJOL) खुला जर्नलको भण्डारण हो । नेपाल सरकार तथा नेपाल शिक्षा समूह र शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्रले विद्यालयस्तरीय विद्युतीय पुस्तक तयार पारी निःशुल्क उपलब्ध गराएका छन् । बालबालिकाहरूका लागि द एशिया फाउण्डेशनले निःशुल्क रूपमा लेट्स रिड डिजिटल लाइब्रेरी, ग्लोबल बुक एलायन्सले ग्लोबल

डिजिटल लाइब्रेरी र ब्रिटिस काउन्सिलले बालबालिका र अरु पाठकका लागि डिजिटल लाइब्रेरी सेवा सञ्चालन गरेका छन् । यसका अतिरिक्त निजीस्तरबाट डिजिटल लाइब्रेरी नेपाल सञ्चालित छ तर विभिन्न स्रोतमार्फत अनलाइनमा उपलब्ध डिजिटल सामग्रीहरू प्रायः अङ्ग्रेजी भाषाका छन् । नेपाली भाषाका डिजिटल पुस्तकको रोयल्टीबारे लेखक र प्रकाशक बीच सहमति बन्न नसक्दाको अवस्था र नेपालमा यसको व्यापक अभ्यास नभएका कारण डिजिटल उत्पादन न्यून छ । यस प्रकारको विद्यमान अवस्थामा इन्टरनेटको पहुँच भएका र अङ्ग्रेजीमा दख्खल पाठकहरूले त जसोतसो पुस्तक पढ्ने रहर मेटाउलान् तर देशभित्र र संसारभर छरिएर रहेका नेपालीभाषी पाठकहरूले सित्तैमा वा पैसा तिरेर अनलाइनमा आफ्ना रुचि अनुसारका नेपाली किताब धितमर्ने गरी पढ्न कहिले पाउलान् ? भन्ने प्रश्न चाहिँ अनुत्तरित नै छ ।

जे होस्, कोभिड-१९ को महामारीले अबका दिनमा प्रविधिको उच्चतम प्रयोगमार्फत् नयाँ परिवर्तन ल्याउने कुरामा आशावादी हुन सकिन्छ । तुलनात्मक रूपमा इ-पुस्तक सस्तो, सुविधाजनक र पर्यावरणमैत्री भएका कारण भौतिक पुस्तक विस्थापित हुने हो कि भन्ने तर्कहरू सुनिन्छन् तर युट्युबले टेलिभिजनलाई विस्थापित गर्न नसकेजस्तै विद्युतीय पुस्तकले मुद्रित पुस्तकलाई विस्थापित गर्न सक्ने संभावना देखिँदैन । पुस्तकालयको सङ्ग्रहका लागि होस् वा पाठकको अध्ययन सुविधाका लागि मुद्रित र विद्युतीय पुस्तक दुवै उत्तिकै महत्वपूर्ण छन् तर समयले चाहिँ डिजिटल सामग्रीको भण्डारण र एकीकृत पोर्टलको व्यवस्थापनका लागि दबाव सिर्जना गरिरहेको देखिन्छ । इन्टरनेटका कारण डिजिटल सामग्री लेनदेनमा बन्दाबन्दी वा भौगोलिक दूरीले कुनै असर गर्दैन । त्यसैले “डिजिटल पुस्तकालयको उद्देश्य व्यवस्थित र आधिकारिक ढङ्गले डिजिटल र गैरडिजिटल सूचना सामग्रीमा पाठकहरूको सिधा पहुँच स्थापित गर्नु र समकालीन पुस्तकालय सेवामा सूचना प्रविधि, शिक्षा र संस्कृतिलाई जोड्नु हो” भनी अन्तर्राष्ट्रिय पुस्तकालय महासंघ (इफ्ला)/युनेस्कोको डिजिटल पुस्तकालय घोषणापत्रले औल्याएको छ ।

यान्त्रिक सुविधाको बढ्दो लोकप्रियता र ज्ञान सामग्रीको वृद्धिदर सुखद पक्ष रहे तापनि आर्थिक र

सामाजिक दबावमा बाँचेका बहुसङ्ख्यक नागरिकहरू इन्टरनेट, सूचना साक्षरता, पाठक सचेतना, उपकरण, पढ्ने रुचि र पुस्तकालयको अभावजस्ता समस्याका कारण जीवनोपयोगी ज्ञान सामग्रीको पहुँचबाट टाढै छन् । शिक्षाको गुणस्तर दिन प्रतिदिन खस्कँदै छ । बालबालिकाहरूलाई सानै उमेरबाट रुचि जगाएर पठन सीप र सिर्जनशील क्षमताको विकास गराउन सकियो भने त्यो जीवनभर दिगो रहन्छ । वयस्क वा वृद्धावस्थाका मानिसमा रातारात पठन संस्कृतिको विकास गर्न सकिँदैन । ज्ञान आर्जनको प्रक्रिया जीवनभर चलिरहने भएकाले विद्यमान असमानता घटाउने र न्यायपूर्ण एवं

ज्ञानमा आधारित समृद्ध समाज निर्माण गर्ने उत्तम विकल्प भनेको प्रविधि र पाठकमैत्री पुस्तकालयको विस्तार नै हो ।

आम नागरिकको ज्ञान, बुद्धि, विवेक र क्षमता बढाउनेजस्तो युगीन जिम्मेवारीबाट सरकार पन्छिनु हुँदैन । ज्ञानको तिर्खा मेट्नु भनेको जीवनलाई सार्थक तुल्याउनु हो । ज्ञानको शक्ति अपार छ । ज्ञान मानिसलाई शक्ति प्रदान गर्ने सबभन्दा शक्तिशाली साधन हो । ज्ञानले आफूलाई मात्र होइन सिङ्गो समाजलाई असल बाटोमा हिँड्न सिकाउँछ ।

पेज नं. १९ बाट क्रमशः

अनुभूति भयो । त्यसपछि त तिम्पो र मेरो साथ अनिवार्य नै भयो । तिम्पो साथ बिनाको जीवन म कल्पना समेत गर्दिनथे । तिमीले मात्र तिमीले मेरो जीवनलाई सुन्दर बनाउन सक्छौँ मात्र तिमीले मेरो जीवनलाई हरियारी बहार ल्याइदिन सक्छौँ र मलाई सफलताको शीखरमा पुर्याउन सक्छौँ भन्ने कुरामा म बिस्वस्त थिए ।

विद्या समयको गति र परिवर्तनको नियमअनुसार म उमेरले वयस्कको संघारमा टेक्दै थिए । अल्लारे र ढोटे जवानीको जोशले गर्दा होला “म सबै कुरा जान्ने-सुन्ने व्यक्ति हुँ” भन्ने भ्रम पालेर बसेको बसेको थिए । तिम्पो अर्ति उपदेश र ज्ञान गुनका कुराहरूको खिल्ली उडाउँदै तिमीदेखि बिस्तारै टाढा-टाढा हुँदै गरिरहेको थियो भने खराब आचरण राख्नेहरूको संगतमा म दिन प्रतिदिन समाहित हुँदै गइरहेको थिए । तिमीले मलाई खराब सङ्गतबाट बचाउने भरपुर कोशिश नगरेकी पनि होइनौ तर मेरो बुद्धि भ्रष्ट भइसकेको थियो । म नालायक भैसकेको थिए । तिमीदेखि धेरै टाढा भैसकेको थिए । जीवनको एक अत्यन्त महत्वपूर्ण भागलाई छाडेर म जीवनदेखि नै कताकता भौतारिरहेको थिए ।

विद्या तिमीसंगको बिछोडमा मैले धेरै चोट पाँए, कस्ट पाँए जुन मेरो आफ्नै गल्तीका परिणामहरू थिए । जीवनको एउटा घुम्तीमा मैले आफैँलाई नजिकबाट नियाले र पाए एकदम निकम्पा, आवारा र नालायक अनि आफ्नो जीवन देखेर सारै चिन्तित भए । बितेको समय

त बिनासिति खेर गैहाल्यो अब बाँकि रहेको समयको सदुपयोग गर्ने अटोटे गरे । ढिला भैसकेको थियो उनी मदेखि कोशौ टाढा पुगिसकेकी थिइन् तापनि मलाई उनको खाँचो छ भन्ने कुराको हेक्का सदा रहन्थ्यो । मैले आफ्नो गल्तीको महशूस गरिसकेको थिए, प्रायश्चित्त गरिसकेको थिए । म फेरि उनको न्यानो अँगालो भित्र बाँधिन लालाहित थिए र अनन्त मैले मेरी विद्यालाई पाई छाडे । मेरो लक्ष मेरो उद्देश्य र सफलताको लागि हरपल मेरी विद्याले मलाई साथ दिने छिन् भन्ने कुरामा म बिस्वस्त छु । त्यसैले म आज मेरी विद्या पुन फर्केर आएको खुशीमा खुशीमनाइ रहेको छु । खुशीको अव्यक्त प्रभावले मलाई स्फूर्ति प्रदान गर्यो, नयाँ प्रेरणा, नयाँ जोश, नयाँ उमङ्ग, नयाँ उद्देश्य र नयाँ योजनाहरू सबै कुरा मेरी विद्यासंगै ममा स्वस्फुर्त रूपमा पाइरहेको छु । यस्तो प्रशन्नता र उल्लासपूर्ण वातावरणको अनुभव र अनुभूति मैले मात्र होइन तपाइहरूले पनि प्राप्त गरिरहनु भएको छ । किनकि विद्या सिर्फ मेरी मात्रै पनि होइनन् । तपाइँ कि । तपाइँ कि । तपाइँ कि । र हामी सबै कि विद्या हुन । जसलाई हामी सरस्वती भन्छौ, अंग्रेजीमा एजुकेशन भन्छौ, नलेज भन्छौ । विद्या भनेकी ज्ञानकी ज्योति हुन । जसले अन्धकारलाई हटाएर उज्यालोको बाटो देखाउछ । सत्य र असत्य, असल र खराब बिचको बोध गराउदछ । तेसैले आजै देखि हामी सबै विद्यालाई आफैँसंग राख्ने प्रण गरौ ।

नेपालमा पुस्तकालयको विकास र नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय

✍ रमेशकुमार भुसाल

उपाध्यक्ष, नेपाल सामुदायिक पुस्तकालय संघ

पुस्तकालय मानव जीवनको अभिन्न अंग हो । पुस्तकालय निरन्तर ज्ञानको लागि मुख्य श्रोत मानिन्छ । भुत, वर्तमान र भविष्यको समिश्रण हो पुस्तकालय । पुस्तकालयलाई मानव सभ्यताको परिचय पनि भनिन्छ । जङ्गली युगबाट सभ्य युगमा प्रवेश गरे पश्चात् मानव जातिले हाँसिल गरेका उपलब्धि, सम्भावना र अनुभवलाई वर्तमान र भविष्यमा समेत प्रयोग गर्न सकिने उद्देश्यकासाथ प्रारम्भमा व्यक्तिगत संग्रहलाई एकीकृत गरी निजि पुस्तकालयको परिकल्पना गरियो । जो आम मानिसको पहुँचभन्दा बाहिर थिए । तर जब मानव जाति पूर्ण रूपमा सामाजिक, पारिवारिक र औपचारिक शिक्षाको अवधारणामा अगाडि बढेर गयो । तत्पश्चात पुस्तकालयले पनि नयाँ आकार र स्वरूप लिन थाले । व्यक्तिगत संग्रह वा निजि प्रयोजनका लागि खोलिएका पुस्तकालयहरू पनि आम मानिसको पहुँचमा पुग्न थाले । मानिसले मानिसमाथि शासन गर्ने परम्पराको थालनीसँगै पुस्तकालयले संस्थागत आकार लिन थालेको देखिन्छ भने विश्वका विभिन्न मुलुकमा सरकारले नै पुस्तकालय स्थापना र सञ्चालन गर्न थालेको पनि देखिन्छ । प्रारम्भमा अत्यन्त बोझिला र सिमित ज्ञानको श्रोत भएका पुस्तकालय पछिल्लो समय सुविधायुक्त र ज्ञानको अपार भण्डार बन्न पुगेको छन् । जीवनपर्यन्त र निरन्तर शिक्षाको लागि पुस्तकालय एक मात्र विकल्प हो । ज्ञानको व्यापकता र विविधतासँगै पुस्तकालयको महत्व र आवश्यकता भन्नभन्न बढ्दै गएको छ । पछिल्लो समय सूचना प्रविधिको नवीनतम विकासले गर्दा हात हातमा पुस्तकालय पुगेको छ । जसलाई हामी विद्युतीय (इपुस्तकालय) वा डिजिटल पुस्तकालय वा भर्चुअल पुस्तकालय भनिन्छ ।

विश्व मानचित्रमा पुस्तकालय

मानव सभ्यतासँग जोडिएर आएको परम्परागत

पुस्तकालयको अस्थित्व अहिले संग्रहालयमा रूपान्तरित भइसकेको वर्तमान अवस्थामा त्यसको बारेमा चर्चा नगर्नु नै वेस होला । त्यसैले यो लेखमा आधुनिक पुस्तकालयको बारेमा मात्र छोटो चर्चा गरिएको छ । विश्वमा आधुनिक पुस्तकालयको इतिहास करिब ६५३ वर्ष पुरानो छ । यस अवधिमा विश्वका केही मुलुक अति विकसित र धेरै मुलुक अल्पविकसित वा विकासोन्मुख मुलुकको अवस्थामा रहेका छन् । पुस्तकालयको अवस्था पनि ति देशहरूको विकासको अवस्था जस्तै विविधतापूर्ण रहेको देखिन्छ । जस अनुसार अहिले विश्वका अति विकसित मुलुकहरूमा पुस्तकालयको अवस्था अत्यन्त सुन्दर र सुविधायुक्त रहेको देखिन्छ । अमेरिकादेखि चीनसम्म सबै विकसित मुलुकमा पुस्तकालयलाई उच्च महत्व दिएको देखिन्छ । हामीले अमेरिकाको कुरा गर्दा त्यहाँ हरेक टोलमा अवश्यकता अनुसार सुविधा सम्पन्न सार्वजनिक पुस्तकालय खोलिएका छन् । त्यहाँको स्थानीयदेखि केन्द्रीय सरकार समेत पुस्तकालयप्रति अत्यन्त जिम्मेवार देखिन्छन् । विश्वकै सबैभन्दा ठूलो र सुविधासम्पन्न पुस्तकालय मानिन्छ “लाइब्रेरी अफ कंग्रेस” जसलाई अमेरिकी सरकारले अत्यन्त उच्च प्राथमिकतामा राख्दै आएको छ । त्यसैगरी चीन, फ्रान्स, बेलायत, जर्मनी, जापान कोरिया लगायत धेरै देशमा अहिले पुस्तकालयको अवस्था सम्मान गर्न योग्य रहेको छ । अत्यन्त छोटो इतिहास बोकेको सिंगापुरमा सार्वजनिक पुस्तकालयको अवस्था प्रशंसायोग्य देखिन्छ । सिंगापुर क्षेत्रफलको हिसावले नेपालभन्दा धेरै सानो मुलुक हो । तर त्यहाँ अहिले २१ वटा सुविधासम्पन्न र वातानुकूलित सार्वजनिक पुस्तकालय सञ्चालित छन् । त्यहाँको राष्ट्रिय पुस्तकालयको भवन १६ तलाको छ भने यहाँको एक सार्वजनिक पुस्तकालयले पछिल्लो समय विकास भइरहेको सूचना प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गर्दै यान्त्रिक मानव (रोबोट) बाट पुस्तकालय

सेवा प्रदान गर्ने जमर्को गरेको छ। यसरी हेर्दा विकसित मुलुकमा पुस्तकालयलाई ज्ञानको अपूर्व भण्डार मात्र होइन सामुदायिक विकासको मेरुदण्डका रूपमा लिएको पाइन्छ।

नेपालमा पुस्तकालयको विकासक्रम

नेपालमा आधुनिक पुस्तकालयको इतिहास करिब २०७ वर्ष पुगेको छ। व्यक्तिगत संग्रहलाई आधार मानेर पुस्तकालयको इतिहास गणना हुँदैन। पुस्तकहरूको संग्रहलाई नै पुस्तकालय भनेर बुझ्ने बुझाइ गलत हो। कुनै व्यक्तिले आफ्नो व्यक्तिगत प्रयोजनका लागि गरेको संग्रह वास्तवमा पुस्तकालय होइन। हो, पुस्तकालयको सेवा, संग्रह र स्वामित्वका आधारमा पुस्तकालयलाई विभिन्न प्रकारले विभाजन गरिएको हुन्छ। जसमा सार्वजनिक/सामुदायिक पुस्तकालय, सरकारी पुस्तकालय, शैक्षिक पुस्तकालय, विशेष पुस्तकालय, बाल पुस्तकालय, विद्युतीय पुस्तकालय आदि। जहाँ बिना भेदभाव आम पाठकको पहुँच हुन्छ त्यस्ता पुस्तकालयलाई सार्वजनिक वा सामुदायिक पुस्तकालय भनिन्छ। नेपालमा वि. सं. १९८० देखि मात्र हो भन्दा हुन्छ। हुनत वि. सं. १८६९ साल भदौ १५ मा तत्कालीन राजा गीर्वाणयुद्ध विक्रम शाहले दरबारमा एकीकृत गरी राखिएका विभिन्न किसिमका अध्ययन सामग्रीलाई राजकीय पुस्तकालयको रूपमा सञ्चालन गर्न “पुस्तक चिताइ तहविल” को लालमोहर जारी गरेपछि नेपालमा आधुनिक पुस्तकालयको इतिहास प्रारम्भ भएको मानिन्छ। तर त्यो राजकीय प्रयोजनका लागि मात्र थियो। किनभने लालमोहर जारी भएको १०० वर्ष भन्दा बढि समयसम्म नेपालमा कुनै पुस्तकालय खुलेको पाइँदैन। त्यतिमात्र होइन त्यसलाई आधार मानेर नेपालमा कुनै पुस्तकालय स्थापना गरेको अहिलेसम्म न कुनै प्रमाण छ, न कतै पढ्न पाइन्छ। तैपनि हामीले त्यसैलाई आधार मानेर विगत १२ वर्षदेखि हरेक वर्ष भदौ १५ गते पुस्तकालय दिवस मनाउने गरिएको छ। यस पाली हामी तेह्रौँ पुस्तकालय दिवस मनाउँदैछौँ।

नेपालमा लामो समयसम्म अनुदारवादी राणा शासन रहेकोले अन्य मुलुकको तुलनामा सामाजिक, शैक्षिक

तथा आर्थिक विकासले गति लिन सकेन। तत्कालीन परिवेश सामन्तवादी परिवेश रहेको र जनताको चेतनामाथि बन्देज लगाएर मात्र आफ्नो शासन सुरक्षित हुने मनोविज्ञानका कारण राणा शासनकालमा शिक्षामा जनताको पहुँचबाट टाढा राखियो। जसले गर्दा शिक्षामा पहुँचको अभावमा आम मानिस अशिक्षित वा निरक्षर भएका कारण बाहिरी सूचनाबाट वञ्चित रहदै आएका थिए। तैपनि राणा शासनको अन्त्यतिर अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशलाई मध्यनजर गरी नेपालमा पनि औपचारिक शिक्षाको थालनी भयो र त्योसँगै यहाँका केही चेतनशील युवाहरूले समाजमा ज्ञान र चेतना फैलाउने मुख्य माध्यम पुस्तकालय भएको कुरालाई आत्मसाथ गरी आ-आफ्नो टोलमा पुस्तकालय स्थापना गर्ने जमर्को गरेको पाइन्छ। त्यसैको उदाहरण हो तत्कालीन अवस्थामा “पुस्तक पढ्ने दलान” बाट परिचित पात्पाको धवल पुस्तकालय। त्यसैगरी बुटवलको महावीर पुस्तकालय, तौलिहवाको पशुपती प्रताप पुस्तकालय आदि पनि राणा शासनकालको अन्त्यतिर स्थापना गरिएका पुस्तकालय हुन्। राणा शासनकालको अन्त्यसम्ममा देशभर करिब ३१ वटा सार्वजनिक पुस्तकालय/वाचनालय खुलेका थिए।

२००७ सालमा राणा शासनको अन्त्य भई मुलुक प्रजातान्त्रिक शासन व्यवस्थातर्फ उन्मुख भएपछि गाउँ गाउँमा पुस्तकालय र वाचनालय खोल्ने कार्यले तिब्रता पाएको देखिन्छ। तत्कालीन परिवेशमा अहिले जस्तो अध्ययन सामग्रीको उपलब्धता थिएन। पत्रपत्रिका समेत अत्यन्त न्युन मात्रामा प्रकाशन हुन्थे। अन्य अध्ययन सामग्री पनि अधिकांश भारतको बनारसबाट ल्याउनु पर्थ्यो। जसले गर्दा पुस्तकालयमा अत्यन्त सिमित रूपमा अध्ययन सामग्री संग्रहित हुने गर्दथे। त्यसैले त्यसबेलाको सापेक्षतामा पुस्तकालय भन्दा पनि वाचनालय भन्नु सान्दर्भिक देखिएकाले पुस्तकालय भन्दा वाचनालय नै बढि भनिन्थ्यो। निरंकुश भनिने राणा शासनको अन्त्य भई मुलुक खुला शासन प्रणालीमा प्रवेश गरेको उत्साहमा तत्कालीन सचेत युवाहरू आफ्नो टोल टोलमा वाचनालय खोल्न सक्रिय भएका थिए। त्यसैले २००७ सालदेखि २०१५ सालको बीचमा नेपालमा

करिव १५० भन्दा बढि पुस्तकालय तथा वाचनालयहरू खुलेको देखिन्छ ।

२०१७ सालमा पुनः मुलुक दलविहिन व्यवस्थामा प्रवेश गरेपछि पुस्तकालय खोल्नेक्रम केही समय रोकिन पुग्यो । तत्कालिन सरकारले दलमाथि प्रतिबन्ध लगाएपछि राजनीतिमा सक्रिय यहाँका अधिकांश युवाहरू भारत पलायन भएका थिए । भारतमा पलायन भएका तिनै युवाहरूको समन्वयमा २०२५ सालपछि पुनः टोल टोलमा पुस्तकालय खोल्नेक्रम सुरु भयो । तर त्यसवेला पुस्तकालय खोल्नुको उद्देश्य ती पुस्तकालय मार्फत मानिसहरूलाई सरकार विरोधी भावना जगाउनु रहेको थियो । त्यसैले ती पुस्तकालयहरूमा सरकार विरोधी अध्ययन सामग्रीको बाहुल्यता हुने गर्दथ्यो भने पुस्तकालयकै माध्यमबाट सरकार विरोधी गतिविधि पनि हुने गर्दथे । त्यसैले तत्कालीन सरकारले पुस्तकालयमा निगरानी बढाउने गर्दथ्यो भने पुस्तकालयलाई कुनै आर्थिक सहायता गर्दैनथ्यो । लामो समयसम्म सरकारबाट आर्थिक सहयोग प्राप्त नभएपछि अधिकांश पुस्तकालय बन्द हुने अवस्थामा पुगेका थिए । तर पनि जनस्तरबाट पुस्तकालय खोल्नेक्रम भने रोकिएन र २०४६ सालसम्म आइपुग्दा मुलुकभरमा करिव ७५० को हाराहारीमा पुस्तकालय खुलेको पाइन्छ ।

२०४७ सालमा देश पुनः प्रजातान्त्रिक शासन प्रणालीमा प्रवेश गर्‍यो । जसले पुस्तकालयलाई विगतमा आफ्नो राजनीतिक उद्देश्य पुरा गर्ने अभिष्टका साथ टोल टोलमा पुस्तकालय स्थापना गरे उनै सरकारमा पुग्दा समेत पुस्तकालयहरूले कुनै सहयोग पाउन सकेनन् । वदलिंदो परिवेशमा समेत सरकारबाट कुनै सहयोग नहुँदा पनि जनस्तरबाट समुदायको सक्रिय पहलकदमीमा विभिन्न दातृ संस्था र निकायको सहयोगमा २०४७ सालदेखि अहिलेसम्म पनि पुस्तकालय खोल्नेक्रमले निरन्तरता पाउँदै आएको देखिन्छ । जसको फलस्वरूप पुस्तकालयको संख्या अहिले देशभर १००० भन्दा बढि रहेको अनुमान गरिन्छ ।

नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय

अहिले नेपाल सरकारको पूर्ण स्वामित्वमा राजधानीमा

विभागीय र विषयगत पुस्तकालय बाहेक नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय, केशर पुस्तकालय र डा. डिल्लीरमण कल्याणी रेग्मी स्मारक पुस्तकालय रहेका छन् । जसमध्ये सबैभन्दा पुरानो र देशकै प्रमुख पुस्तकालय हालसम्म आफ्नो भवन विहिन रहदै आएको छ । २०७२ सालको भूकम्प भन्दा पहिले हरिहर भवनको एउटा तलामा सिमित रहदै सेवा प्रदान गर्दै आएको यो पुस्तकालय तत्पश्चात वेवारिसे जस्तै भएको भएको छ भने अन्य दुई पुस्तकालय कुनै समय व्यक्तिगत संकलनलाई आफ्नो निजी पुस्तकालयको आकार दिएर आफ्नो मृत्यु पश्चात भवन र जग्गा सहित नेपाल सरकारलाई हस्तान्तरण गरिएको हुनाले ती पुस्तकालयका आफ्नै भवन रहेका छन् । राष्ट्रिय पुस्तकालय भने नेपाल सरकारले २०१३ सालमा पण्डित हेमराज पाण्डेको निजी सङ्कलनलाई तीनलाख भारतीय रूपैयाँमा खरिद गरेर स्थापना गरेको पुस्तकालय हो ।

राष्ट्रिय पुस्तकालय हरेक देशको केन्द्रीय पुस्तकालय हो । सामान्यतया हरेक देशका अन्य सबै पुस्तकालयको अभिभावकको रूपमा लिइन्छ राष्ट्रिय पुस्तकालयलाई । जुनसुकै देशमा पनि राष्ट्रिय पुस्तकालयको विशिष्ट स्थान रहेको हुन्छ । राष्ट्रिय पुस्तकालयलाई सम्बन्धित देशको ऐनाको रूपमा पनि लिने गरिन्छ । कतिपयले राष्ट्रिय पुस्तकालयलाई त्यस देशको मानव विकास, आर्थिक विकास र शैक्षिक विकासको सुचकांकको रूपमा पनि हेर्ने गरेको पाइन्छ । अन्य मुलुकमा राष्ट्रिय पुस्तकालयलाई विशेष महत्व दिने गरेको भएपनि हाम्रो देशमा यो पुस्तकालय स्थापना भएको लगभग ६५ वर्ष हुन लाग्दा समेत आफ्नो भवनविहिन रहदै आएको छ । स्थापना कालमा सिंहदरबारको सिक्रीढोकामा स्थापना गरिएको यो पुस्तकालय पछिल्लो समय ललितपुर स्थित हरिहरभवनमा रहेको थियो ।

सम्बत् २०७२ सालमा गएको विनासकारी भूकम्पबाट नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय रहेको ललितपुर स्थित उक्त भवन क्षतिग्रस्त भएपछि त्यहाँ सङ्कलित सामग्रीको वैकल्पिक व्यवस्थापन गर्न हम्मे हम्मे परेको थियो । उचित स्थानको अभावमा अत्यन्त महत्वपूर्ण र ऐतिहासिक पाठ्यसामग्री लामो समयसम्म बोरामा थन्क्याउनु परेको

थियो । भूकम्प जानुभन्दा अगाडिसम्म यसको आफ्नै भवन चाहिन्छ भन्ने कुरामा कसैको ध्यान नपुगे पनि त्यस पश्चात् भने यसले धेरैको ध्यान आकृष्ट गरेको थियो । जसलेगर्दा पुस्तकालयप्रेमीहरूले त्यो भूकम्पलाई अवसरका रूपमा लिदै पुस्तकालयको आफ्नै भवन बन्ने कुरामा सरोकारवालाहरू धेरै आशावादी देखिएका थिए । यस बीचमा काठमाण्डौ उपत्यकाका विभिन्न ठाउँको बारेमा बहस छलफल भएपनि अन्ततः नेपाल सरकारको नाममा रहेको र त्रिभुवन विश्वविद्यालयले भोगचलन गर्दै आएको काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. १ जमलमा रहेको करिव ८ रोपनी जग्गामा राष्ट्रिय पुस्तकालय बनाउने गरी उक्त जग्गाको स्वामित्व नै नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयको नाममा हस्तान्तरण गर्ने २०७५ असोज २८ गते बसेको मन्त्री परिषद बैठकले निर्णय गरेपछि, नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय बन्ने कुराले मुर्त रूप लिएको थियो । मन्त्रीपरिषदको उक्त निर्णय पश्चात राष्ट्रिय पुस्तकालयले सो जग्गाको लालपुर्जा आफ्नो नाममा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया अगाडि बढायो र गत २०७६ कार्तिकमा सो जग्गाको लालपुर्जा पनि प्राप्त गर्‍यो । जग्गाको स्वामित्व नै नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयको नाममा आएपछि, त्यहाँ पुस्तकालयले आफ्नो साइनबोर्ड समेत राख्यो । जग्गाको स्वामित्व नै राष्ट्रिय पुस्तकालयको नाममा आएपछि, एक प्रकारले भवन बने सरह नै अनुभूति भएको थियो । त्यस ठाउँमा पुस्तकालय भवन बनाउन पुस्तकालयका तर्फबाट आवश्यक तयारी पनि भइरहेको थियो । भवनको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन (डि.पि.आर) र नक्शा तथा डिजाइनको काम करिव करिव सम्पन्न भइ सकेको अवस्था थियो । भावी पुस्तकालयको स्वरूप र सेवाका बारेमा एउटा एमिनेटेड भिडियो समेत तयार गरिएको थियो । तर हालै बसेको मन्त्रीपरिषदको बैठकले तत्काल उक्त ठाउँमा राष्ट्रिय पुस्तकालयको भवन बनाउने कार्य अगाडि नबढाउन निर्देशन दिने निर्णय गरेपछि भने सबै पुस्तकालय प्रेमीको मन खिन्न भएको छ । सरकारको उक्त निर्णय सच्याउन माग गर्दै सरोकारवाला संघ संस्था र व्यक्तिहरूले सामाजिक सञ्जाल र पत्र मार्फत माग गरिरहेका छन् । सरकारले यस विषयमा चाँडो भन्दा चाँडो सकारात्मक निर्णय गर्नु जरूरी देखिन्छ ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालयको नियतमाथि प्रश्न

लामो समय त्रिभुवन विश्वविद्यालयले उपयोग गर्दै आएको जमलको जग्गा त्यहाँ सञ्चालित जनप्रशासन क्याम्पस बल्खुमा स्थानान्तरण गरिएपछि, प्रयोग विहिन जस्तै बनेको थियो । भूकम्प अगाडिसम्म उक्त जग्गामा व्यापारिक कम्प्लेक्स बनाउने विषयमा त्रि.वि. पदाधिकारीहरू एकमत देखिन्थे । तर खै किन हो त्यो प्रक्रिया लामो समयसम्म अगाडि बढ्न सकेको थिएन भने भूकम्प पश्चात् वेवारिसे जस्तै बन्न पुगेको नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयको नयाँ भवन बनाउन जग्गाको खोजी भइरहेको थियो तर परिणाम निस्कन सकेको थिएन । जव २०७४ सालको निर्वाचनबाट नयाँ सरकार बनेर गिरिराजमणी पोखरेल शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्री भएपछि यसले तिब्रता पायो र विभिन्न विकल्पहरू मध्ये जमल नै उपर्युक्त स्थान भएको महसुस गरि सो स्थानमा नेपालको कला, संस्कृति र मौलिकता झल्कने गरी राष्ट्रिय पुस्तकालय बनाउने निर्णय सरकारले गर्‍यो ।

यसरी मन्त्रीपरिषदबाट नै निर्णय भई जमलमा नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय बनाउने प्रस्ताव अगाडि बढेपछि त्रिभुवन विश्वविद्यालयले त्यसको चर्को विरोध गर्‍यो । त्रि.वि.का पदाधिकारीले जमलमा राष्ट्रिय पुस्तकालय बन्न नदिन अनेक प्रयत्न गरे । यहाँसम्मकी पुतलीसडकमा रहेको शंकरदेव क्याम्पसका स्नातकोत्तर तहका केही कक्षाहरू जमलमा सञ्चालन गरियो । सो जग्गामाथि राष्ट्रिय पुस्तकालयको वैधानिक हक कायम भएपश्चात् पनि त्यहाँ विभिन्न अवरोधहरू भए । त्रि.वि.ले शंकरदेव क्याम्पसमा अध्ययनरत विद्यार्थीलाई प्रतिकारमा उतारेर बौद्धिकता दुरुपयोगको नाङ्गो रूप प्रदर्शन गर्‍यो । जसलेगर्दा सो स्थानमा खालि गराउन र नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयको साइन बोर्ड राख्न प्रहरी प्रशासनको सहायता लिनु पर्यो । त्रि.वि. जस्तो प्राज्ञिक संस्थाले यस्तो गर्नु कदापी सुहाउने कुरा थिएन र होइन पनि । तर उनीहरूको यो हर्कत आजसम्म पनि जारी रहेको देखिन्छ । विगतमा विश्वविद्यालयका कुलपति (प्रधानमन्त्री), सह-कुलपति (शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्री) र त्रि.वि.का उपकुलपतिका बीचमा

सुमधुर सम्बन्ध नभएकाले नियत एउटै हुँदाहुँदै पनि त्रि.वि.को उक्त चाहना पुरा हुन सकेको थिएन । अहिले भने सबैका बीचमा सत्यन्त सुमधुर सम्बन्ध रहिआएको हुनाले उनीहरूको त्यो चाहना पुरा हुने प्रबल सम्भावना देखिन्छ । जुन नेपाल र नेपालीको लागि दुर्भाग्यपूर्ण कदम हुनेछ । त्रि.वि. पदाधिकारीबाट बारम्बार राष्ट्रिय पुस्तकालयको विपक्षमा भइरहने यस्ता नकारात्मक कदमहरूले गर्दा त्रि.वि.का पदाधिकारी र प्रशासनको नियत माथि गम्भिर आशंका पैदा गरिदिएको छ । यसलाई शिक्षामा माफियाकरणको चरम नमूनाका रूपमा पनि लिन सकिन्छ ।

त्रि.वि. जस्तो प्राज्ञिक संस्था आफैले राष्ट्रिय पुस्तकालयको लागि जग्गा उपलब्ध गराउनु पर्नेमा पछिल्लो समय प्रयोगविहिन जस्तै बन्नु पुगेको उक्त जग्गामा राष्ट्रिय पुस्तकालय बनाउने कार्यप्रति यसरी विरोध र भवननै बन्न नदिनेसम्मको हर्कतमा तल्लिन हुनुले नेपालमा पुस्तकालयको भविष्य अन्धकारमय देखिन्छ । ज्ञानको मुल श्रोत मानिने पुस्तकालय त्यो पनि सरकारी र

देशको एकमात्र राष्ट्रिय पुस्तकालयको हकमा यसरी प्रस्तुत भइरहने त्रि.वि.का पदाधिकारीहरूबाट उहाँका सार्वजनिक/सामुदायिक पुस्तकालयले के आशा गर्ने ? राष्ट्रिय पुस्तकालय विनाको देश विश्व मानचित्रमा मानव विकासको सुचकाङ्कका हिसाबले कुन स्थानमा रहन्छ होला ? सबैले मनन गर्न जरूरी छ ।

अन्त्यमा, नेपालमा पुस्तकालयको विकासक्रम अत्यन्त सुस्त गतिमा अगाडि बढिरहेको र पुस्तकालय सञ्चालन तथा अभिलेख व्यवस्थापन सम्बन्धी ऐन नियमको अभावमा पुस्तकालयको समुचित विकास, विस्तार एवं संरक्षणमा सम्बन्धित पक्षको ध्यान नपुगिरहेको अवस्थामा राष्ट्रकै गहना मानिने राष्ट्रिय पुस्तकालयको समेत अनिश्चितता देखिनु विडम्बना नै मान्नुपर्छ । त्यसैले अन्य मुलुकमा सञ्चालित राष्ट्रिय पुस्तकालय तथा अन्य सार्वजनिक पुस्तकालयको अवस्था र व्यवस्थापनको दायित्व बारे अध्ययन गरी सरकार छिटो भन्दा छिटो पुस्तकालय मैत्री बनोस् भन्ने अपेक्षा गर्दछु । धन्यवाद ।

मदन पुरस्कार पुस्तकालयको क्षणपत्र सङ्ग्रहः एक भलक

✍ प्रविण पौडेल

मदन पुरस्कार पुस्तकालय

कोभिड - १९ को संक्रमण रोकन बेलायतमा बन्दाबन्दी लागू भयो । स्थिति केही सहज भएपछि ब्रिटिश लाइब्रेरीले २०७७ साउन ७ गते बुधवार दिवटर मार्फत् अनुसन्धानकर्ताहरू पढिरहेको फोटो सार्वजनिक गर्दै रिफरेन्स सेवा शुरू भएको जानकारी दियो । अध्येताको चापलाई ध्यानमा राख्दै सामग्रीहरू अध्ययन गर्नका लागि पुस्तकालय आउनु अघि नै समय लिनु पर्ने व्यवस्था गरेको जानकारी पनि दियो । दोस्रो विश्व युद्धको समयमा उत्तरी लण्डनको कोलिन्डलमा अवस्थित ब्रिटिश लाइब्रेरीको न्युजपेपर पुस्तकालयले ठूलो क्षति भोग्नु परेको थियो तर संग्रहरूलाई भने सम्भार गरियो र सुरक्षित राखियो । १९९७ मा विभिन्न ठेगानामा छरिएर रहेका पुस्तकालयका शाखाहरूले एउटै ठूलो भवनमा स्थान पायो । हाल ब्रिटिश लाइब्रेरी त्यही अवस्थित छ । ब्रिटिश लाइब्रेरीका अनुसार विगत १०० वर्षमा बेलायतमा निर्माण गरिएका सार्वजनिक भवनहरूमध्ये यो नै सबैभन्दा ठूलो भवन थियो । यहाँ शायद परिस्थिति भिन्न छ । एकातिर सामग्री संरक्षण गर्नका लागि आवश्यक स्रोत साधनको कमी छ भने अर्कोतर्फ सामग्री संरक्षण गर्न अग्रसर आलय र अध्येतालाई अध्ययन स्थल पनि प्राथमिकतामा पर्न सकेको छैन । २०७२ को भूकम्प पछि देशका कति पुस्तकालयहरू फेरि सेवा दिन सक्षम भइसकेका छैनन् । हामीहरूको चिन्ता बढ्दै गएको छ र कतैकतै आशङ्का पनि छ कतै यी आलयहरूलाई क्षणपत्र जस्तै बचाउन कठिन हुने त होइन ?

क्षणपत्र अर्थात् 'इफेमेरा' । अंग्रेजी शब्द 'इफेमेरा'लाई नेपाली भाषामा बुझाउने शब्द खोज्दा स्व. कमलमणि दीक्षितले सुझाउनु भएको शब्द हो । क्षणपत्र त्यस्ता

सामग्री हुन्, जुन छोटो अवधि टिक्ने

तर प्रभावकारी सूचना प्रवाह गर्न उत्पादित हुन्छन् । पर्चा, पम्पलेट, पोस्टर, पोस्ट कार्ड, शुभकामना कार्ड, निमन्त्रणा कार्ड, कार्यक्रम तालिका वा विवरण, अपिल वा विज्ञप्ति, बस वा चलचित्र वा कार्यक्रमको टिकट, स्टिकर आदिलाई हामीले क्षणपत्रका रूपमा बुझ्न सकिन्छ । साधारणतया क्षणपत्र थोरै समयका लागि प्रयोगमा आउँछन् र प्रयोग पश्चात् सजिलै हराउँछन् पनि । यिनीहरूको उत्पादन नै जोगाउने वा पढिने भन्दा पनि खास प्रयोजनका लागि प्रयोगमा आउने खालका हुन्छन् । दैनिक रूपमा यसरी उत्पादन र प्रयोग भएका लाखौं क्षणपत्रहरू हामीले मासिसकेका छौं । केही व्यक्तिहरूका घरमा जोगिएका होलान् केही पुस्तकालय र अभिलेखालयहरूमा । मदन पुरस्कार पुस्तकालय (मपुपु) करिब १६ हजार क्षणपत्रहरू सुरक्षित राखिएका छन् ।

क्षणपत्रहरू विभिन्न कालखण्डका र विषयवस्तुका छन् । ऐतिहासिक विषयवस्तु रहेको क्षणपत्र जस्तै इस्वी सम्वत् १९२३ डिसेम्बर २१ का दिन ब्रिटिश सरकार र नेपाल सरकार बीच भएको सन्धिपत्रमा आधारित दफाहरू उल्लेख गरी आम नेपालीलाई सुसूचित गर्न तयार इस्तिहार नयाँ अहद मपुपुको सङ्कलनमा छ । नेपालका विभिन्न निर्वाचनमा प्रयोग गरिएका पर्चा, पम्पलेटहरू पनि सङ्कलित र सुरक्षित राखिएका छन् । विभिन्न कालखण्डमा भूमिगत राजनीति गर्ने वा आफैलाई गोप्य राखेर खास कुराहरूको विरोध गर्न उपयोग गरिएका राजनीतिक, सामाजिक आन्दोलनका लागि प्रयोग भएका पर्चा, पोस्टर पनि सङ्कलनमा रहेका छन् । सरकार

अभिनन्दन पत्र

नेपाली कवि शिरोमणि पण्डित लेखनाथ पौड्याल,
नेपाली प्रसिद्ध नाट्यकार कवि श्री बालकृष्ण सम,
तथा
नेपाली प्रसिद्ध आशु कवि श्री लक्ष्मी प्रसाद देवकोटा
का सेवामा

पनि धादरणीय नेपाली साहित्यकारका निरन्तर,

आज यस ठाउँमा यहाँहरूको छुवागमन हुँदा दार्जीलिङको नेपाली समुदाय
अत्यन्त हर्षित छ । आजको दिन दार्जीलिङको इतिहासमा एउटा महत्त्वपूर्ण दिन हुनेछ ।
यही निर्मल भावनाले प्रेरित भई हामी हाम्रो नेपालका सबैहरूलाई हृदयले स्वागत गर्दछौं ।

“कतु विचार र सत्यकोल संवाद” जस्ता खण्डकाव्य, “मुकुन्द हिनरार र प्रह्लाद”
जस्ता नाटक अनि “सुनामयन” जस्ता हवाउँ र चनाहरूबाट नै दार्जीलिङका धेरै जना
नेपाली यहाँहरूले परिचित भिए, तर आज साझा यहाँहरूको दर्शन गर्ने पाउँदा हामी
केही बचको कल्पना सिद्ध भए जस्तो लाग्छ । साहित्यिक क्षेत्रमा यहाँहरूले नेपाली
मात्रको सेवा गरेर हामीहरूलाई जो ब्रह्म बाँकाउनु भएको छ, त्यसप्रति हामी केवल
वाक्य अनुप्राणित रहनेछौं ।

यहाँहरूको जीवनकालमा आज नेपालमा परिवर्तन आएको छ । यस परिवर्तन
वातावरणमा अब अब नेपाली साहित्यको प्रभाव स्पष्टन्द रूपले प्रकाशमान होला भन्ने अ.घा.
रायको छ । यही विश्वासले आज हामी अहिलेलाई मौनान्तराली संकल्पितौं । हामी एउ
विश्वास छ, यहाँहरूको छत्रछाँयामा नेपाल-साहित्य-क्षेत्रमा पनि समृद्धिप्राप्ति हुनेछ ।

मनको परिवर्तनको मूखीमा परेर हाम्रो पुर्वाहिकले पत्नी प्रत्यक्षा अवर वस्तु
परे तत्पनि माया, संकल्पित तथा नेपालप्रति हामी भौतिक दुर्गति भएता पनि हामीको एउटा
मुलुकको टुट्छ, अन्तर्मा माताप्रति । यहाँ नेपाल मुलुक प्रजातन्त्रिक राष्ट्र लाग्छ,
हामीले पनि यत्रमात्र पञ्चायतिक विचारलेमा पौराणिक दिन पाउँ—मृत्युको सेवा
गर्ने पाउँ—यही हामी उक्त अभिप्राय छ ।

यहाँहरूले देखाउनुभएको एउ अनुप्राण गर्दै शिक्षा-क्षेत्रमा सेवा गर्ने अभिप्रायले
दार्जीलिङ शिक्षा प्रचारिणी समिति अर्को मन् १९७७ मा स्थापित गरियो । यस
समितिले योग्य विद्यार्थीहरूलाई आफ्नो बृत्तिले विद्यालयमा शिक्षा-क्षेत्रमा सहभाषता
गरिरेहने । शिक्षा-क्षेत्रमा जातीय सीमा कायम राख्नुलाई कम्यार कमी अन्यको यो
समिति किम्वि पनि आफ्नो कर्तव्य एकराट पाछि हट्नेछैन । विगत मा-४
अक्टोबरदेखि मा-८ अक्टोबर १९७२ सम्म करकोचमा भएको विराट साहित्य
सम्मेलनमा पनि यस समितिले आफ्नो कार्यक्रमको एक छेउ देखाउने अक्षर प्राप्त
भएको यहाँहरूमा विदित छ ।

हे नेपाली साहित्यकार निरन्तर ! दार्जीलिङ शिक्षा प्रचारिणी समितिले यहाँहरूको
मुनकामनाको श्राद्धा गर्दछ ।

॥ इति ॥

यहाँहरूका बिचारको निमित्त महेन्द्र
संतालकामना गर्ने—

दार्जीलिङ,
मा: १० अक्टोबर,
सन् १९७९

दार्जीलिङ शिक्षा प्रचारिणी समितिका सदस्यगण ।

मनि निरिङ्ग अम. दार्जीलिङ ।

प्रमुखका लागि लेखिएका सलामी, प्रशस्ति, स्तुतिपद्य,
अभिनन्दन, विन्ती पत्रहरू पनि यो सङ्कलन अन्तर्गत
समावेश छन् । विदेशी राष्ट्राध्यक्षहरू नेपाल भ्रमणमा
आउँदा स्वागतको लागि छापिने अभिनन्दनपत्रहरू पनि
सङ्कलनमा रहेका छन् ।

सामान्यतः राजनीतिक विषयवस्तु बोकेको क्षणपत्रहरू
मात्र छन् की? भन्ने लागे पनि समग्र क्षणपत्रहरू
केलाउँदा यिनीहरूको दायरा फराकिलो छ । राजनीतिक,
सामाजिक, आर्थिक, साँस्कृतिक, धार्मिक, स्वास्थ्य, शिक्षा,
साहित्य वा अन्य विषयवस्तुसँग सम्बन्धित क्षणपत्रहरू
मुद्रित भएका छन् र मपुपुमा सङ्कलित रहेका छन् ।
यस्ता क्षणपत्र नेपाल र नेपाल बाहिरबाट पनि प्रकाशित
भएका छन् । उदाहरणका लागि माथि तस्वीरमा संलग्न
क्षणपत्रः मूर्धन्य साहित्यकारहरू कवि शिरोमणि लेखनाथ
पौड्याल, महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा र नाट्य
सम्राट बालकृष्ण समलाई २००९ सालमा दार्जीलिङ
शिक्षा प्रचारिणीले प्रकाशित गरेको हो ।

नेपालमा पुस्तकालय दिवसः उपलब्धी र सन्देश

✍ विजय शर्मा

पुस्तकालय अधिकृत

त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय

संसारका धेरै देशहरूले समाजमा नागरिकहरूलाई सुसूचित पार्न तथा समाजको सकारात्मक रूपान्तरणका लागि पुस्तकालयको अपरिहार्यता महसूस गर्दै यसमा सबै वर्गको पहुँच र सेवामा गुणस्तरीयता वृद्धि गरी दीर्घकालीन विकास र विस्तार गर्ने उद्देश्यका साथ पुस्तकालय दिवस मनाउने गरेको पाइन्छ। लाइब्रेरी डे, लाइब्रेरियन्स डे, लाइब्रेरी वर्कस् डे जस्ता नामले विश्व साक्षरता दिवस, अन्तर्राष्ट्रिय पुस्तकालय दिवस, विश्व पुस्तक दिवस एवम् आ-आफ्नै देशमा भएका पुस्तकालयसम्बन्धी विशेष महत्वका घटनाक्रमलाई आधार मानेर पुस्तकालय दिवस मनाइन्छ।

नेपालमा पुस्तकालय दिवस मनाउन त्रि.वि.पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुरमा अध्ययनरत विद्यार्थीको संस्था पुस्तकालय तथा सूचना विद्यार्थी समाज (Library and Information Science Students' Association; LISSA) को सक्रियतामा वि.सं.२०६५ सालदेखि गरिएको हो। यो दिवस मनाउन उपयुक्त मिति तय गर्न विभागका उपप्राध्यापक श्री रूद्र प्रसाद दुलालको संयोजकत्वमा तुलसाका अध्यक्ष श्री विष्णु अर्याल, लिसाका अध्यक्ष अशोक थापा र नेपाल पुस्तकालय संघका सदस्य यज्ञराज भट्ट सदस्य रहेको एक समिति गठन गरिएको थियो। उक्त समितिलाई उपयुक्त लागेका तीनवटा मितिहरू भाद्र १५ (राजा गीर्वाणयुद्ध विक्रम शाहले पुस्तकालयलाई विधिवत मान्यता दिँदै लालमोहर जारी गरेको दिन), सेप्टेम्बर ८ अन्तर्राष्ट्रिय साक्षरता दिवस र जेठ ३ सर्वसाधारणका

लागि पुस्तकालय खुलेको दिनलाई सिफारिस गरेको थियो। उक्त मितिहरूमध्ये इतिहासविद् प्रा.डा. त्रिरत्न मानन्धर, संस्कृतिविद् प्रा. दिनेश राज पन्त लगायत नेपालमा पुस्तकालयको विकास र विस्तारमा संलग्न संघसंस्था तथा व्यक्तिहरूसँग छलफल गरी वि.सं. १८६९ भाद्र १५ गते तत्कालीन राजा गीर्वाणयुद्ध वीर विक्रम शाहले पुस्तकालयको रेखदेख, संरक्षणका लागि पुस्तकालयध्यक्ष तथा बजेटको व्यवस्था गरी लालमोहर जारी गरेको दिन अर्थात् भाद्र १५ गतेलाई सर्वसम्मतले उपयुक्त हुने ठहर गरियो। फलतः २०६५ भाद्र १५ गते नेपाल पुस्तकालय संघका तत्कालीन अध्यक्ष श्री भोलाकुमार श्रेष्ठको अध्यक्षतामा मूल आयोजक समिति गठन गरी “सबैका लागि पुस्तकालय” भन्ने आदर्श वाक्यका साथ विविध गतिविधिहरू गरी उत्साहका साथ नेपालमा पहिलो पुस्तकालय दिवस मनाइयो।

आज २०७७ सालमा आइपुग्दा नेपालमा पुस्तकालय दिवस मनाउन लागेको तेह्र वर्ष भैसकेको छ। अहिले विश्वमा महामारीको रूपमा फैलिएको कोभिड-१९ का बावजूद पनि नेपालका पुस्तकालयकर्मीहरू माझ यो पुस्तकालय दिवस मनाउने जोसमा कुनै कमी आएको पाइँदैन। सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्दै भर्चुअल बैठक बसी विगतमा जस्तै शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयका सचिवको अध्यक्षतामा मूल आयोजक समिति र आवश्यकता अनुसार उपसमितिहरू गठन गरिएको छ। पुस्तकालय दिवसलाई देशभरि नै व्यापकता दिने उद्देश्य अनुरूप मन्त्रालयले आफ्नो संयन्त्र मार्फत ७५३

आठै स्थानीय निकायसम्म आवश्यक सूचना पुगेको छ । त्यसैगरी विश्वविद्यालय तथा अन्य गैरसरकारी संघ संस्थाहरू पनि पुस्तकालय दिवसका लागि आ-आफ्ना तल्ला निकायसम्म सूचना र कार्यक्रम निर्देशन गर्न सफल भएका छन । केन्द्रमा मात्र मनाउन सुरु गरिएको पुस्तकालय दिवस तेह्र वर्षभित्र नै देशका स्थानीय निकायहरूसम्म पुग्दै समाज रूपान्तरणका लागि पुस्तकालयको आवश्यकताको बोध गराउन सफल भएको अनुभूति गराएको छ ।

पुस्तकालय दिवसको अवसरमा विभिन्न प्रकारका शैक्षिक, सामाजिक, अन्य रचनात्मक तथा प्रचारप्रसार लगायतका कार्यक्रम गर्नुको साथै प्रत्येक वर्ष एक आदर्श वाक्य (नारा) चयन गर्ने गरिएको छ । यसले गर्दा समाजमा अध्ययनशील संस्कृति विकास तथा ज्ञानमा आधारित समाज निर्माण गर्न टेवा पुर्‍याउने अपेक्षा गरिन्छ । वालमस्तिष्कमा नै अध्ययन गर्ने संस्कृतिको विकास गर्नका लागि विद्यालयस्तरमा निबन्ध प्रतियोगिता, कवितावाचन, कथावाचन, कृतृत्वकला, हाजिरीजवाफ, चित्रकला आदि कार्यक्रमहरू गर्ने गरिएको छ । पुस्तकालयकर्मीहरूले अध्ययन अध्यापनको सेवा मात्र दिने होइन अपितु समाजमा सामाजिक चेतना जगाउने खालका कार्यक्रममा पनि सक्रिय छन् भन्ने सन्देश दिनका लागि रक्तदान, सरसफाई, वृक्षरोपण, स्वास्थ्य सेवा जस्ता सामाजिक सेवाका कार्यक्रमहरू पनि गर्ने गरिएको छ । त्यसका साथै घुम्ती पुस्तकालय सेवा, पुस्तक प्रदर्शनी, अन्तर्क्रिया कार्यक्रम, छलफल तथा स्मारिका प्रकाशन जस्ता रचनात्मक क्रियाकलाप पनि पुस्तकालय दिवसको अर्को प्रभावकारी र रचनात्मक आकर्षण बनेको छ । पुस्तकालय दिवसको अवसर पारेर नेपालमा पुस्तकालयको विकासमा महत्वपूर्ण योगदान दिने व्यक्तिको र उत्कृष्ट सेवा प्रदान गर्ने पुस्तकालयकर्मी तथा पुस्तकालय एवम् पुस्तकालयको विकासमा लागेका संस्थाहरू तथा उत्कृष्ट पाठकहरूको खोज गरी प्रत्येक वर्ष सम्मान पनि गर्ने गरिएको छ । त्यसैगरी पुस्तकालय दिवसको सन्देशलाई स्थानीय जनमानस तथा राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरसम्म प्रचारप्रचार गर्नका लागि पत्रकार सम्मेलन लगायत प्रभातफेरि, न्याली जस्ता कार्यक्रमहरू

पनि गर्ने गरिन्छ । पुस्तकालय दिवसमा गरिने यस्ता गतिविधिहरूले विद्यार्थी, शिक्षक, अनुसन्धानकर्ता, लेखक, पाठक तथा आमनागरिकहरूमा पुस्तकालयको आवश्यकता र महत्वका बारेमा जनचेतना बृद्धि गर्ने काम भएको छ ।

जहानीयाँ राणा शासनमा अध्ययनको तिर्खाभा बसेका जनतालाई देशमा प्रजातन्त्रको स्थापनापछि पुस्तकालयहरूको माध्यमबाट अध्ययनको तिर्खा मेटाउने काम सुरु भएको थियो । स्वतन्त्रताको छोटो समयमा नै राजाको सत्ता मोहका कारण आएको पञ्चायति व्यवस्थाले फेरि पुस्तकालयको स्थापना र विकासमा केही तसारापात लगाउने काम भयो । अहिले मूलुकमा बहुदलीय व्यवस्था पनि संशोधन भई लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक व्यवस्था सहित संघीय संरचना लागू भइसकेको अवस्था छ । देशमा आएको राजनीतिक परिवर्तन सँगसगै पुस्तकालयको विकासको कार्यले पनि केही मात्रामा फड्को मारेको पाइएको छ । समाजवाद उन्मुख समृद्ध राष्ट्र निर्माण गर्न लागि परेको गणतान्त्रिक सरकारले समाजमा चेतनाको स्तर बृद्धि गरी बौद्धिक जनशक्ति उत्पादन गर्नका लागि टोलटोलमा पुस्तकालयको आवश्यकता महशुस गरी तीनै तहका सरकार, संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट पुस्तकालयको विकास र विस्तारमा धेरैथोर सहयोग गरेको पाइन्छ तर यसैमा सन्तुष्ट हुने अवस्था भने रहेको छैन । नेपालको राष्ट्रिय गौरवको रूपमा रहेको नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय भूकम्प पछि बोरामा नै थन्किएर रहनु परेको दुःखद ज्वलन्त उदाहरण पनि हामी सामु छ ।

पुस्तकालय सेवामूलक संस्था भएकोले यसको आम्दानी अत्यन्त सीमित हुन्छ । नियमित आयस्रोतको अभावले पुस्तकालयहरूले गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्न सक्दैनन् । देशमा राणाशासन होस वा प्रजातन्त्र स्थापनापछि वि.पि.कोइराला र मनमोहन अधिकारीको नेतृत्वका सरकारबाहेक कुनै पनि सरकारले पुस्तकालयका लागि बजेटको व्यवस्था गरेको पाइँदैन । पुस्तकालय दिवसलाई संस्थागत गरी पुस्तकालयको विकास र विस्तारमा पुस्तकालयकर्मीहरू एकजुट भई लाग्नु उपलब्धीको रूपमा संघीय लोकतान्त्रिक

गणतन्त्रात्मक सरकारले अहिले आएर शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय मार्फत निश्चित मापदण्ड बनाई विद्यालय पुस्तकालय तथा सामुदायिक सार्वजनिक पुस्तकालयहरूलाई नियमित रूपमा अनुदान दिने गरेको पाइन्छ । त्यसैगरी प्रदेश सरकारले सामाजिक विकास मन्त्रालय तथा शिक्षा विकास निर्देशनालय मार्फत पुस्तकालयहरूलाई सहयोग गरिरहेका छन् । त्यसका साथै स्थानीय निकायहरूले पनि पुस्तकालयको महत्वलाई आत्मसात गर्दै आफ्नो टोलटोलमा प्रविधिमैत्री सामुदायिक सार्वजनिक पुस्तकालयहरू स्थापना गर्ने तथा सञ्चालित पुस्तकालयहरूलाई नियमित अनुदान दिने काम गरेको कुरा समाचारहरूमा पढ्न पाइएको छ । सरकारी क्षेत्रबाट मात्र होइन गैर-सरकारी संघ संस्थाहरूले पनि देशका ग्रामीणदेखि शहरी क्षेत्रहरूमा शैक्षिक, सामुदायिक तथा सार्वजनिक पुस्तकालयहरू स्थापना र गुणस्तर वृद्धिका साथै आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोगमा सहयोग गर्दै आएका छन् ।

नेपालमा पुस्तकालयको विकास तथा विस्तारमा ऐन, कानूनको अभाव भैरहेको बेला पुस्तकालयकर्मीहरूको नियमित आवाजका उपलब्धी स्वरूप नेपालको संविधानमा नागरिकको व्यक्तित्व विकासका लागि समाजमा पुस्तकालयको स्थापना र सञ्चालन गर्नुपर्ने कुरा परेको छ । त्यसका साथै पुस्तकालय तथा सूचना सेवा राष्ट्रिय नीति २०६४ मा लागू भएपछि सोही नीतिका आधारमा पुस्तकालय तथा सूचना व्यवस्थापन निर्देशिका २०६९ मा मात्र लागू भएको छ । त्यसैगरी राष्ट्रिय पुस्तक नीति, पुस्तकालय गुरुयोजना र पुस्तकालय स्वचालीकरण योजना स्वीकृत हुने अवस्थामा रहनु अर्को

उपलब्धी मान्नु पर्दछ । नेपालमा हालसम्म सार्वजनिक सामुदायिक पुस्तकालयहरू कति छन् भन्ने तथ्याङ्क नभएको अवस्थामा शिक्षा मन्त्रालयको आयोजनामा सार्वजनिक तथा सामुदायिक पुस्तकालयको राष्ट्रिय सम्मेलन हुनुका साथै पाँच नम्बर प्रदेशमा भएको सार्वजनिक/सामुदायिक पुस्तकालयको सम्मेलन पनि पुस्तकालयकर्मीहरूको एकताको उपलब्धिका रूपमा मान्न सकिन्छ । यस्ता नीतिनियमहरू लागू हुनु तथा लागू उन्मुख रूपमा रहनुले पनि नेपालमा पुस्तकालयको महत्वलाई दर्शाउन सफल भएको छ ।

देशमा शैक्षिक विकासको एकमात्र सशक्त आधारशीला पुस्तकालय हो भन्ने सन्देश राज्यका हरेक निकायमा पुर्‍याउनु आवश्यक छ । समाजमा पुस्तकालयको स्थापना तथा विकास विना बौद्धिक र सुसूचित जनशक्तिको उत्पादन गर्न सकिँदैन । बौद्धिक र सुसूचित जनशक्तिको अभावमा समाज रूपान्तरण गर्न खोज्नु दिवाश्वपन मात्र हो । नेपाली समाज रूपान्तरणका लागि हालसम्म पुस्तकालयको क्षेत्रमा प्राप्त उपलब्धीहरूलाई संस्थागत गरी आवश्यक ऐन, कानूनको अभाव छिट्टै अन्त्य गर्न सम्बन्धित निकायको ध्यान पुर्‍याउनु पर्दछ । पुस्तकालय दिवसलाई दिवसका रूपमा मात्र सीमित नभएर आम सरोकारवाला पक्षहरूलाई समेटी समाजलाई जीवनपर्यन्त सिकाइमा प्रेरित गर्दै पुस्तकालयको दिगो विकास र लक्ष्यप्राप्तिको सन्देश प्रवाह गर्न सक्नुपर्छ । तब मात्र तेह्रौँ पुस्तकालय दिवसको आदर्श वाक्य “समाज रूपान्तरणका लागि पुस्तकालय” ले सार्थकता पाउनेछ । इति । जय पुस्तकालय दिवस !

त्रि.वि.मा बाह्रौ पुस्तकालय दिवस २०७६: एक संस्मरण

✍ विजय शर्मा

पुस्तकालय अधिकृत

त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय

संसारका धेरै देशहरूले समाजमा आफ्ना नागरिक सुसूचित बनाउन पुस्तकालयको आवश्यकता महसूस गर्नुका साथै त्यसमा सबै वर्गको सहज पहुँच र सेवामा गुणस्तरीयता वृद्धि गरी दीर्घकालीन विकास र विस्तार गर्ने उद्देश्यका साथ पुस्तकालय दिवस मनाउने गरेको पाइन्छ । पुस्तकालय दिवस मनाउने तिथिमिति भने राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय महत्वका विशेष घटनाहरूलाई आधार बनाएर देश अनुसार फरक-फरक रहेको छ ।

नेपालमा त्रि.वि. पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुरमा अध्ययनरत विद्यार्थीको संस्था लिसा (LISSA) को सक्रियतामा नेपालमा पुस्तकालयको विकास र विस्तारमा संलग्न संघसंस्था तथा व्यक्तिहरूसँग छलफल गरी वि.सं. १८६९ भाद्र १५ गते तत्कालीन राजा गीर्वाणयुद्ध विक्रम शाहले पुस्तकालयसम्बन्धी लालमोहर जारी गरेको दिन भाद्र १५ गतेलाई सर्वसम्मतले पारित गरी वि.सं. २०६५ सालदेखि पुस्तकालय दिवस मनाउन थालिएको हो ।

नेपालमा पुस्तकालय दिवस मनाउन लागेको २०७६ सालमा आईपुग्दा बाह्र वर्ष पूरा भएको छ । चौथो पुस्तकालय दिवसदेखि शिक्षा मन्त्रालयका सचिवको अध्यक्षतामा मूल आयोजक समिति गठन गरिँदै आइरहेको छ । त्यसै अनुरूप बाह्रौ पुस्तकालय दिवस मनाउने क्रममा २०७६ साउन १४ गते शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयका सचिव खगराज बरालको अध्यक्षतामा पुस्तकालयसँग सम्बन्धित संघसंस्था एवं व्यक्तिहरूको उपस्थितिमा बैठक बसेको थियो । उक्त बैठकले शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयका सचिवको अध्यक्षतामा मूल समारोह समितिको गठन गरी आदर्श वाक्य “पठन संस्कृतिको पूर्वाधारः पुस्तकालयको विकास र विस्तार” तय गर्नुका साथै विभिन्न उपसमितिहरूको गठन गरिएको थियो । उक्त

उपसमितिहरूको कार्यविभाजन र कार्यादेश दिने तथा विभिन्न निकायहरूलाई पत्राचार गर्ने सचिवालयलाई निर्देशन दिने निर्णय गरेको थियो ।

सचिवालयले पुस्तकालय दिवसलाई देशभरि नै व्यापकताका साथ मनाउनका लागि सात ओटै प्रदेश, ७७ ओटै जिल्ला तथा ७५३ ओटै स्थानीय निकायहरूमा परिपत्र गरेको थियो । त्यसका साथै विश्वविद्यालय तथा नेपालमा पुस्तकालयका क्षेत्रमा क्रियाशिल राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूलाई पनि परिपत्र गरी आफ्ना सञ्जालमा भएका सबै शैक्षिक, सार्वजनिक, सामुदायिक पुस्तकालयहरूमा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी बाह्रौ पुस्तकालय भव्यताका साथ मनाउन परिपत्र गरिदिन अनुरोध गरेको थियो ।

बाह्रौ पुस्तकालय दिवसको सचिवालयबाट प्राप्त पत्रको व्यहोराका आधारमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालयका तत्कालीन प्रमुख श्री इन्द्र प्रसाद अधिकारीले त्रि.वि.का सम्पूर्ण आङ्गिक क्याम्पस तथा अनुसन्धान केन्द्रहरूका पुस्तकालयलाई पुस्तकालय दिवस सम्बन्धी कार्यक्रम गर्नु भनी परिपत्र गर्नु भएको थियो । त्रिभुवन विश्वविद्यालयले औपचारिक रूपमा पत्राचार गरी पुस्तकालय दिवस मनाउन अनुरोध गरेको सायद यो नै पहिलो होला । केन्द्रको अनुरोध अनुसार केही क्याम्पसहरूले आ-आफ्नो पुस्तकालयहरूमा रचनात्मक कार्यहरू गरी मनाएको जानकारी क्याम्पसहरूबाट प्रतिवेदन नै प्राप्त भएको थियो भने कतिपय क्याम्पसका गतिविधिहरू सामाजिक सञ्जाल र सम्बन्धित क्याम्पसका पुस्तकालयकर्मी साथीहरूसँग फोनबाट जानकारी लिइएको थियो । सोही आधारमा केही क्याम्पसहरूले सम्पन्न गरेका कार्यक्रमहरूको बारेमा उल्लेख गरिएको छ ।

१. त्रि.वि.केन्द्रीय पुस्तकालय, कीर्तिपुर

पुस्तकालय दिवसलाई फरक तरिकाले पाठकहरूका बीच मनाउने योजनाका साथ भाद्र १५ गते त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालयले पहिलो पटक एक आकर्षक शैलीको साथ कार्यक्रमको थालनी गरेको थियो। जसमा सो भाद्र १५ गतेको दिन पुस्तकालयमा सबैभन्दा पहिले प्रवेश गर्ने तीन जना पाठकहरूलाई योगेश राजद्वारा लिखित मदन पुरस्कार प्राप्त 'रणहार' पुस्तक उपहार स्वरूप प्रदान गरी खादा लगाई सम्मान गरिएको थियो। त्यसैगरी सोही दिन आई.एस.बी.एन. लिन आउने पहिलो व्यक्ति, पुस्तक अध्ययनका लागि इस्यु गरी लैजाने पहिलो व्यक्ति तथा पुस्तकालय सदस्यता लिने पहिलो व्यक्तिलाई खादा लगाई सम्मान गर्ने र पुस्तकालयमा आउने सम्पूर्ण पाठकहरूलाई चकलेट वितरण पनि गरिएको थियो। पुस्तकालयमा आउने सम्पूर्ण पाठकहरूलाई पुस्तकालय दिवसबारे जानकारी होस् भन्ने उद्देश्यले 'बाह्रौं पुस्तकालय दिवस भव्य रूपमा सफल पारौं' भनी लेखिएको ब्यानर त्रि.वि.केन्द्रीय पुस्तकालयको मूलढोकासँगै एक हप्तासम्म टाँसेर प्रदर्शन गरी राखिएको थियो, जुन हप्ताभरि नै सम्पूर्ण आगन्तुक पाठकहरूको लागि आकर्षण, कौतुहल र जानकारीको विषय बनिरह्यो।

२. रत्नराज्य लक्ष्मी क्याम्पस, काठमाडौं

रत्नराज्य लक्ष्मी क्याम्पसबाट प्राप्त जानकारी अनुसार बाह्रौं पुस्तकालय दिवसको अवसर पारेर भाद्र १३ गते सो क्याम्पसका पुस्तकालय अधिकृत अनिता भट्टराईको संयोजकत्वमा ई-रिसोर्सस सम्बन्धी प्रस्तुतिकरण कार्यक्रम राखिएको थियो। उक्त कार्यक्रममा क्याम्पसका प्राध्यापक तथा विद्यार्थीहरू गरी जम्मा ६० जनाको सहभागिता रहेको थियो। कार्यक्रममा स्रोत-व्यक्तिका रूपमा त्रि.वि.महेन्द्र रत्न क्याम्पस, ताहाचलका पुस्तकालय उप-प्रशासक श्री लालबहादुर चौहानलाई निमन्त्रणा गरिएको थियो। सो कार्यक्रममा त्रि.वि.केन्द्रीय पुस्तकालयका प्रमुख श्री इन्द्रप्रसाद अधिकारी तथा क्याम्पसका क्याम्पस प्रमुख, प्राध्यापक संघका सभापति, सहायक क्याम्पस प्रमुखलगायतद्वारा वर्तमान युगमा

ई-रिसोर्ससको महत्व तथा खरिद, निःशुल्क र खुला रूपमा प्रयोग गर्न सकिने रिसोर्सहरू, त्यसले समेट्ने विषयवस्तुका साथै प्रयोग गर्ने तरिकाका बारेमा समेत छलफल भएको थियो।

३. नेपाल ल क्याम्पस, काठमाडौं

काठमाडौंको प्रदर्शनीमार्गस्थित त्रि.वि.को कानून विषय अध्ययन-अध्यापन हुने नेपाल ल क्याम्पसले बाह्रौं पुस्तकालयका अवसरमा बी.ए.एल.एल.बी., एल.एल.एम तहका विद्यार्थी तथा प्राध्यापकहरूलाई पुस्तकालय अभिमुखिकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरेको थियो। उक्त कार्यक्रममा ९० जना भन्दा बढीको सहभागिता रहेको थियो।

४. मेची बहुमुखी क्याम्पस, भैया

मेची बहुमुखी क्याम्पसबाट प्राप्त प्रतिवेदनका आधारमा उक्त क्याम्पसले पहिलो पटक पुस्तकालय दिवस मनाएको जानकारी प्राप्त भयो। बाह्रौं पुस्तकालय दिवसको आदर्श वाक्य "पठन संस्कृतिको पूर्वाधार: पुस्तकालयको विकास र बिस्तार" लेखिएको ब्यानर सात दिनसम्म पुस्तकालयमा प्रदर्शन गरी राखियो। मुख्य दिन अर्थात् भाद्र १५ गते क्याम्पस 'पढ्ने बानीको विकास गरौं', 'पुस्तकालयलाई माया गरौं', 'पुस्तकालयको प्रयोग गरौं' आदि लेखिएका प्लेकार्ड बनाई क्याम्पस परिसरमा प्रदर्शनी गरी क्याम्पस-प्रमुखको प्रमुख आतिथ्यतामा एक कार्यक्रम भयो। क्याम्पस प्रमुखद्वारा पुस्तकालय परिसरमा बेलको विरुवा रोपेर वृक्षरोपण कार्यक्रमको उद्घाटन सम्पन्न भयो। त्यसका साथै क्याम्पस परिसरमा सरसफाई गर्ने कार्यक्रम पनि सोही दिन सम्पन्न गरियो। भाद्र १५ गते पुस्तकालयमा प्रवेश गर्ने पहिलो तीन जना पाठकलाई पुस्तक उपहार दिने कार्यक्रम पनि गरियो। क्याम्पसमा पहिलोपटक मनाइएको यस पुस्तकालय दिवसमा प्राध्यापक, कर्मचारी तथा विद्यार्थीहरूको उत्साहजनक सहभागिता रहेको थियो।

५. महेन्द्र मोरङ आदर्श बहुमुखी क्याम्पस, विराटनगर

बाह्रौं पुस्तकालय दिवसको प्रचारप्रसारका लागि

पुस्तकालय दिवसको नारा “पठन संस्कृतिको पूर्वाधार: पुस्तकालयको विकास र बिस्तार” लेखिएको ब्यानर एक हप्तासम्म क्याम्पसको मूल गेटमा झुण्ड्याउने तथा दैनिक एक घण्टा क्याम्पस परिसर सरसफाई गर्ने कार्यक्रम राखिएको थियो । यसले क्याम्पसमा आउने सम्पूर्ण शिक्षक, विद्यार्थी, कर्मचारी लगायत अन्य व्यक्तिहरूलाई भाद्र १५ गते पुस्तकालय दिवस मनाइँदै गरेको सन्देश प्रवाह भएको जानकारी गराउन सकिएको थियो । यसैगरी क्याम्पस-प्रमुखको प्रमुख आतिथ्यतामा बाह्रौँ पुस्तकालय दिवसको आदर्श वाक्य “पठन संस्कृतिको पूर्वाधार: पुस्तकालयको विकास र बिस्तार” विषयमा प्रवचन कार्यक्रम पनि गरिएको पाइयो । उक्त कार्यक्रममा सहायक क्याम्पस प्रमुख, प्राध्यापक, विद्यार्थीहरू गरी लगभग ५० जनाको सहभागिता रहेको थियो । साथै मुख्य दिन अर्थात भाद्र १५ गते पुस्तकालयमा प्रवेश गर्ने सम्पूर्ण पाठकहरूलाई चकलेट वितरण गरिएको थियो ।

६. धनकुटा बहुमुखी क्याम्पस, धनकुटा

पुस्तकालय दिवसका अवसर पारेर भाद्र १५ गते क्याम्पसका प्राध्यापक, विद्यार्थी तथा कर्मचारीहरूको सहभागितामा एक घण्टा जति पुस्तकालयको महत्वका बारेमा छलफल गरिएको जानकारी प्राप्त भयो । छलफलमा पुस्तकालयको आवश्यकता, क्याम्पस पुस्तकालयले खेल्नुपर्ने भूमिका, पुस्तकालयले प्रदान गर्ने सेवा तथा क्याम्पस पुस्तकालयको सुधारका लागि सहभागीहरूबाट महत्वपूर्ण सल्लाह सुभाष प्राप्त भएको थियो ।

७. वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, भरतपुर

बाह्रौँ पुस्तकालय दिवसको अवसर पारेर चितवन जिल्लाका सामुदायिक क्याम्पस, सामुदायिक पुस्तकालय तथा चितवन पुस्तकालय संघको सहभागितामा वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पसमा पुस्तकालयको महत्वबारे विचार गोष्ठी आयोजना गरिएको थियो । त्यसका साथै क्याम्पस परिसर सरसफाई गर्ने तथा एक हप्तासम्म क्याम्पसमा पुस्तकालय बाह्रौँ पुस्तकालय दिवसको नारासहितको

ब्यानर प्रदर्शन गरिएको थियो ।

८. बन विज्ञान क्याम्पस, पोखरा

पोखरा पुस्तकालय संघ, पोखरा सार्वजनिक पुस्तकालय तथा पोखरा क्षेत्रका पुस्तकालयकर्मी, शिक्षाविद्, पुस्तकालयप्रेमीहरूको सक्रिय सहभागितामा केन्द्रमा जस्तै सप्ताहव्यापी रूपमा कार्यक्रम गरी पुस्तकालय दिवस मनाएको पाइयो । पोखरामा रहेका त्रि.वि.का क्याम्पसहरूमा छुट्टै कार्यक्रम नहुने तर क्याम्पसमा पुस्तकालय दिवसको आदर्श वाक्य लेखिएको ब्यानर एक हप्तासम्म राखिएको बन विज्ञान क्याम्पसका पुस्तकालय प्रमुख सूर्य क्षेत्रीले बताउनु भयो ।

९. डोटी बहुमुखी क्याम्पस, डोटी

नेपालको सुदुरपश्चिम प्रदेशमा रहेको डोटी बहुमुखी क्याम्पसबाट प्राप्त प्रतिवेदन अनुसार पहिलो पटक पुस्तकालय दिवस मनाइएको रहेछ । क्याम्पसका सहायक क्याम्पस प्रमुखको संयोजकत्वमा पुस्तकालय दिवस मनाउनका लागि समिति गठन गरिएको जानकारी प्राप्त भयो । बाह्रौँ पुस्तकालय दिवसको अवसर पारेर भाद्र १३ गते बिहान प्राध्यापक, कर्मचारी तथा विद्यार्थीहरूको सहभागितामा क्याम्पस परिसर तथा छात्रावास वरपर सरसफाई कार्यक्रम सम्पन्न गरियो । त्यसका साथै सोही दिन दिउँसो १ बजे विद्यार्थीहरू बीच “शैक्षिक उन्नयनमा पुस्तकालयको भूमिका” विषयमा निबन्ध र “वर्तमान समयमा पुस्तकालयको महत्व” विषयमा वक्तृत्वकला प्रतियोगिता सम्पन्न गरिएको थियो । त्यसै अवसरमा क्याम्पसका कम्प्युटर अपरेटर विक्रम के.सी. ले ई-रिसोर्स र ई-पुस्तकालय तथा आफ्नो पुस्तकालयले प्रदान गर्ने सेवाका बारेमा अभिमुखिकरण कार्यक्रम पनि सञ्चालन गरेको पाइयो ।

१०. सुर्खेत क्याम्पस, सुर्खेत

सुर्खेत क्याम्पसले पुस्तकालय दिवसको दिन अर्थात भाद्र १५ गते पुस्तकालय सरसफाई गर्ने काम गरेको रहेछ । पुस्तकालयमा कार्यरत कर्मचारी तथा क्याम्पसका अन्य शाखाका कर्मचारीहरूको सहयोगमा पुस्तकालयमा

सरसफाई गर्ने काम सम्पन्न भएको जानकारी प्राप्त भयो ।

त्रि.वि.का आङ्गिक क्याम्पसका साथै नेपालमा पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान विषयमा दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने एक मात्र विभाग त्रि.वि.पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान केन्द्रीय विभाग र सोही विभागबाट उत्तीर्ण विद्यार्थीहरूको संस्था त्रि.वि. पुस्तकालय विज्ञान भूतपूर्व विद्यार्थी संघले पनि विगतका वर्षहरूमा जस्तै बाह्रौं पुस्तकालय दिवसमा पनि छुट्टाछुट्टै कार्यक्रमहरूको आयोजना गरेको पाइयो ।

११. त्रि.वि. पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान केन्द्रीय विभाग, काठमाडौं

बाह्रौं पुस्तकालय दिवसको अवसर पारेर विभागले भाद्र १ गते दुई ओटा कार्यक्रम गरेको थियो । विद्यार्थीहरूमा खस्कंदो अध्ययन तथा लेखन संस्कृतिमा उर्जा जगाउने उद्देश्यका साथ विभागले लोकप्रिय लेख लेखन (Popular Articles Writing) विषयमा प्रस्तुतिकरण कार्यक्रम राखेको थियो । सो कार्यक्रममा स्रोत व्यक्तिको रूपमा पत्रकार लक्ष्मण श्रेष्ठलाई आमन्त्रण गरिएको थियो । त्यसै गरी सोही दिन संयुक्त राष्ट्र संघ नेपालका राजेन्द्रमान वनेपालीले इन्स्टिटुसनल रिपोजिटरी (Institutional Repository) विषयमा प्रस्तुती दिनु भएको थियो । कार्यक्रममा विभागमा अध्ययनरत विद्यार्थी लगायत ४४ जना भन्दा बढीको सहभागिता रहेको थियो ।

१२. त्रि.वि. पुस्तकालय विज्ञान भूतपूर्व विद्यार्थी संघ (TULSSAA), काठमाडौं

त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान विषयमा स्नातक र स्नातकोत्तर तह उत्तीर्ण विद्यार्थीहरूको संस्था त्रि.वि. पुस्तकालय विज्ञान भूतपूर्व विद्यार्थी संघ (TULSSAA) ले विगतका

वर्षहरूमा जस्तै बाह्रौं पुस्तकालय दिवसमा पनि सक्रिय सहभागिता जनायो । बाह्रौं पुस्तकालय दिवसको अवसर पारेर सामाजिक तथा शैक्षिक क्रियाकलाप उपसमितिको सहकार्यमा भाद्र ४ गते शोधपत्र लेखन (Research Paper writing) सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गरेको थियो । सो कार्यक्रममा स्रोत व्यक्तिको रूपमा त्रिभुवन विश्वविद्यालयका पूर्व शिक्षाध्यक्ष प्रा.डा. प्रेमराज पन्तले आफ्नो प्रस्तुति दिनुभएको थियो । त्रि.वि.केन्द्रीय पुस्तकालयको सभा हलमा भएको उक्त कार्यक्रममा पुस्तकालयकर्मी तथा पुस्तकालय विज्ञान विषयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरू गरी ६० जना भन्दा बढीको सहभागिता रहेको थियो ।

अन्त्यमा,

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मातहतका केही निकायहरूले केन्द्रमा मात्र मनाइँदै आएको पुस्तकालय दिवस यस बाह्रौं पुस्तकालय दिवस २०७६ देखि त्रि.वि.का आंगिक क्याम्पस कार्यालयहरूमा पनि औपचारिक रूपमा मनाउन सुरु भएको छ । छोटो समयको पत्राचारमा पनि केही क्याम्पसहरूले सक्रियतापूर्वक पुस्तकालय दिवस उत्साहजनक रूपले मनाउन लागेको उदाहरण निश्चय नै अरु सबैका लागि प्रेरणादायी छ । यस कार्यक्रमले गर्दा देशको दूरदराजसम्म पुस्तकालय दिवसको जानकारी गराउन सफल हुनुका साथै पुस्तकालयको महत्व र उपादेयता जानकारी गराइनुका साथै अन्य क्षेत्रबाट समेत पुस्तकालयलाई हेर्ने दृष्टिकोणमा समेत सकारात्मक प्रभाव पर्ने देखिन्छ । आगामी दिनहरूमा यसलाई अभै ब्यापक बनाई केन्द्रीय विभाग, अनुसन्धान केन्द्र तथा सम्पूर्ण आङ्गिक र सम्बन्धप्राप्त क्याम्पसहरूमा मनाउने गरी लाग्नुपर्ने केन्द्रको दायित्व रहेको छ ।

ज्ञानको सागर: पुस्तकालय

✍ सन्दीप सापकोटा

नेपाल सामाजिक विकास पुस्तकालय

काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं.-१४, गाड्खेल ।

पृथ्वीमा मानव सभ्यताको विकास सँगसँगै मान्छेले आफ्नो भाषा, संस्कृति, चालचलन, रीतिरिवाज क्रमबद्ध रूपमा एकपुस्ताबाट अर्को पुस्तामा क्रमशः हस्तान्तरण गर्दै आयो । समयको स्वतन्त्र उडानसँगै मान्छेले आफ्नो जीवनकालको भोगाई र उपलब्धिहरूबाट आफ्ना अनुभव र अनुभूतीहरू विभिन्न रूपमा कोर्दै वा अभिलेखिकरण गर्दै आयो । यिनै प्रकारका भोगाई र सिकाइहरू विकसित रूप पाएर पुस्तक भयो । यही पुस्तकहरूको विस्तृत सिद्धान्त अनुरूप व्यवस्थापन एवम् संग्रह गरेर बनेको संकलन केन्द्र वा अभिलेखालयले वर्तमान समयमा पुस्तकालयको परिचय पाएको छ ।

पुस्तकालय शब्द संस्कृत भाषाको पुस्तक र आलय शब्दको सन्धि भएर बनेको शब्द हो । जसको अर्थ पुस्तकको घर अथवा भण्डार भन्ने हुन्छ । पुस्तकालय शैक्षिक केन्द्र हो जहाँ विभिन्न काल खण्डका, विभिन्न सर्जकद्वारा रचित विज्ञान, वाणिज्य, साहित्य, दर्शन, धर्म, सूचना, प्रविधि, जस्ता बहुआयामिक विधाका अभिलेख, ताम्रपत्र, ताडपत्र, भोजपत्र, रजोपत्र, पाण्डुलिपि, ग्रन्थचित्र, पुस्तक आदि जस्ता पाठ्य र श्रव्यदृश्य सामग्रीहरू उचित तवरले छनौट, संकलन एवम् व्यवस्थापन गरिएको हुन्छ । पुस्तकालय शिक्षित समाजको गहना हो । मानव जातिको क्रमिक विकास सँगसँगै मानिसको जिज्ञासु स्वभाव र अग्रगमनताले मानिसलाई विज्ञान र प्रविधिको वर्तमान धरातलमा पुऱ्यायो । पुस्तकालयको इतिहास पुस्तक भन्दा पहिले सुरु भएको मानिन्छ । इशापूर्व ५५०० मा येशु ख्रीष्टको जन्म हुनु अगावै यहूदीहरूले भेडाका छालामा र रुखका बोक्रामा सिँगै बाइबल संग्रहित गरेर राख्नु अनि सुमेरियन र मेसोपोटामियन सभ्यताका मान्छेहरूले

क्युनिफर्म लिपिको आविष्कार गरेर गिलो माटाका खबटाहरूमा चित्राङ्कन गरेर राख्नु पुस्तकालयको अनौपचारिक सुरुवात हो । अझ नेपालको परिवेशमा भन्ने हो भने आज भन्दा करिब २०७ वर्ष अगाडि राजा गीर्वाणयुद्ध विक्रम शाहको शासनकालमा पुस्तकालयको सुरुवात भएको पाइन्छ । श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहले राज्य एकीकरण गर्दा हराइएका राजकीय दस्तावेजहरू संकलन गर्दै संग्रहित गर्थे । पछि, उनका पनाति गीर्वाणयुद्धले लालमोहर गरेर ती सबै दस्तावेजहरू र तत्कालीन प्राप्त सबै पुस्तकहरू संग्रह गर्न लगाएका थिए । मानव सृष्टिको उषाकालदेखि वैज्ञानिक युगको पछिल्लो अवस्थासम्म आइपुग्दा पुस्तकालयले पनि निकै नै फड्को मारिसकेको अवस्था छ । वर्तमानमा इन्टर नेटको प्रयोगबाट भर्चुअल पुस्तकालय अर्थात् प्रविधिको उपयोगबाट एक क्लिकमा नै कसैले पनि आफूले खोजेको विषयवस्तु प्राप्त गर्न सक्छ ।

पुस्तकालयमा विभिन्न विषयका पुस्तक, श्रव्यदृश्य सामग्री र ज्ञान विज्ञानका पाठ्यसामग्रीहरूको संकलन एवम् व्यवस्थापन गरिएको हुन्छ । पुस्तकालयलाई हामी सूचना केन्द्रको रूपमा पनि लिन सक्छौं, जहाँ पाठकहरूको चाहना बमोजिमका विभिन्न प्रकाशनहरूको उचित छनौट, संकलन, व्यवस्थापनका साथसाथै सूचना पनि सम्प्रेषित गरिएको हुन्छ । असल पुस्तक जिज्ञासु मान्छेको मित्र हो, पुस्तकले मान्छेको जीवनमा आत्मीयताको मूल फुटाउन सक्दछ । पुस्तकले पाठकको ज्ञानको क्षितिजलाई विस्तृत एवम् समृद्ध बनाएर सक्षम नागरिक निर्माण गर्न मद्दत गर्दछ । पुस्तकालयको महत्व देखाउँदै अंग्रेजी कवि कर्लाइलले भनेका छन्: “पुस्तकको संकलन गर्नु नै आजको युगको

वास्तविक विद्यालय हो ।” अध्ययनशील मान्छे ज्ञानको भोको हुन्छ । ज्ञानार्जनका लागि मात्र नभई खोजमूलक प्रवृत्तिका मानिसले विभिन्न पद्धतिद्वारा जिज्ञासा भेट्न खोज्दछन् । पुस्तकालयमा संग्रहित पुस्तकको गहन अध्ययन गर्नाले मानिसको मानसिक क्षमतालाई सशक्त बनाउँछ, र आत्मबल बढाउन सहयोग गर्छ । पुस्तकालय प्रयोगकर्ताले पुस्तकालयमा बसेर एकाग्रसँग पढ्न पाउँछ । यस प्रकारको निरन्तर अध्ययनले उसको मानसिक चेतनाको स्तर अभिवृद्धि गर्छ ।

राष्ट्रको चेतना वा सभ्यता पुस्तकालयमा नै प्रतिबिम्बित हुने गर्दछ । अनुसन्धेय क्षेत्र पत्ता लगाउन होस् वा अनुसन्धानमा प्रयुक्त तथ्यको विश्लेषणमा किताबी ज्ञान स्पष्ट र उचित पठनको वातावरण निर्माण हुनै पर्ने देखिन्छ । यसभित्र नै अनुसन्धानको गति स्पष्ट हुन्छ । विश्वविद्यालय वा अनुसन्धान केन्द्रमा सञ्चालनमा रहेका अनुसन्धानको प्रतिफलन यही पुस्तकालयबाट दर्सिन्छ । यसबाहेक अन्य प्रयोजनका लागि पनि पुस्तकालयको भूमिका विसर्जन मिल्दैन ।

पुस्तकालय विकासको मूलद्वार हो, गाउँ र शहरको विकासको पनि एउटा परिसूचक हो । मुलुक संघीय गणतान्त्रिक परिवेशमा प्रवेश गरिसक्दा, देशका हरेक स्थानीय निकायमा कम्तीमा एक पुस्तकालय हुनु अपरिहार्य देखिन्छ । पुस्तकालयको भौतिक अवस्थितिका साथै पुस्तकालयको व्यवस्थापनमा हरेक तहका सरकारले उल्लेख्य रूपमा भूमिका निर्वहन गर्न जरुरी छ । पुस्तकालयको प्रयोगले देशको साक्षरता दर अभिवृद्धि गर्न अहम् भूमिका खेल्दछ । बजारमा कुनै पनि समयको समसामयिक परिवेशका तत्कालीन पुस्तकहरू मात्र उपलब्ध हुन्छन् । त्यस भन्दा अगाडिको परिवेश कस्तो थियो भन्ने कुरा पाठकले अवश्य नै जान्न चाहन्छ । त्यस्ता जिज्ञासालाई पुस्तकालयले शमन गर्दछ । पुस्तकालयले खोजकर्ताको चाहना अनुरूपको सन्दर्भ सामाग्रीहरू उपलब्ध गराउँदछ, जसले पाठकलाई आत्म सन्तुष्टि दिन्छ । पुस्तकालय शोधकर्ता र खोजकर्ताको उत्तम विकल्प हो जसले उसको शोधकार्य र अनुसन्धानलाई पूर्णता दिन्छ, जसको महत्व यतिमा मात्रै सिमित छैन । पाठकले बजारमा उपलब्ध सबै असल र उपयोगी पुस्तक पनि खरिद गर्न सक्दैन । पुस्तकालयले पाठकको व्ययभारलाई पनि कम गरिरहेको हुन्छ । यसले पाठकले आफ्नो ज्ञानको क्षितिजलाई अझै पनि बृहत् बनाउन सक्छ ।

पुस्तकालय यस्तो केन्द्र हो जहाँ विगतका सबै इतिहास

बोकेका, स्वत्व र पहिचान बोकेका सभ्यता र संस्कृति बोकेका, अभि भन्नू त सकमजको विस्तृत परिचय बोकेका सत्य र तथ्यको संग्रह हुन्छ । जुन प्रयोग गरेर हामीले आफ्नो छाती चौडा गर्न सक्छौं । पुस्तकालय पुस्तकको भण्डारण मात्र नभएर यो ज्ञानको भण्डारण, सीप विकास, धारणमा परिवर्तन र सामाजिक भावनाको विकास गर्ने थलो पनि हो । पुस्तकालय मानिसको सिङ्गो जीवन चक्रलाई प्रशिक्षण र अनुशिक्षण गर्ने स्थल पनि हो । पुस्तकालय जुनै उद्देश्य वा प्रयोजनले खोलिए पनि त्यसको केन्द्र वा परिधिमा समाजपरक सद्भाव, शैक्षिक उन्नति, राष्ट्रिय विकास नै ओतप्रोत हुन्छ । यो कुरा पुस्तकालयको प्रयोजनीयताको शाश्वत पक्ष हो । शैक्षिक उन्नति, दिगो विकास र राष्ट्रियता बीचको त्रिकोणात्मक चक्रवत् सम्बन्धलाई पुस्तकालयले जीवन्तता दिन्छ । यसबाट के स्पष्ट हुन्छ, भने पुस्तकालयले वैज्ञानिक, आर्थिक, वाइमयिक आदि जस्ता सबै बहुआयाममा बहुलतालाई एकताको सूत्रले बाँध्छ ।

पुस्तकालय त खुल्ला विश्वविद्यालय हो, जहाँ जोसुकैले पनि ज्ञान आर्जन गर्न सक्दछ । त्यहाँ मानिसहरू गई पुस्तकहरूको अध्ययन गरेर ज्ञान आर्जन गर्छन् । नयाँनयाँ कुराहरूको खोज, अनुसन्धान र अन्वेषण गर्छन् । वास्तवमा पुस्तकालयमा सञ्चित ज्ञान स्थायी ज्ञान हो, अजर ज्ञान हो, अमर ज्ञान हो । पुस्तकालय अनुसन्धानका लागि त पहिलो केन्द्र नै हो । शोध सामाग्रीमा पहिलो सामाग्री क्षेत्रको अध्ययन र दोस्रो सामाग्री पुस्तकालयको भने पनि पहिलो स्रोतको विश्लेषणको आधार त पुस्तकालय नै हुने गर्दछ । यसर्थ पुस्तकालय अध्ययन र अनुसन्धानको पहिलो आधार हो । पहिलो केन्द्र नै भत्किए अनुसन्धान नै अवरुद्ध हुन पुग्छ । यसरी अध्ययनको ओभेलमा पुस्तकालय पत्रो भने यसले मानव सभ्यताको गतिमा संक्रमण ल्याउँछ । मानव सभ्यताको विरासत नै अनुसन्धानको आँखाले पुस्तकालयमा नै हराएर निर्माण भएका हुन् । यसमा पनि अनुसन्धानकर्ता र पुस्तकालयका बारेमा कतै सचेत आवाज उठेको पाइँदैन ।

ज्ञानसुधाको महासागर पुस्तकालय हो । अक्षरका खेती गर्नेहरूका लागि त यो उर्वर भूमि हो, सिर्जन क्षेत्रको आधारशीला हो । जहाँ अध्येताले समुद्रमा पुगेर मोतीका दाना टिप्नु पर्छ, अन्यथा पाठक समुद्र मै विलाएर जाने सम्भावना धेरै हुन्छ । पुस्तकालय जीवन हो, जगत् हो, भूत हो, वर्तमान र भविष्य हो: जहाँ अतीतका ज्ञान र विज्ञानलाई वर्तमानमा आर्जन गरेर आफ्नो भविष्यका

सुनौला पथरेखाहरू पाठकले कोर्दछ । पुस्तकालय राष्ट्रको शोभा हो, उन्नति प्रगतिको स्रोत र साधन हो । मानव सभ्यतामा बौद्धिक क्रियाकलाप वा ज्ञानको आधार नै पुस्तकालय हो । पुस्तकालयको प्रयोगमा मानिसको पुस्तौँपुस्ताको आफ्नै लगानी छ । यसै लगानीका कारण मानिसले आफ्नो बौद्धिक मेधाको उपयोगको आधारमा पुस्तकालयलाई बनाउन पाएको छ । यसर्थ मानव जीवनमा पुस्तकालयको प्रयोग विशिष्ट सभ्यतासँग जोडिएको छ र यो सभ्यता नै मानिससँग जोडिएको छ । यो आधार भत्किँदा मानिसको सभ्यता र बौद्धिक क्रियाकलाप भत्किन्छ । ज्ञानको तृष्णामा मरुभूमिको चिसो पानीको यादमा पुस्तकालयको अर्थ साटिन्छ । यसर्थ पुस्तकालय मानव जातिको एक मात्र बौद्धिक संग्रह हो ।

मानिसको मनमा अनेक जिज्ञासाहरू उठ्छन् ती जिज्ञासाहरू मेट्न मानिसले खोज गर्छ, शोध गर्छ, अन्वेषण गर्छ । त्यस प्रकारका अन्वेषण, शोध र खोजलाई पुस्तकालयले सन्दर्भ सामाग्री उपलब्ध गराउँछ । पुस्तकालयले मानिसको जिज्ञासा शमन गर्दछ अनि सो ज्ञानको उपयोगले मानिस अभै नयाँ आविष्कार गर्दछ, नयाँनयाँ रचना रन्छ, परिमार्जन गर्छ र जटिलतालाई सरलतामा रूपान्तरण गर्छ । पुस्तकालयमा अनुसन्धानको जति आधार छ, अनुसन्धाताले आफ्नो शोधसँग रहेर त्यति नै आधारको निर्माण गर्नु पर्ने हुन्छ । यसो भएमा नै थप कामको आधार र विश्लेषणको गति बढ्ने देखिन्छ । यो पनि अनुसन्धानका पक्षमा हुने उल्लेख्य पक्ष हो । पुस्तकालयको अध्ययनबाट मान्छेले विश्वमा अनेक तरङ्ग निम्त्याएका छन् । यस्ता तरङ्गको केन्द्र जीवनबाट ओर्केलमा परेको विषय भने पटकै होइन । यसको प्रयोगले बौद्धिक उन्नति र व्यक्तित्व विकास हुन्छ । पुस्तकालय अनुसन्धानका लागि कार्यशाला हो नयाँनयाँ वस्तुको सिर्जनाको लागि हो, ज्ञानको लागि हो, राष्ट्रोन्नतिको लागि हो । यो संग्रह मानवको जीवन जित्ने पुरानो छ । यसबाट पुस्तकालय परम्परा र वर्तमानको अन्वेषणात्मक केन्द्र पनि हो भन्ने स्पष्ट हुन्छ ।

राष्ट्रिय चेतनाको ज्योति वा चिन्तनको खानी पुस्तकालय राष्ट्रको धमनी हो । यो धमनी स्वस्थ रहँदा नै देशको विकासमा र सभ्यताको रक्तसञ्चारमा सहजता आउँछ । यसर्थ बौद्धिक पक्ष यो आधार संरक्षणमा एकदमै क्रियाशील हुनुपर्ने तथ्य पनि बिर्सन मिल्दैन । परिवारको लागि पहिलो प्राथमिकता घर भए जस्तै अनुसन्धानको

लागि पहिलो प्राथमिकता पुस्तकालय नै हो । यसैले पारखीको आँखामा ज्योति साटिँदा नै मानव सभ्यता भएको हो । यो सभ्यता नै विशिष्ट र आधारशीला भएर रहेको छ । वास्तवमा भन्नुपर्दा अनुसन्धानको आँखा भनेकै पुस्तकालय हो । जब अनुसन्धानकर्ताले पुस्तकालयमा बसेर अनुसन्धान गर्छ, तब पुस्तकालयले उसलाई श्रोतसामाग्रीहरू उपलब्ध गराइदिन्छ, र अनुसन्धानबाट प्राप्त हुने उपलब्धिले आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, शैक्षिक र यावत् पक्षहरूको उच्चतम विन्दु समृद्धिसम्मको यात्रा तय गराउँछ ।

पुस्तकालयमा सूचनासामाग्री विविधरूपमा भण्डारण हुने हुँदा एवं समयअनुसार मानिसहरूको आवश्यकतामा पनि परिवर्तन हुँदै आएकोले हिजोआज पुस्तकालयलाई पनि पुनर्परिभाषित गरी हेर्न थालिएको छ । संकलन र सेवामा आएको समयानुकूल परिवर्तनलाई दृष्टिगोचर गरि विषयक्षेत्र र कार्यअनुसार वाचनालय, डकुमेन्टेसन केन्द्र, स्रोतकेन्द्र आदि लगायतका नामहरूले सम्बोधित गर्न थालिएको छ ।

तर नेपाली परिप्रेक्षमा नेपाली जनसमुदायले खासै पुस्तकालयको सहि सदुपयोग गर्न सकेका छैनन् । हाम्रो समाजमा हजारौँमा एको संख्यामा विरलै रूपमा पुस्तकालयको प्रयोग गर्ने पाठक भेटिन्छन् । उता पुस्तकालयको पनि स्थिति उस्तै छ, विदेशी नियोगका पुस्तकालय मात्र अलिअलि हेर्न हुने जस्तो देखिए पनि अन्य पुस्तकालयको स्थिति असाध्यै दयनीय छ । हाम्रो देशमा भाषा, साहित्य, कला, विज्ञान, वाणिज्यको भर्खर भर्खर मात्रै विकास हुन थालेकाले नेपाली स्तरीय पुस्तकको ठूलो अभाव छ । यस्तो विकराल परिस्थितिमा हामीले विदेशीहरूको मुख ताक्नु पर्ने स्थिति छ । जसले हाम्रो राष्ट्रियता, सार्वभौमसत्ता, स्वाधिनतामा निकै ठूलो घात हुन्छ । त्यसैले पुस्तक लेखन र प्रकाशनमा नेपाली विद्वानविदुषीहरू, आधिकारिक संघसंस्थाहरू, नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान, त्रिभुवन विश्वविद्यालय आदि कम्मर कसेर लाग्नु पर्ने देखिएको छ । सरकारले पनि शैक्षिक उन्नति गर्न स्तरीय पुस्तकहरूको प्रकाशन देखि लिएर गाउँगाउँमा पुस्तकालय खोल्नु पर्छ । यसका लागि विदेशी विद्वानका पनि कृति त अनुवाद गरिनु पर्छ तर अनुवाद भन्दा नेपाली माटोको मौलिकतालाई सिर्जनामा पस्कनुपर्छ । पुस्तकालयमा जति राज्यले लगानी गर्छ, त्यति नै योग्य र दक्ष जनशक्ति निर्माणमा लगानी हुन्छ भन्ने मानसिकताबाट राष्ट्रिय सोचको विकास हुन आवश्यक छ । यसो गर्दा विश्वका सामु नेपालको शान

उच्च हुनेछ । नोबेल पुरस्कार पनि नेपालले पाउन सक्नेछ । नेपाली शैक्षिक एवम् प्राज्ञिक क्षेत्र उज्यालो हुन सक्नेछ ।

देश निर्माणको अभिभारा बोक्ने भविष्यका कर्णधार बालबालिकाहरूको जीवनको सफलता खोजमूलक, अनुसन्धानात्मक र व्यावहारिक शिक्षाले मात्र प्रदान गर्न सक्छ । परिणामस्वरूप बालबालिकाले आत्मनिर्भर र जीवनोपयोगी सीप सिक्ने आफूलाई पूर्ण मानव बनाउन सक्दछन् । आजको प्रमुख आवश्यकता भनेको पुस्तकालयलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको केन्द्रका रूपमा विकास गरी गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु, विद्यार्थीहरूलाई खोजमूलक, अनुसन्धानात्मक, व्यावहारिक शिक्षा प्रदान गर्नु, विद्यार्थीहरूलाई आवश्यक सूचना प्रदान गरी एक्काइसौं शताब्दीको विश्वसँग प्रतिस्पर्धी बनाउनु रहेकाले हामी सबैको ध्यान त्यसतर्फ केन्द्रित हुनु जरुरी छ ।

आज पुस्तकालयहरू हुँदैनथे भने ज्ञान, विज्ञानको सञ्चय हुने थिएन । पुर्खाले आर्जन गरेका सबै दुर्लभ र अप्राप्य सीप र ज्ञान पहिल्यै उनीहरूसँगै मरेर जाने थियो । त्यसैले पुस्तकालय ज्ञानको असिमित सञ्चयको स्थायी भण्डार हो, देशको अचल सम्पत्ति हो । पुस्तकालय आजको ज्ञान हो र पुर्खाहरूले युगौंयुग लगाएर आर्जन गरेको श्रेष्ठ सम्पत्ति हो । जसरी ढुक्टीमा राखेका सम्पत्ति र धनमालको सुरक्षा ढुक्टीले गर्छ, त्यसरी नै पुस्तकालयमा सञ्चित यी सबै पाठ्य र श्रव्यदृश्य सामाग्रीको स्थायी संग्रह पुस्तकालयले गर्दछ । मानिस मर्छ तर उसले प्राप्त गरेका ज्ञान र विज्ञान मानव सभ्यता रहेसम्म जीवित र अमर रही रहन्छ । ज्ञान शाश्वत र अमर छ, पुस्तकालय चीरस्थायी छ; नयाँ जीवन र सहअस्थित्वका लागि पुस्तकालय ज्यादै नै उपयोगी छ । ज्ञानको सागर फराकिलो छ, विशाल छ । ज्ञानको अथाह सागरमा डुबेर मान्छेले आफ्नो लक्ष्य भेदन गर्न सक्नुपर्छ । ज्ञान र विज्ञानविना आजको मान्छे सामाजिक भएर उभिन सक्दैन । ज्ञान र विज्ञानको सुगन्ध सुँघन उसले पुस्तकको छनौट गर्नुपर्छ, पुस्तकालयको चयन गर्नुपर्छ । पुस्तकालयमा सञ्चित ज्ञानले उसलाई जीवन जिउने कला सिकाउँछ, युगानुकूल परिवेशमा बाँच्न सिकाउँछ ।

वर्तमान परिप्रेक्षमा कुरा गर्ने हो भने अबको औपचारिक अध्ययन पनि बढी मात्रामा अनुसन्धानमूलक हुन जरुरी छ । यो आवश्यकता पूरा गर्नको लागि अनुसन्धानको

तथ्यगत आधारको पहिलो स्रोत नै पुस्तकालय बन्ने हुँदा यस स्रोतबाट टाढा हुन राम्रो मानिदैन । अहिलेको अनुसन्धताहरू पुस्तकालयको प्रयोगबाट वञ्चित भएको अवस्था छ । पुस्तकालयबाट प्राप्त हुने आधारभूत सामाग्रीको खोजी गरी ती सामाग्रीका आधारमा अध्ययन, अनुसन्धान अघि बढाउने अवस्था सहज छैन । द्वितीयक सामाग्रीको पुनःप्रयोगका अवस्थाबाट सिर्जना भएको अध्ययनको संश्लेषणबाट ठोस प्राप्तिको बोधमा समस्या नै देखिएको छ । अध्ययनको यस स्थितिले भोलिको अध्ययन साँघुरिने मात्र नभई आधार सामाग्रीको अध्ययन नगरी दोस्रो बाटोको प्रयोग गर्ने बानीको विकास हुन्छ । यसले गर्दा राष्ट्रको नै पद्धति दोस्रो बाटोमा बदलिन जान्छ । यसर्थमा, पुस्तकालय निर्माणमा राष्ट्रिय चासो समेटिनु नै पर्ने हुन्छ । यसले राष्ट्रको बौद्धिक तथा सभ्य नेतृत्वको विकास गर्दछ ।

आजको २१ औं शताब्दीको वैज्ञानिक धरातलमा ज्ञान र विज्ञानविना मान्छे अन्धो हुन्छ । यस्ता ज्ञान र शिक्षाका स्रोत भनेको पुस्तक र पुस्तकालय हो । पुस्तकालय ज्ञान, विज्ञान, कला, साहित्य, संस्कृति, इतिहास, भाषा, भूगोल, वाणिज्य, धर्म, दर्शन, सूचना, प्रविधि जस्ता अनेकौं बहुआयामिक विधाको सुरक्षित घर हो । पुस्तकालय उर्जाको सहजकेन्द्र हो । पुस्तकालय ज्ञानको अथाह सागर हो जसले रित्तै जानेको तृष्णा मेट्छ, जत्रो भाँडो लिएर गयो, त्यत्रै भाँडो टनाउन गरेर फर्काई दिन्छ । पुस्तकालयको सही सदुपयोगले ज्ञानको चक्षु खोलिदिन्छ । सभ्यताको मूल फुटाइदिन्छ । त्यसैले गाउँगाउँमा, वस्तीवस्तीमा पुस्तकालय खोल्नुपर्छ । तर पुस्तकालय खोल्दैमा सबै कुराको विकास हुन्छ भन्ने चाहिँ हैन, पाठक जागरुक हुनुपर्छ र पुस्तकालयको सही तवरले सञ्चालन हुनुपर्छ । नेपालमा विद्यालय स्तरीय पाठ्यक्रममा पनि यसको महत्वका बारेमा पाठ्यक्रम विकास हुनुपर्दछ । गाउँगाउँका जनता साक्षर बनाइनु पर्छ । यसो गर्दा शैक्षिक स्तर उन्नति हुन्छ, पठन संस्कृतिको पनि विकास हुन्छ, राष्ट्रको पनि दिगो विकास हुन्छ । पुस्तकालयको सदुपयोगले अज्ञानताको जन्जाल मेटाएर ज्ञानको आलोक छरिदिन्छ । अनि स्वाधिनताको पाठ सिकाउँछ र मानिसलाई कर्मयोगी बनाएर जीवन सफल तुल्याउँछ । पुस्तकालय अनुसन्धान केन्द्रमा नसाटिए सम्म यसको प्राप्तिको बोध गर्न पनि सकिँदैन र समग्र राष्ट्रको निर्माणमा गति आउन नसक्ने तथ्यपनि निश्चित छ ।

विद्यालय बन्द रहँदा बालबालिकाहरूलाई घरमा कसरी सिकाउने ?

✍ हुपेन्द्र तिमिसिना

प्रा. शि., श्री नेपाल राष्ट्रिय आधारभुत विद्यालय
गोसाईकुण्ड गा. पा.-२, टिमुरे, रसुवा ।

सारांस

बालबालिकाहरूको कलिलो मानसपटलमा स-साना परिवर्तन तथा घटनाहरूले पनि गहिरो प्रभाव पार्छ। अझ लामो समय विद्यालय बन्द रहेको समयमा घरमा मात्र बसिरहनुपर्दा उनीहरूलाई नकारात्मक मनोवैज्ञानिक असर पर्न सक्छ, त्यसैले सकारात्मक र सिकाइयोग्य घरायसी वातावरण व्यवस्थापनमा अभिभावक तथा परिवारका अन्य सदस्यहरूको भूमिका रहन्छ। शैक्षिक संस्थाहरू बन्द रहेता नि घरमा उपलब्ध सामग्रीहरूको प्रयोग गरेर औपचारिक तथा व्यावहारिक शिक्षा दिन सकिन्छ। आफ्ना बालबालिकाहरूमा पढ्ने तथा नयाँ कुरा सिक्ने बानीको विकास गर्न सबैभन्दा बढी भूमिका आमाबाबुले खेल्नुपर्छ। बालबालिकाहरूको पहिलो शिक्षक आमाबाबु नै भएकाले उनीहरूको उमेर तथा क्षमताको आधारमा मार्गदर्शन गर्नुपर्छ। जसका कारणले बालबालिकाहरूले दैनिक जीवनमा आइपर्ने विभिन्न व्यावहारिक समस्याहरूलाई सामना गरेर सफलताका साथ समाधान निकाल्न सक्षम हुन्छन्।

परिचय

प्राकृतिक तथा मानवीय विपत्तीमा समायोजन हुन बालबालिकाहरूलाई कठिन हुन्छ। लामो समयदेखि शैक्षिक संस्थाहरू बन्द रहेको अवस्थामा विद्यालय उमेरका बालबालिकाहरू विद्यालय जान नपाउँदा समस्यामा पर्छन्। बालबालिकाहरूका लागि घर पहिलो पाठशाला भएतापनि अभिभावक तथा परिवारका अन्य सदस्यहरूले उनीहरूको ईच्छा, चाहना, मनोभावना बुझ्न नसक्दा उनीहरूमा नकारात्मक मनोवैज्ञानिक समस्या आउन सक्छ। यस्तो अवस्थामा अभिभावक तथा

परिवारका अन्य सदस्यहरूले विद्यालयमात्र सिकाइको थलो हो भन्ने नसोची घरमा के कस्ताकुराहरू गर्न र कसरी सिकाइ योग्य वातावरण निर्माण गर्न सकिन्छ भन्ने कुरामा विवेकशिल हुन आवश्यक देखिन्छ। यसो गरेमा उनीहरूको सामाजिक, शैक्षिक, बौद्धिक, मानसिक, संवेगात्मक एवम् सृजनात्मक विकास हुन्छ।

बालबालिकाहरूको सिकाइमा अभिभावकको भूमिका

सबै बालबालिकाहरू एकैप्रकारको वातावरणमा रमाउन सक्छन् भन्न सकिँदैन जसका लागि अभिभावकहरूले आफ्ना नानीबाबूहरूको उमेर, क्षमता, चाहना जस्ता शारीरिक, मानसिक तथा मनोवैज्ञानिक पक्षहरूमा ध्यान दिन आवश्यक हुन्छ। उनीहरूको शारीरिक, मानसिक तथा मनोवैज्ञानिक पक्षहरूको ख्याल नगरी सिक्ने तथा सिकाउने बाहानामा अनावश्यक कुराहरू थुपारीदिन थाल्यौं भने सिक्नुको सट्टामा नकारात्मक भावना पैदा हुन्छ। समय सधैं एउटै हुँदैन र छैन पनि, त्यसैले हामीले समय सान्दर्भिकताको पनि ख्याल राख्न आवश्यक छ। हिजोआजको यो मोबाइलमय पुस्ता विस्तारै ल्यापटपतिर स्थानान्तरण हुँदै गइरहेको छ (धनपति, २०७२, वैशाख)। हामी सानो हुँदाको समय र अहिलेको समयमा धेरै भिन्नता छ। हाम्रो बाल्यकालमा उपलब्ध नभएका सामाजिक सञ्जाल तथा सञ्चारका साधनहरू अहिले हरेक बालबालिकाहरूको हातहातमा हुन्छन् जसलाई सकारात्मक रूपमा लिई सिकाइमा प्रयोग गर्न सकिन्छ।

परम्परागत रूपले छापिएका पुस्तक, पत्रपत्रिका र सरसमान मात्र नभई अन्य विभिन्न माध्यमका सामग्रीहरू, खासगरी विद्युतीय श्रव्यदृश्य सामग्रीहरू

जस्तै: इ-पुस्तकहरू, बोल्ने पुस्तकहरू, सीडी, डीभीडी आदि उपयोग गरेर पढ्न सिकाउनुपर्छ (दली, २०७५) । यस्ता साधनहरूको सकारात्मक प्रयोग गरी सिकाइको लागि मार्गदर्शन गर्न सकिन्छ । बालबालिकाहरूले हरेक क्षण केहि नयाँ कुराहरू सिक्नेहरू हुन्छन् भन्ने कुराको मनन गरी उनीहरूको हरेक क्रियाकलापप्रति सकारात्मक सोचाई राख्नुपर्छ ।

सिक्नका लागि औपचारिक वातावरणनै चाहिन्छ भन्ने कुरा होइन किनकी विद्यालय सञ्चालन भएकै समयमा पनि बालबालिकाहरूले अधिकांस समय घरपरिवारमा विताउँछन् । विद्यालय गएको दिनमा पनि उनीहरू ६ घण्टा मात्र त्यहाँ रहन्छन्, बाँकी समय अभिभावकसँगै हुन्छन् (कोइराला, २०७२, वैशाख) । घर प्रथम पाठशाला हो भन्ने कुरा मनन गरी पढ्ने बानीको विकास घरेबाट सुरु गराउनुपर्छ । बालबालिकाहरू परिवार सँगै रहदा हरेक क्षण प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा केही न केही नयाँ ज्ञान प्राप्त गरिरहेका हुन्छन् । हामी आफ्ना बालबालिकाहरूलाई सिकाउन योग्य छैनौं भन्ने सोच्छौं तर कोरा किताबी ज्ञान सबथोक होइन किनकी बालबालिकाहरूलाई हामी घर भित्र वा बाहिर जहाँ भएपनि हरेक काम तथा व्यवहारका साथै जीवनोपयोगी ज्ञान दिन सक्छौं । शैक्षिक क्षेत्र बन्द हुँदा पनि उनीहरूलाई हाम्रो पारिवारिक एवं सामाजिक संस्कार, रीतिस्थिती र परम्पराका बारेमा ज्ञान दिलाउन सकिन्छ ।

नेपालको सन्दर्भमा विगतमा विद्यालय शिक्षामा अनलाइन कक्षाको प्रयोग नगन्य थियो । कोभिड-१९ का कारण विद्यालयहरू लामो समय बन्द भएको बेला केही संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालयहरूले अनलाइन कक्षा संचालन गरेतापनि सबै बालबालिकाहरू इन्टरनेट तथा सञ्चारका साधनहरूको अभावमा समेटिन नसकेकाकारण बालबालिकाहरू तथा अभिभावकहरूमा मनोवैज्ञानिक असर पनि परेको छ । तर यस्ता सञ्चारका साधनहरूको अभावमा पनि सिकाइ हुन सक्छ भन्ने कुराको मनन गर्नु महत्वपूर्ण कुरा हो । घरकै वातावरणमा बालबालिकाहरूलाई उनीहरूको शारीरिक, मानसिक तथा मनोवैज्ञानिक पक्षहरूको ख्याल गरी जीवनमा आवश्यक पर्ने महत्वपूर्ण जीवनोपयोगी ज्ञान सीप प्रदान

गर्न सकिन्छ । जसका लागि आफ्ना बालबालिकाहरू प्रति सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन गर्नुपर्छ ।

हरेक काम गर्दा बालबालिकाहरूलाई नयाँ तथा व्यवहारिक कुरा सिकाउन सकिन्छ । विद्यालय उमेर जीवन निर्माणको आधार भएकोले उनीहरूलाई आफूमा आत्मानिर्भर हुने सीपहरूको विकास गर्न आवश्यक छ । जस्तै: आफ्नो कपडा, भोला, किताब लगाएतका दैनिक प्रयोगमा आउने सामानहरूको उचित सरसफाइ तथा व्यवस्थापनमा सजग गराउन सकिन्छ । यस्तै, खाना पकाउने समयमा बालबालिकाहरूलाई संगै सहकार्य गराउन सकिन्छ, जहाँ भान्सासंग सम्बन्धित धेरै कुराहरू सिक्नुकासाथै आफूले खाने खाना कसरी बन्छ भन्ने कुरामा प्रत्यक्ष ज्ञान प्राप्त गर्छन् । बालबालिकाहरूलाई खानाको परिकार अनुसारको भाँडाहरूको प्रयोग र तिनको व्यवस्थापन; पकाउँदा के के आवश्यक पर्छ, कसरी पकाउने, कस्तो अवस्थामा खान तयार हुन्छ भन्ने कुरा सिकाउन सकिन्छ । त्यसैगरी तरकारी के के हुन्, कुन जातको तरकारी पकाउनका लागि कसरी तयार गर्ने (काट्ने वा केलाउने), कति सदस्यका लागि कति आवश्यक पर्छ, तथा पकाउँदा के के आवश्यक पर्छ, पकाएर खाना तयार पार्ने विधि आदि जस्ता कुराहरूको ज्ञान दिन सकिन्छ । यसैगरी अन्य परिकारहरू जस्तै दाल, अचार, सलाद लगायतका हाम्रो आवश्यकता अनुसारका खानेकुराहरू कसरी तयार पार्ने भन्ने कुराहरू सिकाउन सकिन्छ भने कुन खानेकुरामा के के पाइन्छ र शरीरको विकासमा के काम गर्दछ भन्ने जानकारी दिन सकिन्छ ।

आफ्नो सुत्ने कोठामा तथा घरको अन्य भागमा रहँदा पनि विभिन्न कुराहरूको ज्ञान दिन सकिन्छ । जस्तै: बस्ने तथा सुत्ने ठाउँको व्यवस्थापन कसरी गर्नुपर्छ, त्यसमा प्रयोग गरिएका सामानहरू के के छन्, ओछ्यान कसरी सफा राख्ने जस्ता कामहरू हामी आफैँ संलग्न रहेर सिकाउन सकिन्छ जून मानव जीवनका लागि आवश्यक पर्ने सीपहरू हुन् । वर्तमान समयमा बालबालिकाहरू हरेक कुराहरूमा परनिर्भर हुँदै गइरहेकाले यस्ता स-साना तर महत्वपूर्ण सीपहरूको सिकाइलाई जीवनको आधारको रूपमा लिन सकिन्छ । औपचारिक शिक्षा प्राप्त गर्ने तरिका तथा प्रक्रिया निश्चित

स्थानमा रहेता पनि मानव जीवनका लागि आवश्यक पर्ने महत्वपूर्ण ज्ञान सीप, अनौपचारिक तथा व्यवहारिक माध्यमबाट हाम्रा दैनिक कामका हरेक पाटामा आफ्ना बालबालिकाहरूलाई प्रदान गर्न सकिन्छ ।

दिनभर घरमा मात्र सिमित हुन्छौं भन्ने हुँदैन, त्यसैले आफू जहाँ जे गर्न जान्छौं नानीबाबूहरूलाई पनि संगै लगेर सहकार्य गराउन सकिन्छ । जस्तै: करेसाबारीमा तथा अन्य सानातिना काम गर्ने ठाउँहरूमा लैजान सकिन्छ । करेसाबारीमा जाँदा तरकारी लगाउने, गोडमेल र आवश्यकमात्रामा पानी तथा मलको प्रयोगको बारेमा पनि ज्ञान दिन सकिन्छ । त्यसले बालबालिकाहरूलाई श्रम तथा त्यसको प्रतिफलको बारेमा बुझ्ने अवसर प्राप्त हुन्छ । साथै घरको दैनिक आम्दानी तथा खर्चको विवरण राखी आर्थिक मितव्ययी कसरी बन्ने सिकाउन सकिन्छ । हामीले गर्ने हरेक कामहरूमा बालबालिकाहरूलाई सहभागी गराई उनीहरूको उपस्थिती तथा भूमिकाको महशुस गराउन सकिन्छ । यसो गर्दा उनीहरूमा मनोवैज्ञानिक एवं सिकाइ सम्बन्धी उपलब्धि हुन्छ ।

पढ्नु भनेको औपचारिक शिक्षा प्राप्त गर्नु मात्र नभई दैनिक जीवनमा आइपर्ने समस्याहरूलाई सफलताका साथ सामना गरेर समाधान निकाल्न सक्षम हुनु पनि हो (दली, २०७५) । पढ्नु जीवनको अत्यावश्यक काम हो र व्यवहारिक ज्ञान सिक्ने तरिका पनि हो भनेर बुझाउनुपर्छ । त्यसैले बालबालिकाहरूलाई जहाँकहीं, केही न केही नयाँनयाँ व्यवहारिक तथा पढाईसँग सम्बन्धित कुराहरू सिकाउन सकिन्छ । भान्सामा तथा करेसाबारीमा रहँदा भाषिक, गणितीय जस्ता ज्ञान दिन सकिन्छ । जस्तै: उक्त ठाउँहरूमा रहेका चिजविजका नाम अंग्रेजी तथा नेपाली दुवैमा सिकाउन सकिन्छ । यसैगरी तिनीहरूको गणना गरी सङ्ख्याको जोड, घटाउ लगायतका गणितीय ज्ञान दिन सकिन्छ । घरमा उपलब्ध खेलौनाहरूको प्रयोगबाट पनि सिकाउन सकिन्छ । बालबालिकाहरूको शारीरिक तथा बौद्धिक विकासका

बारेमा बुझेर आमाबाबुले आफ्ना छोराछोरीहरूलाई सही उमेरमा सही खेलौना तथा उचित वातावरण दिएर उनीहरूको विकासलाई सही दिशा प्रदान गर्न सक्छन् (भट्ट, २०७३, जेष्ठ) । बालबालिकाहरूलाई औपचारिक ज्ञान पनि अनौपचारिक वातावरणमा सिकाउँदा छिटो र सजिलै सिक्न सक्छन् ।

निष्कर्ष

लामो विदा वा प्राकृतिक तथा मानवीय प्रकोपका कारण विद्यालय बन्द भएको अवस्थामा हामीले आफ्नो बालबालिकाहरूको हरेक व्यवहारको शुष्म अध्ययन गरी सोही अनुसारको सकारात्मक मार्गदर्शन गर्नुपर्छ । औपचारिक शिक्षामा मात्र ध्यान केन्द्रित नगरी आफ्नै पारिवारिक वातावरणमा वास्तविक तथा जीवनका लागि आवश्यक पर्ने अनौपचारिक तथा व्यवहारिक ज्ञान, सीप प्रदान गर्न सकिन्छ । बालबालिकाहरूसँग हरेक कुराहरू गर्दाउनीहरूको ज्ञानको स्तर/क्षमता को विचार गरी घरमै जीवनोपयोगी सीप सिकाउन सकिन्छ । मानिसका लागि औपचारिक ज्ञान जति आवश्यक छ, अनौपचारिक तथा व्यवहारिक शिक्षा पनि उत्तिकै छ । यस्तो अवस्थामा हामीले आफ्ना बालबालिकाहरूलाई बुझेर बालमैत्री वातावरण सिर्जनाका साथै मित्रवत् व्यवहार गरेमा उनीहरूमा सकारात्मक भावनाको विकास भई जीवनमा आइपर्ने हरेक समस्याहरूसँग सहज रूपमा समायोजित हुन सक्ने क्षमताको विकास हुन्छ ।

सन्दर्भ सामाग्री

कोइराला, धनपति (२०७२, वैशाख), सन्तानको हेरचाह गरौं, तर नमत्याऔं, शिक्षक मासिक ।
दली, इन्दिरा (२०७५), पढ्ने बानी विकास गर्नमा आमाबाबुको भूमिका, स्मारिका: एघारौं पुस्तकालय दिवस २०७५ ।
भट्ट, कुमुद (२०७३, जेष्ठ), बालबालिकाको विकासमा खेलौनाको भूमिका, सर्वोत्तम नारी ।

उपेक्षित पुस्तकालय सेवा

मुना अधिकारी

पुस्तकालय सहायक

महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय सिंहदरबार काठमाडौं ।

संस्कृत भाषाको पुस्तक र आलय दुई शब्द मिलेर पुस्तकालय शब्द बनेको हो जसको अर्थ पुस्तकहरू राखिएको घर भन्ने हुन्छ । प्राचिन कालमा ज्ञान र सूचनाको माध्यम भनेकै पुस्तकहरू हुन्थे र तिनीहरूकै भण्डारण गरिन्थ्यो । पुस्तकहरूको भण्डारणबाट शुरु भएको पुस्तकालयमा अहिले आएर कागजी पुस्तकहरू मात्र नभई सि.डी, डि.भी.डी, पेनड्राइभ, इमेल इन्टरनेट आदि जस्ता विद्युतीय प्रविधिको माध्यमबाट सूचनाहरू आदानप्रदान र भण्डारण हुन थालेको छ । विशेष गरी पुस्तकालय हुनको लागि तीनवटा आधारभुत तत्वहरू अनिवार्य रूपमा आवश्यक पर्दछ, पुस्तक, पाठक र कर्मचारी पुस्तकालय बौद्धिक निर्माणको आधारशिलाको साथै सभ्यता र संस्कृतिको अमूल्य सम्पत्ती हो । शिक्षक, विद्यार्थी, प्रशासक अनुसन्धानकर्ता सबैको लागि पथप्रदर्शकको आधार हो यसर्थ कुनै पनि सूचना चाहिने व्यक्ति विरामी, पुस्तकालय अस्पताल, लाइब्रेरियन डाक्टर र पुस्तक औषधी हो ।

नेपालमा पुस्तकालयको स्थापना र विकास कहिलेदेखि भयो भनेर ठ्याक्कै मिति तोकेर भनेको त भेटिदैन तर पनि प्राचिन काल देखि नै यहाँ ज्योतिष, तन्त्र, ईश्वर, शिकार, लडाई औषधी धार्मिक विधी विधान आदि कुराहरू शिलालेख, ताम्रपत्र, भोजपत्र आदिमा लेखिन्थ्यो भन्ने कुरा इतिहासबाट थाहा हुन्छ । पृथ्वीनारायण शाहको उपत्यका विजय पश्चात गोरखा दरबार, नुवाकोट दरबार, ललितपुर भक्तपुर आदि स्थान र मठ मन्दिर आदिमा संकलित हस्तलिखित ग्रन्थहरू

जम्मा गरी हनुमानढोका स्थित दरबारको पुजा कोठामा संकलन गरे पछि राजा गिर्वाणयुद्ध वीरविक्रम शाहबाट वि.सं. १८६९ मा पुस्तकालय सम्बन्धी नीति नियमको लालमोहर जारी भयो यो नै नेपालमा पुस्तकालयले प्राप्त गरेको पहिलो कानूनी मान्यता हो । पुस्तकालयको विकास, विस्तार र सञ्चालनमा दक्ष जनशक्तिको अभाव सँगसँगै वि.सं. २०१६ सालमा त्रिभुवन विश्वविद्यालयको स्थापना पश्चात् १२०० पुस्तक संकलन गरी त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालयको पनि स्थापना भयो । हाल नेपालमा यो नै ठूलो पुस्तकालयको रूपमा चिनिन्छ । त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय क्याम्पस कीर्तिपुरमा २०५२ सालदेखि पुस्तकालय विज्ञानमा स्नातक तहको अध्ययन अध्यापन शुरु गरियो र त्यहाँबाट वर्षेनी २२ जना विद्यार्थी भर्ना क्षमता सहित अध्यापन सञ्चालन हुन थाल्यो । लगातार सात वर्षसम्म सो तहको कक्षा सञ्चालन भयो । सन् २००३ (वि.सं. २०५९) साल देखि १ वर्षे स्नातक हटाएर पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान विषयमा स्नातकोत्तर तहमा २ वर्षे स्नाकोत्तरको पठन पाठन शुरु गरियो र वि.सं. २०७१ साल देखि सेमेस्टर प्रणाली अन्तर्गत जम्मा ४ सेमेस्टरमा अध्ययन अध्यापन हुने गरेको छ । यसरी नेपालमा नै पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञानमा दक्षजनशक्तिको उत्पादन शुरु हुन थाल्यो ।

निजामती सेवा

प्रतिस्पर्धाबाट छानिएर आएका गैह्र राजनितिक

कर्मचारीहरूको सेवा संगठन वा पद हा निजामती सेवा । यो सरकारको अभिन्न गैहसैनिक चरित्रको तथा अविच्छिन्न संस्था हो । योग्यतामा आधारित सेवा सरकारको मुख्य अंग, सेवाको सुरक्षा, स्थायीत्व र वृत्ति विकासका अवसरहरू भएको निती नियम र कानूनकमा आधारित भएर काम गर्ने अनुशासन र आचरणका आधारमा सञ्चालन हुने सरकारको सेवा हो । सामान्यतया मुलुकको सार्वजनिक प्रशासन सञ्चालन गर्ने स्थायी संयन्त्रका रूपमा स्थापित राष्ट्रसेवकहरूको समष्टिगत संरचनालाई निजामती सेवा भनिन्छ साथै यसलाई स्थायी सरकार पनि भनिन्छ । नेपालको इतिहासमा वि.सं. २०१३ सालदेखि यो सेवाको शुरुवात भएको हो ।

निजामती सेवाको गठन

नेपाल सरकारले तपसिल बमोजिमका निजामती सेवाको गठन गरेको छः

१. नेपाल योजना तथा तथ्याडक सेवा
२. नेपाल इन्जिनियरिङ सेवा
३. नेपाल कृषि सेवा
४. नेपाल न्याय सेवा
५. नेपाल परराष्ट्र सेवा
६. नेपाल प्रशासन सेवा
७. नेपाल लेखापरीक्षण सेवा
८. नेपाल वन सेवा
९. नेपाल विविध सेवा
१०. नेपाल शिक्षा सेवा

निजामती सेवामा पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञानको स्थान

निजामती सेवाका विभिन्न सेवाहरू मध्ये पुस्तकालय विज्ञान समूह नेपाल शिक्षा सेवाअन्तर्गत पर्दछ । वि.सं. २०१३ सालदेखि निजामती सेवाको गठन भएको भएता पनि पुस्तकालय विज्ञान समूह वि.सं. २०४० सालतिर मात्र गठन भएको हो । अन्य सेवा समूहको तुलनामा यस सेवाको स्थान नगन्य रूपमा देखिन्छ । हालसम्म पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान सम्बन्धी कुनै छुट्टै ऐन,

नियम बन्न नसक्नु र यस सेवाको हकमा हालसम्म औलामा गन्न सकिने दरबन्दी सिर्जना हुनुले पनि नेपाल सरकारले नै यो सेवाको उपेक्षा गरेको हो भनेर सजिलै सँग भन्न सकिन्छ । उसै त नेपाल शिक्षा सेवालाई सौताको छोराको रूपमा व्यवहार गर्ने गरेको पाइन्छ । त्यसमाथि पनि शिक्षा सेवाको पुस्तकालय विज्ञान समूहलाई अझ हेय दृष्टिले हेर्ने गरिएको पाइन्छ । नेपालको संविधानको धारा २७ मा सूचनाको हकको व्यवस्था गरे पनि पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञानको कुनै विषय, क्षेत्र तथा प्रसंगलाई समेट्न नसक्नुले पनि यो सेवा अन्य सेवाको तुलनामा ओभेलमा परेको हुनुपर्छ ।

वि.सं. २०७२ सालको महाविनाशकारी भूकम्पको असर पुस्तकालयमा पर्न गयो । जसको फलस्वरूप विभिन्न कार्यालय तथा मन्त्रालयको पुस्तकालयमा भएका पुस्तकहरू प्रयोगविहिन भए । देशकै शान मानिने नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयको हरिहर भवन ललितपुरको पुरानो भवन ध्वस्त भएपछि पाठ्यसामाग्रीहरूको उपयोग अझै गर्न सकिएको छैन । बल्ल बल्ल सरकारले जग्गा उपलब्ध गराएकोमा अहिले आनाकानी गरी जग्गाको विवाद निकाली रहेको छ ।

समस्या र चुनौतिहरू

१. कर्मचारी दरबन्दी कटौती हुदै जानु,
२. भएका दरबन्दी केन्द्रमा मात्र सिमित गरिनु,
३. कर्मचारीको वृत्ति विकासको लागि ज्यादै कम अवसर हुनु,
४. पुस्तकालयको कानून, नीति, नियम, सम्बन्धमा संविधानमा नै केहि उल्लेख नगरिनु,
५. पाठ्यसामाग्री सबैलाई चाहिनु तर प्रयोग र व्यवस्थापनमा हेलचक्रयाई गरिनु,
६. जति औपचारिक अध्ययन गर्दा र तालिम लिदा प्राप्त भएको ज्ञान छ त्यस पछि त्यसलाई अद्यावधिक गर्न कुनै पनि तहका पुस्तकालयकर्मिहरूको लागि तालिम सञ्चालन नगरिनु,
७. सरोकार निकायले यस प्रति ध्यान नदिदा पुस्तकालयकर्मिहरू दिनदिनै निरुत्साहीत हुदै जानु वा कुनै पनि कार्यक्रममा सक्रियता देखाउन नसक्नु ।

निष्कर्ष

पुस्तकालय सञ्चालन सम्बन्धी आवश्यक नीति, ऐन, नियम, तर्जुमा गरी निजामती सेवा अन्तर्गत रहेका अन्य सेवा, समूहलाई जस्तै पुस्तकालय विज्ञान समूहलाई पनि सरकारको प्राथमिकतामा राखेर संघीयतामा गइसकेको राज्यको संघ, प्रदेश र स्थानीय तीनै तहको हरेक सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थामा पुस्तकालय स्थापना गरी दरबन्दी सिर्जना गर्ने र कार्यरत कर्मचारीहरूलाई समय समयमा तालिम दिई उनीहरूलाई पेशा र सेवा प्रति उत्साह र उमंगका साथ काम गर्ने वातावरण सिर्जना गर्नु आवश्यक छ ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरू

अधिकारी, इन्द्र प्रसाद (२०७३). तेस्रो संस्करण पुस्तकालय तथा स्रोत केन्द्र व्यवस्थापन एवं सञ्चालन ।
कानून किताव व्यवस्था समिति (२०७२). नेपालको संविधान. काठमाडौं: लेखक ।
कानून किताव व्यवस्था समिति (२०७२). निजामती सेवा ऐन तथा निजामती सेवा नियमावली २०५०, काठमाडौं: लेखक ।
राई अरुणकुमार समेत (२०६६). तेस्रो संस्करण. पुस्तकालय व्यवस्थापन, काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

पुस्तकालय

✍ गौरी ढकाल

पुस्तकालय व्यवस्थापक
नागरिक उड्डयन प्राधिकरण
तालिम केन्द्र भक्तपुर

पुस्तक अनि पत्रिकालाई व्यवस्थापन गरिन्छ ।
कोठाभित्र मिलाएपछि पुस्तकालय जो बन्दछ । ।
जात, वर्ण, पेशा, धर्म उमेरले छेक्दैन ।
पढ्ने भूत चढेपछि अरु केही देख्दैन । ।

पुस्तक आलयलाई चार भागमा बाँडेर ।
आँउछन् भिक्छन् पढ्छन् पुस्तक फर्कन्छन् त्यहीँ छाडेर । ।
राष्ट्रिय, विशेष, सार्वजनिक, शैक्षिक विश्वभरिका ।
अन्तराष्ट्रिय जगत भरी यिनै चार थरिका । ।

पुस्तकालय ज्ञानको भण्डार यो संसारभरिका ।
निरक्षरलाई साक्षर बनाउँ समाज वरिपरिका । ।
सामुदायिक, सार्वजनिक हो विश्वविद्यालय ।
विश्वभरि जनताको यही पुस्तकालय । ।

जे पढेन ज्ञानै हुन्छ छोड्नुहुन्न पढ्नलाई ।
शिक्षा प्रेमी लागि पढ्न सधैं अधि बढ्नलाई । ।
समाजसेवी शिक्षाप्रेमी ब्यक्तिको थ्यो जमात ।
फुर्सद भए समय रहे सधैं पुस्तक समात । ।

पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान सेवामा तालिमको आवश्यकता

✍ प्रमिला आचार्य (अधिकारी)

तुलसा कार्यकारी सदस्य

पुस्तकालय संस्कृत भाषाका दुई शब्दहरू पुस्तक र आलय मिलेर बनेको हो र यसको अर्थ पुस्तकहरू राखिएको घर हुन्छ। प्राचीन कालमा सूचना र ज्ञानका सामाग्रीहरू पुस्तक नै भएकोले तिनीहरूको मात्र संग्रह गरिन्थ्यो। समयअनुसार सूचना प्रविधिको विकास र मानिसहरूको आवश्यकतामा पनि परिवर्तन हुदै आएकोले हिजोआज पुस्तकालयलाई विभिन्न नाम दिन थालिएको छ। सडकलन र सेवामा आएको समयानुकूल परिवर्तनलाई मध्यनजर गरी विषयक्षेत्र र कार्यअनुसार वाचनालय, डकुमेन्टेसन केन्द्र, स्रोत केन्द्र आदि विभिन्न नाम दिइएको पाइन्छ। त्यस्तै अहिलेका पुस्तकालयमा प्राचीन कालमा जस्तो पुस्तक र पत्रपत्रिका मात्र नभई श्रव्यदृश्य सामग्री, सि.डि, डिभिडि, कम्प्युटर, इन्टरनेटको सेवा, सुविधा प्राप्त हुने भएकोले विद्युतीय पुस्तकालय, इ-पुस्तकालय वा भर्चुअल पुस्तकालय (Digital library, E-library, Virtual library) आदि विभिन्न नाम दिने गरिएको छ।

वि.सं. १८६९ भदौ १५ गते राजा गिर्वाणयुद्ध विक्रम शाहले पुस्तकालयसम्बन्धी लालमोहर जारी गरेपछि नेपालको इतिहासमा नै पुस्तकालयले कानूनी मान्यता पायो। त्यसपछि विस्तारै पुस्तकालयको विकास र विस्तार हुँदै जान थाल्यो। समयको गति सँगै ठाउँठाउँमा विभिन्न पुस्तकालयहरू स्थापना हुन थाले। सामाजिक शास्त्र, राजनीति शास्त्र, गृहविज्ञान भने जस्तै पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान (Library and Information Science) पनि मानविकी तथा समाज शास्त्रअन्तर्गत पर्ने एक अध्ययन विधा हो पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान विभागबाट उत्पादित जनशक्ति र पुस्तकालय तथा सूचना सेवा केन्द्र हेल्थनेट, तुलसा, नेपाल पुस्तकालय संघ, काठमाण्डौ उपत्यका सार्वजनिक पुस्तकालय जस्ता विभिन्न संस्थाहरूले प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्सँग सम्बन्धन लिई

पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान सम्बन्धी ३५ दिने तथा तीन महिने तालिम सञ्चालन गरी त्यस्ता निकायबाट तालिम लिएका जनशक्तिले विभिन्न पुस्तकालयहरू व्यवस्थापन तथा सञ्चालन गरिरहेका छन। यसरी शैक्षिक उपाधि हाँसिल गरेर तथा तालिम लिएर आएका व्यक्तिहरूले निजामती तथा त्रि.वि.सेवा लगायत अन्य सेवाहरूमा परीक्षाद्वारा प्रतिस्पर्धा गरी नाम निकाली आफूलाई खटाएको ठाँउमा जिम्मेवारी पुरा गर्न जान्छन वा कुनै संस्थाको पुस्तकालयमा कार्यरत जनशक्तिको लागि पनि बेला बेलामा तालिम दिनु पर्दछ।

तालिमको परिभाषा

तालिमको ठ्याक्कै परिभाषा यहि हो भन्नु भन्दा पनि विभिन्न संघ संस्था तथा व्यक्तिहरूले यसलाई फरक फरक ढंगले व्याख्या तथा परिभाषित गरेका छन्। नेपाली बृहत् शब्दकोशका अनुसार तालिम भन्नाले कुनै काम वा विषयमा व्यवस्थित रूपमा दिइने शिक्षा, प्रशिक्षण भन्ने बुझिन्छ। तालिम पनि सेवा प्रवेश अघि दिइने र सेवा प्रवेश गरेपछि दिइने हुन्छन्। कुनैपनि सेवामा प्रवेश गर्नु अघि सेवाको कार्य प्रकृति अनुरूपको तालिम दिई दक्ष र सीपयुक्त बनाउने एक प्रकारको सिकाइ नै वास्तवमा सेवा प्रवेश तालिम हो। निजामती सेवामा यसको महत्वपूर्ण योगदान रहेको छ। प्रवेश तालिम पश्चात् कार्यक्षेत्रमा गएर कार्य सम्पादन गर्दा अरुले सिकाउलान् कि भनेर कसैको बाटो हेर्न पर्दैन। सेवा प्रवेश पश्चात्को त सेवामा प्रवेश गरिसकेपछि समयसमयमा दिइने तालिम हो।

तालिमको आवश्यकता

पुस्तकालय एक गैह्रनाफामुखी सेवा प्रदायक संस्था हो। छिन छिनमा परिवर्तित सूचना र प्रविधिको क्षेत्र सँग अद्यावधिक भई आफ्ना पाठकहरूलाई सेवा प्रवाह गर्न, आफ्नो संस्थामा प्राप्त स्रोत सामाग्रीहरूलाई व्यवस्थित

गराई निरन्तरता दिन, पुस्तकालय तथा यससँग सम्बन्धित अभिलेख राख्न, प्रतिस्पर्धात्मक समाजमा अगाडि बढ्नको साथसाथै निम्न क्षमताको विकास गर्नको लागि तालिमको आवश्यकता पर्दछ ।

- संस्थाको व्यवस्थापन गर्न,
- बोल्ने र लेख्ने क्षमताको विकास गर्न,
- विभिन्न किसिमका प्रतिवेदन तथा प्रस्तावनाहरू लेख्न,
- रणनीतिक योजना बनाउन,
- सूचना र ज्ञानको विकास गर्न,
- विभिन्न किसिमका पुस्तकालयहरूको वैज्ञानिक पद्धति अनुरूप व्यवस्थापन गर्न,
- समयको व्यवस्थापनगरी कार्य गर्न,
- आफुले पढेर सिकेर आएका कुराहरूलाई दैनिक कार्यमा लागू गर्न, तथा
- सिकेर विषेको ज्ञानलाई पुनः स्मरण गराउन र नयाँ सीपको विकास गर्न ।

तालिमका फाइदाहरू

तालिम बाट प्राप्त ज्ञान, सीप र सिकाइ बाट सार्वजनिक सेवा प्रवाह छिटो, छरितो, सहज र प्रभावकारी ढंगबाट हुन जान्छ ।

- बौद्धिक क्षमतामा वृद्धि हुन्छ,
- निडरताको साथ बोल्ने, लेख्ने शैलीको विकास हुन्छ,
- काम गर्ने हौसला प्रदान हुन्छ,
- नयाँ नयाँ खोज अनुसन्धान गर्न सहयोग गर्दछ,
- परिवर्तित सूचना र ज्ञानको बारेमा जानकारी प्राप्त हुन्छ,
- काम प्रति जवाफदेहिता र उत्तरदायित्व हुन सिकाउँछ, तथा
- व्यक्तिको मनोबल बढाउँछ ।

निष्कर्ष

अत कुनैपनि संस्थामा कार्यरत व्यक्तिको लागि एक पटक सिकेको सिकाइ सधैंका लागि हुँदैन । हरेक दिन सूचना प्रविधिले अधिल्लो दिनभन्दा फड्को मारीसकेको हुन्छ, काम गर्ने र व्यवस्थापन गर्ने शैलीमा परिवर्तन आइ रहेको हुन्छ । त्यसकारण सेवा प्रवेश अगाडि र सेवा प्रवेश गरिसकेपछि महिनै पिच्छे, दुई महिनामा एक पटक वा तिन चार महिनामा एक पटक वा छ महिनामा एक पटक त्यो पनि नभए वर्षको एक पटक सबै किसिमका पुस्तकालयमा काम गर्ने सबै तहका पुस्तकालयकर्मी हरूको लागि तालिम दिनु र लिनु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ, जससम्बन्धी सम्बन्धीत निकायले आजैदेखि ध्यान दिई व्यवहारमा लागू गर्नु आवश्यक छ ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरू

अधिकारी, इन्द्रप्रसाद (२०७३). तेस्रो संस्करण, पुस्तकालय तथा स्रोत केन्द्र व्यवस्थापन एवं सञ्चालन, काठमाडौं: पुस्तकालय व्यवस्थापन तथा सूचना सेवा केन्द्र ।

डंगोल, जुजुभाई (२०७५). एघारौ पुस्तकालय दिवस स्मारिका २०७५, काठमाडौं: शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, एघारौ पुस्तकालय दिवस मूल आयोजक समिति ।

दुङ्गाना, नुतन(२०७५) एघारौ पुस्तकालय दिवस स्मारिका २०७५ काठमाडौं: शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, एघारौ पुस्तकालय दिवस मूल आयोजक समिति ।

नेपाल प्रज्ञाप्रतिष्ठान (२०७५) नेपाली बृहत शब्दकोश (२०७५) दशौ संस्करण, काठमाण्डौ: नेपाल प्रज्ञाप्रतिष्ठान ।

अनुसन्धानात्मक कार्यमा पुस्तकालयकर्मीको भूमिका

✍ मीन कुमारी डल्लाकोटी

पुस्तकालय अधिकृत

पोखरा विश्वविद्यालय, केन्द्रीय क्याम्पस, पोखरा ।

पुस्तकालयलाई यसले दिने सेवाको आधारमा विभिन्न वर्गमा वर्गीकरण गरिएको छ । तर त्यो वर्गीकरण सबै देशमा आ आफ्नो तरिकाले हुने गरेको छ । सामान्यतः पुस्तकालयलाई १) शैक्षिक पुस्तकालय, २) सार्वजनिक पुस्तकालय, ३) विशेष पुस्तकालय, र ४) राष्ट्रिय पुस्तकालय गरी प्रमुख चार भागमा वर्गीकरण गरिएको छ ।

शैक्षिक पुस्तकालय विद्यालय, क्याम्पस र विश्वविद्यालयले सञ्चालन गरेका हुन्छन् र अनुसन्धानका लागि पर्याप्त सामग्रीको व्यवस्था गरिएको हुन्छ । सार्वजनिक पुस्तकालय नगरपालिका वा स्थानीय सरकार, संघ संस्थाहरूले आम जनताको प्रयोगका लागि स्थापना गरिएको हुन्छ जहाँ सबै मानिसहरूले सदस्य बन्ने सुविधा हुन्छ । विशेष पुस्तकालय भन्नाले विषयगत पुस्तकालय बुझिन्छ, जुन कुनै संस्थाले आफ्नो विषयका पाठक वा विज्ञहरूको लागि सेवा दिने उद्देश्य राखी निश्चित विषयका मात्रै सामग्री राखिएको हुन्छ । उदाहरणको लागि केन्द्रीय कानून पुस्तकालयलाई लिन सकिन्छ । राष्ट्रिय पुस्तकालयले देशको भूगोल, राजनीति, इतिहास, संस्कृति तथा पूरातत्त्विक विषयका सबै सामग्रीदेखि लिएर अमूल्य र महत्वपूर्ण कागजातहरू, अभिलेखहरू संकलन, सम्बर्द्धन, संरक्षण गर्ने गर्दछ । यो पुस्तकालयले देशको इतिहास बोल्दछ, गरिमा र इज्जत बढाउँछ, साथै स्वदेशी तथा विदेशी अनुसन्धानकर्ताहरूले यस्ता पुस्तकालय प्रयोग गर्ने गर्दछन् । राज्यले यस्ता पुस्तकालयलाई पर्याप्त बजेट व्यवस्था गरेको हुन्छ । बेलायतको ब्रिटिश लाइब्रेरी र नेपालको नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय यसका उदाहरण हुन् ।

यस लेखमा शैक्षिक पुस्तकालय जहाँ अनुसन्धानका लागि पाठक वा अनुसन्धानकर्ताहरू आउने गर्दछन्, त्यहाँ कार्यरत पुस्तकालयकर्मीहरूको बहुआयमिक भूमिकालाई

निम्नलिखित बुँदाहरूमा चर्चा गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

१. **व्यापक विषयको जानकारी:** हुन त आजको युगमा तपाईंसँग इन्टरनेट र ल्यापटपको सुविधा छ भने आफ्नै घरमा बसेर सूचनाको श्रोत पाउन सक्नु भनिन्छ तर पनि पुस्तकालयमा जति धेरै अध्ययनको सामग्री र सूचना घरमा पक्कै हुँदैन । अनुसन्धानका लागि आउने विद्यार्थी हुन् वा स्कुलर, पाठकलाई विभिन्न विषयमा पाठकले चाहे अनुसारको शिर्षकमा लेखिएका सामग्रीहरू खोजेर दिनु पर्ने हुन्छ । प्रायः विश्वविद्यालयमा धेरै विषयमा अध्ययन अनुसन्धान हुने भएकोले श्रोत र सामग्रीको व्यापकता सोही अनुसार नै हुने गर्दछ र लाइब्रेरियन हुनुको नाताले सबै विषयका श्रोत र सामग्रीको बारेमा सामान्य जानकारी हुनु पर्ने हुन्छ जुन निकै चुनौतीपूर्ण जिम्मेवारी हो । यदि उसलाई त्यस बारेमा जानकारी छैन भने पाठकहरूलाई उक्त सामग्री खोज्नका लागि धेरै समय लाग्न सक्दछ र उनीहरू पुस्तकालयको सेवाबाट असन्तुष्ट हुने संभावना रहन्छ ।

२. **श्रोतको पहुँच र प्रतिलिपि अधिकारसम्बन्धी जानकारी:** अनुसन्धानमूलक कार्यका लागि खोलिएका पुस्तकालयले अन्य पुस्तकालयको भन्दा धेरै अनलाइन श्रोतहरूको सदस्यता लिएको हुन्छ । ति सबै अनलाइन सामग्रीहरू सबै निःशुल्क रूपमा प्राप्त भएका हुँदैनन् । सःशुल्क पहुँच भएका श्रोतका लागि ग्राहकबाट पनि शुल्क लिई सेवा दिनु पर्ने हुन्छ । त्यसै गरी प्रतिलिपि अधिकारको बारेमा पनि नीजलाई जानकारी हुन आवश्यक छ ताकी प्रयोग गर्नु अघि सो बारेमा ग्राहकलाई पर्याप्त जानकारी दिनु आवश्यक हुन्छ । कुन सामग्री फोटोकपी गर्न नपाइने, कुन सामग्री फोटो खिच्न

नपाइने वा कुन लेखको डिजिटल कपी डाउनलोड गर्न वा कपि गर्न नपाइने भन्ने कुराहरूको बारेमा पनि पुस्तकालयकर्मी सचेत हुनु पर्दछ र नीजले पुस्तकालय, लेखक वा प्रकाशक बीचको संझौता वा समझादारीको बारेमा, कपिराइट, पेटेन्टराइट ऐन, बौद्धिक सम्पत्तिको अधिकार सम्बन्धमा तथा नीतिको बारेमा पनि पर्याप्त जानकारी राख्नु पर्दछ ।

३. **वाङ्मयसूची तयार गर्ने:** पुस्तकालयमा प्राप्त सम्पूर्ण अध्ययन सामग्रीको वाङ्मयसूची (Bibliography) तयार गरेर पाठकलाई उपलब्ध गराउनु महत्वपूर्ण दायित्व पुस्तकालयकर्मीको हो । पाठ्यपुस्तक, थेसीस, रिपोर्ट, जर्नल, सिडी, लगायतका अलगअलग खालका अध्ययन सामग्रीको अलगअलग सन्दर्भसूची तयार गर्नु पर्दछ ताकि पाठकलाई आफूले खोजेको सामग्री पत्ता लगाउन सजिलो होस् ।

४. **अनुसन्धानका विधीहरूको बारेमा जानकारी:** अनुसन्धानकर्ताहरू सबै विज्ञ हुँदैनन् अधिकांश शिकारु वा शुरुवाती चरणका अनुसन्धानकर्ताहरू पनि हुन्छन् उनीहरूलाई सहयोग गर्ने काम पनि पुस्तकालयकर्मीको हो । कस्ता सूचना र सामग्रीहरू बढी उपयुक्त हुन्छन्?, कसरी उक्त सामग्रीको उद्धरण गर्ने, सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन कसरी गर्ने जस्ता विषयमा समेत पाठकहरूलाई बुझाउन सक्नु पर्दछ ताकी पाठकले सही सामग्री अध्ययन गर्न, साइटेशन र रिफरेन्सिड गर्न सकून् । आफ्नो संस्थामा कुन रिफरेन्सिड फर्म्याट प्रयोग हुन्छ भन्ने बारेमा पुस्तकालयकर्मीलाई जानकारी हुनु आवश्यक छ । जस्तै एम.एल.ए., ए.पि.ए, भ्यानकुभर आदि ।

५. **सूचना प्रविधिको बारेमा जानकारी:** भनिन्छ, प्रविधिको कारण आज विश्व तपाईंको औलामा अटेको छ, स्मार्ट फोनको स्क्रिनमा औला नचाएर दुनियाँको सारा कुरा तपाईं जान्न सक्नु हुन्छ । त्यसैले यो विषयमा पुस्तकालयकर्मीमा विशेष दखल हुनु आवश्यक छ, आज सूचनाको ठूलो भाग डिजिटल रूपमा उपलब्ध छ तर सबै सूचना सजिलै प्राप्त हुँदैनन्, निश्चित सर्च इन्जिनबाट मात्र पाउन सकिन्छ, निश्चित संस्थाका वेब पेजमा मात्रै पाउन

सकिन्छ । त्यस्तै कतिपय संस्थाले आफ्नो सूचनाको लागि निश्चित ब्राउजर मात्रै प्रयोग गरेका हुन्छन् भने कतिपयले निश्चित भर्सनको सफ्टवेयर वा खास अपरेटिंग सिस्टमबाट मात्रै डाउनलोड गर्न सकिने व्यवस्था गरेका हुन्छन् । त्यस्तै कतिपय सूचनाको लागि पासवर्डको आवश्यकता पनि पर्दछ । कतिपय सूचनाको लागि सदस्यता लिनु पर्दछ भने कतिपयको लागि निश्चित डोमेनमा मात्रै चल्ने गरी व्यवस्था गरिएको हुन्छ । कतिपय संस्थाले आफ्ना श्रोत सामग्री निश्चित समय निःशुल्क र अरुबेला सःशुल्क उपलब्ध गराउँछन् । सदस्यता नम्बरको आधारमा पनि कतिपय सामग्रीहरू डाउनलोड हुन्छन् । पुस्तकालय भित्र पनि सूचना प्रविधि जडान गरिएको हुन्छ र एक कम्प्युटरको सूचना अर्को कम्प्युटरबाट हेर्न, पढ्न, कपी गर्न मिल्ने जस्ता सुविधाहरू राखिएको हुन्छ । कसलाई हेर्न मात्रै दिने वा कसलाई कपि गर्न समेत दिने, कसरी कन्ट्रोल गर्ने भन्ने विषयमा पनि जानकारी हुन आवश्यक छ ।

६. **ब्लग निर्माण गर्न सक्ने:** पुस्तकालयकर्मीसंग सूचना प्रविधि सम्बन्धी थप ज्ञान छ भने उक्त ज्ञानले अनुसन्धानमूलक पुस्तकालयको विकासमा सहयोग पुर्याउँछ साथै यो सिप ठूलो सम्पत्ति हुन सक्दछ । कतिपय सूचनाहरू पुस्तकालयको वेबसाइटमा राख्न नसकिने वा नमिल्ने हुनसक्दछ जुन लाइब्रेरियनले आफ्नो ब्लग बनाएर पनि राख्न सक्दछ र पाठकहरूले घरमा नै बसेर उक्त ब्लगबाट सूचना प्राप्त गर्न सक्दछन् जसले गर्दा समय र पैसाको बचत हुनुको साथै पुस्तकालयमा अनावश्यक भिडभाडमा कमी आउँछ ।

७. **अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाहरूसंग सम्पर्क गर्न सक्ने:** पुस्तकालय एउटा अविच्छिन्नरूपमा वृद्धि भइरहने संस्था हो । जसले विश्व ब्रम्हाण्डको ज्ञानलाई आफू भित्र अटाउने प्रयास गरिरहन्छ, यसको भण्डारमा पुराना सामग्रीको पनि संरक्षण हुन्छ साथै नयाँ ज्ञानको सङ्कलन पनि निरन्तर भइरहन्छ । तसर्थ, विश्वभरिको ज्ञानलाई आफ्नो पुस्तकालयका पाठक समक्ष पुर्‍याउने जमर्को गर्नु पुस्तकालयकर्मीको दायित्व

हो । यसको लागि विश्वभरीका पुस्तकालयहरूसँग सम्पर्क गर्ने, उनीहरूको ज्ञानको भण्डारसम्म आफ्नो पहुँच प्याउने, सूचना आदानप्रदान गर्ने, सापटी लिने वा नियमित रूपमा सूचना प्रयोगको अधिकार स्थापित गर्ने, नियमित रूपमा जनकारी आइरहने गरी व्यवस्था मिलाउने काम गर्नु आवश्यक हुन्छ । किनकी, आज हामी विश्वग्राम (Global village) को अवस्थामा छौं र नेपालमा बसेर विश्वभरी छरिएर रहेका ज्ञानको थोपा थोपा टिपेर हत्केलामा राख्ने सामर्थ्य पुस्तकालयकर्मिसँग हुनु पर्दछ ।

८. **विभिन्न सफ्टवेयरमा दखल हुनु पर्ने:** कम्प्युटरको प्रचलन हुनु अगाडि पुस्तकालयमा भएका अनगिन्ती पुस्तक र अन्य सामग्रीहरूको सूची ढड्डामा लेखेर राखिन्थ्यो । तर आज कम्प्युटर, विभिन्न एप्लिकेशन सफ्टवेयर र विशिष्टकृत एप्लिकेशनको प्रयोगबाट सबै सामग्रीहरू तुरुन्तै डाटाबेस बनाएर राख्न सकिन्छ र चाहेको सामग्री छिनका छिन कहाँ छ भन्ने कुरा जानकारी पाउन सकिन्छ । यसर्थ, पुस्तकालयकर्मिले माइक्रोसफ्ट वर्ड, एक्सेल जस्ता वर्ड प्रोसेसिङ सफ्टवेयरमा बसेर पनि डाटाबेस बनाउन सकिन्छ र पाठकलाई चाहेको सूचना तुरुन्तै दिन सकिन्छ । पुस्तकालयकर्मिले पुस्तकालय सम्बन्धी विभिन्न सफ्टवेयर जस्तो डिजिटल लाइब्रेरी सफ्टवेयर, बिब्लियोग्राफी सफ्टवेयर, अनधिकृत उद्धर परीक्षण (Plageriarism) सफ्टवेयर, लगायत नयाँनयाँ सफ्टवेयरको बारेमा जानकारी राख्दै सो को प्रयोग गर्नु आवश्यक छ । यसो गर्न सकेमा कार्यकुशलतामा बृद्धि हुनुका साथै पाठकहरूले पनि छिटो छरितो ढंगबाट स्तरीय सेवा पाउन सक्दछन् ।

९. **रिमोट सर्भिस दिन सक्ने:** पाठकहरू पुस्तकालयमा भौतिक रूपमा उपस्थित नभइकन पनि पुस्तकालयको सेवा लिन सक्दछन् । दुर तथा खुला शिक्षा सञ्चालन गर्ने विश्वविद्यालय हुन् वा अन्य विश्वविद्यालयहरू हुन् रिमोट सर्भिसको अवधारणा बढिरहेको छ । पुस्तकालयकर्मि भर्चुअल प्लेटफर्मको प्रयोगबाट सेमिनार, मिटिङ्ग, आदि आयोजना गर्ने, तालिम दिने, पाठकहरूलाई जानकारी दिने, सिकाउने कार्यमा पोख्त हुनु अनिवार्य भइसकेको छ । साथै, इमेल

तथा व्यक्तिगत ब्लगको माध्यमबाट पनि आफूसँग भएका भर्चुअल सामग्री वा पुस्तकहरू भएमा सो को डिजिटल कपि तयार गरी पाठकहरूलाई सेवादिन सक्ने हुनुपर्दछ ।

उपसंहार

विज्ञान प्रविधि, सूचना तथा सञ्चार प्रविधि, मानिसको चेतना, आवश्यकता र भौतिक सम्पन्नताका कारणले पुस्तकालयको स्वरूपमा र सेवा प्रवाहको शैलीमा परिवर्तन आइरहेको छ । तदनुसार पुस्तकालयकर्मिहरूको काम गर्ने शैली र दायित्वमा पनि परिवर्तन आएको छ । शैक्षिक (विशेषतः अनुसन्धानमूलक र प्राज्ञिक) पुस्तकालयहरूमा यसको प्रभाव भन्ने बढी परेको हुँदा त्यस्ता पुस्तकालयमा कार्यरत पुस्तकालयकर्मिहरूले परिवर्तनलाई आत्मसाथ गर्दै विश्वभरीको ज्ञान र सूचनाको संग्रह तथा त्यस उपर आफ्ना पाठकहरूको पहुँमा वृद्धि कसरी गर्ने भन्ने विषयमा चिन्तन मनन गर्नु जरुरी छ र आफ्नो क्षमता अभिवृद्धि गरेर मात्रै आधुनिक युगको अनुसन्धान पुस्तकालयलाई प्रभावकारी, पाठक मैत्री बनाउन सकिन्छ । आजको दायित्व भन्दा भोलीको दायित्व अवश्य भन्नु जटिल र विशाल हुनेछ । आफूलाई सधैं नयाँनयाँ प्रविधि, ज्ञान, सीप, र कलासँग अद्यावधिक बनाइरहनु पर्दछ । त्यसो भएमात्रै पाठकको माग र चाहना पूरा गर्न सक्ने एक जिम्मेवार पुस्तकालयकर्मिको रूपमा आफूलाई विकास गर्न र चिनाउन सक्दछौं ।

सन्दर्भसूची

अधिकारी, इन्द्रप्रसाद (२०१६). पुस्तकालय तथा स्रोतकेन्द्र: व्यवस्थापन तथा सञ्चालन, काठमाडौं: पुस्तकालय व्यवस्थापन तथा सूचना सेवा केन्द्र ।

राई, अरुणकुमार र अरुहरू (२००७). पुस्तकालय व्यवस्थापन. काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

Webliography

British Library, https://en.wikipedia.org/wiki/British_Library [retrieved on 18 August 2020]

Cornel University Library, retrieved from

<https://guides.library.cornell.edu/c.php?g=30898&p=198569> [retrieved on 18 August 2020]

Library Science, https://en.wikipedia.org/wiki/Library_science [retrieved on 18 August 2020]

World Research Library, <https://worldresearchlibrary.org/> [retrieved on 18 August 2020]

पूर्वीयज्ञान र पुस्तकालय

✍ अनिता भण्डारी (पौडेल)
नयाँ बानेश्वर, काठमाडौं ।

ज्ञान-विज्ञान दर्शनशास्त्र इतिहास केलाउँदा
पूर्वी ज्ञान वेद, गीता प्रज्ञा-खेल खेलाउँदा
सत्मार्गमा लाग्न भन्छ ज्ञान-ध्यान योग भनी
त्यतिबेला पनि थिए रे असुर दुःख दिने पनि

श्रोत-साधन पूजापाठ शंख-घण्टा साथै तरवार
अज्ञानीले तोडे घरवार, छोडे ज्ञानीले दरवार
बचाउन गरिरहे अनेक संस्कार पूर्वजको
भावी पुस्ता उजेलियोस् भनी गरे त्याग गज्जबको

कला-कौशल मिलाएर सोच्ने परपरसम्म
थिएन नि कुनै लोभ फुले विश्वास लटरम्म
लेख-अभिलेख ताड-भोजपत्र पुस्ता-हित
राखिदिए पल्लाभरि मस्त सुरक्षित

हिजोआज मात्र ध्यान भर्ने आफ्नै खल्ली
विकासभन्दा विनास धेरै गर्दैछौं है गल्ली
हुनेखानेलाई मात्र भा'छ शिक्षा-दिक्षा
सु-संस्कार, सभ्यताको कहाँ माग्नु भिक्षा ?

हुँदैछ है समाज यो लालची जन-जीवन
मान्छे आज आडम्बर र विलासीमा छन्
छैन राम्रो शिक्षा नीति त्यसै माथि प्रकोप
पोल्छ मुटु भत्भत्ती आफैभित्र छ नि शोक

पुस्तक पुजे दिवसमा पर्यौछ अलमल
भत्क्यो अरे धुरी-खाबो सुन्छु छलफल
राष्ट्रबोध गराउने खोलौं पुस्तकालय
उठ जाग, बोल, केही हाम्रो समुदाय

एउटै घर पुस्तकको रूप फेर्ने समाजको
रिस-राग द्वेष हटाऔं हामी माझको
हिजैमात्र बोल्छौं हाम्ले हाम्रो साझा बोली
आऊ सभ्य बनाउँ समाज पुस्तकको घर खोली

“सवैका लागि पुस्तकालय” थियो पहिलो नारा,
उपयोगी बनोस् भन्दै उर्लिए पुस्तकप्रेमी सारा
हरेक वर्ष फेरीयो नारा बनिरह्यो एउटै भाका लय
बनाऔं अब “समाज रुपान्तरणका लागि पुस्तकालय”

फरक दृष्टिकोण

धार्मिकदृष्टिमा पुस्तक र पुस्तकालयको महत्त्व

✍ तोयाराज घिमिरे

सुदूर पुस्तकालय
जनकपुर ।

ग्रन्थ, निबन्ध, प्रबन्ध, कृति पुस्तक आदि नामबाट चिनिने पुस्तकमा सरस्वतीको वास रहन्छ । सरस्वतीलाई विद्याधिष्ठात्री, वागीश्वरी पनि भनिएको हुनाले वाणी, सरस्वती, विद्या, पुस्तक र पुस्तकालयका बीच अन्योन्याश्रित सम्बन्ध छ । जसरी आकाशबाट भरेको पानीलाई थाप्न कुनै पात्र (भाँडो) भएन भने त्यो पानी माटोमा बिलाउँछ त्यसैगरी ज्ञानलाई स्थापित गर्न पनि पुस्तकको आवश्यकता पर्छ । सुनबाट जस्तो आकारको गहना बनाउन मन लाग्छ त्यस्तै बनाउन मिले जस्तै पुस्तकमा निहित स्वर्णमय ज्ञानलाई जीवनको मोडमा इच्छा र आवश्यकता अनुसार प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

सरस्वतीलाई साहित्य संगीत र कलाकी देवी मानिन्छ । सरस्वती शिक्षाकी देवी हुन् । सरस्वतीको उपासना गर्नाले मन्द बुद्धि भएकाहरू पनि विद्वान् हुन सक्छन् । हिन्दू धर्ममात्र होइन बुद्ध धर्म धर्म, जैन धर्म आदिले पनि सरस्वतीलाई ज्ञानकी देवीकारूपमा मानेका छन् । सरस्वतीका विभिन्न नाममध्ये विदुषी, वागीश्वरी, वाणी, भाषा, श्रुतदेवी आदि नाम चर्चित रहेका छन् ।

श्रुति, स्मृति, पुराण, उपनिषद्, संहिता सबै पुस्तकाकार ग्रन्थाकारमा छन् । कागजको आविष्कार हुनुभन्दा पहिले लिखित, मुद्रित, छायाङ्कित, भूर्ज, ताड, धातु वा कागतका पानालाई आवरण दिई पुस्तककाकार दिइन्थ्यो । संस्कृत व्याकरणका सूत्रहरूमध्ये “अजाभक्षितमेतत्” सूत्रको प्रसङ्गमा भनिन्छ पाणिनीले पातमा सूत्रहरू लेखेका हुन्थे । जब खोज्दै गर्दा सूत्र नभेटेको खण्डमा “अजाभक्षितमेतत्” लेखिएको छ । यसको अर्थ हुन्छ यो बाख्राले खाइदियो । विशिष्ट मसीको प्रयोग गरेर पातमा पनि लेखिन्थ्यो ।

हरेक वर्ष श्रीपञ्चमीको आगमन हुन्छ । सरस्वती

वा वागीश्वरी, मञ्जुश्री आदि नामले पूजा, आराधना गर्छौं । पुस्तक, पुस्तकालय, सरस्वती र विद्याकाबारेमा विभिन्न शास्त्रहरूमा चर्चा गरिएका छन् । ती चर्चा र प्रमाणहरूमध्ये केही तथ्यहरू यस प्रकार छन् -

ॐ श्री सरस्वती शुक्लवर्णा सस्मितां सुमनोहराम् ।

कोटिचन्द्रप्रभामुष्टपुष्टश्रीयुक्त विग्रहाम् ॥

वह्निशुद्धां शुकाधानां वीणपुस्तकधारिणीम् ।

रत्नसारेन्द्रनिर्माणनवभूषणभूषिताम् ॥

सुपूजितां सुरगणैर्ब्रह्मविष्णुशिवादिभिः ।

वन्दे भक्त्या वन्दिता मुनिन्द्र मनुमानवैः ॥

सरस्वतीको रंग सेतो र सरस्वतीका हातमा वीणा र पुस्तक रहन्छन् । शिरमा मुकुट रहन्छ । सरस्वतीलाई ब्रह्मा, विष्णु, महेशसहित अन्य देवताहरूले र मानवहरूले वन्दना गर्छन् ।

शुक्लां ब्रह्मविचार सार परमाद्यां जगद्व्यापिनीं ।

वीणा पुस्तकधारिणीमभयदां जाड्यान्धकारापहाम्

हस्ते स्फाटिकमालिकां विदधतीं पद्मासने सस्थिताम्

वन्दे तां परमेश्वरीं भगवतीं बुद्धिप्रदां शारदाम् ॥

सरस्वती मया दृष्टा वीणा पुस्तकधारिणी ।

हंशवाहन संयुक्ता विद्यादानं करोतु मे ॥

सेता वर्ण भएकी, सम्पूर्ण चराचर जगतमा व्याप्त, आदिशक्ति, परब्रह्मको विषयमा गरिएको विचार एवं चिन्तनको सार, रूप परम उत्कर्षलाई धारण गर्ने, सबैखालका भयमा अभय वा निर्भय प्रदान गर्ने, अन्धकारलाई नास गरेर हातमा वीणा, पुस्तक र स्फटिकको माला लगाउने र पद्मासनमा विराजमान

भएर बुद्धि प्रदान गर्ने सर्वोच्च ऐश्वर्यबाट अलङ्कृत भगवती सरस्वतीलाई नमस्कार गर्छु ।

पुस्तकं च गुरुं चैव पूजयित्वोपचारतः

ब्रूयाद् वा श्रुणुयाद् वापि श्रीमद्भागवतं मुदा ॥

श्रीमद्भागवत महात्म्य, अध्याय -४, श्लोक-४३

पुस्तक र गुरु (वाचक) दुवैको पूजा विभिन्न सामग्रीले गर्नुपर्छ । त्यसले श्रोतालाई पनि पुण्य प्राप्त हुन्छ ।

धन्यं यशस्यमायुष्यं पुण्यं मोक्षप्रदं नृणाम् ।

पुराणश्रवणं विप्राः कथनं च विशेषतः ॥ कूर्म पुराण अध्याय- २, श्लोक -१२४ ।

पुस्तकाच्छादनार्थं नवीनं चासनं सुभम् ।

समर्चयेद् दृढं दिव्यं बन्धनार्थं हि सूत्रकम् ॥ शिवमहापुराण महात्य, अध्याय -७

श्रीमद्भागवतस्यापि ततः पूजा प्रयत्नतः ।

कर्तव्या विधिना प्रीत्या धूपदीप समन्विता ॥ श्रीमद्भागवत महात्म्य, अध्याय -६, श्लोक -३०

एवं नगाहयज्ञेऽस्मिन् समाप्तोश्रोतृभिस्तदा ।

पुस्तकस्य च वक्तुश्च पूजाकार्यातिभक्तितः ॥ श्रीमद्भागवतमहात्म्य, अध्याय -६, श्लोक ५६

यद्गोहे पुस्तकं चैतत्पूजितं यदि तिष्ठति ।

तद्गोहे न त्यजेन्नित्यं रमा चैव सरस्वती ॥ श्रीमद्देवीभागवत, द्वादशस्कन्ध, अध्याय-३४, श्लोक -१५

सरस्वतीको रंग सेतो र सरस्वतीका हातमा वीणा र पुस्तक रहन्छन् । शिरमा मुकुट रहन्छ । सरस्वतीलाई ब्रह्मा, विष्णु, महेशसहित अन्य देवताहरूले र मानवहरूले वन्दना गर्छन् ।

शुक्लां ब्रह्मविचार सार परमामाद्यां जगद्व्यापिनीं ।

वीणा पुस्तकधारिणीमभयदां जाड्यान्धकारापहाम्

हस्ते स्फाटिकमालिकां विदधतीं पद्मासने संस्थिताम्

वन्दे तां परमेश्वरीं भगवतीं बुद्धिप्रदां शारदाम् ॥

सरस्वती मया दृष्टा वीणा पुस्तकधारिणी ।

हंशवाहन संयुक्ता विद्यादानं करोतु मे ॥

सेता वर्ण भएकी, सम्पूर्ण चराचर जगतमा व्याप्त, आदिशक्ति, परब्रह्मको विषयमा गरिएको विचार एवं चिन्तनको सार, रूप परम उत्कर्षलाई धारण गर्ने, सबैखालका भयमा अभय वा निर्भय प्रदान

गर्ने, अन्धकारलाई नास गरेर हातमा वीणा, पुस्तक र स्फटिकको माला लगाउने र पद्मासनमा विराजमान भएर बुद्धि प्रदान गर्ने सर्वोच्च ऐश्वर्यबाट अलङ्कृत भगवती सरस्वतीलाई नमस्कार गर्छु ।

पुस्तकं च गुरुं चैव पूजयित्वोपचारतः

ब्रूयाद् वा श्रुणुयाद् वापि श्रीमद्भागवतं मुदा ॥

श्रीमद्भागवत महात्म्य, अध्याय -४, श्लोक-४३

पुस्तक र गुरु (वाचक) दुवैको पूजा विभिन्न सामग्रीले गर्नुपर्छ । त्यसले श्रोतालाई पनि पुण्य प्राप्त हुन्छ ।

धन्यं यशस्यमायुष्यं पुण्यं मोक्षप्रदं नृणाम् ।

पुराणश्रवणं विप्राः कथनं च विशेषतः ॥ कूर्म पुराण अध्याय- २, श्लोक -१२४ ।

पुस्तकाच्छादनार्थं नवीनं चासनं सुभम् ।

समर्चयेद् दृढं दिव्यं बन्धनार्थं हि सूत्रकम् ॥ शिवमहापुराण महात्य, अध्याय -७

श्रीमद्भागवतस्यापि ततः पूजा प्रयत्नतः ।

कर्तव्या विधिना प्रीत्या धूपदीप समन्विता ॥ श्रीमद्भागवत महात्म्य, अध्याय -६, श्लोक -३०

एवं नगाहयज्ञेऽस्मिन् समाप्तोश्रोतृभिस्तदा ।

पुस्तकस्य च वक्तुश्च पूजाकार्यातिभक्तितः ॥ श्रीमद्भागवतमहात्म्य, अध्याय -६, श्लोक ५६

यद्गोहे पुस्तकं चैतत्पूजितं यदि तिष्ठति ।

तद्गोहे न त्यजेन्नित्यं रमा चैव सरस्वती ॥ श्रीमद्देवीभागवत, द्वादशस्कन्ध, अध्याय-३४, श्लोक -१५

जुन घरमा पुस्तकको पूजा गरिन्छ त्यस घरमा लक्ष्मी र सरस्वतीको सधैं वास रहन्छ ।

आदौ सरस्वती पूजा श्रीकृष्णेन विनिर्मितः ।

यत्प्रसादान्मुनि श्रेष्ठ मूर्खो भवति पण्डितः ॥

प्रतिविश्वेषु तां पूजां महतीं गौरवान्विताम् ।

माघशुक्लस्य पञ्चम्यां विद्यारम्भे च सुन्दरी ॥

देवीभागवत, नवमस्कन्ध, ४ अध्याय, श्लोक १०

माघशुक्ल पञ्चमीमा सरस्वतीको विशेष पूजा गर्नाले अज्ञानी पनि ज्ञानी बन्नसक्छ ।

कोटिचन्द्रप्रभामुष्टपुष्टश्रीयुक्त विग्रहाम् ।

वह्निशुद्धांशुकाधानां वीणापुस्तकधारिणीम् ॥ देवीभागवत, नवमस्कन्ध अध्याय-४, श्लोक -४६

सरस्वतीको वर्णन जहाँजहाँ गरिएको छ त्यहाँत्यहाँ वीणा र पुस्तकको पनि वर्णन भएको छ ।

पुस्तकं यज्ञसूत्रञ्च भूमौ संस्थापयेत्तु यः ।

नभवेद्विप्रयोनौ च तस्य जन्मान्तरे जनिः ॥ ब्रह्मवैवर्त पुराण, प्रकृतिखण्ड, अध्याय -९, श्लोक-२०

पुस्तकलाई यज्ञोपवित (जनै) सँग तुलना गरिएको छ । पुस्तक र यज्ञोपवित भूमिमा राखेलाई जन्मजन्मान्तरसम्म राम्रो हुँदैन भनेर शास्त्रमा लेखिएको छ ।

पुस्तकेषु च या विद्या परहस्तगतं धनम् ।

उत्पन्नेषु च कार्येषु न सा विद्या नतद्वनम् ॥ चाणक्य नीति । षोडशोऽध्याय, श्लोक-२० ।

पुस्तकमा रहेको विद्या र अरुको हातमा गएको धन काम आइपरेको बेला त्यो विद्या र धन दुवै काम लाग्दैन ।

पुस्तकं प्रत्ययाधीतं गुरुसन्निधौ ।

सभामध्ये न शोभन्ते ॥ सप्तदश अध्याय, १२ श्लोक । चाणक्य नीति ।

ऐं ह्रीं पुस्तकवासिन्यै स्वाहाऽधो मां सदावतु । ब्रह्मवैवर्तपुराण, प्रकृतिखण्ड, अध्याय -४ श्लोक- ८५

पुस्तकमा वास गर्ने सरस्वतीले सधैं सबैको रक्षा गरुन् ।

वसुधोवाच -

यज्ञसूत्रं च पुष्पं च पुस्तकं तुलसीदलम् ।

जपमालां पुष्पमालां कपूरञ्च सुवर्णकम् ॥

गोरोचनं चन्दनं च शालग्राम जलं तथा ।

एतान्वोढुमशक्ताहं क्लिष्टा च भगवच्छृणु ॥ देवीभागवत, नवमस्कन्ध, नवम अध्याय ४०-४१

देवीभागवतले पनि पुस्तक सहित यी वस्तुलाई धेरै महत्व दिएको छ -

यज्ञोपवित, फूल, पुस्तक, तुलसीको पात, जपमाला, फूलको माला, कपूर, सुन, गोरोचन, चन्दन शालग्रामको जललाई महत्व दिएको छ ।

लेखनी निर्मिता पूर्वं ब्रह्मणा परमेष्ठिना ।

लोकानां च हितार्थाय तस्मात्तां पूजयाम्यहम् ॥

लेखन्यै ते नमस्तेऽस्तु लाभकत्र्यै नमो नमः ।

पुस्तकको चर्चिता देवी सर्वविद्यान्वाभव ॥

ब्रह्माले लेखनी (कलम) पुस्तिका (कपि) र पुस्तक लोकहितका लागि बनाएका हुन् । पुस्तकमा सरस्वतीको वास छ त्यसैले सरस्वतीलाई विद्याधिष्ठात्रीदेवी भनिन्छ ।

वैदिक पक्ष यस प्रकार छ -

पञ्च नद्यः सरस्वतीमपि यन्ति सप्तोत्तसः । सरस्वती तु पञ्चधा सो देशेभवत्सरित् ।

समान स्रोत भएका पाँच नदी सरी महानदीमा समाहित हुन्छन् त्यसैगरी पाँच प्रकारका विद्या अथवा प्रतिभाहरू-श्रमपरक विद्या, विचारपरक विद्या, अर्थपरक विद्या, कलापरक विद्या र भावपरक विद्याले सरस्वती समाहित हुन्छन् ।

विद्यां चाविद्यां च यस्तद्वेदो भय सह अविद्यया मृत्युं तीर्त्वा विद्ययामृतमश्नुते ।

त्यसैले यस विद्या (आत्मविज्ञान) तथा अविद्या (पदार्थविज्ञान) दुवैलाई एकैसाथ प्राप्त गर । अविद्याको प्रभावले मृत्युलाई पार गरेर (पदार्थ विज्ञानले अस्तित्व बनाएर) । विद्या (आत्म - विज्ञान) द्वारा अमृततत्त्व प्राप्त गरिन्छ ।

महो अर्णः सरस्वती प्रचेतयति केतुना । धियो विश्वा हि राजति ।

अनन्त अन्तरिक्षबाट दिव्यरसको वर्षा गराएर सत्कर्मको प्रेरणा दिने सरस्वतीले सबैको बुद्धिलाई प्रकाशित गर्छिन् ।

पावका नः सरस्वती वाजेभिर्वाजिनीवती । यज्ञं वष्टुधिया वसुः ।

सबैलाई पवित्रता प्रदान गर्ने, अन्नद्वारा यज्ञादि श्रेष्ठ कर्मलाई सम्पादन गर्ने सरस्वतीले हाम्रो ज्ञानयज्ञलाई धारण गरुन् र हामीलाई अभीष्ट वैभव प्रदान गरुन् ।

मन्दिर, धर्मशाला, इनार, चौतारो जुन भावनाले बनाइन्छ पुस्तकालय पनि त्यस्तै भावनाले बनाइएको हुन्छ । पुस्तकलाई खुट्टाले लागेमा, भरेमा ढोग्ने चलन छ । साक्षी बकाउनु परेमा पनि कसम (किरिया) पुस्तकलाई छोएर खाने चलन छ ।

पुस्तकालयः लोकतन्त्रको धमनी

✍ दिपेन्द्र मुडभरी

मोती समयदायिक पुस्तकालय

फलेबास पर्वत

शक्ति सञ्चालकलाई प्रश्न मनपर्दैन । विवेकी नागरिकको ठाउँ “भक्त” र “ज्युहजुर” ले लिइदिओस भन्ने चाहना हुन्छ । शक्तिको मादले मत्त रापतापले फुलेका शासक मान्छेलाई मान्छे, कम किराभुसुना ज्यादा देख्छन् । धरहराबाट हेर्दा सबै सानो देखिन्छ । खोला तर्दा लौरो बिसिने र लक्ष्यमा पुगेसी घोडा बिसिने पुरानो आदत हो मान्छेको । इतिहास सम्झाउछ, केहि चिरस्थायी छैन कोही अजेय छैन । शक्तिशाली सधैं इतिहास भेट्न चाहन्छ । पुस्तकालय सधैं इतिहास बोकेर उभिन्छ । जे भइरहेको छ त्यो पहिलो पटक भएको होइन । सावधान गर्न खोज्छ पुस्तकालय ।

“त्यसैले त हिटलरको नाजी पार्टी शासनमा आएपछि उसले गरेको एउटा काममा पुस्तकालयलाई नियन्त्रण लिन थियो । अध्येता स्टिगका अनुसार पुस्तकालय बाट यहूदीहरूले लेखेको पुस्तक हटाएर आगो बालिएको थियो । राविन्स्कीले रसियामा कम्युनिस्ट शासन हुँदा कसरी “मास लाइब्रेरी” हरूमा अन्तर्वस्तु (पुस्तक) नियमन गरिन्थ्यो भनेर लेखेका छन । त्यसैगरी चिनियाँ सांस्कृतिक क्रान्तिको दौरान सत्ताले अनावश्यक ठहर्‍याएका पुस्तक बाहिर बाटोमा ल्याएर जलाएको थियो ।”^⑧

अझ अगाडि मुसलमान आक्रमणकारीले तक्षशिलाको पुस्तकालय जलाउदा सात दिनसम्म आगो लागिरहेको थियो । त्यसैले आश्चर्य हुँदैन किन समृद्धिको सपना बेचेर दुईतिहाइ ल्याएको सरकार किताबमा कर लगाउन उद्धृत हुन्छ । सके “धेरै पढे बौलाइन्छ” भन्ने पार्टी अध्यक्षलाई खुसी पार्न राष्ट्रिय पुस्तकालय निर्माणस्थललाई रातारात सपिड कम्पेक्स बनाउन खुट्टो उचालिएको हो । पुस्तकालय पुस्तकले भरिएको भवन मात्र होइन ति विवेक र दृष्टिकोण निर्माणका चार्जिङ्ग पोइन्ट पनि हुन । पटक-पटक सिद्ध भएको छ, जबजब

विवेकलाई नियन्त्रण राख्न र नागरिकलाई रैतीमा परिणत गर्न खोजिन्छ, तेतिबेला पुस्तकालय वाचनालय, डबली, भजनालय आदि सावर्जनिक वृत्तपहाड बनेर चेत विरोधी वायुलाई रोकेका छन, रोकन खोजेका छन । त्यसैले शासक पुस्तकदेखि डराउछन् । पुस्तकालय देखि डराउछन् ।

दुईसयआठ वर्ष भएछ राजा गीर्वाणयुद्ध वीर शाहको पालामा “पुस्तक चिताई तहबिल” भनी लालमोहर जारी भएको । त्यहीँ घटनालाई साक्षी राखेर पुस्तकालय दिवस मनाउन थालेको पनि आज तेह्र वर्ष पुगेछ । तेह्रौँ पुस्तकालय दिवसको आदर्श वाक्य “समाज रूपान्तरणका लागि पुस्तकालय” भनी मनाइरहदा हामीले भुल्नु हुँदैन यो देशका होनाहार युवा प्रतिभाहरू पुस्तकालय खोल्ने सरसल्लाह गरेकै कारण दण्ड जरिवानामा परेका छन । पुस्तकालय खोलेर चेतनाको दियो बाल्न खोज्दा वि.सं.१९८७ मा लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, जोगवीर सिंह, कृष्णप्रसाद खतिवडा, धर्मराज थपलिया लगायत पैतालिस जना उत्साहित युवाहरूलाई एकसय रूपैयाँ दण्ड जरिवाना गरियो र पोल लगाउनेलाई आधा पैसा दिइयो । त्यसैले आज हामीले जे-जस्ता पुस्तकालय देखेका छौँ । ती धेरै जनको त्याग, श्रम र सौर्यबाट सञ्चित छन । तिनको यथेष्ट सरहना र सम्मान हुनैपर्छ ।

समयको गति वक्र हुन सक्छ, विपरीत हुन सक्दैन । राणाकालको बन्द समाजलाई भ्रूक्षक्याउन प्रजातन्त्र आगमनको पुर्वसन्ध्यामा पुस्तकालयहरू खुल्न थाले र प्रजातन्त्रको आगमन संगै तिब्रता पाए । वि.सं. १९८३ मा पाल्पाको तानसेनमा “पुस्तक पढ्ने दलान” नाममा पुस्तकालय स्थापना भयो । जुन वि.सं. २००४ पछि धवल पुस्तकालयको नामबाट परिचित भयो । प्रदिप्त पुस्तकालय काठमाडौँ (२००३), आदर्श पुस्तकालय विराटनगर (२००३), शारदा पुस्तकालय (२००३),

विद्यामन्दिर पुस्तकालय वाग्लुङ (२००३), महावीर पुस्तकालय बुटवल (२००४), सार्वजनिक विद्याभवन पुस्तकालय धरान (२००४), आदर्श पुस्तकालय पोखरा (२००७) आदि पुस्तकालयले विहानीको शंखनाद गरे । प्रजातन्त्रको उदय पश्चात् निर्वाध रूपले धेरै पुस्तकालय खुले । जागृती पुस्तकालय (२०१३) र मोति पुस्तकालय पर्वत (२०१६) उल्लेखनीय छन् । हरेक समाजले आफ्नै गक्ष र भोगानुसार नायक र खलनायक जन्माउँछ । प्रजातन्त्र संगै नेपाली समाज आधुनिक बन्दै थियो, खुल्दै थियो । चेतनामा बिको लगाउन आइपुग्छ खलनायक बनेर २०१७ साल पुस १ गते । राजाले जननिर्वाचित सरकार र प्रधानमन्त्री मन्त्रीलाई सुन्दरीजलमा बन्दि बनाउँछन् र शासन सत्ता हातमा लिन्छन् । सदा भैँ त्यही हुन्छ धरपकड, शक्तिको चरम केन्द्रिकरण र ज्ञानमाथि अंकुश । विवेक सञ्चार गर्न खुलेका पुस्तकालय बन्द गरिन्छन् या सञ्चालन सहाराको अर्थ अभावमा बन्द हुन पुग्छन् । पञ्चायतकालमा धेरै पुस्तकालय बन्द गराइन्छन्, पुस्तकालय खोले पुस्तक कर्मीलाई जेलपठाइन्छ, धम्काइन्छ ।

सर्लाहीको मलंगवामा २००४ सालमा स्थापित मनोहर मोहन (पछि जनविकास) पुस्तकालय २०१७ सालको महेन्द्रको कूपछि कसरी शनैःशनैः समाप्त पारियो भनेर लक्ष्मण उपाध्याय लेख्छन्, '२०१७ सालको राजनीतिक परिवर्तनपछि शाही सेना र प्रहरीलाई जिल्ला जिल्लामा परिचालन गरियो । यसै क्रममा सर्लाही आएको डफ्फाले पुस्तकालय रहेको घर कम्पाउन्डलाई आफ्नो वासस्थान बनायो । बीच बजारमा रहेको पुस्तकालयको जग्गामा भवन सकिएको थिएन ।

खाली रहेको जग्गालाई आफ्नो बनाउन चाहनेहरू यस्तै मौका खोजिरहेका थिए । उनीहरू अनेक बहानामा पुस्तकालय बन्द गराउन प्रयत्नशील थिए । स्थानीय प्रशासकहरूको पनि यसमा सहमति थियो । निहित स्वार्थीहरूको सक्रियतामा जनविकास पुस्तकालय गाउँ पञ्चायत भवनमा सारियो । गाउँ पञ्चायतले पुस्तकालय सञ्चालन गराउनुको साटो पहिले त्यसको फर्निचरमा आँखा गाड्यो । पछि पुस्तकालयको अस्तित्व नै मेटाउनेतर्फ उन्मुख भयो ।... पुस्तकालयको

जग्गाचाहिँ निजी सम्पत्तिमा परिणत भयो ।'

त्यस्तै, चितवनको अर्को पुस्तकालयबारे पूर्णप्रसाद अधिकारीले लेखेका छन्, '२०१६ सालमा चितवनको नारायणगढ बजारमा नारायणी पुस्तकालय स्थापना गरिएको थियो ।... यस संस्थाका व्यक्ति नेपाली कांग्रेसका भएकाले यो पुस्तकालय बारम्बार पञ्चायती आक्रमणको सिकार भयो । २०२६ सालतिर केही उग्र पञ्चेका चेला मानिने भिजिलान्तेहरूले पुस्तकालय तोडफोड गरी अत्यन्तै मूल्यवान पुस्तकहरूलाई नारायणी नदीमा बगाइदिए ।'®

शासक प्रशासकहरू आफ्ना सन्तान दरसन्तान पढाउन दार्जिलिङ र बेलायत पठाउँछन् र गरिव जनताका बच्चा पढ्ने पुस्तकालय बन्द गराउँछन्, सार्वजनिक जग्गा हडप्छन् । के शासन गर्न बुद्धिमा बिको लाग्नु र अगस्त्य भुडी हुनु न्यूनतम सर्त हो ?

विकास क्रमिक तर निरन्तरत रूपमा हुँदा दिगो र बलियो हुन्छ । कुर राणा शासनबाट गणतन्त्रसम्म आइपुग्दा सत्तरी वर्ष बितेछ । यस विचमा तीस वर्ष पञ्चायत, दश वर्ष ससस्त्र युद्ध, शाही शासन आदिले हाम्रो समाजको चेतनाको विकास प्रक्रियालाई पटक-पटक अवरुद्ध पारेको छ तसर्थ समाज विधि (नैतिकता र जवाफदेहीताबाट विमुख हुँदै द्रव्यपिचाशमा परिणत हुँदैछ । सार्वजनिक वृत्त कम हुँदै जानु, भएका पनि मासिदै जानु, सामुहिक संस्कृती र खुल्ला संवादको समाज बन्न नसक्नु एक दुःखान्त परिदृश्य हो आजको । जोन उड लिभिङ्ग माइक्रोसफ्ट ...मा लेख्छन्' त्यस्तो सहर जहाँ अत्यन्त न्युन सुविधाजनक र हार्दिक सार्वजनिक स्थान हुन्छन्, केहि शान्ती र सहजताको लागि मात्रै पनि विमानस्थल जानुपरे धेरै दयनीय हुन्छ त्यहाँ बाँच्न ।' हुन त यो बेजिडको हकमा भनिएको हो । के हाम्रा सहर यस मानेमा फरक छन् र ? समाज र सहरमा एकान्तिकता र सहज ज्ञान आर्जनको स्थान भएन भने मृत समाज हुन कयामतको दिन कुनै पर्दैन । हाम्रा सहर कंक्रिटको कुरूप जङ्गल र मानवखोरमा परिणत हुँदै छन् । हाम्रा गाउँघर आगत र विगतको संवादहिनताले क्रमशः निराशा तर्फ धकेलिदैछन् । यस्तो नाजुक घडीमा

पुस्तकालय जस्तो सुन्दर र गुणकारी सम्पदाको महत्व र उपयोगिता अझ सान्दर्भिक र टड्कारो रहेको छ ।

पुस्तकालय एक अनुभव हो । एउटा मीठो सम्झना । तपाईं पुस्तकालय भित्र जानुहुन्छ । आलमारीमा हार मिलाएर पुस्तक राखिएका छन् । सुस्तरी पुस्तकहरूको नाम पढ्दै अगाडि बढ्दै जानुहुन्छ । निहुरिएर, घाटी ठाडो पारेर, ढाड पछाडि पछाडि निहुरिएर पुस्तक हेर्नुहुन्छ । ' गाता हेरेर पुस्तक माथि निर्णय नगर्नुस् ' भने पनि हामी गाता हेर्न र गाताबाट प्रेरित हुन छोड्छौं । अचानक तपाईंका आँखा तपाईंको प्रिय पुस्तकमा पर्छ । तपाईं त्यस पुस्तक भिक्नुहुन्छ, सुम्सुम्याउनुहुन्छ, सरर पल्टाउनु हुन्छ । एउटा पानामा रोकिनु हुन्छ तत्क्षण सुदूर सम्झनाको फ्लास ब्याकमा जानुहुन्छ । केहि समय बिच्छ । तपाईं त्यस पुस्तकलाई पुर्ववत् ठाउँमा राख्नुहुन्छ, र अझै अघि बढ्नुहुन्छ । अचानक धेरै नाम सुनेको पुस्तकमा आँखा पर्छ । हात अगाडि बढाउँदै हुनुहुन्थ्यो लौ तपाईंको हात संगै अर्को हात त्यै पुस्तकमा पर्छ । पुस्तक तान्दा पुस्तक खस्छ । हल्का हाँसेर पुस्तक उठाउनुहुन्छ, र दिनुहुन्छ अर्को पुस्तक प्रेमीलाई । मन परेको पढ्न पाउँदाको अनुभव तपाईंलाई राम्रैसंग थाहा छ । पुस्तक दिएर परिचय लिनुहुन्छ साथी थाप्नुहुन्छ । पुस्तक हेर्दा पढ्दा उठ्दा सम्बन्ध बन्थे र बन्छन् । लाइक (डिसलाइकको सर्तमा चलेको जमानामा विना सर्त बनेका सम्बन्ध खास हुने नै भए । त्यसैले अनलाइन पुस्तकालयहरू बढ्दै जाँदा पनि परम्परागत पुस्तकालयको महत्व उस्तै छ । कमी छ त केवल पारखीहरूको पुस्तक प्रेमीको । हिजोको वा र हजुरबा पुस्तामा किताबको अभाव थियो । उहाँहरू खटाइखटाइ पुस्तक पढ्नुहुन्थ्यो । पुस्तक पढ्न पनि डराउनुपर्ने अवस्था पनि थियो । आजको छोरानाती पुस्तालाई संसारको जुनसुकै कुनाबाट मगाएको पुस्तक पनि हप्ता दिनभित्र आइपुग्छ तर पढिदिने मान्छे छैनन् ।

सानैदेखि बालबालिकालाई पुस्तकको सम्पर्कमा लगिदिन सके सायद यो विडम्बनाको अन्त्य हुन्थ्यो होला । तर दुईसय वर्ष भन्दा बढीको "ग्रन्थालय" को इतिहास बोकेको देशमा एउटै पनि बाल पुस्तकालय नहुनु, एउटै महिला विशेष पुस्तकालय नहुनु अफसोसको विषय हो । महिला र बालबालिकामा पुस्तक प्रेम जगाउन नसक्ने हो भने हाम्रा पुस्तकालय केवल धमिराको बासस्थलमा परिणत हुन सक्छन् ।

राणा शासनकालमा पुस्तकालय खोल्नु केहि अर्थमा अपराधिक कार्य मानिन्थ्यो । पुस्तकालय खोलेकै कारण किताब लेखेकै कारण दण्ड र जेल सजाय हुन्थ्यो । प्रजातन्त्रको प्राप्ति पश्चात् पुस्तकालय संस्कृती मौलाउन थाल्यो । २०१७ सालको पञ्चायती व्यवस्थाले पुस्तकालयको वृत्ति र विकासमा विराम लगायो । पुस्तकालय अभियन्ता माथी धरपकड गरियो । सयौं पुस्तकालय बन्द गराइयो । तीसवर्षे पञ्चायती व्यवस्थामा पुस्तकालय खुल पुर्णविराम लाग्यो । २०४६ सालको जनआन्दोलन पछि पुनः पुस्तकालय खुल थाले । रिड नेपाल, रुम टु रिड जस्ता गैरसरकारी संस्थाहरूले पुस्तकालय खोल्न मद्दत गरे र गर्दैछन् । दोस्रो जनआन्दोलनको दश वर्ष पछि पुनः आज हाम्रा पुस्तकालय, डबली र गुठी जस्ता सार्वजनिक वृत्त (एगदष्ठी कउबअभ) भूमाफिया र राजनैतिक विचौलयाको आँखा परेका छन् । पुस्तकालय जाने संस्कृतीको उत्थान गर्नु त छुदैछ साथै पुस्तकालय जलाउने र मास्ने प्रवृत्ति सँग जुध्नु परेको छ । प्रजातान्त्रिक समाजको एउटा अभिन्न अङ्ग उसको सार्वजनिक वृत्त पनि हुन । जुन समाजमा सार्वजनिक वृत्त सुरक्षित छन् समृद्ध छन् त्यो देशको प्रजातन्त्र सुरक्षित छन् । त्यहाँ नागरिक समृद्धिको बाटोमा छन् । पुस्तकालय संस्कृती सुरक्षित हुनु लोकतन्त्र सुरक्षित हुनु हो ।

सन्दर्भ श्रोत ® किताबमाथी कहर, लोकरञ्जन पराजुली कान्तिपुर दैनिक ।

‘समाज रूपान्तरणको लागि पुस्तकालय’

“Bad libraries build collections, good libraries build services, great libraries build communities.” » R. David Lankes

✍ निमा धिताल (पण्डित)

पुस्तकालय अधिकृत

नेपाल गुणस्तर तथा नापतौल विभाग

सारांश

पुस्तकालय समाज रूपान्तरणको माध्यम हो । देश परिवेश मौलिक कला संस्कृती भल्किने समाजको ऐना पनि हो । शिक्षा, सूचना तथा ज्ञानकालागि पुस्तकालय अपरिहार्य हुन्छ । पुस्तकालय समाजमा समाजकै लागि स्थापना भएका अभिन्न सामाजिक अंग हुन् । यस लेखमा तेह्रौँ पुस्तकालय दिवशका लागि तय भएको आदर्श वाक्य “समाज रूपान्तरणको लागि पुस्तकालय” र यसमा समावेश शब्द समाज, रूपान्तरण र पुस्तकालयको सेरोफरोमा तयार पारिएको छ । पुस्तकालयले समाज रूपान्तरणमा खेल्ने भूमिका, समाज रूपान्तरणका निर्धारक तत्वहरू, समाज रूपान्तरणको लागि चाल्नु पर्ने कदमहरू प्रस्तुत गरिएको छ । साथै पुस्तकालय विकासका लागि नीतिगत तथा संबैधानिक रूपमा व्यक्त भएका आशयहरू र राष्ट्रिय पुस्तकालयको वर्तमान चिन्ता र चासोलाई पनि थोरै जोडिएको छ । पुस्तकालय सेवा विकास र विस्तारको लागि सरकार पहिलो अभिभावक हो । सबै तहका सरकार, पाठक/लाभग्राही, प्रकाशक, लेखक तथा प्राज्ञिक व्यक्तित्वहरूको समाजमा प्रभाव रहन्छ र सुदृढ पुस्तकालय र सम्मृद्ध समाज पनि यी सबै पक्षको पहलमा संभव छ ।

विषय प्रवेश

पुस्तकालय समाजको अभिन्न अंग हो । समाजमा समाजकै लागि समाजद्वारा सञ्चालन हुने सेवामूलक संस्था पुस्तकालय ज्ञान तथा सूचना सम्प्रेषण गर्ने पवित्र ज्ञान मन्दिर हो । विकासका लागि सूचना

आत्मसाथ गरेको विश्वपरिवेशमा समाज रूपान्तरणको लागि पुस्तकालयको सुदृढिकरण र विस्तार जरूरी भैसकेको छ । यसै विच शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको नेतृत्व र समग्र नेपाली पुस्तकालय जगत तेह्रौँ पुस्तकालय दिवशको तयारीमा जुटीसकेको छ । वि.सं. २०६५ भदौ १५ मा मनाइएको प्रथम पुस्तकालय दिवश युवा अवस्थामा प्रवेश गरेको छ । यो वर्ष “समाज रूपान्तरणको लागि पुस्तकालय” आदर्श वाक्य रहेको छ । यसमा समावेश भएका तीन शब्द आफैमा गहन र महत्वपूर्ण छन् । समाज, रूपान्तरण र पुस्तकालय । यी तीनवटै एक अर्कोमा अन्तरसम्बन्धमा गाँसिएका छन् ।

समाज, रूपान्तरण र पुस्तकालय

समाज: एउटै रहनसहन, व्यवस्था धर्म आदि अगाल्ने र एउटै स्थानमा बसोबास गर्ने मानिसहरूको समूहलाई समाज भनिन्छ । त्यसैगरी सज्जनहरू भेला भई बस्ने ठाउँ, कुनै विषेश उद्देश्य लिएर संगठन गरेको संस्था पनि समाजको स्वरूप मानिन्छ ।

रूपान्तरण: कुनै वस्तुको एकरूपबाट अर्को रूपमा, एक अवस्थाबाट अर्को अवस्थामा गरिने परिवर्तन रूपान्तरण हो । रूपान्तरण एक प्रकृया हो रूपान्तरणले सकारात्मक बाटो लिन्छ र यसले साविकको अवस्था भन्दा असल अवस्थामा पुर्‍याउँछ ।

पुस्तकालय: पुस्तक लगाएतका अध्ययन सामग्रीहरूको संकलन व्यवस्थापन तथा सूचना सम्प्रेषण गर्ने कार्यमा समर्पित संस्था पुस्तकालय हो । स्वअध्ययन, अनौपचारिक शिक्षाको आदर्श स्थल तथा राष्ट्रको शिक्षा र संस्कृतीको

जर्गेना स्थल पनि पुस्तकालय हो । जीवनपर्यन्त शिक्षाको आधार र समुदायमा विना कुनै भेदभाव सेवा दिने संस्था पुस्तकालयले समाज रूपान्तरणमा अहम् भूमिका खेल्दछ ।

समाज र पुस्तकालय

समाजमा शिक्षा, सचेतना र ज्ञानको लागि पुस्तकालय सूचना आवश्यकता परिपुर्ती गर्ने संस्था हो । यसलाई ज्ञान मन्दिर मानिन्छ । समाजिक विकृती विसंगती जस्ता अबान्छित क्रियाकलापहरू अज्ञानता, अशिक्षा र अभावमा बढ्दछन् । सुव्यवस्थित पुस्तकालय समाजको हरेक व्यक्तिको गाँस, बाँस र कपास जस्तिकै महत्वको विषय हो ।

सामाजिक न्याय स्थापनाको लागि पुस्तकालयले प्रदान गर्ने सेवा र खेल सक्ने भूमिका समाज रूपान्तरणको लागि मार्गदर्शन हुन्छ । पृथ्वीनारायण शाहले दिव्यउपदेश मार्फत् समाज रूपान्तरणको शुरुवात गरेका थिए । नेपाल एकीकरण संगै छरिएर रहेका विभिन्न मठमन्दिरका धार्मिक, साँस्कृतिक र ऐतिहासिक ग्रन्थहरूको संकलन गरी पुस्तकालयको शुरुवात भएको ऐतिहासिक तथ्य पनि हामीसंगै छ ।

शिक्षाको प्रभावकारिता र जन चेतना विस्तारमा पुस्तकालयको भूमिका गहन हुने भएकोले समाज रूपान्तरणको असली माध्यम पुस्तकालय बन्न सक्दछ । औपचारिक, अनौपचारिक शिक्षाको माध्यामबाट सामाजिक शक्तिका प्रत्येक अपव्ययहरू रूपान्तरण गर्न सकिन्छ । रूपान्तरण गर्नुको अर्थ अशिक्षा, अज्ञानता, अन्धविश्वास, गरिबी पछोटेपन जस्ता सामाजिक कुरिती विकृती विसङ्गती जस्ता नकारात्मकताको अन्त्य गरी सभ्य सुसंस्कृत ज्ञानमा आधारित समाज निर्माण गर्न उन्नत, वैज्ञानिक, सत्य र न्यायपूर्ण सम्बन्धको विकास, परिमार्जन वा परिष्कृत पार्नु हो । सूचना सम्प्रेषण थलो पुस्तकालय आजको समाजको सूचना आवश्यकता पुरा गर्ने उत्तम विन्दु हो । यसको उचित व्यवस्थापन र अधिक उपयोग सबै समुदायमा हुनुपर्दछ ।

यो सूचनाको युग हो । सही सूचनाको सही व्यक्ति र

सही समयमा उपयोग गर्नु गराउनु हरेक पुस्तकालयको कर्तव्य हो । सूचना प्रविधिको चामत्कारिक विकासले जनमानसमा आज अधिक सूचना हुनु समस्या भएको छ । पुस्तकालय क्षेत्रको सत्य तथ्य, आधिकारिक, विश्वशानिय र अध्यावधिक सूचना सम्प्रेषण गर्ने कार्यमा दिनहु चुनौती थपिएका छन् । एक समय यस्तो थियो दुङ्गाको सिलोटमा खरीले लेखिन्थ्यो । दुङ्गा, माटो र काठको प्रयोग गरी सबै काम मानव हातले गरिन्थ्यो । आजको समय बदलिदो छ, सबै क्षेत्रमा मेशिनको प्रयोग हुन थालेको छ । समयको गतिशिलता संगै नयाँनयाँ प्रविधिको पनि विकास भैरहेको छ । प्रविधिको वृद्धि र विकास मानव कल्पना भन्दा पनि द्रुतगतिमा भएको छ । आजको नयाँ प्रविधि भोलि नै पुरानो हुन थाल्छ । विश्वमा आएको भौतिक विकास, सूचना प्रविधि र आमसञ्चारको बढ्दो निगरानी र सामाजिक सञ्जालको तिब्रतर विकासले पुस्तकालयकर्मी/पुस्तकालय क्षेत्र पुस्तकालय प्रयोगकर्ताहरूमा समेत क्षमता, दक्षता बढाउदै व्यवहार पनि समयको माग बमोजिमको बनाउनु आवश्यक छ । समयसापेक्ष र समाजलाई सकारात्मक मार्गमा लैजान सबै प्रकारका पुस्तकालयले नमूनाको भूमिका खेल्न सक्नु पर्दछ ।

सभ्य, सुसंस्कृत, असल नैतिक चरित्र निर्माण गर्दै उच्च आयआर्जन गर्ने सक्षम नागरिक बनाउन गुणस्तरीय शिक्षा आवश्यकता पर्दछ । शिक्षा औपचारिक, अनौपचारिक नियमित र निरन्तर प्रकारका हुन्छन् । सबै प्रकारको शिक्षाको आधार पुस्तकालय हो । परिवर्तन निरन्तर हुन्छ । सामाजिक मुल्य मान्यताको जर्गेना, ऐतिहासिक र साँस्कृतिक धरोहरको संरक्षण सामाजिक रूपान्तरणलाई उपयुक्त दिशानिर्देश गरी समाजलाई प्रगतीशील बनाउने कार्यमा पुस्तकालयले नेतृत्वदायी भूमिका खेल्नु पर्दछ ।

संवैधानिक तथा नीतिगत आशय

नेपालको संविधान २०७२ ले संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको राज्य संरचना निर्धारण गरेको छ ।

संघीय शासन व्यवस्था पुस्तकालय विकास र विस्तारको सुनौलो अवसर पनि हो । शिक्षा स्वास्थ्य पुस्तकालय तथा

वाचनालयको विकास र विस्तारको लागि संघ प्रदेश र स्थानीय तह विचको समन्वयात्मक कार्यशैली/सुशासन र सूचनाको हकको सफल कार्यन्वयन गर्ने गराउने वास्तविक प्रयोगशालाका रूपमा पुस्तकालयको विकास गर्ने कुरामा सबै तह एकमत रहनु पर्दछ ।

संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको संविधान २०७२ को भाग ४ धारा ५१ मा राज्यका नीतिहरू उल्लेख गरिएको छ । संविधानमा उल्लेखित मूल नीतिहरू १३ वटा रहेका छन् जसमध्ये (ग) सामाजिक र सांस्कृतिक रूपान्तरणसम्बन्धी नीति एक हो । जसमा

- (१) स्वस्थ र सभ्य संस्कृतिको विकास गरी सामाजिक सुसम्बन्धमा आधारित समाजको निर्माण गर्ने,
- (२) ऐतिहासिक, पुरातात्विक तथा सांस्कृतिक सम्पदाको संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकासका लागि अध्ययन, अनुसन्धान, उत्खनन तथा प्रचार प्रसार गर्ने,
- (३) सामाजिक, सांस्कृतिक तथा सेवामूलक कार्यमा स्थानीय समुदायको सिर्जनशीलताको प्रवर्धन र परिचालन गरी स्थानीय जनसहभागिता अभिवृद्धि गर्दै सामुदायिक विकास गर्ने,
- (४) राष्ट्रिय सम्पदाको रूपमा रहेका कला, साहित्य र सङ्गीतको विकासमा जोड दिने जस्ता विषय उल्लेख छन् । यस अर्न्तगतका विभिन्न बुदाँहरूले पुस्तकालयको आवश्यकता दर्साएको छ । नीतिगत रूपमा संविधानमा व्यवस्था भएका यस्ता कुरा कार्यन्वयनका लागि पुस्तकालयकर्मी, सरकार नागरिक समाज सबै पक्षले निरन्तर बहस पैरवी गर्नु पर्दछ । पुस्तकालय स्थापना विकास र विस्तारको लागि आवश्यक ऐन नियम तर्जुमा पनि गरिनु आवश्यक छ । त्यसैगरी धारा ५१ (ज) मा नागरिकका आधारभूत आवश्यकता सम्बन्धी नीति उल्लेख छ यसमा नागरिकका आवश्यकतासंग सम्बन्धित १५ वटा बुदाँ समावेश छन् । जसमध्ये शुरुका ४ ले शिक्षा र पुस्तकालय नागरिकका आधारभूत आवश्यकता हुन् भन्ने कुरा उल्लेख छ ।
- (१) शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यावसायिक, सीपमूलक, रोजगारमूलक एवं जनमुखी बनाउँदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवं राष्ट्रिय

हितप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने,

- (२) शिक्षा क्षेत्रमा राज्यको लगानी अभिवृद्धि गर्दै शिक्षामा भएको निजी क्षेत्रको लगानीलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामूलक बनाउने,
- (३) उच्च शिक्षालाई सहज, गुणस्तरीय र पहुँच योग्य बनाई क्रमशः निःशुल्क बनाउँदै लैजाने,
- (४) नागरिकको व्यक्तित्व विकासका लागि सामुदायिक सूचना केन्द्र र पुस्तकालयको स्थापना र प्रवर्धन गर्ने, जस्ता कुराहरू संविधानमा नै व्यवस्था भएकोले प्रभावकारी कार्यन्वयनमा जोड दिदै राष्ट्रिय, शैक्षिक, सार्वजनिक तथा विशेष सबै प्रकारका पुस्तकालयको समुचित विकास गरिनु पर्दछ ।

मानव चेतना तथा व्यक्तित्व विकासमा पुस्तकालयले खेल्ने भूमिकालाई कदापी कम आँकलन गर्नु हुदैन । ज्ञानमा आधारित समाज निर्माणको आधार पुस्तकालयलाई समाज रूपान्तरणका हरेक अपव्ययहरूमा प्रयोग गर्न गराउने कार्यमा सबै तहका योजना, नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी व्यवहारिक कार्यन्वयन आवश्यक छ । समाजको बनोट, सामाजिक मुल्य मान्यता, आवश्यकता र विश्व परिवेश आदिले समाज रूपान्तरणलाई निर्धारण गरेको हुन्छ ।

सामाजिक रूपान्तरणका निर्धारक तत्वहरू

- व्यक्तित्व विकास र कुशल नेतृत्व
- नागरिक चेतना
- सूचना प्रविधिको विकास
- विश्वव्यापीकरण
- औद्योगीकरण
- शैक्षिक एवं राजनितिक परिवर्तन
- नवीन सोच र संस्कार आदि । यी सामाजिक रूपान्तरणका तत्वहरूको प्रवर्धनमा पुस्तकालयको भूमिका रहन्छ ।

सामाजिक रूपान्तरणका लागि चाल्नु पर्ने कदमहरू

- गुणस्तरीय/जनउपयोगी शिक्षा मा राज्यको लगानी

- जनसहभागिता र मुलधारमा समाहित
- राष्ट्रिय एकता जोड
- धार्मिक सामाजिक सहिष्णुता
- अध्ययन संस्कृतीको निरन्तरता/व्यापकता
- सामाजिक विविधताको संरक्षण
- समाज रूपान्तरण र चेतना अभिवृद्धिको लागि पुस्तकालय
- मौलिक संस्कृतीको जर्गेना
- सामाजिक, साँस्कृतिक रूपान्तरण

साँस्कृतिक रूपान्तरण

- संस्कृतीको संरक्षण गर्ने
- साँस्कृतिक विकृतीको अन्त्य गर्ने
- साँस्कृतिक बहुलवाद सम्मान गर्ने कार्यमा पुस्तकालयको उच्च भूमिका हुन्छ ।

सामाजिक साँस्कृतिक विसंगतीको अन्त्य कसरी ?

- सामाजिक चेतना र सहकार्यको माध्यम पुस्तकालय लाई बनाउने
- असल परम्परा र संस्कारको थालनी सचेत वर्गबाट शुरु गरि हरेक व्यक्तिमा प्रसारित गर्ने
- पुस्तकालयको विकास एवं विस्तार गर्दै अधिक उपयोग गर्ने गराउने
- पठन/अध्ययन संस्कृतीको विकास गर्ने
- ज्ञानमा आधारित समाज निर्माण गर्ने ।

समाज रूपान्तरणमा पुस्तकालयको भूमिका

- समाज उत्थानको लागि, नागरिक दायित्व पुरा गर्न सक्ने सक्षम, सचेत, र शिक्षित नागरिक निर्माणमा गर्ने थलो ।
- ज्ञान एवम् सूचनाको भोक तथा सूचना आवश्यकता पुरा गरी सहज पहुँच विस्तार गर्दै सामाजिक न्याय स्थापना तथा समतामूलक समाज निर्माणमा गर्न कार्यमा सहयोग ।
- सूचना साक्षरता अभिवृद्धि गर्दै आधिकारिक सूचनामा पहुँचको विस्तार गरी सार्वजनिक नीति निर्माण तथा सफल कार्यन्वयनको लागि पुस्तकालयको भूमिका खेल्दछ ।
- सार्वजनिक पुस्तकालयले समाजसंग हातेमालो गर्न र समाजको आवश्यकताको आधारमा

सूचना केन्द्रको रूपमा काम गर्ने समस्या पहिचानको लागि छलफल र निस्कर्समा पुग्ने उत्तम स्थान हो ।

- असल कार्य र असल व्यक्तित्वको विकास, सकारात्मक सोच विकास तथा व्यक्तित्व विकासको लागि पुस्तकालय ।
- अनौपचारिक शिक्षाको आदर्श स्थल, विना कुनै भेदभाव सेवा दिने संस्था जनताको विश्वविद्यालय स्वरूप ।
- जीवनपर्यन्त सिकाइ र अध्ययनको आधार तथा सर्जक र पाठकको सम्बन्ध सेतु ।
- जनचेतना प्रवाहको मध्यम ।
- ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक ग्रन्थहरूको संरक्षण गरी पुस्तौ पुस्तासम्म उपयोग हुने गरी ज्ञान सामग्रीको सङ्कलन व्यवस्थापन तथा आवश्यकताअनुरूप प्रयोगमा सहयोग गर्ने ।
- अध्ययन अनुसन्धान तथा खोज अन्वेषणमा उपयोगी ।
- समाजमा समाजकै लागि समानताको रक्षक बन्दै विना भेदभाव सेवा दिने सार्वजनिक पुस्तकालय समाज रूपान्तरणका अभियन्ता नै हुन् ।
- पठन संस्कृतीको विकास र सभ्य समाज निर्माणको लागि उपयोगी ।
- सबै वर्गका हरेक व्यक्तिको ज्ञान तथा सूचना आवश्यकता परिपुर्तीको लागि टोल टोलमा सार्वजनिक पुस्तकालय ।
- गुणस्तरिय शिक्षाकोलागि शैक्षिक पुस्तकालय आदि ।

राष्ट्रिय पुस्तकालयप्रतिको चासो र चिन्ता

देशभित्र र देशको बारेमा प्रदेशबाट समेत प्रकाशित सामग्रीहरू देशका बौद्धिक सम्पती हुन । यीनीहरूको संरक्षण गरी अभिलेखकोरूपमा राख्नु राज्यको दायित्व हो । यहि दायित्व बोध गरी सर्वप्रथम फ्रान्सले १३६८ मा बिब्लियोथेक नेस्योनाले नामको आफ्नो राष्ट्रिय पुस्तकालय स्थापना गर्‍यो र संसारभर त्यसको अनुसरण गरियो । नेपालमा पण्डित हेमराज पाण्डेको व्यक्तिगत

संकलन बाट सरकारले वि.सं.२०१३ मा नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय स्थापना गर्‍यो । स्थापनाकालदेखि उपयुक्त स्थान, ऐन, नियमको अभावमा पनि प्रभावकारी सेवा दिन प्रयासरत नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय वि.सं. २०७२ को विनासकारी भूकम्पले ठूलो क्षती भयो । नेपाल सरकारको मन्त्रिपरिषदको २०७५ असोज २८ को निर्णयले पुस्तकालय जगत अति हर्षित थियो । निर्णयमा भनिएको थियो काठमाण्डौको जमल स्थित करिब ८ रोपनी जमिनमा राष्ट्रिय पुस्तकालय बनाउने गरी जग्गाको प्राप्ती । सो जमिन राष्ट्रिय पुस्तकालयको नाममा आइ प्रक्रियागत रूपमा नेपाल सरकारको नीति तथा कार्यक्रममा समेटि आ.व. ०७६/०७७ मा बजेटको व्यवस्था भई डी.पी.आर सम्मको काम भएको थियो । आ.व.०७७/७८ मा पुस्तकालयको लागि १० करोड बजेट विनियोजन गरेको छ । यसैविच मन्त्रिपरिषदले २०७७ श्रावण ५ को गते राष्ट्रिय पुस्तकालय निर्माणको कार्य नगर्नु नगराउनु भन्ने निर्णयले पुस्तकालय जगत, प्राज्ञिक वर्ग, पाठक तथा सचेत नागरिक सबैलाई निरास तुल्याएको छ । यसरी सरकारले आफ्नै निर्णयमा अंकुश लगाउनुले आम जनतामा सकारात्मक सन्देश दिदैन । राष्ट्रिय पुस्तकालय राष्ट्रिय गौरवको विषय हो । राजधानीको मुटुमा नेपाली मौलिक कला संस्कृती परम्परा झल्काउने सुविधा सम्पन्न राष्ट्रिय पुस्तकालय समग्र देशको बौद्धिक धरोहर हाम्रो सभ्यता र समृद्धिको सूचक पनि हो । पुस्तकालयसंग आवद्ध संघ संस्थाहरू, सार्वजनिक पुस्तकालयहरू, धार्मिक साँस्कृतिक गुठीहरू, पाठक, साहित्यिक संस्था तथा प्राज्ञिक जगत समेतको जमलमा नै राष्ट्रिय पुस्तकालय बन्नुपर्ने कुरामा ऐक्यबद्धता रहेको छ । सरकारले सो निर्णयमा पुनरावलोकन गरी यथाशिघ्र सो स्थानमा

सुविधा सम्पन्न र प्रविधीयुक्त राष्ट्रिय पुस्तकालय निर्माण कार्यको वातावरण बनाओस् ।

निष्कर्ष

पुस्तकालय सामाजिक, साँस्कृतिक रूपान्तरणका आधार हुन् । सबैप्रकारका पुस्तकालयको समुचित विकासले समाजमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउदछ । सुव्यवस्थित पुस्तकालय विना न भुत न वर्तमान न त भविष्य नै हुन्छ । पुस्तकालयहरू भुत, वर्तमान् र भविष्यको वास्तविक वस्तुस्थिती बुझ्ने समाजका ऐना हुन् । संस्कृतीको संरक्षण गर्ने, साँस्कृतिक विकृतीको अन्त्य गरी साँस्कृतिक बहुलवादको सम्मान गर्ने शिक्षित सुशिल सभ्य नागरिक निर्माणमा पुस्तकालयको भुमिका हुन्छ । समृद्ध नेपाल र सुखी नेपालीको सपना पुरा गर्न राज्यको संरचना अनुरूप पुस्तकालयको विकास र विस्तार गर्न सरकार र सबै सरोकारवाला लागि पर्नु पर्दछ । सबै नेपालीले गर्व गर्न लायक राष्ट्रिय पुस्तकालय बनोस् । पुस्तकालय ऐन नियमहरूको तर्जुमा यसै वर्ष होस् समाज रूपान्तरणमा पुस्तकालयहरू सफल होउन् । तेही पुस्तकालय दिवशको सबैमा शुभकामना । ।

सन्दर्भ सामग्री

कानून किताव व्यवस्था समिति (२०७२). नेपालको संविधान २०७२, काठमण्डौ: लेखक ।
अधिकारी, इन्द्रप्रसाद (२०७३).पुस्तकालय तथा स्रोत केन्द्र व्यवस्थापन एवम् सञ्चालन, काठमाण्डौ: पुस्तकालय व्यवस्थापन तथा सूचना सेवा केन्द्र ।
पुस्तकालय दिवशका स्मारीकाहरूमा प्रकाशित विभिन्न लेखहरू ।

बन्दाबन्दी र पुस्तकालय

✍ धनकुमार श्रेष्ठ

महासचिव

नेपाल लाईब्रेरी फाउण्डेशन ।

विश्वव्यापी कोरोना भाइरस कोभिड-२०१९ संक्रमणबाट बच्न, बचाउन नेपाल सरकारले २०७६ चैत्र ११ बाट पुरै नेपाल लकडाउन गरेपछि चल्दाचल्दैका विद्यालय, कलेज, शैक्षिक, सामुदायिक, सार्वजनिक पुस्तकालयहरू, संस्थाहरू पूर्णरूपमा बन्द भयो । बन्दाबन्दी भएकोपनि ५ महिना पुरा भएको छ । बन्दाबन्दीले शैक्षिक संस्थाहरूलाई ठूलो क्षति पुर्याएको छ । शैक्षिक पुस्तकालय र सामुदायिक पुस्तकालयहरू धराशायी भएको छ । खासगरी पुस्तकालय संरचनामाथि बन्दाबन्दीले प्रत्यक्ष आक्रमण गरेका हुनाले यो क्षेत्र हाल तहसनहस समेत भएको छ ।

त्यसैपनि विद्यालय खुलेको बेलामा कहिले काहिमात्र खुल्ने शैक्षिक पुस्तकालयहरू नियमित पाँचमहिना लगातार बन्द हुनुले पुस्तकालय भित्रका पुस्तक, पत्रपत्रिका, कम्प्युटर तथा सूचना सामग्रीहरूमा धुलो, जालो, धमिरा माउको रजाई भएको हुनुपर्छ । यसैपनि बन्द उसैपनि बन्द त्यसमा पनि स्वास्थ्य सुरक्षाको दृष्टिले होशियारी अपनाउने निहुमा यो बन्दाबन्दीको अवधिमा पुस्तकालयको ढोका खुलेनन् होला । खुलेको भएपनि सरसफाईतर्फ ध्यान गएनन् होला । जावसपनि कसरी?, एकातिर कोरोनाको सन्त्रास मनभरी छाएकै अवस्था हो । पहिला आफू बच्ने अनि सेकेन्डरीमा अरू चिजलाई बचाउने नाउमा पुस्तकालय जस्तो ज्ञानको भण्डारण स्थल नराम्ररी प्रभावित भएको छ ।

समुदायको पूर्ण रेखदेख र व्यवस्थापनमा सञ्चालन हुँदै आएका नेपालका अधिकांश सामुदायिक पुस्तकालयहरू लकडाउन र बन्दाबन्दीको चरम मारमा परेका छन् । स्थानीय तह, प्रदेश सरकार र केन्द्रीय सरकारको प्रत्यक्ष निगरानी नपाएका यस्ता पुस्तकालयहरू समुदायकै सहयोगमा फुल्ने फकिने सुअवसर पाईरहेको अवस्थामा यो पाँच महिनाको बन्दाबन्दीले अपुरणीय क्षति पुर्याएको छ । एकातर्फ पुस्तकालय भवन संरचना कमजोर बन्दैछन् भने अर्कोतर्फ पुस्तकालय भित्रका शैक्षिक सामग्रीहरू कम्प्युटर, पुस्तक आदि धुलो जालोद्वारा पुरिएको अवस्था छ । चलाए चलिरहने नचलाए बिग्रने कम्प्युटर सामग्रीहरू काम नलाग्ने र मर्मतयोग्य देखिएका छन् भने पुस्तकलाई माउले खान थालेका

छन् । यसरी पुस्तकालयको सिंगो संरचना बिग्रँदो छ ।

बन्दाबन्दीको कारण पुस्तकालयहरू खुलेनन् । पुस्तकालय नखुलेपछि पाठक आगमन हुने कुरै आएन । यस्तो अवस्थामा यस्ता पुस्तकालयहरूले घरमै थन्किनु परेका सर्वसाधारण, पाठकहरूको सेवामा घरमै पुस्तक लगिदिने जमर्को समेत गर्न सकेनन् । किनकि सामाजिक घुलमिल बन्द गर्न, भौतिक दुरी टाँढा राख्नका लागि सरकारले लकडाउन गरेको हो । लकडाउनको पालना सबैले गर्नु पर्दथ्यो नत्र आफ्नै ज्यान जोखिमा पर्न सक्थ्यो । यहिभएर पुस्तकालयहरूले यो बन्दाबन्दीमा सूचना सन्देशमूलक अभियान बाहेक पठन संस्कृति विकासका निम्ति खासै केहि गर्न सकेनन् ।

बन्दाबन्दीकै सेरोफेरोमा तेह्रौँ पुस्तकालय दिवस मनाईदै छ । समाज विकासकालागि पुस्तकालय आदर्श वाक्य तय भएको छ । जे होस् यस्तो संकटको घडिमा यो दिवस मनाउने जमर्को जो गरिएको छ, यसले कोभिड-२०१९ को सावधानी अपनाउदै दिवसको निरन्तरतामा जोड दिईएको छ, जसलाई सराहनीय कदम मान्न सकिन्छ । कोभिड-२०१९ ले सिकिस्त पारेका पुस्तकालय संरचनामा सुधारको खाँचो भएको बेला यसैलाई संबोधन गर्ने गरी आदर्श वाक्य तय गरेको भए ध्वस्त हुँदै गरेका र कोरोनाले आगो सल्काएका संरचनामा राहतको अनुभूति हुने थियो । खासगरी समुदायकै अपनत्वमा सञ्चालित सामुदायिक पुस्तकालयहरू यतिबेला निराश हुनु परेको छ । तेह्रौँ पुस्तकालय दिवस मनाउने आँटपनि गर्न सकिरहेका छैनन् । महामारीबाट बच्नकालागि पनि भिडभाड गर्नुहुने अवस्था पनि छैन ।

अवका दिनमा यसरी ध्वस्त हुँदै गरेका सामुदायिक पुस्तकालयहरूको संरचनागत सुधारमा नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालय लगायतका सबै सरोकारवाला निकायहरूको सक्रिय सहभागितामा सहि तथ्याङ्क लिई कोभिड-२०१९ को रोकथाम र स्थिति सामान्य भएपश्चात् पुनर्सुधार र व्यवस्थापनमा सहयोग चासो र निगरानी बढाउनु पर्दछ र मात्र तेह्रौँ पुस्तकालय दिवस नारामा होईन व्यवहारमा लागू हुने छ । जय पुस्तकालय दिवस ।

कञ्चनजङ्घा सार्वजनिक पुस्तकालय

बाबुराम श्रेष्ठ 'वर्षा'

कञ्चनजङ्घा सार्वजनिक पुस्तकालय

खेवाङ, ताप्लेजुङ्ग

नेपालमा लिच्छवी कालदेखि नै पुस्तकालय सञ्चालनको अवधारणा आएको इतिहासले बोलेको छ । यसरी पुस्तकालयको जन्मलाई हेर्दा करिब २०७ वर्ष पुगेको देखिन्छ । पुस्तकालय भनेको मानव विकासको चेतनालाई अगाडि बढाउने मूल बाटो हो भन्ने लाग्छ । यसैलाई पछ्याउँदै आउँदा एकाइसौं शताब्दीमा आइपुग्दा अनेकतन्त्रपार गर्दै आज गणतन्त्रमा नेपालको समय हिडिरहेको छ । यो समय भनेको मानव स्वतन्त्रको अन्तिम खुड्किलो हो भन्नेभै लाग्छ । तर २०७३ सालमा मात्र नेपालमा बल्लबल्ल नवौं पुस्तकालयदिवस मनाउने कार्यक्रममा देशभरी छरिएर रहेका पुस्तकालय संग आवद्ध व्यक्तिहरू त्यो खुसियालीमा पानी भरि बादल, यात्राको कठिनाइलाई पन्छाउँदै कार्यक्रममा भाग लिन काठमाडौं पुगे, पुगियौं । यो एउटा राष्ट्रव्यापी कार्यक्रमको रूपमा आएको थियो । म पनि ताप्लेजुङ्ग जिल्लाको दुरदराजमा रहेको खेवाङमा केहि वर्षदेखि नीजि इच्छामा आफूले जन्मलिएको गाउँको विद्यालयमा पुस्तकालय खुलाउनु पथ्यो भनी २०६७/०६८ देखि पटकपटकको बोकाइबाट लगिएका पुस्तकहरू राखेर स्थापना गर्ने मनसायले त्रिफला राष्ट्रिय पुस्तकालय, धुलावारी भ्रपाका संस्थापक प्रेमप्रकाश फलाहारी गुरुलाई लिएर कठिनपूर्वक खाम्दिम्बे बाट हतेदै पुर्‍याई उहाँकै हातबाट २०६९ सालमा स्थापना गरी, गराइ पुस्तकालय जन्माइएको थियो अब आँखाले देखेपछि माया लाग्दो रहेछ । त्यसपछि स्याहार सुसारमा विशेष रूपले लागि परेर एक वर्षपछि मिति २०७०-९-२३ मा जिल्ला शिक्षा कार्यालय ताप्लेजुङ्गको बैठकबाट निर्णय गरी गराइ अनुमती प्राप्त भएको कञ्चनजङ्घा सार्वजनिक पुस्तकालय अनुमोदित भएकोले, विभिन्न विधाका पुस्तकहरू संकलन गर्दै, विधान समेत तयार गरी पुस्तकहरू संकलन गर्दै जाँदा हाल सात हजार

बराबरीको पुस्तक संकलन गरी गराई गणेश मा.वि. को एक पक्की कोठामा स्थापना गरी व्यवस्थित गर्दै रहदा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय आ.प्र.शाखाको मिति २०७५-३-२३, च.नं. ६१३ अनुसार प्राथमिक चरणको व्यवस्था गर्नको लागि दुई लाख रूपैयाँ समेत निकास भई व्यवस्था गरिएको ।

यसरी देशको विभिन्न विकट स्थानहरूमा रहेका सामान्य रूपमै भएपनि सार्वजनिक पुस्तकालयले त्यस स्थानका सर्वसाधारण मानिसहरू तथा बालबालिकाहरूलाई पठनपाठन कार्यमा थोरै भएपनि सहयोग गरी टेवा पुर्‍याई रहेको छ । यो मात्र होइन, यस्ता साधारण व्यक्तिहरूले स्थापना गरेका सामान्य पुस्तकालयहरू देशको दूरदराजमा धेरै रहेका छन् । सुगम ठाउँमा रहेका भव्यमहलको साथ लाखौं पुस्तकले पहाड उठेका पुस्तकालयहरू भन्दा कम महत्व यि र यस्ता पुस्तकालयले आ-आफ्नो विकट ठाउँमा दिएका छैनन् भन्न सकिदैन त्यस्ता विकट ठाउँहरूको लागि यी र यस्ता पुस्तकालयहरू पनि ठूलो र हजारौं लाखौं पुस्तक रहेको सरह सेवा प्रदान गरिरहेको छ । यी र यस्ता ठाउँहरूको लागि सर्वसाधारण व्यक्तिहरूको लागि यस्ता पुस्तकालयहरू पनि अत्यन्तै उपयोगी रहेका छन् ।

यस्ता ठाउँहरूमा रहेका पुस्तकालयहरूले देखाउने र आस गर्ने ठाउँ भनेको राष्ट्रिय पुस्तकालय नै हो । बाह्रौं पुस्तकालय दिवसको समयमा नै क्याबिनेटबाट निर्णय भई पुस्तकालयभव बन्ने भन्ने सुनेका थियौं । यो खबरले हामी पुस्तक सम्बन्धी आस्था राख्नेहरूले खुसी प्रकट समेत गरेका थियौं । पुस्तकालयको पनि अरु अरु कार्यलयहरूको जस्तो केन्द्रमा मन्त्रालय, विभाग रहने भएजस्तै पुस्तकालय भवन बन्ने भयो भनि कुना भित्ताबाट त्योबेला काठमाडौं पुग्नेहरूले फर्किएर आ-आफ्नो स्थानमा जाँदा खुशीको खुराक

लगेका थिए वा थियौं । तर यो खसीको छाल छेउसम्म पुग्न नपाइ अचानक खुसीयालीलाई मेटाउँदै स्वयम् प्रधानमन्त्रीज्यूले नै पुस्तकालय भवन निर्माण स्थगन गर्ने भन्ने जानकारी आयो भनेर सम्बन्धित निकायबाट खबर सम्प्रेषण हुँदा हामी सम्पूर्ण यस्ता पुस्तकालयप्रति आस्था राख्ने, संघ, संस्था, व्यक्ति मर्महात भएका छौं । यस्तो निर्णय के कसरी संशोधन हुन पुग्यो ? पुस्तकालय निर्माणले देशलाई के हानि नोक्सानी पुराएको ठहर भएर बन्दको निर्णय हुन पुग्यो यस्तो नहुनु पर्ने यदि हो भने, पुस्तकालय जस्तो शिक्षाको राजमार्गलाई नै बन्द गर्ने निर्णयको घोर आपत्ति जनाउँदै एकातर्फ नेपालीले पढ्ने कार्यमा कुनै कसैले कुनै कारण बन्धित हुन नपरोस् भनेर फुटपाथमा बसेका रहेका बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना गरीयो भनेर प्रचार प्रसार गर्ने अर्को

तर्फ नेपाल देशकै एकमात्र राष्ट्रियस्तरको पुस्तकालय भवन बल्ल आजको एक्काइसौं शताब्दीमा बन्नलागेको अवस्थामा पुनःजिम्मेवार निकायबाटै रोकिनु भनेको हात्तीको चपाउने दाँत र देखाउने दाँतभन्ने भै भएको छ । आफ्नो अभिभावक गुमाएका अशक्त, दलित, आर्थिक अवस्था कमजोर भएकालाई पूर्ण सरकारले, जिम्मा लिन्छ, लिएको छ, भन्ने कुरालाई देखाउने दाँत, बन्न पुग्यो चपाउने दातले एउटा पुस्तकालय बन्न लागेको भवन छ, देशभरीमा एउटा पनि राष्ट्रिय स्तरको पुस्तकालय आजको युगमा आइपुग्दा पनि बन्दैन भने त्यहाँ राष्ट्रिय मदिरा विक्री केन्द्र बन्नलागेको होकि? भन्ने शंकालागेको छ । तसर्थ एकचोटी निर्णय गरी हस्तान्तरण गरिसकेको कुरालाई फेरी लोभ लालचामा परी फिर्ता लिने कामनहोस् भन्ने कामना छ ।

विद्युतीय पुस्तकालय : आजको आवश्यकता

✍ गोमा लुईटेल

पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान विभाग, कीर्तिपुर

विश्वव्यापी रूपमा फैलिएको कोरोना भाइरस (कोभिड-१९) को महामारीले हाम्रो देश पनि आक्रान्त भएको छ। यसको प्रभाव शैक्षिक क्षेत्र लगायत पुस्तकालयमा पनि परेको छ। शैक्षिक सत्र २०७६/०७७ खेर नजाओस् भनेर विश्वविद्यालय तथा क्याम्पसहरूले अनलाइन कक्षा सञ्चालन गरिरहेका छन्। तर आवश्यक पाठ्यसामग्री तथा सूचनाको अभावका कारण अनलाइन कक्षाको प्रभावकारिताबारे प्रश्न उठ्नु स्वाभाविक हो।

कोरोना महामारीका कारण भौतिक दूरी कायम गर्नुपर्ने अहिलेको यो अवस्थामा हाम्रा विश्वविद्यालय तथा क्याम्पसहरूका पुस्तकालयहरूले सहकार्य गरेर अनलाइनमार्फत पाठ्यक्रमअनुसारको आवश्यक सूचना पाठकलाई उपलब्ध गराउन सकेको भए अहिलेको अनलाइन कक्षाको अवस्था पनि भिन्न हुने थियो। एउटा लाइब्रेरियनसँग के अपेक्षा राख्न सकिन्छ भने संसारमा अनलाइनमा उपलब्ध भएका डाटाबेस साथै नेपालमा आफैँसँगै भएको संस्थाको पाठ्यसामग्री इन्टरनेटमार्फत सेवा दिन तयार गरेर हाइब्रिड पुस्तकालय विकास गरेर पाठकलाई इन्टरनेटमार्फत सेवा दिन सक्षम होउन। यदि यो काम गर्न सकेको भए यो महाव्याधिको समयमा पनि उच्च शिक्षा अध्ययन गरिरहेका विद्यार्थीहरूको चालु शैक्षिक सत्रको राम्रो सदुपयोग हुने थियो। तर यो हुन सकेन किनकि अनलाइनमार्फत सेवा प्रदान गर्न पुस्तकालयमा भएका सम्पूर्ण पाठ्यसामग्री डिजिटाइज भइसक्नुपर्ने हुन्छ।

म पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान विषय पढिरहेको विद्यार्थीले हाइब्रिड पुस्तकालयको कल्पना गरिरहँदा हाम्रो देशका विश्वविद्यालय तथा क्याम्पसका पुस्तकालयहरूको यथार्थ धरातलमा उभिएर हेर्दा हामी यो कल्पना गरिएको पुस्तकालयको स्वरूपसम्म पुग्ने खुड्किलो निर्माण गर्दै छौं कि निर्माण गर्न नै बाँकी छ? भन्ने प्रश्न मेरो मनमा उब्जिएको छ। यसै सन्दर्भमा मलाई त्रिभुवन विश्वविद्यालयअन्तर्गतका केन्द्रीय विभागहरूका पुस्तकालयले कति हृदयसम्म योगदान पुऱ्याउन सक्षम होलान त भन्ने जिज्ञासा लाग्यो। यहाँ

त्रि.वि.जल तथा मौसम विज्ञान विभागको पुस्तकालयको कुरालाई नमूनाका रूपमा पेश गर्न चाहन्छु। जहाँको पुस्तकालय व्यवस्थापन गर्न म आफैँ सहभागी भएकी थिएँ। त्रि. वि. पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान केन्द्रीय विभागका विभागीय प्रमुख उपप्राध्यापक नीरा मानन्धर साथै उपप्राध्यापकहरू डा. लीला न्याइच्याई, पार्वती पाण्डे र सरिता गौतमको निर्देशनमा हामी विद्यार्थीहरूले त्यहाँको पुस्तकालय व्यवस्थापन कार्य गरेका थियौं।

जल तथा मौसम विज्ञान विभागले विश्वविद्यालय अनुदान आयोगको QAA (Quality, Assurance and Accreditation) कार्यक्रम अन्तर्गत पहिलो प्राथमिकतामा राखेर पुस्तकालय व्यवस्थापनको कार्य गर्न पुसुविकेविलाई जिम्मा दिई एउटा विभागको भवनको सानो कुनामा रहेको जीवनहीन पुस्तकालयलाई जीवन दिने प्रयास गरेको पाइन्छ। QAA कार्यक्रमले विश्वविद्यालय तथा क्याम्पसहरूलाई त्यहाँ भएका कमी कमजोरीहरू सुधार तथा व्यवस्था गर्न अनुदान दिने गर्दछ जसले विश्वविद्यालय अनुदान आयोगका यो कार्यक्रम धन्यवादयोग्य छ।

यस विभागको पुस्तकालय व्यवस्थापन गर्ने क्रमका केही अनुभवहरू साट्न चाहन्छु। पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान विभागमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले यस पुस्तकालय व्यवस्थापनको कार्य २०७६ भाद्र महिनादेखि सुरु गर्नुभएको तापनि विद्यार्थीहरूलाई स्वयम्सेवकका रूपमा काम गर्न लगाएर एउटा विभागले अर्को विभागको पुस्तकालय निर्माण गर्न सहयोग गरेको छ, तर पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान विभागले आफ्नो विभागको जिम्मेवारी सम्हाल्नुपर्ने र विद्यार्थीहरूको आफ्नो अध्ययनलाई निरन्तरता दिनुपर्ने हुँदा साथै समयसमयमा आउने चाडपर्व तथा विदाहरूले गर्दा पुस्तक, थैथिस तथा अन्य पाठ्यसामग्री गरी १ हजार ४ सय मात्र भए पनि यो पुस्तकालय व्यवस्थापन गर्न केही लामो समय लागेको छ। काम शुरु भएको लामो समयसम्ममा पनि लगभग आधा मात्र काम सकिएको र साथीहरू अध्ययनमा व्यस्त भएको अवस्थामा त्यस

पुस्तकालय व्यवस्थापन कार्य पूरा गर्ने जिम्मेवारी मेरो काँधमा आयो । आफूसँगै अध्ययनरत साथीहरूको सहयोगमा त्यहाँ काम गर्न २०७६ फागुन महिनामा मैले जिम्मेवारी लिएर काम सुरु गरें । लगभग एक महिना काम गरेपछि पुस्तकालय व्यवस्थापन कार्य अन्तिम चरणमा पुगिसकेको थियो तर कोभिड -१९ को कारण सबै संस्थाहरू बन्द भएका कारणले गर्दा लकडाउन खोले पछि मात्र सबै काम सम्पन्न गरियो । पुस्तकालय व्यवस्था गर्ने क्रममा धेरै कुराहरू सिक्न र देख्न पाइन्छ । यसै क्रममा दोस्रो सेमेस्टरमा अध्ययनरत विद्यार्थी प्रगति शर्माले आफ्नो अनुभव यसरी सुनाउनुहुन्छ । म अत्यन्तै खुसी छु किनकी आफू अध्ययनरत रहँदा नै पुस्तकालय व्यवस्थापनको काममा सहभागी भई धेरै कुरा सिक्ने मौका मिलेको र साथै पुस्तकालय व्यवस्थापनको अनुभव लिने अवसर मिलेकोमा त्यसैप्रकारले त्यस विभागमा पुस्तक पुस्तक तथा पुस्तकालयको उचित रेखदेख कम भएको कम महशुस गरे पुस्तकालयको जीवन तब रहन्छ, जब त्यहाँ भएका पुस्तक तथा सूचना सामग्रीहरूको उचित संरक्षण गरिन्छ । त्यसकारण पुस्तकालयको उचित व्यवस्थानपनलाई निरन्तरता दिन र पाठकलाई गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्न व्यावसायिक पुस्तकालयकर्मीको आवश्यकता पर्दछ ।

ज्ञान अभिवृद्धि र शोध प्रयोजनका लागि पुस्तकालयको महत्व कहिल्यै कम हुँदैन । प्रविधिको विकासलाई आत्मसात् गर्दै पुस्तकालयलाई अझ बढी उपयोगी बनाउनेमा ध्यान जान जरुरी देखिन्छ । हामीले त्यहाँ काम गर्ने क्रममा त्यहाँ रहेको पुस्तकहरूको डाटा इन्ट्री एक्सेलमा गर्छौं । यदि व्यवस्थापनले कुनै लाइब्रेरी अटोमेसन सफ्टवेयर उपलब्ध गराउनुभएको भए पुस्तकालयको काम अटोमेसनबाट हुने थियो र सेवाहरू प्रभावकारी हुने थिए ।

डिजिटल प्रविधिको विकासलाई ध्यानमा राख्दै हामीले अहिलेको यो परिस्थितिमा डिजिटल लाइब्रेरी तथा भर्चुअल लाइब्रेरीको आवश्यकता महसुस गरिरहेका छौं । अब हाम्रो देशका विश्वविद्यालय तथा क्याम्पसका पुस्तकालयहरूले डिजिटल प्रविधिबाट अनलाइन सेवा दिन अग्रसर हुनपर्दछ । यदि हामीले युग सुहाउँदो प्रविधिसहितको पुस्तकालयको विकास गर्न अग्रसर भयौं भने यसको उपयोगिता अझ बढ्छ । पछि फेरि पनि आउने महामारी र प्रतिकूलताका समयमा

पनि उच्चशिक्षा हाँसिल गरिरहेका विद्यार्थी तथा अनुसन्धानकर्ताहरूले आफूलाई चाहिने पुस्तक र सन्दर्भ सामग्री खोज्न र अध्ययन गर्न सहज हुनेछ ।

यसपटक मैले आफैं पनि आफ्नो अध्ययन पूरा गर्ने क्रममा थिसिस लेख्न बस्दा यो लकडाउनको समयमा अध्ययनका लागि सामग्री अभाव महसुस गरें । पुस्तकालयहरू बन्द रहेका कारण आफूले खोजेका जति र आवश्यकताअनुसारको अध्ययन गर्न पाइनँ । आफूले अध्ययन गर्न चाहेको पाठ्यसामग्री नेपाल पुस्तकालय संघ लगायत धेरै संघसंस्थाहरूमा सम्पर्क गर्दा डिजिटाइजेसनको अभावमा उपलब्ध हुन सकेन ।

मेरा जस्तो समस्या अहिले धेरै विद्यार्थी तथा अनुसन्धानकर्तालाई परेको छ । आफैं पुस्तकालय उपस्थित हुन नसक्ने विद्यार्थी तथा शोधार्थीले अब अनलाइनबाट पुस्तकालयमा उपलब्ध सूचना सामग्री हेर्न-पढ्न पाउने व्यवस्था अहिलेको आवश्यकता हो । पुस्तकहरू इन्टरनेट मार्फत डाउनलोड गरेर घरैमा पढ्न पाइयो भने समयको बचत हुने मात्रै होइन, महाव्याधिबाट जोगिन अपनाउनु पर्ने भनिएको भौतिक दूरी पनि पालना गर्न सकिन्छ ।

कोरोना भाइरसको महामारीले विश्वविद्यालय, पुस्तकालय तथा पुस्तकालयकर्मीलाई पुस्तकालयको स्वरूप र सेवा परिवर्तन गर्न सोच्न बाध्य बनाएको छ । डिजिटल लाइब्रेरीको राष्ट्रिय आवश्यकता र यसको महत्वको पनि बोध गराएको छ भन्ने कुरा आम सरोकारवालाले बुझ्न जरुरी छ । अब आफ्नो-आफ्नो पुस्तकालयको विकास गरेर सेवा प्रदान गर्ने माध्यम बदल्नु पर्छ र परम्परागतका साथै अनलाइन सेवा प्रदान गरेर हाइब्रिड पुस्तकालयको विकास गर्नु आवश्यक छ । पुस्तकालयको विकास र परिवर्तन गर्न पुस्तकालयकर्मीको सोच र कार्य मात्र पर्याप्त हुँदैन त्यसका लागि क्याम्पस तथा संस्थाहरूले पर्याप्त स्रोत तथा साधन उपलब्ध गराउनुपर्छ । पुस्तकालयकर्मीको धर्म भनेको पाठकको आवश्यकता अनुसारको सूचना उपलब्ध गराउनुका साथै पाठकको आवश्यकता पूरा गर्नु हो भने नयाँनयाँ प्रविधिको उपयोग गरेर पुस्तकालयलाई सर्वसुलभ र अद्यावधिक गरी राख्नु हो ।

सन्दर्भसूची

<http://www.ugcnepal.edu.np>

पुस्तकालय दिवसका अवसरमा सम्मानित व्यक्ति तथा संस्थाहरु: एक सिंहावलोकन

✍ यादवचन्द्र निरौला

परिचय

भनिन्छ, “शिक्षा कोक्रोबाट शुरूभएर चिहानमा गएर टुङ्गिन्छ।” औपचारिक, अनौपचारिक र अनियमित गरी शिक्षा मूलतः तीन किसिमले प्राप्त गर्न सकिन्छ। पूर्वप्राथमिकदेखि उच्चशिक्षासम्मका विभिन्न उपाधि प्रदान गर्ने गरी खुलेका शैक्षणिक संस्थाबाट प्राप्त हुने शिक्षा वा आंशिक उपाधि हाँसिल गर्ने भन्दा पनि निरन्तर रूपमा ज्ञान हासिल गर्न सकिने थलो भनेको पुस्तकालय हो। आजकाल पुस्तकालयलाई प्रलेखन केन्द्र, ज्ञान केन्द्र, ज्ञानशाला, सामुदायिक अध्ययन केन्द्र वा स्रोतकेन्द्र लगायतका विभिन्न नामसमेत दिइएको पाइन्छ। खासगरी सार्वजनिक पुस्तकालयहरूलाई निरन्तर वा जीवनपर्यन्त शिक्षा हाँसिल गर्ने सबैभन्दा सुलभ र सहज स्थलका रूपमा लिइन्छ। त्यसैकारण सार्वजनिक पुस्तकालयहरूलाई जनताको विश्वविद्यालय समेत भन्ने गरिएको पाइन्छ।

पुस्तकालयका माध्यमबाट ज्ञानको विकास र विस्तार गर्ने तथा अनियमित अध्ययनलाई नियमितता प्रदान गर्न सहयोग पुग्ने भएकाले संसारका विभिन्न मुलुकहरूले विभिन्न मितिमा पुस्तकालय दिवस मनाउने गरेको पाइन्छ। रसियामा हरेक सेप्टेम्बर एक गते राष्ट्रिय ज्ञान दिवस (National Knowledge Day) मनाउने गरिन्छ। रसियामा यसै दिनदेखि नयाँ शैक्षक सत्र समेत शुरू हुन्छ। यस्तो दिवस रोमानियामा हरेक वर्ष सेप्टेम्बर ११ मा, वेलायतमा फ्रेब्रुअरी १४ मा, भारतमा त्यहाँका प्रथम प्रधानमन्त्री पण्डित जवाहरलाल नेहरूको जन्मदिन नोभेम्बर १४ देखि २० सम्म राष्ट्रिय पुस्तकालय सप्ताह मनाइन्छ भने विख्यात भारतीय पुस्तकालय विद् एस.आर. रंगनाथनको जन्मदिन अगष्ट २१ मा भारतभरका पुस्तकालयकर्मीहरूले पुस्तकालयकर्मी दिवस (Librarians Day in India) मनाउने चलन

छ। केही वर्ष यता भारतकै महाराष्ट्र राज्यमा प्रख्यात शिक्षाविद्, दलित अधिकारका वकालतकर्ता एवम् कानूनविद् बाबासाहेब भीमराव अम्बेडकरको जन्मदिन अप्रिल १४ लाई महाराष्ट्रभर ज्ञान दिवस (Knowledge Day) का रूपमा मनाइन्छ। संयुक्त राष्ट्र संघले समेत हरेक वर्ष अप्रिल १४ लाई अन्तर्राष्ट्रिय ज्ञान दिवसका रूपमा मनाउने गरेको छ।

नेपालमा पनि पृथ्वीनारायण शाहले नेपाल एकीकरण गर्दा जुन जुन राज्यमाथि विजय गर्दै गए ति राज्यमा रहेका महत्वपूर्ण ज्ञान सामग्री (विशेषतः हस्तलिखित ग्रन्थ) हरू समेत संकलन गरेर हनुमान ढोका दरबारमा ल्याएर राखेका थिए। उनका पनाति गीर्वाणयुद्ध विक्रम शाहको पालमा त्यसरी सङ्कलन भएका पुस्तकहरूको व्यवस्थापन गर्न विक्रम सम्बत् १८६९ भदौ १५ गते “पुस्तक चिताई तहविल” नामक पुस्तकालय स्थापना गर्नका लागि लालमोहर जारी गरेको ऐतिहासिक दिनलाई आधार मानेर विसं. २०६५ देखि हरेक वर्ष भदौ १५ गते नेपालमा पुस्तकालय दिवस मनाउन थालिएको हो। यस आधारमा नेपालमा १२ वटा पुस्तकालय दिवस मनाइसकिएको छ। हरेक समस्या भित्र सामाधान लुकेको हुन्छ र चुनौतिहरूका विचबाटै अवसर खोज्नुपर्छ भन्ने विश्वासका साथ कोभिड-१९ को महामारीका विच यसवर्ष हामी तेन्नाै पुस्तकालय दिवस मनाउँदै छौं।

पुस्तकालय प्रयोगमा रुचि जगाउने, अध्ययन संस्कृतिको विकास गर्ने र सूचना एवम् ज्ञानमा आधारित समाज निर्माणको लागि वातावरण सिर्जना गर्ने, विभिन्न शिक्षण सिकाइ सम्बद्ध क्रियाकलापमा पुस्तकालयको उपयोग गर्ने वानीको विकास गर्ने, पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञानको क्षेत्रमा भएका प्रगति तथा गतिविधिहरूवारे आम नागरिकहरू, विद्यार्थी, शिक्षक, अनुसन्धानकर्ता, लेखक, पाठक, पुस्तकालयप्रेमी एवम् अन्य सरोकारवाला

निकायहरूबीच प्रचारप्रसार गर्ने, पुस्तकालय दिवसलाई संस्थागत गरी पुस्तकालयको आवश्यकता र महत्वका बारेमा जनचेतना बृद्धि गर्ने, स्थानीय तहहरूलाई सार्वजनिक तथा सामुदायिक पुस्तकालयको स्थापना र सञ्चालनमा लगानी अभिवृद्धि गर्न प्रेरित गर्ने, सबैका लागि पुस्तकालय अभियान सफल पार्ने, पुस्तकालय सेवा र पेसालाई विश्वव्यापी मान्यताअनुसार सञ्चालन गर्ने विभिन्न नीति निर्माण गरी सरकारलाई सहयोग गर्ने प्रमुख उद्देश्य लिएर नेपालमा पुस्तकालय दिवस मनाउन थालिएको हो ।

पुस्तकालय दिवसलाई प्रभावकारी ढङ्गमा मनाउनका लागि शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयका सचिवज्यूको अध्यक्षतामा मूल समारोह समितिको गठन गर्ने, मूल समारोह समितिलाई सहयोग गर्न विभिन्न उपसमिति गठन गर्ने, मुलुकभर भव्य रूपमा पुस्तकालय दिवस मनाउनका लागि सबै शैक्षिक संस्था, सवैखालका पुस्तकालय सञ्चालन गर्ने संस्थाहरूलाई अनुरोध गर्ने गरिएको छ । नेपालमा पनि पुस्तकालय क्षेत्रमा उत्कृष्ट योगदान दिने व्यक्ति तथा संस्थाहरूको अध्ययन गरी सिफारिस गर्न हरेक वर्ष सम्मान तथा पुरस्कार उपसमितिको गठन गर्ने गरिएको छ । उपसमितिले निर्माण गरेको सूचक सहितको फाराम भर्न निश्चित समयावधि तोकेर अनुरोध गर्ने र प्राप्त अनुरोधहरूको विश्लेषण गरी छनोट भएका पुस्तकालय, संस्था, पुस्तकालय अभियान्ता, पुस्तकालयकर्मी तथा पाठकको शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयबाट निर्णय गरेर पुस्तकालय दिवसको समापन समारोहमा सम्मानित गर्ने प्रचलन रहेको छ । यसरी सम्मानित गर्ने प्रचलन सबै मुलुकमा हुन्छ । यस्तो सम्मानले व्यक्ति तथा संस्थालाई कार्यक्षेत्रमा अझ दृढसंकल्पित भएका लाग्न अभिप्रेरित गर्दछ । भारत लगायतका अन्य देशमा पनि वर्षका पुस्तकालयकर्मी (Librarian of the year) घोषणा गरी पुरस्कृत गर्ने प्रचलन छ ।

पुस्तकालय दिवसमा के कति र कस्ता कस्ता व्यक्तित्वहरू तथा संस्थाहरू सम्मानित भए? भनेर कसैले अध्ययन गर्न खोजेको अवस्थामा पाइदो रहेनछ । मूल समारोह समितिको सदस्यसचिव भएर काम गरिरहदा विगतमा सम्मानित भइकेका व्यक्ति तथा संस्थाहरूको पुन

सिफारिस हुने गरेको पनि पाइयो । यसको मूल कारण विगतमा कोको वा कुन कुन संस्था सम्मानित भए भनेर जानकारी नहुनु नै हो भन्ने महशुस भएकाले विगतमा सम्मानित व्यक्ति तथा संस्थाहरू अहिलेको अवस्था कस्तो छ ? सम्मानले कुनै फरक पारेको छ छैन ? र सम्मानलाई नै उहाँहरूले कसरी लिनुभएको छ ? भन्ने प्रमुख बुँदाहरूलाई आधारमा मानेर यो आलेख तयार पारिएको छ ।

क. पुस्तकालय कर्मी

यस खण्डमा जीवनभर पुस्तकालयको सेवामा विताउनु भएका तर सेवा निवृत्त भएपछि मात्र सम्मानित हुनुभएका व्यक्तित्वहरू समावेश गरिएको छ । यसलाई उहाँहरूले नेपालको पुस्तकालय क्षेत्रको विकास र विस्तारमा जीवनभर गरेको योगदानको कदर (Lifetime achievement award) का रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यसरी सम्मानित हुने व्यक्तित्वहरू निम्नानुसार रहनु भएको छः

१. **श्री पूर्णप्रसाद अमात्यः** पुस्तकालय विज्ञानमा स्नातक गर्ने पहिलो नेपाली श्री पूर्णप्रसाद अमात्यलाई पहिलो पुस्तकालय दिवस २०६५ को अवसरमा मूल समारोह समितिका अध्यक्ष तथा तत्कालीन नेपाल पुस्तकालय संघका अध्यक्ष श्री भोलाकुमार श्रेष्ठलगायतको टोलिले उहाँको घरमै गएर सम्मानित गर्नु भएको थियो । उहाँ सम्वत् २०१० सालमा खुलेर पछि बन्द भएको नेपाल पुस्तकालय संघको संस्थापक, त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालयको प्रमुख समेत रहनु भएको थियो । हाल उहाँ स्वर्गीय भइसक्नु भएको छ ।
३. **श्रीमती शान्ती मिश्रः** पाँचौं पुस्तकालय दिवस २०६९ का अवसरमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालयका पूर्व पुस्तकालय प्रमुख श्रीमती शान्ती मिश्रलाई सम्मानित गरिएको थियो । सम्वत् १९९५ सालमा भोछे काठमाडौंमा जन्मनु भएका मिश्रले त्रिभुवन विश्वविद्यालयको प्रथम महिला प्राध्यापकको पद छाडेर पुस्तकालय विज्ञानमा एम ए गर्नु भएको थियो । उहाँ पुस्तकालय विज्ञानमा एम ए गर्ने पहिलो महिला समेत हुनुहुन्थ्यो । जागिरको शुरुदेखि अवकाश लिदासम्म पुस्तकालय प्रमुख

रहेर सेवा गर्नु भएका मिश्रको पहलमा सन् १९८२ देखि नेपालमा राष्ट्रिय वाङमय सूचीको प्रकाशन, पुस्तकालय व्यवस्थापन तालिमको थालनी, उपप्राध्यापक सरहको पुस्तकालय प्रमुखको पदलाई विशिष्ट श्रेणीको प्राध्यापक सरहको पदमा पदोन्नती, त्रिविका कर्मचारीलाई पुस्तकालय विज्ञानको उच्चशिक्षा अध्ययन गर्न कोटा छुट्याउने काममा सहजीकरण, पुस्तकालय विज्ञानको रुपरेखा, भ्वाइस अफ टूथ जस्ता पुस्तक तथा विभिन्न लेखरचना शान्ति मिश्रका प्रमुख योगदान हुन्। शान्ती मिश्र आफै एउटा सिंगो अध्ययनको विषय हुने भएकोले यहाँ उहाँका सबै योगदानको चर्चा गर्न संभव छैन र त्यो उद्देश्य पनि होइन। दिवस मनाउन थालेको पाँचवर्षपछि सम्मानित हुने मेरो पालो बल्ल आएको भनेर आयोजकलाई उहाँले व्यङ्ग्य समेत गर्नुभएको थियो।

४. **श्री कृष्णमणि भण्डारी:** सातौँ पुस्तकालय दिवस २०७१ का अवसरमा सम्बत् २०२८ सालमा हेड असिस्टेन्टबाट सेवा प्रवेश गरी करिब चारदशक सेवा गरेर पुस्तकालय प्रमुख पदबाट सेवा निवृत्त हुनुभएका श्री कृष्णमणि भण्डारीलाई सम्मानित गरिएको थियो। सम्बत् २०३७ सालमा सहायक लाइब्रेरियन, २०४२ मा उपलाइब्रेरियन, २०५२ सालमा सहलाइब्रेरियन र २०६५ सालमा लाइब्रेरियन भएका भण्डारीले शान्ति मिश्रले स्थापना गरेको विरासतलाई जोगाउँदै पुस्तकालयलाई समयानुकूल र अझ मजबुत बनाए। उनको कार्यकालमा पुस्तकालयमा डाटावेश निर्माण, त्रिवि प्रकाशनहरूको डिपोजिटरी INASP UK को PERI कार्यक्रमको नेपाल संयोजक, Nepal Journal Online service र ISBN सेवाको थालनी, लामो समयसम्म फिर्ता हुन नसकेका करिब ८००० थान पुस्तक फिर्ता गराउन सफल भण्डारी अवकाश पछिको जीवनमा भने लगभग निष्क्रिय छन्।
५. **डा. मधुसूदन कार्की:** आठौँ पुस्तकालय दिवस २०७२ का अवसरमा साल भाद्र १५ गते त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालयमा असिस्टेन्टको पदबाट सम्बत् २०२५ सालमा सेवा प्रवेश गरी उपलाइब्रेरियन र समय समयमा निमित्त र का. मु.

पुस्तकालय प्रमुख भई सम्बत् २०५४ साल सम्म करिब ३० वर्ष सेवा गर्नु भएका साथै पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान केन्द्रीय विभागको स्थापना गरी सो विभागका प्रथम विभागीय प्रमुख डा. मधुसूदन कार्कीलाई सम्मानित गरिएको थियो। उहाँ पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञानमा विद्यावारिधि गर्ने पहिलो नेपाली हुनुहुन्छ। उहाँका ४० वटा भन्दा बढी लेखरचना र कृतिहरू प्रकाशित छन्।

६. **दशरथ थापा:** यसैगरी प्रवेश गरी निजामती सेवामा करिब २६ वर्ष सेवा गरी विसं. २०६८ सालमा सेवा निवृत्त हुनुभएका नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयका पूर्वप्रमुख श्री दशरथ थापालाई सम्मानित गरिएको थियो। उहाँको कार्यकालमा नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयको स्वर्ण जयन्ती, पुस्तकालय तथा सूचना सेवा राष्ट्रिय नीति, तथा पाँचवटै विकास क्षेत्रमा नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयको क्षेत्रीय कार्यालयहरूको अवधारणा विकास गरी कार्यान्वयन गरिएको थियो। विभिन्न जिल्लामा पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान सम्बन्धी छोटो अवधिको तालिम सञ्चालन तथा राष्ट्रिय संघीय सूची प्रकाशन गरिएको थियो।
७. **इन्दिरा दली:** नवौँ पुस्तकालय दिवस २०७३ का अवसरमा त्रिभुवन विश्वविद्यालयमा लामो समय सेवा गरेर सेवा निवृत्त हुनु भएका तथा डिल्लीरमण कल्याणी रेग्मी स्मारक पुस्तकालयका सदस्य श्रीमती इन्दिरा दलीलाई सम्मानित गरिएको थियो। शिक्षा मन्त्रालयबाट गठन गरिएको पुस्तकालय स्वचालीकरण योजना तथा पुस्तकालय गुरुयोजनाको समेत केही समय समन्वय दलीले समन्वय गर्नु भएको थियो। बाल साहित्यकार, सामुदायिक बाल पुस्तकालयका संस्थापक, नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयका लागि जग्गाको खोजी गर्ने अधिनका अभियान्ता तथा कुशल शिक्षक एवम् पशिक्षक दली पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञानका क्षेत्रमा सेवाबाट अवकाश भएपछि सक्रिय सिमित व्यक्तिहरूमा पर्नुहुन्छ। हाल डिल्लीरमण कल्याणी रेग्मी स्मारक पुस्तकालय अध्यक्ष लगायतका विभिन्न सामाजिक संस्थासंग आवद्ध हुनुहुन्छ। उहाँका दर्जन भन्दा बढि लेखरचनाहरू प्रकाशित छन्।

ख. उत्कृष्ट वर्ष पुस्तकालय सेवी

यस खण्डमा पुस्तकालयको सेवामा रहनु भएका व्यक्तित्वहरू समावेश गरिएको छ । यसलाई उहाँहरूले नेपालको पुस्तकालय क्षेत्रको विकास र विस्तारमा उहाँहरूले सेवाकालमा रहदाका निश्चित वर्षमा गरेको योगदानको कदर अथवा उत्कृष्ट वर्ष पुस्तकालय सेवी (Best Librarian of the Year) का रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यसरी सम्मानित हुने व्यक्तित्वहरू निम्नानुसार रहनु भएको छः

१. **श्री अर्जुन श्रेष्ठ:** चौथो पुस्तकालय दिवसका अवसरमा विशेषतः राजधानीबाहिर पोखरा सार्वजनिक पुस्तकालयको स्थापना र सञ्चालनमा विशेष योगदान दिनुभएका, पोखराका विभिन्न शैक्षणिक संस्थाका पुस्तकालयमा निरन्तर सेवा प्रदान गर्नु भएका अर्जुन श्रेष्ठलाई पहिलो पटक उत्कृष्ट पुस्तकालयकर्मिका रूपमा सम्मानित गरियो ।
२. **श्री चिरन्जीवि न्यौपाने:** संयोग नै मान्नु पर्छ पाँचौ पुस्तकालय दिवसका अवसरमा शान्ति मिश्रकै छत्रछायाँ र कार्यकालमा पुस्तकालय सेवामा प्रवेश गर्नु भएका चिरन्जीवि न्यौपानेलाई उत्कृष्ट पुस्तकालयकर्मिका रूपमा सम्मानित गरिएको थियो । विसं. २०२८ सालमा त्रि.वि सेवामा प्रवेश गर्नु भएका मृदुभाषी न्यौपाने अवकाश पछि पनि पुस्तकालयको विकास र विस्तारमा संलग्न हुनुहुन्छ ।
३. **श्री अनुपमा उपाध्याय:** छैटौ पुस्तकालय दिवसकै अवसरमा नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयमा कार्यरत पुस्तकालय सहायक अनुपमा उपाध्यायलाई उत्कृष्ट पुस्तकालयकर्मिको पुरस्कारबाट सम्मानित गरिएको थियो । पुस्तकालयमा रहदा पुस्तकहरूको व्यवस्थित रूपमा सूचीकरण तथा वर्गीकरण, पुस्तकालयको सरसफाई लगायतका व्यवस्थापकीयकाममा नेतृत्व लिई पुस्तकालयको सेवालार्थ प्रभावकारी बनाउन सहयोग गर्नुभएको थियो । पुस्तकालय दिवसका अवसरमा उत्कृष्ट पाठकलाई पनि सम्मानित गरिएको थियो ।
४. **श्री श्रीनारायण भ्ना:** सातौ पुस्तकालय दिवसकै अवसरमा राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालयमा कार्यरत पुस्तकालय अधिकृत श्री नारायण भ्नालाई

सम्मानित गरिएको थियो । सम्वत् २०५५ सालदेखि नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयबाट सेवामा प्रवेश गरेका भ्ना २०६८ सालमा पुस्तकालय अधिकृत पदमा बढुवा भएर राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय र हाल लोकसेवा आयोगको कार्यालयमा कार्यरत हुनुहुन्छ । अख्तियार दुरुपयोग अनुन्धान आयोगमा काजमा कार्यरत रहदा दरबन्दी नभएता पुस्तकालयको महत्वबु भ्नाउन सकेको, पुस्तकालय शाखा खडा भएको, दरबन्दी समेत श्रृजना भएको, अ.दु.अ.आ.वाट राष्ट्रिय योजना आयोगमा सरुवा भएर रमाना लिने बेला अर्को जनशक्ति व्यवस्था गरेर मात्र रमाना लिएर रा.यो.आ.मा सरुवा भई पदस्थापन भएको । योजना आयोगको पुस्तकालयलाई सिंहदरवारको नमूना पुस्तकालयको रूपमानिर्माण गरेका कारण उहाँलाई सम्मानित गरिएको थियो । उहा वि.सं २०७१ सालको उत्कृष्ट पुस्तकालयकर्मिबाट सम्मानित भएपछि आफूमा भनभन उर्जा थपिएको बताउनु हुन्छ ।

५. **दिलिपमान स्थापित:** आठौ पुस्तकालय दिवस २०७२ का अवसरमा वर्षका पुस्तकालय कर्मिका रूपमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालयमा कार्यरत सहायक लाइब्रेरियन श्री दिलिमान स्थापितलाई सम्मानित गरिएको थियो ।
६. **श्री अरुणकुमार राई:** आठौ पुस्तकालय दिवस २०७२ कै अवसरमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, पाठ्यक्रम विकास केन्द्रमा कार्यरत पुस्तकालय अधिकृत अरुण कुमार राईलाई सम्मानित गरिएको थियो ।
७. **मनोज कुमार शाह:** नवौ पुस्तकालय दिवसका अवसरमा उत्कृष्ट पुस्तकालयकर्मिका रूपमा वीरेन्द्र सैनिक महाविद्यालयमा कार्यरत मनोज कुमार शाहलाई सम्मानित गरिएको थियो ।
८. **सूर्य बहादुर क्षेत्री:** दसौ पुस्तकालय दिवसका अवसरमा उत्कृष्ट पुस्तकालयकर्मिका रूपमा पोखरामा बसेर पुस्तकालयको सेवा गरिरहेका सूर्य बहादुर क्षेत्रीलाई 'उत्कृष्ट वर्ष पुस्तकालय सेवी-२०७४' बाट सम्मानित गरियो । यस अघि उहाँ जिल्ला पुस्तकालय व्यवस्थापन समिति, कास्कीबाट २०७१ मा सम्मानित भइसक्नु भएको थियो ।

त्रि.वि.वन विज्ञान अध्ययन संस्थान, पोखरा क्याम्पस, पोखरामा जागिरे भएपनि पोखरा सार्वजनिक पुस्तकालय लगायतका विभिन्न पुस्तकालय संग आवद्ध भएर निरन्तर स्वयमसेवा गरिरहनु भएको छ। पुस्तकालयको दिगो आर्थिक स्रोत व्यवस्थापनका लागि निरन्तर क्रियाशील क्षेत्रीको अग्रसरतामा पुस्तकालय विकास कोष निर्माण, पुस्तकालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापन निर्देशिका-२०७६ र पुस्तकालय विकास कोष सञ्चालन कार्यविधि-२०७६ सम्मानित भइसकेपछि गरेका कार्यहरू हुन्। साथै, उहाँ पोखरामा पुस्तकालय दिवस मनाउन सुरुदेखि हालसम्म नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्दै आइरहनु भएको छ। सम्मानले पेशागत मर्यादाप्रति सजग बनाएको, गर्वको अनुभूति भएको, पुस्तकालयको संस्थागत विकासमा थप क्रियाशील बन्न उत्प्रेरित गरेको, लेखनप्रति उत्सुकता र अभिरुचि वृद्धि भएको, सम्मानले पल-पल झस्काइरहने, जसका कारण थप जिम्मेवारी बोध गराएको कुरा बताउनु हुन्छ। साथै सम्मानले आफ्नो पेशाप्रति खुसी/सन्तुष्टि प्रदान गरेको, थप सकारात्मक र आशावादी हुन प्रेरित गरेको र निश्चार्थ मनले कर्म गर्नुपर्छ, समयले नै मूल्याङ्कन गर्छ भन्ने पाठ सिकेको कुरा पनि बताउनु हुन्छ।

ख. पुस्तकालय अभियान्ता

१. **श्री कमलमणि दिक्षीत:** पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान विद्यार्थी संघका अध्यक्ष अशोक थापाको संयोजकत्वमा सम्पन्न दोस्रो पुस्तकालय दिवस, २०६६ का अवसरमा मदन पुरस्कार पुस्तकालयको स्थापना गरी नेपाली भाषा र साहित्यको अनवरत सेवा गरेवापद कमलमणि दिक्षीतलाई सम्मान गरिएको थियो। कमलमणि दिक्षीतको पनि हाल स्वर्गारोहण भइसकेको छ।
२. **डा. नारायण खड्का:** चौथो पुस्तकालय दिवस, २०६८ देखि नेपालमा पुस्तकालय दिवसले व्यापकता पाएको हो। यस वर्षदेखि नेपाल सरकारको समेत संलग्नतामा मनाउन थालिएको हो। शिक्षा मन्त्रालयको अध्यक्षतामा मूलसमारोह समिति गठन गरेर, केहि मात्रामा आर्थिक सहयोग प्राप्त

हुन थाल्यो। पुस्तकालय दिवसका अवसरमा एउटा व्यक्ति वा संस्थालाई मात्र सम्मानित गर्ने विगतको परम्परा तोड्दै पुस्तकालयकर्मी तथा पुस्तकालयका पाठकलाई समेत सम्मानित गर्ने प्रचलन बसाइयो। यस दिवसका अवसरमा पूर्वमन्त्री तथा काठमाण्डौ उपत्यका सार्वजनिक पुस्तकालय समाजका अध्यक्ष डा. नारायण खड्कालाई उहाँले काठमाडौं उपत्यका सार्वजनिक पुस्तकालयको स्थापना र सञ्चालन तथा नेपालको पुस्तकालय विकासमा पुर्‍याएको योगदानको कदर गर्दै सम्मान सम्मान गरियो।

३. **श्री भोलानाथ शर्मा:** दसौं पुस्तकालय दिवस २०७४ का अवसरमा सम्बत् २०१६ सालमा पर्वत जिल्लामा मोती सामुदायिक पुस्तकालयको स्थापना गरेपछि हालसम्म प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूपमा पुस्तकालयसंग जोडिई रहेका भोलानाथ शर्मालाई प्रदान गरियो। निजामती सेवामा लामो समय रहदा पनि मोती पुस्तकालयसंगको संलग्नता नटुटाएका शर्माले नोकरीका क्रममा जहाँ पुगे पनि यो पुस्तकालयका लागि पुस्तक तथा पठन सामग्रीहरू संकलन गर्न छोडेनन्। त्यो बानी अहिले पनि छ। सम्बत् २०४९ सालमा राजनीतिक कारणले नोकरी टुटो। र मुद्दाको टुङ्गो नलागेसम्मको दुईवर्ष भन्दा बढी समय गाँउमै बसेर पुस्तकालयको श्रीवृद्धिमा नै लागिरे। सो समयमा डायरि अभियान चलाएर परिचित, नाताकुटुम्बलाई भेटी पुस्तकालयको महत्व वारे केही लेखाउने र केही सहयोग रकम पनि लिने गरे। यो अभियानबाट रु १ लाख जति सङ्कलन हुन सक्यो। सो रकमबाट आर्थाभावले अधुरै रहेको दुईकोठे भवनको बाँकि काम सम्पन्न गरी फर्निचर समेत बनाएर पूर्णकालीन पुस्तकालय कर्मचारी राखी १० बजेदेखि पाँचबजेसम्म पुस्तकालय खोल्ने व्यवस्था समेत गरे। अहिले मोति पुस्तकालयले रुम टु रिड, तत्कालीन जिल्ला विकास समिति, जिल्ला शिक्षा कार्यालय लगायतका विभिन्न संस्थाहरूसंगको सहकार्यमा पर्वत जिल्लामा रहेका १७० वटा विद्यालयमा विद्यालय पुस्तकालय समेत स्थापना गरेर सेवा प्रदान गरिरहेको छ। उनको यसै लगनको कदर गर्दै दसौं पुस्तकालय दिवसका अवसरमा सम्मानित गरिएको हो।

४. **प्रा. दिनेशराज शर्मा:** दसौं पुस्तकालय दिवसकै अवसरमा नेपालमा पुस्तकालय दिवस मनाउनका लागि गठित समितिलाई ऐतिहासिक प्रमाणका आधारमा भाद्र १५ गते सवैभन्दा उपयुक्त हुन्छ भनेर मिति तय गर्न सहयोग गर्ने प्राज्ञ दिनेशराज पन्तलाई पनि उहाँले पुर्‍याएको योगदानको कदर गर्दै सम्मानित गरिएको थियो ।

५. **श्री बद्रीनाथ भण्डारी:** नेपालको सूदूर पश्चिमाञ्चल प्रदेशको डोटी जिल्लाको तत्कालीन निरौली गाउँ पञ्चायत वडा नं. २ निरौली गाँउको संयुक्त परिवारमा वि.स.१९८३ साल वैशाख २८ गते पिता स्व.श्री कुञ्जरमणी भण्डारी तथा माता श्री ईन्द्रादेवी भण्डारीका काँइला पुत्रका रूपमा जन्मएका श्री बद्रीनाथ भण्डारीले सूदूर पश्चिम प्रदेशको शिक्षा, धर्म, संस्कृती, कला, साहित्य क्षेत्रमा पुर्‍याएको योगदानको कदर गर्दै एघारौं पुस्तकालय दिवसका अवसरमा पुस्तकालय तथा समाजसेवीका रूपमा सम्मानित गरियो । मन हुने संग धन हुदैन, धन हुने संग मन हुदैन, मन र धन दुवै भएका व्यक्तिहरू समाजमा विरलै पाइन्छन् । यस्ता मन र धनका दूवै धनी बद्रीनाथ भण्डारी (लोकप्रिय नाम बद्रीबाजे) लाई पुस्तकालय दिवसका अवसरमा सम्मानित गर्न पाउनु पुस्तकालय दिवसको पनि सौभाग्य हो ।

६. **श्री गणेशप्रसाद नेउपानै:** बाह्रौं पुस्तकाय दिवसका अवसरमा पूर्व शिक्षक तथा पुस्तकालय अभियान्ता गणेश प्रसाद नेउपानेलाई सम्मान गरियो । लामो समय शिक्षण पेशामा संलग्न भएका नेउपानेको अवकाश जीवन सामुदायिक पुस्तकालयको स्थापना, सञ्चालन र व्यवस्थापन तथा विभिन्न सामाजिक गतिविधि मार्फत् समाज सेवामा बितिरहेको छ । विशेष गरी नेपाल सामुदायिक पुस्तकालय संघको संस्थापक सदस्य, तेस्रो कार्यकालको अध्यक्ष र लमजुङको वेशिशहरमा रहेका लक्ष्मीनारायण सामुदायिक पुस्तकालय तथा स्रोत केन्द्रको संस्थापक अध्यक्ष हुदै हाल सल्लाहकारका रूपमा रहनु भएको छ । आफू अध्यक्ष भएको समयमा लक्ष्मीनारायण सामुदायिक पुस्तकालयलाई विश्वका दस उत्कृष्ट पुस्तकालयका रूपमा छनोट गराएर विश्वमानचित्रमा सूचीकृत गराउन सफल हुनुभएको

थियो । आफ्नो कार्यकालमा पुस्तकालयलाई नमूना र प्रभावकारी बनाउन विभिन्न उमेर समूहका लागि बेग्लाबेग्लै कक्ष, पुस्तकालयको दीगो आयाश्रोतका लागि विभिन्न आयमूलक कार्यक्रम, सहकारी संस्था सञ्चालन तथा पुस्तकालय भवनको भूइतल्लामा रहेका सटर भाडामा लगाएका थिए । नेउपाने यस अघि विभिन्न संस्थाबाट सम्मानित भइसकेका छन् ।

ग. पुस्तकालय

१. **त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालय:** नेपालको सवैभन्दा ठूलो पुस्तकालयका रूपमा परिचित त्रिभुवन विश्वविद्यालय, केन्द्रीय पुस्तकालय, कीर्तिपुर, काठमाडौंलाई तेस्रो पुस्तकालय दिवस, २०७७ का अवसरमा सम्मानित गरिएको थियो । यस पुस्तकालयले नेपाल राष्ट्रिय वाङ्मय सूची प्रकाश गर्ने, अन्तर्राष्ट्रिय पुस्तक मानक नंबर (International Standard Book Number) को नेपालको राष्ट्रिय एजेन्सीका रूपमा काम गर्ने लगायतका विविध कार्यहरू सम्पादन गरिरहेको छ । नेपालको उच्च शिक्षामा यस पुस्तकालयको सवैभन्दा ठूलो योगदान रहेको छ ।

२. **पोखरा सार्वजनिक पुस्तकालय:** यसैगरी चौथो पुस्तकालय दिवसका अवसरमा पोखरा सार्वजनिक पुस्तकालय, महेन्द्रपुल, पोखरालाई 'उत्कृष्ट वर्ष पुस्तकालय-२०६८' सम्मानित गरिएको थियो । सम्मानपछि पुस्तकालयको गरिमा र पहिचान वृद्धि, पुस्तकालयका नियमित कृयाकलापहरू वृद्धि भएको, पुस्तकालय सेवाका अतिरिक्त विभिन्न आउटरिच कार्यक्रमहरू सञ्चालन, विद्यार्थीहरू माझ थप लोकप्रिय/परिचित बनेको, विद्यालयका बालबालिकाहरू बीच कविता प्रतियोगिता, आर्ट/ड्रइङ प्रतियोगिता, बादविवाद प्रतियोगिता, पञ्जल प्रतियोगिता लगायतका कार्यक्रमहरू वार्षिक कार्यतालिकामा समावेश गरी निरन्तरता प्रदान गर्दै आएको छ । साथै पाठक र लेखक बीच अन्तर सम्वाद तथा मासिक रूपमा पुस्तक समीक्षा गर्ने गरेको, विद्यार्थीहरूलाई पुस्तकालयमा आउन, पुस्तक पढ्न थप प्रेरित गर्ने गरेको, पुस्तकालयको संस्थागत सम्बन्ध बिस्तार भएको कारणबाट

पोखराको एक मात्र व्यवस्थित र पूरा समय सेवा दिने पुस्तकालयको रूपमा स्थापित भएको छ ।

३. **भुवानी सामुदायिक पुस्तकालय तथा स्रोतकेन्द्र:** छैठौँ पुस्तकालय दिवस २०७० का अवसरमा चितवनको भुवानी सामुदायिक पुस्तकालय तथा स्रोतकेन्द्रलाई पुस्तकालयको माध्यमद्वारा स्थानीय विकासमा समेत सहयोग पुऱ्याएको योगदानको उच्च मुल्याङ्कन गर्दै सम्मानित गरिएको थियो । पुस्तकालयको छोटो परिचय र गतिविधि निम्नानुसार रहेको छ:

यो पुस्तकालयको स्थापना २०५७ साल मंसिर १४ भएको थियो । पुस्तकालयमा पाठकको नगन्य उपस्थितिले पुस्तकालयको प्रयोग र विकासमा छलांग मार्न नसकिने भएकाले पुस्तकालयको संचालक समितिको बैठक र समुदायमा गरिएको सुक्ष्म अध्ययनले पुस्तकालयको स्वरूपमा परिवर्तन नगरी पाठक विस्तार गर्न सकिदैन भन्ने निष्कर्षले पुस्तकालयले विभिन्न सातवटा उपसमितिहरू गठन गरी प्रत्येक उपसमितिलाई कामको जिम्मेवारी दिइ हरेक महिना को ५ गतेको नियमित बैठकमा आफ्नो उपसमिति अन्तरगत जिम्मेवारीको प्रगति प्रस्तुत गर्नु पर्ने नियम निर्माण गरिएको थियो । महिला तथा सहकारी उप समितिमा ११ जना सदस्य रहेका छन् भने बाँकी सबै शिक्षा, बाल कक्ष, सूचना र प्रविधि, स्वास्थ्य, दिगो विकास र आय आर्जन, समन्वय, प्रचारप्रसार र परियोजना उपसमितिमा पाँचपाँच जना सदस्य रहेका छन् ।

यो पुस्तकालयले समुदाय विकासको लागि एवं समुदायका मानिसको शिक्षा, सीप र क्षमता विकासको लागि स्थापनाकाल देखि नै विभिन्न किसिमका कार्यक्रम तथा तालिमहरू संचालन गर्दै आईरहेको छ र यस किसिमको कार्यक्रमले पुस्तकालयप्रति समुदायको अगाध विश्वास रहेको छ । यिनै विविध कार्यक्रमहरूकै आधारमा रिड नेपालको २० औं वर्षको कार्यक्रममा २० वटा विभिन्न विधामा भुवानी सामुदायिक पुस्तकालयले ७ विधामा पुरस्कार प्राप्त गर्न सफल भएको थियो भने सन् २०१२ मा अमेरिकाको राजधानी वासिङटन डि.सी मा भएको प्रतिस्पर्धामा भुवानी सामुदायिक पुस्तकालयले १० हजार डलर सहित

पिपुल च्वाइस अवार्ड जितेको थियो । यसैगरी वियोण्ड एक्सिसको अन्तर्राष्ट्रिय पुरस्कार समेत पाएको थियो । यस पुस्तकालयको नेतृत्वमा बछौली गा.वि.स. साक्षर अभियान समेत सञ्चालन गरेको थियो । पुस्तकालयले दुईवटा विद्यालय पुस्तकालय र सेटलाईट सेन्टरको रूपमा चारवटा सामुदायिक पुस्तकालय समेत स्थापना गरिसकेको छ । सामाजिक सेवामा दुई दसक पार गरेको यो संस्था ईन्टरनेट गभर्नेस फोरम एसिया प्यासिफिकको सदस्य र वियोड एक्सिसको अन्तराष्ट्रिय सदस्य समेत रहेको छ ।

४. **ज्ञान विकास सामुदायिक पुस्तकालय तथा स्रोतकेन्द्र, पनौति:** विसं. २०१३ सालमा स्थापना भएर समयसमयमा बन्द हुँदै, पुनः सञ्चालन हुँदै आएको यो पुस्तकालय विसं. २०५६ देखि नियमित रूपमा सञ्चालन भइरहेको छ । रिड नेपालको स्थापना भएको २० औं वर्षका अवसरमा नेपालीले सक्छौं अभियान सञ्चालन गरी सोहि अभियानबाट संकलन भएको रकमबाट निर्माण भएको यो पुस्तकालय , नयाँ स्थापना हुने सामुदायिक पुस्तकालयहरूका लागि अनुकरणीय पुस्तकालयको रूपमा रहेको छ । पुस्तकालयका माध्यमबाट समाजको रुपान्तरण कसरी गर्न सकिन्छ भन्ने उदाहरण यस पुस्तकालयले प्रस्तुत गरेका कारण दसौं पुस्तकालय दिवसका अवसरमा सम्मानित गरिएको हो ।

५. **रत्न पुस्तकालय नयाँ बानेश्वर:** एघारौं पुस्तकालय दिवसका अवसरमा विसं. २००९ सालमा प्रकाश पुस्तकालय र पछि २०१९ साल श्रीपञ्चमीका अवसरमा नाम परिवर्तन भई रत्न पुस्तकालय भएको रत्न पुस्तकालय नयाँ बानेश्वर, काठमाडौंलाई स्थापनाकाल देखि नै तत्कालीन स्थितिमा पनि जनमानसलाई प्रजातन्त्रको बारेमा सुसूचित गराएर व्यवस्था परिवर्तनको लागि ससक्त भूमिका निर्वाह गरेको लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, भूपि शेरचन, पारिजात, पहलमान सिंह स्वार, चित्तब्रधर हृदय एवं धरणिधर कोइराला जस्ता अति आदरणीय श्रष्टाहरूको सम्मानार्थ सालिकहरू स्थापना गरेको २०३८ सालदेखि देवकोटा रक्त कोषको स्थापना गरी हरेक लक्ष्मीपूजाको दिन विशेष कार्यक्रमको

अतिरिक्त रक्तदान गर्ने गरेर मानवीय सेवा पुर्‍याई आएको साहित्य लगायत विशेष कार्यक्रमहरूमा पुर्‍या नेपाल समेट्न सकेको २०७२ सालदेखि अर्बुद रोग सचेतना कार्यक्रम संचालन गर्दै आएको साहित्यकार हरूलाई कडारोग लागेमा उपचारार्थ सहयोग गर्न रु.१० लाखको अक्षयकोष स्थापना गरेको एवं राष्ट्रकवि माधव घिमिरे, संस्कृतविद सत्यमोहन जोशी, साहित्यकार मदनमणि दीक्षित तथा कोषकार वसन्तकुमार नेपाल जस्ता मूर्धन्य महानुभावहरूलाई नेपालका सम्माननीय प्रथम राष्ट्रपतिज्यूबाट सम्मान अर्पण गराएको जस्ता उल्लेखनीय कृत्याकलापहरू अनवरत गर्दै आएको त्यस रत्न पुस्तकालयलाई सम्मानित गरिएको थियो ।

६. **गारीशंकर सामुदायिक पुस्तकालय तथा स्रोत केन्द्र:** बाह्रौं पुस्तकालय दिवसका अवसरमा सम्बत् २०६० साल मङ्सिर १ गते रिड नेपालको सहयोगमा दोलखा जिल्लाको सदरमुकाम चरिकोटमा स्थापना भएर निरन्तर सेवा गरिरहेको गौरीशंकर सामुदायिक पुस्तकालय तथा स्रोत केन्द्रलाई सम्मानित गरिएको थियो । सम्बत् २०७२ साल वैशाख १२ र २९ गते गएको भूकम्पका कारण पुरानो भवनमा क्षती पुगेपछि रिड नेपाल र जर्मनीको गैह्रसरकारी संस्था एसवि नेपालको सहयोगमा नेपालकै नमूना अपाङ्गमैत्री र विपद्जोखिम न्यूनीकरण भवन निर्माण गरी सेवा प्रदान गरिरहेको छ । पुस्तकालयमा पुस्तकालय कक्ष, सूचना तथा सञ्चार प्रविधि कक्ष, युवा कक्ष, महिला कक्ष, बाल कक्ष, श्रव्यदृष्य कक्ष, प्राविधिक ज्ञान सेवा कक्ष, जोखिन न्यूनिकरणका सामग्रीहरू राखिएको कक्षहरू रहेका छन् । उल्लिखित कार्यका अतिरिक्त पुस्तकालयले कृषि, पशु स्वास्थ्य, प्राविधिक ज्ञान समूह गठन गरी च्याउ खेती, वेमौसमी तरकारी खेती, शशक्तिकरण तालिम जस्ता विविध कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ ।

घ. पाठक

१. **श्री कृष्णचन्द्र न्यौपाने:** पुस्तकालय पुस्तक, पुस्तकालय कर्मी र पाठकको त्रिवेणी हो । राम्रो पुस्तकालय भवन, पर्याप्त पुस्तक लगायतका पठन

सामग्री र पुस्तकालयमा काम गर्ने कर्मचारी मात्र भएर पुग्दैन । पुस्तकालयमा अध्ययन, अनुसन्धान गर्नका लागि पाठकहरूको पहुँच पनि हुनुपर्छ र अध्ययनशील वा वर्षभरिमा सबैभन्दा बढी पुस्तक अध्ययन गर्ने एकजना पाठकलाई समेत सम्मान गर्ने गरीयो भने यसले पढ्दा वा अध्ययन गर्दा पनि सम्मानित भइदोरहेछ भनेर पठन संस्कृतिको विकासमा अप्रत्यक्ष योगदान दिन्छ भन्ने उद्देश्यले एकजना पाठकलाई समेत पुरस्कृत गर्न थालियो । चौथो पुस्तकालय दिवसको अवसरमा निजामती सेवाबाट सेवा निवृत्त भएपछि विगत २७ वर्षदेखि दैनिक रूपमा नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयमा निरन्तर अध्ययन गर्न आउने कोटेश्वर, काठमाडौं निवासी ज्येष्ठ नागरिक श्री कृष्णचन्द्र न्यौपानेलाई उत्कृष्ट पाठकका रूपमा सम्मानित गरियो । सम्मानित भएपछि स्वान्त सुखायका लागि अध्ययन गर्दा पनि सम्मानित भइदो रहेछ भनेर प्रशन्न हुनु भएको थियो । करिब ९० वर्षको उमेर पार गरिसक्नु भएका न्यौपानेले नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयमा संस्कृत, नेपाली र हिन्दी शाखाका करिब करिब सबै पुस्तक पढिसकेको कुरा बताउनु हुन्छ । उहाँसंग पूर्विय दर्शन, भाषा र साहित्यको अथाह ज्ञान छ । नेपालको ऐतिहासिक, राजनीतिक तथा संस्कृत साहित्यमा घण्टौं कुरा गर्न सक्नु हुन्छ । अवकाश पछिको जीवनको आनन्द अध्ययनले दिएको छ भन्नु हुन्छ । उमेरका कारण उहाँको कलम कम चल्छ । यस्ता मनिषिका अनुभव कसैले लिपिबद्ध गरेर भावि पुस्ताका लागि दिन पाए कति गज्जब हुँदो हो ।

२. **श्री सागर लामिछाने:** चौथो पुस्तकालय दिवसमा अवकाश पछिको जीवन पढेरै विताएका कृष्णचन्द्र न्यौपानेलाई सम्मानित गरिएकोमा पाँचौ पुस्तकालयका दिवसमा भने मोति पुस्तकालय पर्वतका नियमित पाठक तथा कक्षा सातमा अध्ययनरत विद्यार्थी श्री सागर लामिछानेलाई वर्षका उत्कृष्ट पाठकका रूपमा सम्मानित गरिएको थियो । सम्मानित भएपछि अहिले के गर्दै हुनुहुन्छ ? सम्मानले तपाइको जीवनमा के असर गयो भन्ने लेखकको जिज्ञासामा लामिछाने दिएको जवाफको सम्पादित अंश निम्नानुसार रहेको छ:

“मलाई आज यो ठाउँमा पुर्याउनु हुने सम्पूर्णमा हार्दिक कृतज्ञता अर्पण गर्न चाहन्छु । मलाई पढ्न हौसला दिएर उत्कृष्ट पाठकको रूपमा पाँचौं पुस्तकालय दिवसको अवसरमा सम्मानित हुन अनि त्यो ठाउँमा पुर्याउन एक प्लेटफर्म दिने मोती पुस्तकालय प्रती पनि म ऋणि छु । ७-१० कक्षाको दौरानमा मैले जति पुस्तक पढें अब सायद त्यति धेरै पुस्तक पढ्न अनि त्यो समय सायद पाउदिन होला । मैले कहिल्यै पनि पुरस्कृत हुन्छु भन्ने सोचेर पढेको थिइन । आफ्नो रुचीले पढ्दै जानेक्रममा यो अवसर जुटेको हो । यो अवसरले भन ममा पढ्ने उर्जा थपिएको थियो ।

पाँचौं पुस्तकालय दिवसमा सम्मानित हुनु पुर्व पनि धेरै पुरस्कार र सम्मान लिइसकेको थिए जसको हौसलाले मलाई उत्कृष्ट पाठक बनाउन भूमिका खेलेको थियो । उत्कृष्ट पाठकको रूपमा सम्मानित भएर आएपछि त भन मलाई एक किसिमको नयाँ उर्जा प्राप्त भयो र अबै पढ्नु पर्छ अनि आफू मात्र नभई अरुलाई पनि पढ्न उत्साहित गर्नु पर्छ भन्ने लाग्यो । त्यसपछि म पर्वत जिल्लाका अरू सामुदायिक र स्कूलका पुस्तकालयमा जाने अनि आफूलाई एक प्रेरणाको स्रोत देखाएर अरुहरूलाई पढ्न उत्साहित गर्न थाले । नयाँनयाँ किताबहरू सिफारिस गर्ने अनि मोती पुस्तकालयमा नै सम्पूर्ण पाठकहरू भेला गरेर एक पाठक समुह (Readers Club) को स्थापना गरियो । आफूले पढेका पुस्तकको बारेमा क्लबमा आएर सेयर गर्ने अनि के शिक्षा पाइयो पढेर भन्ने कुराको छलफल गरिन्थ्यो । एसएलसी दिदाँसम्ममा मैले मेरो विद्यालय बाहेकको सम्पूर्ण समय पुस्तकालयमा नै बिताए । पुस्तकालयलाई दोस्रो घर बनाएको थिए । मेरो अनुकरण गरेर पुस्तकालयमा धाउनेको संख्या बढ्न थाल्यो र मोती पुस्तकालय एक व्यस्त पुस्तकालय र उत्कृष्ट सामुदायिक पुस्तकालयमा घोषित भयो । पर्वत र अरु धेरै जिल्लामा मोति सामुदायिक पुस्तकालयको नाम नसुन्ने बिरलै होलान् । सम्मानित भएपछि पनि पुनः सम्मान पाउन भन्दा पनि अब म भन्दा अर्को उत्कृष्ट पाठकको उदय होस् भनेर हौसला र उत्साह दिदै धेरैलाई पुस्तकालयको मोह बढाउन

सफल भए ।

अहिले चाहिँ म कृषि तथा वन विश्वविद्यालय वि.एस्सी.एजी. को अध्ययन गर्दै छु र लगभग पढाइ सकिन लाग्यो । यो बिचमा पहिलेजस्तो धेरै पुस्तक पढ्ने समय नभए पनि पुस्तक पढ्ने मोह भने कति घटेको छैन ममा, फुर्सद हुना साथ पुस्तकालय जाने, पढ्ने रहर अहिले पनि लाग्छ र पढिरहेको हुन्छु । पढेर विदेश जाने मोह कहिल्यै लागेन । अब चाहिँ मेरो कृषिको अध्ययन पछि कृषिमै केही नयाँ आयाम ल्याउने सोचेको छु । पढेर विदेशिनु भन्दा नेपालमै केही गरौं, नेपाल धेरै अवसर भएको मुलुक हो भन्ने मान्यता राख्छु म । आफू मात्र जागिर खानुभन्दा पनि आफू सबल भएर अरुहरूलाई पनि जागिर दिने र एक प्रेरणाको स्रोत बन्ने ठूलो रहर छ । आशा छ यो रहर पुरा होस् ।” सागरजीको यो रहर पुरा होस्, हार्दिक कामाना ।

३. **श्री अतुल रिजाल:** पुस्तकालय दिवसकै अवसरमा अतुल रिजाललाई सम्मानित गरिएको थियो ।
४. **श्री प्रेमबहादुर बोहोरा:** कर्णाली अन्चलको डोल्पाजिल्लाका स्थायी वासिन्दा बोहोरा एसएलसी अध्ययनपछि इन्जिनियरिड अध्ययन गर्ने उद्देश्यले पोखरा आउदा उनको नाममा अर्कै व्यक्ति पढिरहेको थाहा पाएपछि काठमाडौं आए । काठमाडौंमा पनि दुर्गमको कोटमा अर्कै व्यक्ति पढिरहेको थाहापाएपछि कर्णालीका नाममा हुने वैथितिको भण्डाफोर गर्नका लागि पनि पढ्नुपर्छ भन्ने बुझे । यसक्रममा नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय लगायका विभिन्न पुस्तकालयमा गएर घण्टौं पढ्न थाले । आफूमात्र पढेर हुदैन सिंगो कर्णालीलाई पनि पढ्न प्रेरित गर्नुपर्छ भन्ने ठानेर एक किताब अभियान सञ्चालन गरी एकवर्ष भित्र ८०,००० थान किताब कर्णालीका विभिन्न जिल्लामा रहेका विद्यालयमा पुऱ्याए । विद्यार्थीले पुस्तक पाउदा को खुसी देखेका बोहोराले शिक्षा नेपाल नामक गैह्रसरकारी संस्थामार्फत साक्षर कर्णाली लगायत विभिन्न गतिविधिहरू सञ्चालन गरिरहेका छन् । एउटा असल पाठक त उनी हुदै हुन यो भन्दा पनि कठि एक अभियन्ता समेत भएका कारण उनलाई यो सम्मान प्रदान गरिएको थियो ।
५. **देवेन्द्र राज कणेल:** एघारौं पुस्तकालय दिवसका

अवसरमा गोदावारी सामुदायिक पुस्तकालय तथा स्रोत केन्द्रका नियमित पाठक तथा पूर्व प्रशासक देवेन्द्र राज कपेललाई वर्षका उत्कृष्ट पाठकका रूपमा सम्मानित गरियो ।

ड. सामाजिक संस्था

१. लायन्स मनराम प्रतिष्ठान २००५

सातौं पुस्तकालय दिवसको अवसरमा लायन्स मनराम प्रतिष्ठान २००५ नेपालः उत्कृष्ट पुस्तकालय सेवी संस्थाको रूपमा सम्मानित गरिएको थियो । उक्त सम्मान प्रतिष्ठानका संस्थापक अध्यक्ष स्वर्गीय रामबहादुर श्रेष्ठ तथा संरक्षक श्रीमती मनमाया श्रेष्ठले ग्रहण गर्नुभएको थियो । २०६८ सालमा स्थापित यस संस्थाले सम्मानित हुँदाका बखतसम्म निम्नलिखित काम गरेको थियो ।

मुलुकका ७५ जिल्लाका ८७ सामुदायिक विद्यालयहरूमा मनराम पुस्तकालय स्थापना गरेको थियो यसका लागि विद्यालय व्यवस्थापन समितिबाट निर्णय गरी बीउ पूँजीका रूपमा विद्यालय परिवारले दस हजार रूपैयाँ जम्मा गरेपछि पुस्तकालय स्थापनाको प्रक्रिया शुरु हुन्छ । सो दस हजारमा प्रतिष्ठानका तर्फबाट नब्बे हजार थप गरी एक लाख रूपैयाँको अक्षयकोष रहने व्यवस्था गरिएको छ । अक्षयकोष वाणिज्य बैंकमा रहने र प्राप्त हुने व्याज रकम विद्यालयले पुस्तकालयको सञ्चालन तथा विकासमा खर्च गर्न सक्नेछन् । पुस्तकालय स्थापना गर्दा विद्यालयको मागका आधारमा प्रतिष्ठानले पैँतीस हजार मूल्य बराबरका किताबहरू खरिद गरी उपलब्ध गराउने र लाइब्रेरियनलाई आधारभूत विद्यालय पुस्तकालय तालिम प्रदान गरी तत्कालै वाचनालय सञ्चालनमा ल्याउने व्यवस्था गरिएको छ ।

सम्मानित भएपछि प्रतिष्ठान पुस्तकालय दिवस मूल आयोजक समितिमा आबद्ध भै क्रियाशील रहेको छ, र पुस्तकालय दिवस सफल पार्न आफ्नो तर्फबाट योगदान पनि गर्दै आएको छ । सम्मानित भइसकेपछि पनि २०७१ साल फागुन महिनामा १३ सामुदायिक विद्यालयमा, २०७३ वैशाख महिनामा ३३ सामुदायिक विद्यालयमा र २०७६ माघ महिनामा

२१ सामुदायिक विद्यालयमा मनराम पुस्तकालय स्थापना गरी ७७ वटै जिल्लाका १५४ विद्यालयमा पुस्तकालयको सञ्जाल विस्तार भएको छ । स्थापित पुस्तकालयहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्न विद्यालयसंग मिलेर थप पुस्तकहरू, कम्प्युटर, ल्यापटप, प्रोजेक्टर, प्रिन्टर/फोटोकपी मेशीन, फर्निचर लगायतका शैक्षिक सामाग्रीहरू उपलब्ध गराउने गरिएको छ । संखुवासभा जिल्लाका खाँदवारी, चैनपुर र मानेभञ्ज्याङका विद्यालयहरूमा साझा शिक्षा इ-पाटीले विकास गरेको अफलाइन सर्भर जडान गरी विद्युतीय पुस्तकालयको शुरुवात गरिएको छ । पुस्तकालय क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रमको निरन्तरता आगामी दिनमा पनि रहने र अहिले प्रतिष्ठानले नयाँ पुस्तकालय खोल्ने भन्दापनि स्थापना भै सञ्चालनमा रहेका पुस्तकालयहरूलाई स्थानीय विद्यालयहरूको सहकार्यमा समय सापेक्ष बनाउँदै विद्यार्थी, शिक्षक, अभिभावक तथा समुदाय मैत्री पुस्तकालयको रूपमा विकास गर्न आफ्नो ध्यान केन्द्रित गरेको कुरा प्रतिष्ठानका सदस्यसचिवज्यू बताउनु हुन्छ ।

२. दि एशिया फाउण्डेसनः साथै बुक फर एशिया कार्यक्रममार्फत् नेपालमा कार्यरत द एशिया फाउण्डेसनलाई नेपालमा पुस्तकालयको विकास र विस्तारमा पुऱ्याएको योगदानको कदर गर्दै सम्मानित गरिएको थियो ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय पुस्तकालयका तथा सूचना विज्ञान विभागका पूर्व प्रमुख डा.मधुसूदन कार्की र नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय पूर्व प्रमुख श्री दशरथ थापालाई सम्मान गरियो ।

अन्त्यमा,

विगतका पुस्तकालय दिवसका अवसरमा सम्मानित व्यक्ति तथा संस्थाहरू छुटेका पनि हुन सक्छन् । यसलाई लेखकको अज्ञानता भनेर बुझिदिनु हुन अनुरोध गर्दछु । त्यसरी छुटेका व्यक्ति तथा संस्थाहरूको विवरणलाई आगामी दिनमा समावेश गरिनेछ ।

कैलाली जनपुस्तकालयको परिचय, योगदान र अवस्था

लेखराज जोशी

प्रतिमा सामुदायिक पुस्तकालय
अत्तरिया, कैलाली

सुदूरपश्चिम प्रदेशको कैलाली जिल्लामा पर्ने धनगढी, स्थित कैलाली जनपुस्तकालय सुदूरपश्चिम प्रदेशको सबैभन्दा पुरानो र आफ्नो छुट्टै इतिहास बोकेको पुस्तकालय हो। धनगढीको मेनरोडमा यस पुस्तकालयको आफ्नै तीन कट्टा सोह्र धुर जमिन रहेको छ। यो पुस्तकालय यस क्षेत्रको भौतिक स्रोत साधन सम्पन्न एउटा नमूना पुस्तकालय पनि हो। यस पुस्तकालयको आफ्नो एउटा छुट्टै इतिहास र विशिष्टता रहि आएको छ। कैलाली जनपुस्तकालयले यस क्षेत्रको शैक्षिक,

साहित्यिक सांस्कृतिक र सामाजिक उत्थानमा ठूलो योगदान प्रदान गर्दै आईरहेको इतिहास छ। सुदूरपश्चिम प्रदेशको सबैभन्दा पुरानो सामुदायिक पुस्तकालयको रूपमा रहेको यस पुस्तकालयको स्थापना यसक्षेत्रका शिक्षाप्रेमी, व्यापारी र बुद्धिजीवीहरूबाट २०१४ सालमा गरिएको थियो। २०१० सालमा स्थापना गरिएको श्री कमलादेवी पुस्तकालय र २०११ सालमा स्थापना भएको श्री जनता पुस्तकालय नामक दुईओटा पुस्तकालयहरूलाई वि.सं. २०१४ सालको श्रीपञ्चमीका दिन एउटैमा गाभेर कैलाली जन पुस्तकालय नामाकरण

गरिएको थियो। यस पुस्तकालयमा विभिन्न राष्ट्रिय दैनिक, स्थानीय दैनिक, साप्ताहिक, पाक्षिक, मासिक र अर्धवार्षिक पत्र-पत्रिकाहरू नियमित आउँनुका साथ-साथै विभिन्न विधा र भाषाका लगभग ३०,००० (तीस हजार) जती पुस्तकहरू संग्रहित रहेका छन्। पुस्तकहरू पुस्तकालयमा बसेर जो सुकैले पनि निःशुल्क अध्ययन गर्न पाउँने व्यवस्था छ। तर पुस्तकहरू घर लैजानको लागि भने निश्चित नियम र मापदण्ड बनाइएको छ। यहाँ दैनिक रूपमा लगभग २०० जना जति पाठकहरू आउँने गर्दछन्। साथै समय-समयमा विभिन्न विद्यालयका विद्यार्थीहरू यस पुस्तकालयको भ्रमण/अवलोकनका लागि पनि आईरहेका हुन्छन्। यस पुस्तकालयले वार्षिक रूपमा विभिन्न विकास योजनाहरू तर्जुमा गरी आफ्ना उद्देश्यहरू हासिल गर्ने प्रयत्न गर्दै आईरहेको छ। हाल यस पुस्तकालयले आफ्ना सेवा-सुविधाहरूलाई बढी भन्दा बढी समय सापेक्ष बनाउँदै लैजाने प्रयत्न गरिरहेको छ। सुदूरपश्चिम साहित्य समाज लगायत यस क्षेत्रका कैयौं संघ-संस्थाहरूको स्थापना गर्नमा कैलाली जन पुस्तकालयको विशिष्ट योगदान रहेको छ। यो

एउटा सामुदायिक पुस्तकालय भएकोले यो नितान्त रूपमा समाजका वरिष्ठ व्यक्तित्वहरूबाट सञ्चालित हुने संस्था हो। यसको सञ्चालन तथा विकासमा सामाजिक व्यक्तित्वहरूको महत्वपूर्ण योगदान रहेको छ। यो संस्था पुस्तकालयका साधारण तथा आजीवन सदस्यहरूबाट छनौट गरिएको प्रबन्ध समितिबाट सञ्चालित हुन्छ। यस पुस्तकालयमा हाल ५२५ जना आजीवन सदस्यहरू रहेका छन्। हालै पुस्तकालयले आफ्नो ४४ औं साधारण सभा सम्पन्न गरेको छ। यो लेख तयार पार्दासम्म यस पुस्तकालयका १५ वटा प्रबन्ध

समितिहरू निर्वाचित भइसकेका थिए। यस पुस्तकालयमा काम गर्ने कर्मचारीहरूको वेतन, संस्थाको दैनिक तथा प्रशासनिक खर्च पुस्तकालयको धनगढी मेनरोडमा स्थित सटरहरूको भाडा र दानदाताहरूबाट प्राप्त हुने सहयोग रकम बाट चल्ने गर्दछ। यस पुस्तकालयको आफ्नै तीन तले पक्की भवन छ। वर्तमान अध्यक्ष डा.टि.एन.जोशीको विशेष प्रयासमा अर्को तीन तले स्मार्ट पुस्तकालय भवन निर्माणाधीन अवस्थामा रहेको छ। यो भवन आगामी दुई वर्ष भित्र पुरा हुनेगरी काम अगाडि बढिरहेको अध्यक्ष जोशी बताउँनु हुन्छ। यो नयाँ भवन बनाउँदा पुस्तकालयको आन्तरिक स्रोतका अतिरिक्त धनगढी उप-महानगरपालिका र सु.प.प्रदेश सरकारको आर्थिक सहयोग समेत मिलाएर झण्डै तीन करोड लागत आउने अध्यक्ष टि.एन.जोशी बताउँनु हुन्छ।

निर्माणाधीन इ-पुस्तकालय भवनको डिजाइन

पुस्तकालयका प्रमुख उद्देश्यहरू:

- (क) सुदूरपश्चिम प्रदेशको साहित्यिक र सांस्कृतिक गतिविधिको विकासमा योगदान पुर्‍याउने।
- (ख) लोप हुन लागेका यस क्षेत्रका विभिन्न भाषा तथा भाषिकाहरूको संरक्षण, विकास तथा यहाँका कला र संस्कृतिहरूको जगेर्ना गर्ने।
- (ग) विभिन्न तह र तप्काका पाठकहरूलाई धार्मिक, राजनीतिक, साहित्यिक, साङ्गीतिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक, कला, कृषि, स्वास्थ्य, उपन्यास, कथा, कविता, समालोचना नाटक, दर्शनशास्त्र, लोकसेवापयोगी तथा अन्य ज्ञान-विज्ञानका

पुस्तकहरू निःशुल्क पढ्न उपलब्ध गराउने।

- (घ) पाठकहरूको सुविधालाई ध्यानमा राखी निःशुल्क रूपमा ई-लाईब्रेरीको सुविधा प्रदान गर्ने। यो सेवा लिन आउँनुहुने पाठकहरूलाई निःशुल्क अथवा सामान्य शुल्क लिएर ई-मेल/ईन्टरनेटको माध्यमबाट विश्वव्यापी सूचना र जानकारीहरू उपलब्ध गराउने।

वर्तमान गतिविधिहरू

- (क) नियमित रूपमा कवि गोष्ठी, साहित्यिक गोष्ठी वार्षिकोत्सव, अनुसन्धानमूलक कार्यक्रम, तथा साहित्यिक गतिविधिहरू सञ्चालन भइरहेको।
- (ख) राष्ट्रिय तथा स्थानीय साहित्यकारहरू तथा सामाजमा उल्लेखनीय योगदान पुर्याउने समाजसेवी व्यक्तित्वहरूलाई सम्मान, अभिनन्दन तथा उनिहरूलाई पुरस्कार प्रदान गर्दै आइरहेको। दिवंगत विशिष्ट साहित्यकारहरूका स्मृतिग्रन्थ प्रकाशन गर्दै आइरहेको। नेपालको साहित्य, संस्कृति, भाषा/कला र परम्परामा विशिष्ट योगदान पुर्याउने महानुभावहरूको लागि पाँच वटा पुरस्कारको व्यवस्था गरिएको। जसको उद्देश्य यस क्षेत्रको मात्रै नभएर समग्र नेपालको साहित्य, संस्कृति, भाषा/कला परम्परा एवम् समाज सेवामा योगदान पुर्याउने महानुभावहरूलाई प्रोत्साहन एवम् कदर गर्नु रहेको छ।
- (ग) यस क्षेत्रका कवि, लेखक, समाजसेवी तथा साहित्यकारहरूका रचनाहरू प्रकाशन गरिरहेको। उनिहरूको सम्मानमा अभिनन्दन ग्रन्थहरू समेत प्रकाशन भइरहेको।
- (घ) युवा कवि, लेखक तथा साहित्यकारहरूको प्रतिभा प्रस्फुटनका लागि कविता वाचन, गजल वाचन, निबन्ध प्रतियोगिता, कविता प्रतियोगिता, गीत गायन तथा देउडाखेल प्रतियोगिता जस्ता विविध साहित्यिक सांस्कृतिक कार्यक्रमहरू भइरहेको।
- (ङ) विभिन्न लेखक तथा साहित्यकारहरूको जन्म-जयन्तीहरू मनाइदै आइरहेको।
- (च) यस क्षेत्रका स्थानीय समुदायलाई विभिन्न क्षमता अभिवृद्धि हुने खालका, सचेतनामूलक

र प्रतिस्पर्धात्मक तालिम, सीप तथा प्रशिक्षण गरिरहेको । विभिन्न लोकसेवापयोगी सूचनाहरू सङ्कलन गरी सेवा प्रदान गरिरहेको । यस पुस्तकालयलाई यस क्षेत्रकै नमूना सूचना केन्द्रका रूपमा स्थापित गरिएको ।

- (छ) विभिन्न भाषाभाषी तथा समुदायका साहित्यिक कृतिहरू संकलन र खोज गरी उनीहरूको उत्थान र प्रकाशनमा सहयोग आइरहेको ।
- (ज) यस पुस्तकालयलाई यस क्षेत्रको एउटा सामाजिक, सांस्कृतिक तथा साहित्यिक संग्रहालयको रूपमा विकास गर्दै आइरहेको ।
- (झ) ई-लाइब्रेरीको सेवा प्रदान गरिरहेको । यो सेवा लिन आउनुहुने पाठकहरूलाई ईमेल/ईन्टरनेटको माध्यमबाट विश्वव्यापी सूचना र जानकारीहरू उपलब्ध गराउँदै आइरहेको ।
- (ञ) यहाँ आउने सानो कक्षाका विद्यार्थी तथा बाल-बालिकाहरूका लागि आवश्यक पठनीय सामग्रीहरूको व्यवस्था गरी वर्तमान प्रतिस्पर्धात्मक युगमा उनीहरूलाई सफल र सक्षम बनाउने प्रयत्न भइरहेको ।

भावी योजनाहरू

- (क) पाठकहरूका माग अनुसारका विभिन्न विधाका थप पुस्तकहरू खरिद गर्ने ।
- (ख) अत्याधुनिक तथा आरामदायी फर्निचरहरूको व्यवस्था मिलाउने ।
- (ग) साहित्यिक क्षेत्रको दिगो विकासकालागि विभिन्न राष्ट्रिय दिवस तथा महान साहित्यकारहरूसँग सम्बन्धित दिवसहरू प्रभावकारीरूपमा मनाउने । यस अवसरमा प्रतिभाशाली व्यक्तित्वहरूकोलागि थप एवम् आकर्षक पुरस्कारको व्यवस्था गर्ने ।
- (घ) ई-लाइब्रेरी व्यवस्थापनको लागि विशेष एवम् आधुनिक प्रविधिको व्यवस्था गर्ने । समय सापेक्षरूपमा सम्पूर्ण पुस्तकहरूलाई

डिजिटलाइज्ड गरी वाईफाईको माध्यमबाट निःशुल्क ई-लाइब्रेरी सेवा प्रदान गर्ने ।

- (ङ) बाल-बालिकाहरूका लागि छुट्टै बालकक्षको व्यवस्था गर्ने । बालसाहित्य सम्बन्धी पुस्तकहरू थप खरिद गर्ने । साथै-साथै अन्य मनोरञ्जनात्मक सामग्रीहरू खरिद गरी बाल-बालिकाहरूको लागि थप आकर्षक बनाउने ।
- (च) यहाँ आउनु हुने विशिष्ट अतिथिहरूको लागि सु-व्यवस्थित बसाइ, भोजन, स्वागत इत्यादिको यथोचित प्रवन्ध मिलाउने ।
- (छ) यसक्षेत्रका बेरोजगार युवाहरूकोलागि विभिन्न प्रकारका उपलब्धि पूर्ण र सीपमूलक तालिमहरू निःशुल्क रूपमा प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाई उनिहरूलाई स्वरोजगार बन्नमा सहयोग पुर्याउने ।

यस पुस्तकालयले प्रत्येक वर्ष प्रदान गर्ने गरी स्थापना गरेका पुरस्कारहरू यसप्रकार रहेका छन् :- के को लागि दिने थाहा पायो भने राम्रो हुन्थ्यो वा विधाहरू

- (१) दीनानाथ राष्ट्रिय साहित्य पुरस्कार : सम्मानपत्र सहित नगद रु. ११,००५/- प्रदान हुने (संस्थापक : दीनानाथ भट्ट)
- (२) कैलाली जनपुस्तकालय पुरस्कार : सम्मानपत्र सहित नगद रु. ११,०००/- प्रदान हुने (संस्थापक : कैलाली जनपुस्तकालय)
- (३) भोजराज हरिप्रिया राष्ट्रिय समाजसेवा पुरस्कार : सम्मानपत्र सहित नगद रु. ५,०००/- प्रदान हुने (संस्थापक : वर्तमान् अध्यक्ष डा.टि.एन.जोशी)
- (४) पूर्णानन्द जोशी राष्ट्रिय शिक्षा पुरस्कार : सम्मानपत्र सहित नगद रु. ५,०००/- प्रदान हुने (संस्थापक : पूर्णानन्द जोशी)
- (५) सूर्यप्रसाद विष्णुदेवी राष्ट्रिय साहित्य पुरस्कार : सम्मानपत्र सहित नगद रु. ११,००५/- प्रदान हुने (संस्थापक : सूर्यप्रसाद जोशी)

पुस्तकालय महापर्व

✍ इन्दिरा दली

अध्यक्ष, डिल्लीरमण कल्याणी रेग्मी स्मारक पुस्तकालय

हरेक रात प्रायः १-२ बजेपछि मात्र सुत्ने मान्छे त्यो दिन म ८ बजे नै ओछ्यानमा थपक्क पल्टे खानै नखाई । तर निद्रा भने पटककै लागेन । छटपट छटपट कोल्टे फेदैको सास्ती । सँगैको टेबलमा भएको मोबाइल २-३ पल्ट टिनिन्न टिनिन्न बज्यो, तर मैले उठाइनँ, उठाउनै चाहिनँ जोसुकै होस् । निकैबेर छटपटीमा बिताएपछि कायल भई जुरुक्क उठेँ । यसो भित्ताको घडीमा हेरेँ मध्यरातको १ बजिसकेको रहेछ । अनि त टेबलमा भएको आइप्याड बिस्तारै खोलेर फेसबुक हेर्न थालेँ ।

बस् । मेरो आँखा टक्क अडिहाल्यो श्री यादवचन्द्र निरौलाजीले १०.५७ बजे पोस्ट गरेको Black Tuesday for Nepalese Library Lovers भन्ने पोस्टमा । उहाँको यस्तो कडा प्रतिक्रियाले उहाँ कति सकसमा पर्नुभएको रहेछ भन्ने देखाउँथ्यो ।

म पनि भसङ्ग भएँ । छिटै ओछ्यानमा पल्टनुको कारण त बल्ल पो बुझेँ । यसपछि श्री भोलाकुमार श्रेष्ठजीले त्यस पोस्टसँग मिल्नेगरी दिएको टिप्पणी पनि पढेँ । त्यसमा लेखिएको थियो : 'एकचोटि मन्त्रीपरिषद् निर्णय गर्छ कलासंस्कृति भल्किने नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय भवन जमलमा बनाउने भनेर अर्को चोटि निर्णय गर्छ भवन निर्माणको काम रोक्नु भनेर । सुन्दैछु उक्त ठाउँमा २५ तले व्यापारिक भवन बनाउने रे । यदि यो हो भने पुस्तकालयहरू किन चाहियो सबै बन्द गरे हुँदैन र ? होइन भने तुरुन्त मन्त्रीपरिषद्को निर्णय सच्याइयोस्' ।

त्यसपछि त अन्य पुस्तकालयसेवी र प्रेमीहरूको पनि निककै कडा कडा प्रतिक्रियाहरू पढ्न पुगेँ ।

केही दिनअघिदेखि 'जमलमा नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय (ने.रा.पु.) को भवन निर्माण गर्नको लागि त्यहाँका पुराना भवनहरू भत्काउने क्रममा कताकताबाट बाधाअडचनहरू आइरहेका छन् है माडम' भनेर ने.रा.पु.का प्रमुख श्री उपेन्द्र मैनालीजीले बेला बेलामा फोन गरेर सुनाउने गर्नुभएको थियो । तर पनि उहाँले बडो आशावादी रूपमा मलाई ढाडस दिन छाडनुभएको थिएन 'माडम तपाईंले पिर गर्नुपर्दैन, चिन्ता लिनुपर्दैन' । तर मङ्गलबारको साँझ भने बडो मसिनो स्वरमा उहाँले भन्नुभयो : 'माडम एउटा अत्यन्त दुःखद खबर । हाम्रो राष्ट्रिय पुस्तकालयको भवन निर्माण त नहुने भयो जमलमा' । म त एकैचोटि छाँगाबाट खसेजस्तै भएँ । 'किन ? कसले भनेको ? कसले रोकेको ?' मैले अत्तालिँदै प्रश्न तेर्स्याएँ । हिजो बसेको मन्त्रीपरिषद्को बैठकले पहिलेको २०७५ असोज २८ गतेको निर्णयलाई काट्ने गरी 'अर्को निर्णय नभएसम्म उक्त भवन निर्माणको कार्य नगर्ने, नगराउने' भनी मन्त्रालयमा पत्र पठाइसकेको रहेछ' उहाँले जवाफ दिनुभयो ।

मलाई त यस नयाँ निर्णयले तिखो सुइराले मुटुमै गहिरो प्वाल पारेजस्तो भयो । असाध्यै पीडा भयो, ठुलो बज्रपात आफुमाथि खसेजस्तै लाग्यो । कस्तो अभागी हाम्रो राष्ट्रिय पुस्तकालय १ जन्मेको ६४ वर्ष बितिसक्ता पनि आफ्नो एउटा अलग्गै पहिचान र अस्तित्व भएको भवनमा वास बस्नसम्म नपाउनु १ त्योभन्दा पछि पछि स्थापना भएका कैयौँ सङ्घसंस्थाका काठमाडौँको बिच बिचमा नै कत्रा कत्रा भवन छन् आफ्नै । तर राष्ट्रिय पुस्तकालय जस्तो गौरवमय संस्था भएर पनि यस्तो

विजोग हालत, कसलाई के भन्ने ?

संसारका अन्य देशहरूमा राष्ट्रिय पुस्तकालय भनेपछि कत्रो सान छ, कत्रो मान छ । नहोस् पनि कसरी ? सिङ्गै देशको ऐतिहासिक, भौगोलिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक, शैक्षिक, साहित्यिक, बौद्धिक आदि विभिन्न सम्पदाको दरो धरोहरको रूपमा बसी बसी सारा देशवासीलाई मात्र होइन अन्य देशका जनतालाई समेत आफ्नो देश र समाजका बारेमा आवश्यक सूचना तथा ज्ञान सम्प्रेषण गर्ने एक मात्र संस्था भएपछि । अरू सम्पन्न र विकसित देशको के कुरा गर्ने १ सन् १९७३ मा मात्र जन्मेको बङ्गलादेश जस्तो देशको त कत्रो भव्य राष्ट्रिय पुस्तकालय छ, भन्डै ५ लाखभन्दा बढी सङ्कलन र १०० जति कर्मचारी छन् त्यसमा । त्यो हेरी हाम्रो राष्ट्रिय पुस्तकालयको भौतिक अवस्था कति दयनीय ?

२०१३ सालमा सिंहदरबारको सिक्रीढोकामा जन्मेर २०१८ सालदेखि पुल्चोकस्थित हरिहर भवनको पहिलो तलाको एक लडमा कोचिएर बस्नु परे तापनि यसले जेनतेन सेवा त दिइरहेकै थियो । तर २०७२ सालको विनाशकारी महाभूकम्पले हरिहर भवन पुरै ध्वस्त बनाएको हुँदा यस पुस्तकालयको महाविजोग भयो । तै धन्त, त्यस समयका पुस्तकालय प्रमुख श्री यादवचन्द्र निरौलाजीले आफ्नो ज्यानको पर्बाह नगरी बडो आँटका साथ सबै पुस्तकालय कर्मचारी तथा बाहिरका अन्य स्वयंसेवकहरूको सहयोगमा राष्ट्रको अमूल्य बौद्धिक सम्पदालाई जोगाउन ठुलो योगदान पुऱ्याउनुभयो । त्यहाँ भएका सबै ज्ञानसामग्रीहरू, ५००० वटा बोराहरूमा कोचेर सानो गौचरस्थित महेन्द्र भवन स्कुलका २ वटा कोठामा सुरक्षितसँग थन्क्याउन भ्याउनुभयो । त्यतिबेला भूकम्पको कम्पनले हरक्षण भवन भत्किरहँदाहँदै पनि त्यसरी साहसका साथ काम गर्नु, गराउन सक्नु चानचुने कुरै होइन । यस्तो महत्त्वपूर्ण र जोखिमपूर्ण काम गरेवापत श्री निरौलाजी लगायत अन्य कर्मचारी तथा स्वयंसेवक सबलाई नेपाली जनताले, खासगरी सरकारले नै स्यावासी दिनैपर्छ । अझ भावी पुस्ताले समेत उहाँहरूको कदर गर्न सिक्नुपर्छ ।

यसरी सुरक्षित किसमले प्राचीन पाण्डुलिपिहरू, अन्यत्र कतै नपाइने अमूल्य पुस्तकहरूका साथै समग्र ज्ञानसामग्री थन्क्याउने काम भए तापनि बेलैमा तिनलाई फुकाएर व्यवस्थित तरिकाले च्याकहरूमा मिलाएर राख्ने र सेवा प्रदान गर्ने काम स्थानको अभावले हुन सकेन । यसरी वर्षौं वर्षसम्म बोराहरूमा कोचेर, बन्द कोठाहरूमा राख्दा स्वाभाविक रूपले नै विग्रने, नासिने, किराले खाने जस्ता नराम्रा कुरा हुने नै भए । यसबाट जोगाउन ने.रा.पु.का प्रमुखले बेला बेलामा सम्बन्धित अधिकारीलाई जानकारी गराएर आवश्यक व्यवस्था मिलाइदिन अनुरोध नगरेको पनि होइन जस्तो लाग्छ । बेला बेलामा भाडामा डेरा लिनका लागि घरहरू हेर्न गएको जस्तो पनि लाग्छ । तरवर्षौं वर्ष बितिसक्ता पनि किन हो आजसम्म कुनै व्यवस्था हुन नसक्नु अति दुखदायी विषय हो ।

अर्कातिर विभिन्न पत्रकारहरूले समेत त्यहाँ पुगेर किताब कोचिएका बोराहरूको फोटो खिचेर, विभिन्न लेखहरू प्रकाशनमा ल्याएर सम्बन्धित निकायलाई घच्चच्याउने प्रयास पनि गरेकै हुन् । त्यसको पनि कुनै असर भएन । उल्टो कर्मचारीहरूलाई त्यहाँ किन देखाउन लगेको ? त्यस्ता बोराहरूको फोटो खिँच्न किन दिएको ? भनेर हप्कीदप्की गर्ने गरिन्थ्यो रे । बिचरा कर्मचारीहरू दुवैतिरबाट च्यापिएर लाचार बन्न पुग्यो ।

यहाँनिर मलाई एउटा सन्दर्भ जोड्न मन लागेको छ । २०७२ सालको भूकम्पपछि तत्कालीन पुस्तकालय प्रमुखले ने.रा.पु.लगायत नेपालमा पुस्तकालयपद्धतिको विकासको लागि नीतिनियम बनाउन आवश्यक ठानी त्यस सम्बन्धी सुझावहरू शिक्षामन्त्रालयलाई दिने उद्देश्यले विभिन्न पुस्तकालयाध्यक्षहरूलाई जम्मा पारेर ३-४ पटक विभिन्न पुस्तकालयहरूमा छलफल कार्यक्रम गर्नुभएको थियो । त्यतिखेर सरकार छिनछिनमा परिवर्तन भइरहेको अवस्था थियो । एकचोटि पहिले पनि श्री गिरिराजमणि पोखरेलजी नै शिक्षामन्त्री बन्नुभएको थियो । त्यसै बेला काठमाडौं उपत्यका सार्वजनिक पुस्तकालयमा पनि यस्तो छलफलको कार्यक्रम राखिएको थियो । छलफलका क्रममा नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयको समस्याका बारेमा चर्चा हुनु स्वाभाविक

नै थियो । यस सिलसिलामा रेस्फेकका पुस्तकालयाध्यक्ष श्री चन्द्रकिरण श्रेष्ठजीले अहिलेको शिक्षामन्त्रीज्यू तपाईंको चिनजानको मान्छे होजस्तो लाग्छ, हाम्रा कुराहरू उहाँसम्म पुग्याइदिनुस् न भन्ने प्रस्ताव मेरु सामु राख्नुभयो । २०२४ सालदेखि जागिर खाएकी म, कस्ता आपत्विपद्मा पनि कसैलाई भन्न गएकी होइन, कसैलाई भनसुन गरिएको होइन । उहाँको कुरो सुनेर म तिनछक मात्र भइँ, रिस समेत उठ्यो । मैले यिनै कुरा राख्दै मबाट यो काम हुन सक्तैन भनें । तर मेरो प्रतिवाद गर्दै त्यहाँ सहभागी भएका सबैले चिनजान हो भने तपाईंले यो काम त गर्नुपर्छ, भनेर निरन्तर कर गरिनै रहे । मेरो भनाइलाई बेवास्ता गर्दै सबैले एकस्वरमा भने 'माडम तपाईंको व्यक्तिगत फाइदाको लागि होइन क्यारे, देशको फाइदाको लागि, तपाईंको मन पर्ने पुस्तकालयको विकासको लागि हो, अनि तपाईंले किन नभन्ने हुं ?' यसपछि म अवाक् भएँ र नचाहँदा नचाहँदै पनि शिक्षामन्त्रीकहाँ जान म बाध्य भएँ । यसरी सोच्दै नसोचेको, आफ्नो क्षमताभन्दा बाहिरको काम गर्नुपर्थ्यो मैले । मन्त्रीजीले पनि म यस्तो कामको लागि उहाँकहाँ आउला भनेर सायदै सोच्नुभएको थियो होला । यसरी मेरै अनुरोधमा शिक्षामन्त्रीलाई ने.रा.पु.को भ्रमण गराइयो । त्यसपछि केसर पुस्तकालय र डिल्लीरमण-कल्याणी रेग्मी स्मारक पुस्तकालय चाहिँ मन्त्रीजीकै इच्छा अनुसार घुमघाम गर्ने काम भयो ।

यही सिलसिलामा नेपालमा पहिलो पटक 'पुस्तकालय गुरु योजना' (Library Master Plan) र 'पुस्तकालय अभिलेख व्यवस्थापन' (Library Digitization and Automation) का लागि शिक्षामन्त्रालयबाट २०७२/११/३० मा २ वटा कार्यदल समितिको गठन भएको थियो । साथै राष्ट्रिय पुस्तक नीति निर्माण गर्नका लागि पनि साहित्यकार श्री हरिगोविन्द लुईटेलको संयोजकत्वमा एउटा समिति गठन भएको थियो । मलाई पुस्तकालय अभिलेख व्यवस्थापन कार्यदल समितिको संयोजकको दायित्व दिइएको थियो । त्यस समितिका अन्य ५ जना सदस्यहरूमा श्री यादवचन्द्र निरौला, श्री जगदीशचन्द्र अर्याल, श्री ललितप्रसाद बिष्ट, श्री चन्द्रभूषण यादव र श्री उपेन्द्रप्रसाद मैनाली (सदस्य

सचिव) । उक्त कार्य सकेपछि २०७३ साल मङ्सिर ५ गते मस्यौदा प्रतिवेदन माननीय शिक्षामन्त्री श्री धनीराम पौडेलजीलाई बुझाइयो । पुस्तकालय गुरु योजनाका संयोजक डा. तुलसीप्रसाद भट्टराईजी कामविशेषले मुलुकबाहिर क्यानाडा जानुभएकाले शिक्षामन्त्रालयका उपसचिव श्री उपेन्द्रप्रसाद मैनालीजीले उहाँको कामको दायित्व पनि २०७३ साउनदेखि कार्तिकसम्म मलाई नै सुम्पनुभयो । यस समितिका सदस्यहरू श्री यादवचन्द्र निरौला र श्री उपेन्द्रप्रसाद मैनाली (सदस्य सचिव) हुनुहुन्थ्यो । यी प्रतिवेदनहरू हामीले समयमा नै तत्कालीन शिक्षामन्त्री श्री धनीराम पौडेलजीलाई हस्तान्तरण गरेका हौं । तर विडम्बना भन्नुपर्छ त्यसलाई सही रूपले क्रियान्वयनमा ल्याउने चेष्टा सरकारबाट अहिलेसम्म भएको देखिँदैन । यसले पनि पुस्तकालयको विकासमा नेपाल सरकारको दृष्टिकोणका बारेमा केही झलक मिल्छ ।

एक दिन डिल्लीरमण-कल्याणी रेग्मी स्मारक पुस्तकालयको विशेष कामका लागि श्री भोला श्रेष्ठजी र म शिक्षामन्त्रालय जाँदा संयोगवश माननीय शिक्षामन्त्री गिरिराजमणि पोखरेलसँग उहाँको कक्षमा भेट भयो । त्यस अवसरलाई मैले ने.रा.पु.को समस्याका बारेमा मार्मिक गुनासो र दुखेसो राख्न उपयोग गरेँ । मैले प्रश्न गरे-'ने.रा.पु.को त्यत्रो अमूल्य बौद्धिक सम्पत्तिलाई तपाईंहरूले अझ कति वर्षसम्म बोरामा कोचेर महेन्द्र भवन स्कुलका ती दुई कोठामा बन्द गरेर राख्ने सोच बनाउनुभएको छ ? रातदिन बन्द कोठा र बोरामा राख्ता राख्ता जस्मै धुलोमुलो र किरा आदिले ती धमाधम नष्ट हुन लागिसकेका छन्' ।

कुनै प्रतिक्रिया नआए पनि मैले आफ्नो भनाइलाई रोक्न सकिनँ । 'टेबुल, कुर्सी, घडी, कम्प्युटर वा टिभी जस्ता भौतिक सामग्री पैसा भए बजारमा छानी छानी पहिलेको भन्दा राम्रा राम्रा ब्रान्डका किन्न पाइन्छ । तर त्यस्ता वस्तु त होइनन् ती ज्ञानसामग्री । पुस्तकालयका ती दुर्लभ पुस्तकहरू, ऐतिहासिक डकुमेन्टहरू, पाण्डुलिपिहरू, महत्त्वपूर्ण ज्ञानसामग्रीहरू, सांस्कृतिक तथा बौद्धिक सम्पदाहरू कथंकदाचित् बिग्रीए वा नाश भएमा पैसा पर्याप्त भएकै खण्डमा पनि संसारको कुन

चाहिँ बजारमा किन्न सकिन्छ ? त्यस्ता अमूल्य, दुर्लभ ज्ञानसामग्रीहरूको कसले कहाँबाट सट्टाभर्ना गर्न सक्छ ? यो बौद्धिक सम्पदा तपाईंहरूको व्यक्तिगत सम्पत्ति होइन । यी सूचना र ज्ञानसामग्री नेपाल एउटा देशको मात्र नभई सम्पूर्ण संसारकै अमूल्य सम्पत्ति हुन् । सूचना र ज्ञान त मानवहितका कार्यमा जोसुकैले पनि जहाँको पनि उपयोगमा ल्याउन पाउनुपर्छ । त्यसकारण सकेसम्म चाँडो ती अनमोल सांस्कृतिक तथा बौद्धिक सम्पदाको समुचित संरक्षण गरी सबैका लागि सरल रूपले सेवा उपलब्ध गराउन ने.रा.पु.का लागि राम्रो, आधुनिक, सुविधासम्पन्न भवनको निर्माण गर्न पहल गरिदिनुस् । नत्र भने सबले धिक्काने छन्, भावी सन्ततिले समेत सराप्ने छ ।

उत्तेजित रूपमा आफ्नो तितो भनाइ राख्न पाउँदा मेरो मन हलुका भए पनि मन्त्रीजीलाई भने यसबाट केही न केही रिस उठेको हुनुपर्छ, सचिव, अधिकृत र अन्य धेरै मान्छेका अधि ने.रा.पु.प्रतिको उहाँहरूको र सरकारको बेवास्ता र उपेक्षाका बारेमा मेरो आलोचना सुनेर । तर मेरो यो कुरो व्यक्तिगत फाइदाका लागि थिएन, समग्र देश र जनताको हितका लागि थियो । तर पनि उहाँहरूलाई ने.रा.पु.को अवस्था कति गम्भीर र नाजुक छ भन्ने केही बोध यसबाट भएकै हुनुपर्छ ।

मैले त्यसरी निर्धक्क भएर आलोचना गर्नुमा एउटा नमिठो, तितो, मार्मिक घटना कारण रहेको छ । घटना यस्तो छ :

मेरो एकजना जापानी साथी नोबुए यामादाजी JOCV को स्वयंसेवक भएर सन् १९८० मा त्रिभुवन विश्वविद्यालय, केन्द्रीय पुस्तकालयमा २ वर्ष काम गरी फर्कनुभएको र फेरि नेपालको पुस्तकालयलाई माया गर्दै सन् २००१ तिर JICA को वरिष्ठ स्वयंसेवक भएर ने.रा.पु.मा २ वर्ष काम गर्न आउनुभएको थियो । हाल ने.रा.पु. बसिरहेको पुरानो तबेलालाई जीर्णोद्धार गरी त्यहाँ भएको सानो कोठाको बालपुस्तकालय शाखालाई एउटा राम्रो बालपुस्तकालयको रूपमा रूपान्तरित गर्नुभएको थियो । उहाँले त्यसबेला राम्रा राम्रा बालपुस्तकहरू र खेलौनाहरू सङ्कलन गरी पोस्टर र

बुकमार्कहरू बनाई र एकदमै राम्रा कार्यक्रमहरू चलाई, धेरै बालबालिकाहरूलाई आकर्षित गर्ने काम गर्नुभएको थियो । जापान फर्केपछि पनि उहाँ पहिला पहिला प्रायः २ वा ३ वर्षमा नेपाल आउँदै जाने र जापान गएपछि सिङ्गै किताब लेख्ने वा कहिलेकाहीँ लेखहरू लेखेर विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा प्रकाशन गर्ने गर्नुहुन्थ्यो । ने.रा.पु.बाट फर्किएपछि भने हरेक वर्षजस्तो १०-१२ दिनका लागि नेपाल आएर विभिन्न पुस्तकालयहरूको अध्ययन भ्रमण गर्ने र फर्किएपछि त्यस बारेमा लेखहरू लेखेर जापानी भाषामा छपाउने गर्नुहुन्थ्यो । २०७२ सालको विनाशकारी महाभूकम्पले ने.रा.पु. लगायत नेपालका अरू थुप्रै पुस्तकालयहरूलाई नष्ट पारेकोमा उहाँ साह्रै चिन्तित हुनुभएको थियो । अनि हरेक वर्ष यहाँ आएर भूकम्पले कुन कुन पुस्तकालयमा क्षति पुऱ्याएको हो आफैँ अवलोकन गर्दै त्यसका बारेमा रिपोर्ट लेखेर छपाउने गर्नुभएको थियो । ने.रा.पु.को डेढलाख जतिको सङ्कलन बोरा बोराको कोचेर २-३ वर्षसम्म महेन्द्र भवन स्कुलको दुई कोठामा बन्द गरी राखेको देखेर उहाँले साह्रै चिन्तित दुखाउनुभएको थियो । २०७४ सालको कार्तिक महिनातिर आउँदा उहाँ फेरि हेर्न जानुभएको थियो र अझै पनि बोराको बोराभै किताबहरू भएको देखेर उहाँ तिन छक पर्नुभयो । कुनै कुनै बोराका किताबहरू उहाँ आफैँले खोलेर हेर्दा त मसिना सेता किराहरू फुतुफुतु भरिरहेका १ यो देखेर उहाँ दुखी मात्र होइन क्रोधित पनि हुनुभयो । उहाँले किरापरेका किताबको फोटो खिँचै मलाई समेत हकादै भन्नुभयो : 'होइन, यस्तरी किरा पारेर के हेरिरहनुभएको तपाईंहरू ?' म लाजले भुत्क भएँ । त्यसपछि कोठाबाहिर ढोकाकै छेउमा पेटीमा भएको बोराबाट किताब भिकेर हेर्दा अझ बढी किराहरू फुरु खसेको देखेर उहाँ रिसले भन् आगो हुनुभयो र त्यो रिस ममाथि खन्याउनुभयो- 'हेर्नुस् इन्दिराजी, लाज लाग्दैन तपाईंहरूलाई ? यस्तरी किताबहरूमा किरा पारेर राख्ता ?' मैले के उत्तर दिने 'त्यही किरा परेको भएर त भित्र कोठाका अरू किताबमा किरा नसरोस् भनेर यहाँ बाहिर ल्याएर फालेको' एकजना कर्मचारीको स्पष्टीकरण सुनेर यामादाजी त अझ उग्र हुनुभयो । 'किरा पऱ्यो भनेर किताबहरूलाई सफा गरेर सुरक्षित गर्ने कि यसरी सब किताबहरू नै बाहिर ल्याएर

फ्याँकिदिने ? यीमध्ये महत्त्वपूर्ण र दुर्लभ किताब पनि त हुन सक्छन् नि, होइन र ? तपाईंको सरकार के हेरिरहेको यतिका वर्षसम्म राष्ट्रिय पुस्तकालय जस्तो महत्त्वपूर्ण पुस्तकालयको लागि एउटा भवन पनि नबनाएर ?' उहाँको यति तिखो प्रश्न सुनेर म अझ तिमिराएँ ।

यस घटनाले पनि मलाई त्यस दिन मन्त्रीजीसामु तिखो आलोचना गर्न प्रेरित गरेको हो । तर नेपालीमा उखानै छ, 'बिँड तातेर के गर्ने, ताप्के नतातुन्जेल' । बाहिरका हामीजस्ता मान्छे मात्र कराएर के हुन्छ र ? सम्बन्धित निकाय र कर्मचारीहरू नतात्ने हो भने । यसका लागि कसलाई दोष दिने ? किनभने नेपालमा आजसम्म वास्तविक रूपमा राष्ट्रिय तथा सार्वजनिक पुस्तकालय पद्धति र सेवाको विकास नभएको अवस्थामा कसैलाई पनि (कोही कोही बाहेक) समाज र देशको विकासमा त्यस्ता पुस्तकालयको भूमिका, महत्त्व र आवश्यकताका बारेमा ज्ञान नै छैन भने पनि हुन्छ । यस दिशामा उचित र खासै प्रयास पनि गरिएको छैन । त्यसैले पनि यसरी ४-५ वर्षसम्म पनि राष्ट्रिय पुस्तकालयका सम्पूर्ण ज्ञानसामग्रीहरू, महत्त्वपूर्ण सांस्कृतिक र बौद्धिक सम्पदा बोरामा पोको पारेर राखीछाड्दा पनि सम्बन्धित निकाय र व्यक्तिहरूले समयमै ध्यान दिन नसकेका !

जे होस्, राष्ट्रिय पुस्तकालयको महत्त्वका बारेमा जानकारी राख्ने पुस्तकालयप्रेमी, पुस्तकालयकर्मी, बुद्धिजीवी, शिक्षक, विद्यार्थी, पत्रकारहरू आदिको अथक प्रयासको परिणामस्वरूप अन्त्यमा माननीय शिक्षामन्त्री गिरिराजमणि पोखरेल २०७५ सालको असोज २८ गतेका दिन बसेको मन्त्रीपरिषद्को बैठकबाट ने.रा.पु.को लागि नेपाली कला र संस्कृतिले सजिएको आधुनिक भवन निर्माण गर्नका लागि जमलको करिब ८ रोपनी जग्गा पास गराउन सफल हुनुभयो । उहाँको यो कार्यलाई हामीले प्रशंसा नगरी हुँदैन ।

त्यस दिन एकाग्र व्यक्ति बाहेक हामी साराका सारा अब भने हाम्रो देशको राष्ट्रिय पुस्तकालयले ६४ वर्षपछि भए पनि सांस्कृतिक राजधानी काठमाडौंको मुटुमा आफ्नो छुट्टै पहिचान र अस्तित्व भएको नेपाली कला र

संस्कृतिबाट सुसज्जित आधुनिक भवन पाउने भयो भन्ने विश्वास र आशाले पुस्तकालयकर्मी, पुस्तकालयप्रेमी, बुद्धिजीवी, पत्रकार, शिक्षक-विद्यार्थीहरू खुसीले दङ्ग परेका थियौं । यहाँनिर म आफ्नै पनि खुसी व्यक्त गर्न चाहन्छु । साँच्चै भन्ने हो भने यस निर्णयले मलाई यति असीम खुसी दियो कि भनेर साध्य नै छैन । यसका पछाडि केही कारण छन्, जुन म यहाँ प्रस्तुत गर्न चाहन्छु ।

बालककालमा घरमै विभिन्न खालका पुस्तक, विशेषतः अङ्ग्रेजी साहित्यका पुस्तकले भरिएका बुबाका ६-७ वटा दराजहरूले मलाई निकै आकर्षित गर्थे । प्रायः हरेक बिहान म सधैं लाडे पल्टेर बुबालाई भन्ने गर्थे : 'बुबा, बुबा म संसारभरका सारा ज्ञानगुनका कुरा पढ्न चाहन्छु अरू केही काम नगरी सधैं पढी मात्र रहन्छु र संसारको सबभन्दा धेरै पढेको, जान्नेसुन्ने विद्वान् मान्छे हुन्छु' । ४-५ वर्षकी कलिली मजस्ती बच्चीलाई ज्ञानको सीमा कति हुन्छ भन्ने कुरा के थाहा ? तर पेसाले शिक्षक मेरा बुबालाई त पक्कै थाहा थियो होला ज्ञानको सीमा नै हुँदैन भनेर । तर पनि सानी छोरीको मनमा ठेस नपुगोस् भनेर होला उहाँ हाँसी, हाँसी भन्ने गर्नुहुन्थ्यो-‘हुन्छ नाई (नानी), हुन्छ । म तिमीलाई सधैं पढिरहन दिन्छु, जति मन लाग्छ पढ ल’ । बस के चाहियो मलाई ? बुबाको यति बलियो आश्वासनले मेरो आधा सपना त त्यसै बेला पुरा भएजस्तो लाग्थ्यो ।

तर मेरो दुर्भाग्य १ स्कूलमा छ कक्षामा पुग्न नपाउँदै आमाले सानी बहिनी पाएको एक महिना पनि नहुँदै ५ ओटी छोरी मात्र भए भनेर बुबाले कान्छी पत्नी ल्याएर सहरतिर अर्थात् काठमाडौंमा आफु बस्न थाल्नुभयो र हामी ५ दिदीबहिनी र सुत्केरी आमालाई गाउँमा बेसहारा छाडिदिनुभयो । मेरो कलिलो मिठो सपना चकनाचुर बन्न पुग्यो । तर पुस्तकसँग मेरो नाता टुटेन, आकर्षण घटेन र उल्टो समयसँगसँगै भन् भन् बढ्यो बढीभन्दा बढी ज्ञान हासिल गर्ने रहरले ।

ठुलै सङ्घर्ष गरी २-३ विषय अर्थशास्त्र, जनप्रशासन र कानून (प्रथम वर्ष) मा उच्च शिक्षा हासिल गर्ने । अनि अर्थशास्त्रमा पी.एच.डी. गर्ने रहरले गर्दा एयरपोर्टको

मौसम भविष्यवाणी शाखाको आठ वर्षको स्थायी सरकारी सेवा त्यागेर ३०३२ सालमा त्रि.वि.सेवामा प्रवेश गर्ने कीर्तिपुरको त्रि.वि.केन्द्रीय पुस्तकालय जान र मेरो गाइड प्रा.डा. एस.के.सिंहलाई भेट्न सजिलो हुन्छ भन्ने आसले । तर सुरुमा कीर्तिपुर क्याम्पसमा ठाउँ नभएको र पछि ठाउँ भएपछि सारिदिने आश्वासन पाएको कारणले पद्मकन्या क्याम्पसको पुस्तकालयमा काम गर्न थालें । मेरो यही चयनले पुस्तकालय जस्तो पवित्र सेवामा जिन्दगी सुम्पने प्रेरणा दियो । कारण आज त पुस्तकालय र पुस्तकालयकर्मी भनेपछि समाजले यति अवहेलना र तिरस्कार गर्छ (यसको ज्वलन्त उदाहरण आजको ने.रा.पु.को गम्भीर मामिला नै पनि हो) भने आजभन्दा ४५ वर्षअघि यो क्षेत्र र पेसालाई समाजले कति हेप्यो भन्ने कुरा भनेरै साध्य छैन । यही गम्भीर कुरालाई हृदयङ्गम गरेरै यो क्षेत्र र पेसालाई सकभर उत्थान गर्छु भन्ने दृढ सङ्कल्पका साथ पी.एच.डी.को आधाउधिका काम सकेर पनि पीएचडी त जसले पनि गर्छन् गोली मारो भन्दै छ महिनाको सानो छोरालाई आमाको काखमा छाडेर म चण्डिगढको पञ्जाब विश्वविद्यालयमा सन् १९८० मा वि.लिब.एस्सी. (पुस्तकालय विज्ञानमा ब्याचलर) अध्ययन गर्न गएँ । १०-१२ वर्षको अन्तरालपछि अध्ययन गर्न गए पनि कक्षामा दोस्रो स्थान मेरिट मार्क ल्याई उत्तीर्ण गरेँ । फर्केपछि सिधै कीर्तिपुर त्रिविकेपुमा सेवा गर्न पुगेँ ।

त्रिवि केन्द्रीय पुस्तकालयमा ५-७ वर्ष सेवा गरेपछि बढुवा भएर सेडाको पुस्तकालयमा सरुवा भएँ । त्यहाँ बस्दा फेरि सन् १९९७-९८ मा बङ्गलोर विश्वविद्यालयमा एम.एल.आइ.एस्सी. (पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञानमा स्नातकोत्तर) अध्ययन गर्न गएँ बुढेसकालमा । यसरी पुस्तकालय र पुस्तकालय पेसाको साह्रै माया लागेकै कारणले २०६८ सालमा त्रि.वि.सेवाबाट अवकाश लिनु अगाडि नै सानेपामा एक महिला समूहसँग आवद्ध भएर एउटा सामुदायिक बालविकास पुस्तकालय नामक बालपुस्तकालयको सञ्चालन २०६७ सालदेखि गर्दै आएको छु । बालपुस्तकालय भनेको अन्य सबै प्रकार र तहका पुस्तकालयहरूको मुख्य जग हो । किनभने सानैदेखि पुस्तकालय जाने र पढ्ने बानी विकास नगरी

पछि पुस्तकालय जाने र पढ्ने बानी विकास गर्न गाह्रो हुन्छ । त्यसैले यस बालपुस्तकालयका लागि आवश्यक पुस्तक, खेलौना तथा फर्निचरको जिम्मा सबै मैले नै लिएँ । अनि पेसाले पुस्तकालयकर्मी भएकाले त्यसको सङ्गठन र व्यवस्थापनको जिम्मा पनि मैले नै लिएँ ।

अभिसम्म पनि यस क्षेत्रमा कुनै उल्लेखनीय सेवा र योगदान दिन नसकेको अवस्थामा सबै पुस्तकालय अभियन्ताहरूसँग मिलीजुली आज ६४ वर्षदेखि अलपत्र परिरहेको ने.रा.पु.को भवन निर्माणको लागि केही काम गर्ने मौका पाएकोमा आफुलाई धन्य ठानेकी थिएँ । आफ्नो खुसी व्यक्त गर्ने सिलसिलामा मैले २०७५ साल असोज २९ गते अर्थात् मन्त्रीपरिषद्देले ने.रा.पु.को भवन निर्माण गर्न जमलको जग्गा प्रदान गरेको भोलिपल्ट नै शिक्षामन्त्रीज्यूसामु हर्ष विभोर भएर भनेकी थिएँ 'This is the happiest day in my life । यो दिनले मेरो जिन्दगीभरको सारा दुख र पीडा बिसाइदिएको छ' ।

जग्गाप्राप्त हुने बित्तिकै सबैमा खासगरी मन्त्रालयका सम्बन्धित शाखाका अधिकारीहरू तथा ने.रा.पु.का प्रमुख उपेन्द्रप्रसाद मैनाली लगायत पुस्तकालयप्रेमीहरूमा एउटा नयाँ जोस र जाँगरको लहर उठेको थियो । रातदिन खटिएर भवननिर्माणको लागि आवश्यक प्रशासनिक तथा प्राविधिक प्रक्रियाहरू पुरा हुँदै गएका थिए । सबभन्दा महत्त्वपूर्ण कुरा त यस आर्थिक वर्ष २०७७-७८ मा भवननिर्माणका लागि रु.१० करोड समेत निकासा भइसकेको थियो ।

अनि नेपालको नामी र अनुभवी Shah Associate Pvt .Ltd . : Architect,Engineers & Planner द्वारा जमलको जग्गाअनुसार दुइवटा भवनका नक्साहरू पनि तयार भइसकेका थिए । मुख्य भवन (A) ७ तलाको र अन्डरग्राउन्ड मोटर पार्किङ्ग २ तलाको छ भने अर्को भवन (घ) ४ तलाको र त्यसमा पनि अन्डरग्राउन्ड मोटर पार्किङ्ग २ तलाको छ । अनि दुवै भवनलाई विचमा जोडिएको छ । यी नक्साका सम्बन्धमा मन्त्रालयमा माननीय शिक्षामन्त्री, सचिव, सहसचिव तथा अन्य शाखाका अधिकारीहरू, ने.रा.पु.का वर्तमान र निवर्तमान प्रमुखहरू, बाहिरबाट वरिष्ठ पुस्तकालयाध्यक्षहरूका साथै

नेपाल लाइब्रेरी फाउन्डेसनका संस्थापक अध्यक्ष नरेश कोइरालासहित अन्य सरोकारवालाहरूको उपस्थितिमा २-३ पटक छलफल गरेपछि अन्तिम रूप दिइएको थियो । यसका साथै २०७६ को कार्तिक महिनामा जापानबाट आएको नोबुए यामादासान र उहाँकी साथी तामिकोसान र मसमेत भएर उक्त नक्साका एक, एक कक्षहरूका बारेमा छलफल गरी नक्सा निर्माणकर्तालाई आवश्यक सुझाव दिएका थियौं । उहाँ (श्री रञ्जनसिंह शाह) ले पनि अर्को बैठकमा नक्साहरू देखाउन ल्याउँदा सकेसम्म हामीले दिएका सुझावलाई ख्याल गरेर थपघट गरेर देखाउनुभएको थियो । यामादा सान हामीभन्दा धेरै विकसित देशको राष्ट्रिय पुस्तकालयहरूको भवनहरूका बारेमा राम्रो ज्ञान भएकोले उहाँसँग छलफल गरिएको हो । उहाँले त्यहाँका राष्ट्रिय पुस्तकालयका साथै अन्य नयाँ नयाँ आधुनिक पुस्तकालयभवनका नक्साहरू इन्जिनियरहरूलाई देखाउन ल्याइदिनु पनि भएको थियो । उक्त भवनको नक्सा भित्रबाहिर नेपाली कला र संस्कृतिले सजिएको हुँदा अत्याकर्षक देखिन्छ । त्यसमा बाल, अपाङ्ग, युवा, ज्येष्ठ नागरिक आदि सबका लागि सुविधाजनक शाखाहरू रहेका छन् । ठुलठुला हलहरू र पुस्तकालयका लागि आवश्यक विभिन्न शाखाहरूको व्यवस्था पनि त्यसमा भएको छ । शाहजीले उक्त भवनको एनिमेसन भर्सन तयार गरी पुरा Virtual Library नै देखाउँदा त सबको मन नै आनन्दित । कहिले बन्ला र यस्तो रमाइलो पुस्तकालयको उपयोग कहिले गर्न पाइएला भन्ने रहर सबमा जागेको थियो ।

केही हप्ताअघि मात्र मैनालीजीले नक्सा पास गर्न काठमाडौं महानगरपालिकाको सम्बन्धित शाखामा रु. ४० लाख जति बुझाइसक्नु भएको छ । कोभिड-१९ को असहज परिस्थितिमा पनि हरदम खटिएर आवश्यक कामहरू गर्दै जाँदा उक्त स्थानमा भएका पुराना घरहरू भत्काइरहँदा, जग खन्ने काम सुरु हुन लाग्दा ने.रा.पु.को भवन निर्माण गर्न जमलको जग्गा उपलब्ध गराउने निर्णय २०७५ असोज २८ गते गर्ने मन्त्रीपरिषद्ले नै बिनाकारण २०७७ साउन ५ गते उक्त जग्गामा अर्को निर्णय नभएसम्म उक्त भवननिर्माणको कार्य नगर्ने, नगराउने भनी अर्को निर्णय गर्छ ।

मन्त्रीपरिषद्को उक्त पछिल्लो निर्णयले राष्ट्रिय पुस्तकालयमाथि मात्र होइन, पुस्तकालयप्रेमी नेपाली सबैको भावनामाथि निर्मम प्रहार गरेको छ । मैले त सपनामा पनि सोचेकी थिइनँ 'This is the happiest day of my life' भनेको केही दिन पनि बित्न नपाई खतम हुन्छ र 'Saddest day in my life' मा परिणत हुन्छ भनेर । यत्रो वर्षको तपस्या चकनाचुर हुन्छ भनेर । यस्तो जनभावनाविरोधी निर्णय गर्ने सरकारलाई वि.सं. १९८७ को राणाकालीन सरकारभन्दा कसरी कम निरङ्कुश सरकार भन्ने ? त्यसबेला लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा लगायत अन्य ४५-४६ जना युवाहरूले 'सरस्वती गुठी' नामक संस्था खोली त्यसबाट एउटा पुस्तकालय सञ्चालन गर्न खोज्दा तिनैमध्येको एक धोकेबाज युवक रामचन्द्र अधिकारीले पोल लगाइदिएकाले प्रधानमन्त्री श्री ३ भीमशमसेरले सबै युवाहरूलाई पक्रेर 'गाथगादी ताकेको' आरोप लगाई मान्छे हेरी विभिन्न सजाय दिनुका साथै सबलाई जनही रु. १०० को जरिवाना तिराई आइन्दा यस्तो काम नगर्ने भनी कागज समेत गराएका थिए । नेपालको इतिहासमा यसलाई 'पुस्तकालय पर्व' का रूपमा जानिन्छ । २ वर्षअघि जुन मन्त्रीपरिषद्ले जमलको जग्गामा ने.रा.पु.को भवननिर्माण गर्न बाकाइदा स्वीकृति दिएकाले सो निर्माण कार्यका लागि आवश्यक प्रशासनिक तथा प्राविधिक प्रक्रियाहरूको रितपूर्वक कार्य सम्पन्न भइसकेपछि भवननिर्माण कार्य सुरु हुनै लाग्दा कुनै कारण नै नदेखाई त्यही मन्त्रीपरिषद्ले अर्को निर्णय नभएसम्म निर्माण कार्य रोक्नुको तात्पर्य आखिर के हो त ? ५ वर्षअघिदेखि बोरा बोरामा कोचेर २ वटा कक्षा कोठामा बन्द गरेर राख्ता राख्ता देशका अमूल्य सांस्कृतिक तथा बौद्धिक सम्पदा धुलोमुलो र अनेकथरी किराहरूले विनाश गरिरहेको परिस्थितिलाई सर्वथा उपेक्षा गर्नु कति उचित र जायज कार्य हो ? के यो देश र देशवासीका लागि गरिएको हितकारी कार्य हो ? कोरोना-१९ को लकडाउनले गर्दा घरभित्र गुम्सिन बाध्य सारा देशवासीलाई यत्रो ठुलो धोका दिने कार्यलाई देशको इतिहासमा 'पुस्तकालय महापर्व' भनेर किन किटान नगर्ने ?

यो पछिल्लो अविवेकी निर्णयले मलाई नेपालमा

पुस्तकालय अभियन्ताका रूपमा परिचित एकजना अमेरिकी महिला डा.एन्टोनिया न्युबरको सम्झना गरायो ।

सन् १९८७ मा पर्यटकका रूपमा नेपालको हिमाली क्षेत्रमा घुम्ने क्रममा आफुलाई राम्ररी गाइड गर्ने आइगदोमे शेर्पाको कामबाट प्रभावित भएर उनले शेर्पा भाइलाई 'तिमीलाई के चाहिन्छ ?' भनेर प्रश्न गरिछन् । शेर्पा भाइले उत्तर दिएछन्-'मलाई व्यक्तिगत रूपमा केही पनि चाहिँदैन, तर तपाईंले सक्नुहुन्छ भने मेरो गाउँमा एउटा राम्रो पुस्तकालय खोलिदिनुस्' । उनको जवाफबाट अत्यन्त प्रभावित भएकी न्युबरले तत्कालै Rural Education and Development (READ) Nepal को स्थापना गरिन् । यस संस्थाको मुख्य उद्देश्य गाउँले जनतालाई शिक्षाको उज्याले घामले न्यानो दिँदै उनीहरूमा साक्षरता उकास्नु र उनीहरूको चेतना बृद्धि गर्नु हो ।

सबभन्दा पहिले सन् १९९१ मा उक्त शेर्पा भाइको सोलुखोम्बुको जुनवेसी गाउँमा 'जुनवेसी सामुदायिक पुस्तकालय तथा स्रोत केन्द्र'को उद्घाटन गरेर नेपालको ग्रामीण क्षेत्रमा पुस्तकालय विकासको उनले सुरुआत गरिन् । त्यसको ३० वर्षभित्र आज READ Nepal ले ४२ जिल्लामा ६८ वटा आत्मनिर्भर सामुदायिक पुस्तकालयहरू खोल्न सफल भएको छ । यस खालको आत्मनिर्भर सामुदायिक पुस्तकालयको मोडेल अहिले भारत, भुटान जस्ता एसियाका अन्य देशमा र अफ्रिकी देशहरूमा समेत विस्तार भएको छ ।

कस्तो अचम्म १ हामी यहाँका मानिसलाई पुस्तकालय विकासका बारेमा केही मतलब नै छैन । बल्ल बल्ल जमलमा राष्ट्रिय पुस्तकालय बन्न लाग्दा पनि अनेकौं भूमाफिया र व्यापारी समूहको चलखेल'ले गर्दा उक्त निर्माण कार्यमा अड्कुश लगाउने काम भएको छ । तर सात समुद्रपारिबाट जावो २-४ दिनका लागि पर्यटनमा आउँदा गाउँलेहरूको अशिक्षा र दुर्दशाबाट चिन्तित भएर उनीहरूलाई शिक्षा र ज्ञानको उज्यालो घामको न्यानो दिन कति व्यग्र डा. न्युबर । न आमाको नाता, न बाउको । र पनि नेपालका गाउँलेहरूको शैक्षिक

र चेतना स्तर उकास्न आतुर भइरहेका डा. न्युबर तिमीलाई हाम्रो हृदयदेखि सलाम छ । अनि सलाम छ उदार मनको शेर्पा भाइलाई पनि ।

पुस्तकालयको विकास मार्फत ग्रामीण शिक्षामा उदाहरणीय काम गरेबापत सन् २००६ मा READ Nepal, डा. एन्टोनिया न्युबरको संस्थालाई Access to Learning Award 2006 भन्ने सम्मान तथा १० लाख अमेरिकी डलरको अन्तर्राष्ट्रिय पुरस्कार प्राप्त भएको थियो । भर्खरै अस्ति मात्र पनि नेपालको ग्रामीण क्षेत्रमा पुस्तकालय विकास र पर्यटन प्रवर्द्धन गरी सामाजिक, आर्थिक, शैक्षिक, सांस्कृतिक र पर्यटकीय प्रवर्द्धनमा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याएबापत डा. एन्टोनिया न्युबरलाई डा. डिल्लीरमण रेग्मी अन्तर्राष्ट्रिय शान्ति पुरस्कार २०७६ बाट सम्मानित गरिएको थियो । जुमबाट प्रमुख अतिथिका रूपमा माननीय शिक्षामन्त्रीले नै उक्त पुरस्कार प्रदान गर्नुभएको थियो । डा. न्युबर बधाई । जनहितका लागि काम गर्न तिम्रो यस्तो निःस्वार्थी र उल्लेखनीय योगदानबाट यहाँका अन्य प्रबुद्ध विद्वान् तथा व्यापारीहरूलाई पनि प्रेरणा मिलोस् ।

यहाँनिर मलाई अर्को एक जना अमेरिकी नागरिकको नाम उल्लेख गर्नुपर्ने लाग्दछ । उनी हुन् Room to Read का संस्थापक जोन उड । नेपालको ग्रामीण क्षेत्रमा घुम्न जाँदा बाहुनडाँडाँस्थित एउटा सरकारी स्कूलमा पुग्दा उनले त्यहाँ पुस्तक बिनाको पुस्तकालय देखेछन् र अति चिन्तित भएछन् । त्यसैले उनी अमेरिकाको विश्वप्रसिद्ध माइक्रोसफ्ट कम्पनीको खाइपाइआएको जागिर छाडेर त्यस्ता सरकारी स्कूलहरूमा राम्रो पुस्तकालयको स्थापना गर्ने अभियानमा जुटे । 'शिक्षित बालबालिकाबाटै विश्वमा परिवर्तनको थालनी हुन्छ' भन्ने आदर्श नाराका साथ सन् २००१ मा उनले Room to Read को स्थापना गरे । आज नेपालका झन्डै ४५५० स्कूलहरूमा उनले पुस्तकालयहरू स्थापना गरेर बालबालिकालाई खेल्दै, रमाउँदै सिक्ने मौका दिएका छन् । यस संस्थाले भारत, श्रीलङ्का, भियतनाम, कम्बोडिया, दक्षिण कोरिया, लाओस जस्ता एसियाका अन्य देशका साथै अफ्रिकाको जाम्बियाका स्कूलहरूमा समेत आधुनिक पुस्तकालयहरू खोलेर असङ्ख्य बालबालिकाको शैक्षिक तथा बौद्धिक

विकासमा सहयोग पुऱ्याएको छ । यस किसिमको महत्त्वपूर्ण योगदानलाई कदर गर्दै जोन उडलाई डा. डिल्लीरमण रेग्मी अन्तर्राष्ट्रिय शान्ति पुरस्कार २०७४ बाट सम्मानित गरिएको थियो । आशा छ, जोन उडको यस्तो निःस्वार्थ सेवाले नेपाल र नेपाल बाहिरका मानिसहरूलाई यस्तै सामाजिक सेवामा समर्पित हुन र देशका भविष्य बालबालिकाको सर्वतोमुखी विकास गर्न प्रेरणा मिल्ने छ ।

यस सन्दर्भमा परम्परागत पुस्तकालयमा भन्दा पनि आजको सूचना तथा ज्ञानको युगमा आधुनिक प्रविधियुक्त पुस्तकालयको टडकारो आवश्यकतालाई महसुस गरी इन्टरनेट सुविधा सहित इ-पुस्तकालयहरूको विकास र विस्तारमा करिब १४-१५ वर्षदेखि महत्त्वपूर्ण योगदान दिँदै आइरहेको सन् २००५ मा स्थापित नेपाल लाइब्रेरी फाउन्डेसनलाई पनि हामीले बिसन मिल्दैन । यसको श्रेय नेपाली मूलका क्यानाडा निवासी श्री नरेश कोइरालाजीलाई जान्छ । उहाँ यस संस्थाका संस्थापक अध्यक्ष हुनुहुन्थ्यो । यस संस्थाले भइरहेका परम्परागत पुस्तकालयहरूलाई आधुनिकीकरण, खासगरी प्रविधियुक्त बनाउन र इ-पुस्तकालयहरूको विकास गर्न आवश्यक प्रविधिको पूर्वाधार विकासको लागि सहयोग गर्नुका साथै त्यस अनुसार आवश्यक प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्न विभिन्न तहका प्रशिक्षण कार्यक्रमहरू समेत सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ । हालसम्म यसले नेपालका विभिन्न जिल्लाहरूमा १०० भन्दा बढी प्रविधियुक्त इ-पुस्तकालयहरूको स्थापना गर्न सहयोग गरिसकेको छ । यसको लागि श्री कोइरालाजीको अथक प्रयासले गर्दा थुप्रै गैरआवासीय नेपालीहरूले दिल खोलेर सहयोग पुऱ्याउँदै आएका छन् । यसको मुख्य उदाहरण हो उहाँहरूले विदेशमा, खासगरी विकसित मुलुकहरूमा समाज र देश विकासको लागि पुस्तकालयले खेलेको उल्लेखनीय भूमिकालाई उचित मूल्याङ्कन गरेको देखेर नै यसरी सहयोग गर्न प्रेरित भएको जस्तो लाग्छ ।

केही वर्षदेखि एक जापानी संस्था 'शान्ति भोलिन्टियर एसोसिएसन'ले पनि नेपालका ग्रामीण स्कुलहरूमा पुस्तकालय विकासका लागि सहयोग पुऱ्याइरहेको छ । जापानी साथी नोबुए यामादाजीले पनि नेपालको

पुस्तकालयको विकासमा प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूपमा ठुलो सहयोग पुऱ्याउनुभएको छ । उहाँले व्यक्तिगत रूपमा नै भए पनि नेपालको पुस्तकालयको विकासमा झन्डै ४० वर्षदेखि महत्त्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउनु भएको तथ्यलाई हामीले कम मूल्याङ्कन गर्न मिल्दैन । सन् १९८०-८१ ताका त्रि.वि.केन्द्रीय पुस्तकालयमा दुई वर्ष JOCV स्वयंसेवक भई काम गरेर जापान फर्केपछि २-३ वर्षको अन्तरालमा नेपाल आई यहाँका पुस्तकालयहरूको स्तर र गतिविधिहरूको अध्ययन-अनुसन्धान गरी जापानमा त्यसका बारेमा लेखहरू प्रकाशन गरेर जापानी समाजमा नेपालका पुस्तकालयका बारेमा महत्त्वपूर्ण जानकारी गराउने काम उहाँले गर्दै आउनुभएको छ । अनि सन् २००१ तिर ने.रा.पु.मा २ वर्ष JICA को वरिष्ठ स्वयंसेवक भई काम गर्दा पुरानो तबेलालाई जीर्णोद्धार गरी एउटा सुन्दर बालपुस्तकालयको स्थापना गरी बालबालिकालाई पुस्तकालयप्रति आकर्षित गर्न सफल हुनुभयो । २ वर्षपछि जापान फर्केर पनि फेरि नेपालका पुस्तकालयहरूको माया गर्दै हरेक वर्ष यहाँ आएर विभिन्न पुस्तकालयहरूको अध्ययन-अनुसन्धान गरी त्यहाँ फर्केपछि थुप्रै लेख प्रकाशन गरेर जापानी समाजमा नेपालका पुस्तकालयका बारेमा आवश्यक सूचना प्रवाहित गर्ने काम निरन्तर गर्दै आउनुभएको छ । त्यसपछि २०७२ सालको विनाशकारी भूकम्पले नेपालका थुप्रै पुस्तकालयलाई ध्वस्त पारेको सुनेर र देखेर उहाँ निकै चिन्तित हुनुभयो । हरेक वर्ष यहाँ आई स्थलगत रूपमै बिग्रेभत्केका पुस्तकालयहरूको अध्ययन गरी फर्केपछि अनेकौं लेख लेख्ने र तिनलाई प्रकाशित गर्ने काम गर्नुभयो । मैले पटक पटक उहाँलाई हरेक वर्ष यहाँ आउनुको सट्टा पहिले नगएको देशमा जानुभए बढी लाभदायी हुन्थ्यो कि ? उहाँको एउटै मात्र उत्तर हुन्थ्यो- 'मलाई तपाईंहरूको देश असाध्यै मन पर्छ, अनि यहाँ पुस्तकालयको विकासमा सम्बन्धित निकाय र व्यक्तिहरूले त्यति वास्ता पनि गर्दैनन् र मन साँझै दुख्छ । त्यसैले यहाँका पुस्तकालयहरू हेर्न, बुझ्न सकेसम्म हरेक वर्ष आउँछु' । अचम्म हामी देशकै मानिसहरू यस मामिलाप्रति त्यति सचेत छैनौं, तर उहाँ कति सचेत र चिन्तित !

उहाँले जापानी समुदायमा नेपालका पुस्तकालयहरूका बारेमा नियमित रूपले लेख छापेर जानकारी गराएको परिणामस्वरूप उहाँले आफ्ना साथीभाइहरूबाट पाएको सहयोगबाट निम्न पुस्तकालयहरू विकास गर्न सफल हुनुभएको छ ।

-प्रसिद्ध लेखक पारिजातकी बहिनी सुकन्या वाइवाजीले स्थापना गरेको म्हेपीस्थित अमृत माध्यमिक विद्यालयको पुस्तकालय स्थापना र करिब १५-१६ वर्ष निरन्तर आर्थिक सहयोग प्रदान गर्नुभएको छ ।

-२०७२ पछि कीर्तिपुर पाँगामा एउटा सामुदायिक पुस्तकालय स्थापना गर्न र विकास गर्न आवश्यक आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराउनुभएको छ ।

-त्यसरी नै २०७२ पछि सुकन्या वाइवाले स्थापना गर्नुभएको 'बचेरावास' (Nestling Home) (जहाँ नेपालभरिका जेलहरूमा भएका आमाबाबुका निर्दोष बालबालिकाहरूलाई ल्याएर पालनपोषणदेखि लिएर शिक्षादीक्षा आदि सबैको जिम्मा लिइन्छ) को कम्पाउन्डमा सामुदायिक पुस्तकालयको स्थापना र विकासको लागि आवश्यक आर्थिक सहयोग निरन्तर रूपमा गरिरहनुभएको छ ।

- साँचल, सानेपास्थित सामुदायिक बालविकास पुस्तकालयका लागि पनि २-३ वर्षदेखि पुस्तक खरिद गर्नको लागि केही आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराउँदै आउनुभएको छ ।

के यी सहयोग नेपालको पुस्तकालयको विकासका लागि कम महत्त्वका छन् त ?

दुई वर्षअघि २०७५ साल असोज २८ गते मन्त्रीपरिषद्ले जमलको जग्गामा ने.रा.पु.को भवन निर्माण गर्न स्वीकृति दिँदा एकाध व्यक्ति बाहेक साराका सारा नेपाली जनता जसरी खुसीले भावविभोर भएका थिए त्यसरी नै ती सब २०७७ साल साउन ५ गते त्यही मन्त्रीपरिषद्ले फेरि 'अर्को निर्णय नभएसम्म उक्त भवन निर्माण कार्य नगर्नु, नगराउनु' भनी नयाँ निर्णय गर्दा अचम्ममा पर्नुका साथै सरकारप्रति अत्यन्त क्रोधित समेत भए । पुस्तकालयकर्मी र पुस्तकालयप्रेमीहरूको भावनामाथि

यस निर्णयले नराम्रोसँग चोट पुऱ्यायो ।

कुनै जायज र स्पष्ट कारण नदिई दुई वर्षअघि आफैले गरेको निर्णय कार्यान्वयन हुन रोक लगाउने सरकारको यस निर्णयले पुस्तकालयप्रेमी सम्पूर्ण जनतालाई एकातिर अन्यौलमा पार्‍यो भने अर्कातिर यसप्रति आशङ्का साथै रुष्टभाव पनि जगायो । यसबाट नानाकिसिमका प्रतिक्रिया जन्मनु अस्वाभाविक थिएन र तत्कालै यसको विरोधमा सारा सामाजिक सञ्जालहरू तरङ्गित भए । विभिन्न क्षेत्रका र पेसाका मानिसहरूले स्वतःस्फूर्त रूपमा आआफ्ना प्रतिक्रिया फेसबुक, अनलाइन पत्रिका, युट्युब, ट्विटर, पत्रपत्रिका आदिबाट दिन थाले । यहाँ तीमध्ये केहीको छोटकरीमा विश्लेषण गर्न खोजिएको छ ।

साउन ५ गतेको मन्त्रीपरिषद्को निर्णयबाट अत्यन्त आहत भएर प्रतिक्रिया व्यक्त गर्नेमध्येका पहिला व्यक्तिमध्ये एक थिए श्री यादवचन्द्र निरौला । उहाँको प्रतिक्रिया छोटो, स्पष्ट र तिखो थियो : 'Black Tuesday for Nepalese Library Lovers' । यसले प्रायः सबै पुस्तकालयप्रेमी, सेवी, कर्मी, बौद्धिक समुदाय र सञ्चारकर्मीहरूलाई पुस्तकालयका बारेमा गम्भीर भएर सोच्न बाध्य बनायो । सम्भवतः यस्तो निर्णय गर्नेहरूलाई पनि यसले केही सोच्न त बाध्य पार्‍यो नै होला । तर सरकारले भवन निर्माण रोक्का गरेकैमा यसरी यस्तो विरोध गर्न मिल्दैन भन्ने असन्तुष्टि पनि आयो । तर एकजना पुस्तकालयसेवीले आफैले यस्तो असन्तोष व्यक्त गरेकोमा अधिकांश पुस्तकालयप्रेमीहरूले अचम्म माने । राष्ट्रिय पुस्तकालय जस्तो गौरवशाली संस्था संस्था ६४ वर्षदेखि बेघरबारको स्थितिमा भौतारिइरहेको अवस्थामा, विनाशकारी भूकम्पका कारण ५ वर्षदेखि बोराहरूमा कोचिएर बन्द भएको बाध्यात्मक स्थितिमा, लाखौं कोसिसपछि बल्लतल्ल जग्गा उपलब्ध भएर भवननिर्माणको प्रक्रियाको थालनी हुन लाग्नासाथ त्यसमा सरकारले नै बाधा पुऱ्याउनु योभन्दा ठुलो प्रहार के हुन्छ पुस्तकालयको विकासमा ? के यसबाट पुस्तकालयप्रेमीहरूको चित्त दुख्दैन ?

निरौलाजीले जस्तै पुस्तकालयप्रेमी श्री बलराम

सापकोटाजीले पनि फेसबुक मार्फत गतेका दिन 'राष्ट्रिय पुस्तकालय जमलमा बनाउने कि भक्तपुरको दुधपाटीमा बनाउने' भनेर सरकारको उक्त निर्णयप्रति तिखो व्यङ्ग्य गर्नुभएको छ ।

सरकारको यस्तो जनविरोधी निर्णय प्रतिगामी सोचको परिणाम हो भन्दै पूर्व प्रधानमन्त्री श्री बाबुराम भट्टराईले जमलमा नै राष्ट्रिय पुस्तकालय बन्नुपर्छ भनेर सरकारलाई खबरदारी गर्नुभएको छ । टिवट मार्फत । उहाँले आफ्नो टिवटमा सरकारमाथि कडा व्यङ्ग्य पनि गर्नुभएको छ । टिवटमा भनिएको छ : 'हलो काटेर मुङ्गो बनाउने भनेभै राष्ट्रिय पुस्तकालय मासेर कुनै व्यापारिक मल बनाउने सोच प्रतिगामी हो । काठमाडौंको मुख्य केन्द्र असनको मूलद्वार नजिक दरबार हाइस्कूल, त्रिचन्द्र कलेज, सांस्कृतिक संस्थान जस्ता शिक्षा, संस्कृतिको धरोहरसँगै जमलमा राष्ट्रिय पुस्तकालय हुनु उत्तम हुन्छ । खबरदार !' ।

त्यसरी नै अर्का एकजना पुस्तकालयप्रेमी, श्री विवेक विनयी (संस्थापक प्रिन्सिपल जुगल स्कूल) ले पनि यु ट्युब मार्फत मन्त्रीपरिषद्को साउन ५ गतेको निर्णयप्रति कडा रोष व्यक्त गर्नुका साथै गम्भीर आलोचना गर्नु भएको छ । उहाँको दृष्टिमा यो 'दोस्रो पुस्तकालय पर्व' हो । उहाँको भनाइ छ : 'राष्ट्रिय पुस्तकालय भवन निर्माणलाई रोकेर सरकारले दोस्रो पुस्तकालय पर्व घटायो' ।

माथि उल्लेख भएका सामाजिक सञ्जाल बाहेक अन्य मिडियाहरूमा पनि जस्तै : अनलाइन पत्रपत्रिका र मुद्रित पत्रपत्रिकाहरूमा समेत लेखक, बुद्धिजीवी, पत्रकार, सम्वाददाता आदिले ने.रा.पु.को भवननिर्माणका सम्बन्धमा निकै गम्भीर तथा व्यङ्ग्यात्मक लेखहरू सम्प्रेषण गर्नुभएको छ । यहाँ केही लेखहरूको विवरणात्मक सूची प्रस्तुत गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

१. **nepallive .com** मा युवा पत्रकार प्रजु पन्तले सम्प्रेषण गरेका लेखहरू :

- साउन ७ गते : पुस्तकालयप्रेमीका लागि मङ्गलबार कसरी बन्यो कालो दिन ?
- साउन ९ गते : जमलमै राष्ट्रिय पुस्तकालय

किन ? यादवचन्द्र निरौलासँगको अन्तर्वार्ता

- साउन ११ गते : राष्ट्रिय पुस्तकालय जमलमै उपयुक्त- नेपाल पुस्तकालय सङ्घ
- साउन १५ गते : राष्ट्रिय पुस्तकालय भवन बन्न नदिने अर्को खेल प्रस्तावित जग्गामा त्रिचन्द्र कलेज सार्ने प्राधिकरणको गुरु योजना

२. **nayapatrikadaily.com** : सार्वजनिक सम्पत्तिको दुरुपयोग (सम्पादकीय)

३. **rajdhanidaily.com** : राष्ट्रिय पुस्तकालय निर्माणमा सरकारको अङ्कुश-नेपाल पुस्तकालय सङ्घका अध्यक्ष

४. **setopati.com** : जमलको ८ रोपनी जग्गामा व्यापारिक कम्प्लेक्स होइन, त्रिचन्द्र कलेजको भवन बन्दै-सम्वाददाता

५. **कान्तिपुर दैनिक** : जमलमा राष्ट्रिय पुस्तकालय-गणेश राई (असार २२, २०७७)

६. **कान्तिपुर दैनिक** : जमलको ८ रोपनी जग्गा हडप्ने चलखेल-सुदीप केनी (१३ श्रावण, २०७७)

७. **कान्तिपुर दैनिक** : प्राथमिकता बाहिर पुस्तकालय निर्माण (सम्पादकीय) (१४ श्रावण, २०७७)

८. **कान्तिपुर दैनिक** : वडा वडामा पुस्तकालय-भुवनेश्वर शर्मा (१६ श्रावण, २०७७)

९. **कान्तिपुर दैनिक** : पुस्तकको आतङ्क-शरच्चन्द्र वस्ती (२४ श्रावण २०७७)

१०. **कान्तिपुर दैनिक** : त्रिचन्द्र विनिर्माणका कथा-अभि सुवेदी (२४ श्रावण २०७७)

११. **The Kathmandu Post** : After spending Rs 24 million on new facility, fate of national library is still uncertain-Srizu Bajracharya (4 August 2020) ।

१२. **ktm.khabar.com TV (Youtube)** : श्याम कार्कीले नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयका प्रमुख श्री उपेन्द्रप्रसाद मैनाली तथा जुगल स्कूलका संस्थापक प्रिन्सिपल श्री विनय विनयीसँग लिएको अन्तर्वार्ता नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयका बारेमा विस्तृतमा जान्न, बुझ्न र सोच्न यी लेख तथा अन्तर्वार्ताहरू आआफ्ना ठाउँमा निकै महत्त्वपूर्ण र मननयोग्य छन् । यी लेखले सरकारलाई आफ्नो पछिल्लो

निर्णयलाई सच्याउनका लागि पर्याप्त दबाव दिएका छन् । आशा गरौं सरकारले यही भाद्र १५ गते सारा नेपालीले, विशेषगरी पुस्तकालयप्रेमीहरूले ठुलो चाडका रूपमा मनाउन लागेको १३ औं पुस्तकालय दिवसभन्दा अगावै आफ्नो गल्तीलाई सच्याई नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयको भवननिर्माण कार्य जमलमा चालु गर्न स्वीकृति दिने छ ।

यहाँनिर श्रावण १३ गते setopati.com मा सम्वाददाताले सम्प्रेषण गरेको लेख 'जमलको आठ रोपनी जग्गामा व्यापारिक कम्प्लेक्स होइन, त्रिचन्द्र कलेजको भवन बन्दै' का विषयमा केही चर्चा गर्न आवश्यक छ । मन्त्रीपरिषद्को साउन ५ गतेको निर्णयका विरुद्ध विभिन्न सञ्चारमाध्यममा विभिन्न क्षेत्र र पेसाका व्यक्तिहरूको जमलमै राष्ट्रिय पुस्तकालय बन्नुपर्छ र त्यहाँ व्यापारिक मल वा अरू केही बन्नुहुँदैन भन्न विरोधको स्वर चर्को रूपमा आउन थालेपछि, त्यसलाई मत्थर पार्न र केही मात्रामा दिग्भ्रमित पार्न पनि यो लेख सम्प्रेषण गरिएको देखिन्छ । विभिन्न सरोकारवालासँग, खासगरी पुनर्निर्माण प्राधिकरणका कार्यकारी प्रमुख, त्रिविका पदाधिकारीहरू आदिसँग बृहत् छलफल गरी बृहद् टुडिखेलको मास्टर प्लानको आकर्षक रङ्गीन नक्सा समेत देखाउँदै जमलको त्यस जग्गामा कुनै व्यापारिक कम्प्लेक्स होइन त्रिचन्द्र कलेजका लागि भवन बनाउन आवश्यक भएकाले ने.रा.पु.को भवननिर्माण कार्य रोक्ने काम भएको हो भन्ने स्पष्टीकरण त्यसमा दिइएको छ । यसमा रमाइलो कुरो के छ भने पुनर्निर्माण प्राधिकरणका प्रमुख कार्यकारी सुशील ज्ञवालीले उक्त मास्टर प्लान कार्यान्वयन गर्न त्रिविका प्रमुख अधिकारी, त्रिचन्द्र कलेजका प्रमुख प्राध्यापक र विभिन्न विद्यार्थी सङ्घ-सङ्घगठनका पदाधिकारीहरूसँग विभिन्न चरणमा छलफल गरेर तिनको राय र सहमतिमा जमलमा त्रिचन्द्र कलेजको भवन बनाउन लागेको उल्लेख गरेको कुरा यस लेखमा आएको छ । तर जमलको जग्गा जुन संस्थाको नाममा रहेको हो त्यस संस्थसँग सम्बन्धित कसैलाई पनि सोधखोजै नगरी, उनीहरूलाई थाहासुद्धी नै नदिई अरूसँग विभिन्न चरणको छलफल चलाएको कुरा आफैँमा लज्जाजनक र हास्यास्पद देखिन्छ । नेपाल

राष्ट्रिय पुस्तकालयको नाममा उक्त जग्गाको धनीपुर्जा भएपछि त्यस संस्थाका पदाधिकारीहरूसँग छलफल नगर्नुको आशय के हो ? अनि अरूसँग जतिसुकै चरणको छलफल गरे पनि त्यसको कति अर्थ रहन्छ ?

'ढाँटेको कुरा काटे पनि मिल्दैन' उखान यस सन्दर्भमा चरितार्थ हुन आएको छ । १६ साउन २०७७ मा त्रिचन्द्र बहुमुखी क्याम्पसका प्रमुख प्रा.डा. सुनील अधिकारीजीले उक्त लेखको विरोध गर्दै सयौं वर्षको इतिहास भएको त्रिचन्द्र क्याम्पस जमलमा होइन साविककै ठाउँमा अर्थात् घन्टाघर वरिपरि नै बन्छ भनेर प्रेस वक्तव्य जारी गरेर नै प्राधिकरण तथा अन्य पुस्तकालय विरोधी समूहलाई गतिलो जवाफ दिनुभइसकेको छ ।

यस अतिरिक्त प्रधानमन्त्रीलाई सिधै सम्बोधन गरेर नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयको भवन जमलमा नै बनाउन दिनुपर्छ भन्ने जोडदार माग सामाजिक सञ्जाल मार्फत थुप्रै व्यक्ति तथा सङ्घसंस्थाहरूले प्रेस विज्ञप्ति निकालेर गरेका छन् । जस्तै :

१. **पुस्तकालयहरू** : किरण पुस्तकालय, गुल्मी, कैलाली जनपुस्तकालय, भुवानी सामुदायिक पुस्तकालय, चितवन, पोखरा सार्वजनिक पुस्तकालय, प्रतिभा सामुदायिक पुस्तकालय, रत्न पुस्तकालय, काठमाडौं आदि ।
२. **पुस्तकालय सम्बन्धी सङ्घसंस्थाहरू** : त्रिवि पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान भूतपूर्व विद्यार्थी सङ्घ, नेपाल पुस्तकालय सङ्घ, नेपाल लाइब्रेरी फाउन्डेसन, नेपाल सामुदायिक पुस्तकालय सङ्घ, भक्तपुर पुस्तकालय सङ्घ, रिड नेपाल आदि ।
३. **बालबालिकासम्बन्धी सङ्घसंस्था** : नेपाल बालसाहित्य समाज, बाल बाङ्मय तथा अनुसन्धान केन्द्र ।
४. **अन्य सङ्घसंस्थाहरू** : जम बहा: सुधार समिति, त्रिचन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपाल राष्ट्रिय पुस्तक विक्रेता तथा प्रकाशक सङ्घ, प्रगतिशील लेखक सङ्घ, नेपाल, रेस्फेक, नेपाल पुस्तकालय सङ्घका पहिलो अध्यक्ष मुरारिविनोद पोखरेल आदि ।
मन्त्रीपरिषद्ले कुनै प्रस्ट कारण नखुलाई भवननिर्माण कार्यमा रोक लगाउनाले स्वभावतः जनमानसमा

अनेकौ आशङ्का सिर्जना भए । यसै भएर विभिन्न मानिसले अडकल काट्दै विभिन्न खालका हल्ला फैलाए । तीमध्ये निम्न हल्ला बढी चर्चामा आएका छन् :

- त्यस ठाउँमा २५-२६ तलाको व्यापारिक कम्प्लेक्स बनाउने र पर्याप्त पैसा कमाउने,
- काठमाडौँमा पार्किङ्ग एरियाको समस्या भएकाले १३-१४ तलाको पार्किङ्ग एरिया बनाउने,
- त्रिविले यसअघि भोगचलन गर्दै आएको काठमाडौँको त्यस केन्द्रमा ठुलो व्यापारिक मल खोलेर आयआर्जन गर्ने ।

हावा नचली पात हल्लंदैन भन्छन् । यी हल्लाका आधारमा के भन्न सकिन्छ भने ज्ञानको समृद्ध भण्डार र ज्ञानार्जनको गतिलो आधार राष्ट्रिय पुस्तकालयलाई त्यहाँ बन्न नदिएर जसरी पनि पैसा कुम्ल्याउने पैसाखोर र नाफाखोरहरूको चङ्गुलमा सरकार फसेको छ । ज्ञान र बुद्धिको अभावमा पैसाले मात्र जिन्दगी चल्ने होइन । कोभिड-१९ ले पैसावालहरूको तुजुको निरीहतालाई व्यक्त गरेको हामीले राम्ररी नै देखिभोगी सकेका छौं । जमल काठमाडौँको केन्द्रमा रहेको हुँदा मेचीदेखि महाकालीसम्मका नेपालीहरूलाई आउनजान सुगम भएकोले राष्ट्रिय पुस्तकालय यहीं नै बन्नु उचित हुन्छ भन्ने जान्दाजान्दै पनि बन्न नदिई व्यापारिक कम्प्लेक्स बनाउन चाहनेहरूले प्रख्यात दार्शनिक सोक्रेटसको 'Prefer knowledge to wealth, for the one is transitory, the other perpetual' भन्ने उक्ति सम्झन जरुरी छ । जगजाहेर कुरो हो धन नाशवान् छ र ज्ञान अमर छ । यो जति खर्च गर्‍यो त्यति नै बढिरहन्छ । अनि व्यापारिक केन्द्र वा पार्किङ्ग एरिया काठमाडौँमा

अन्यत्र पनि बनाउन नसकिने त होइन नि ? राष्ट्रिय पुस्तकालयकै जग्गा खोस्नुपर्ने त होइन होला नि ?

रह्यो कुरा त्रिविको । त्रिचन्द्र कलेजलाई त्यो जग्गा चाहिँदैन भनेर क्याम्पस प्रमुखले सार्वजनिक वक्तव्य नै दिइसक्नुभएको छ । अरू क्याम्पसका पनि आआफ्नै ठाउँ छँदै छन् । आयआर्जन गर्न चाहेको हो भने पनि त्रिविलाई कति धन चाहिएको हो ? कीर्तिपुरमा १६०० रोपनी जग्गा छ भनिन्छ । काठमाडौँ उपत्यकाभित्र र बाहिर पनि निकै जग्गा छ भन्ने सुनिएको हो । त्रिपुरेश्वरको वर्ल्ड ट्रेड सेन्टरबाट हुने आम्दानी पनि कम छैन भनिन्छ । अनि कति लोभ हो त्रिविलाई धनको ? त्रिविले राष्ट्रिय पुस्तकालयको जाबो ८ रोपनी जग्गा नै खोस्नुपर्ने किन ? राष्ट्रिय पुस्तकालय जमलमा बन्दा सबभन्दा फाइदा त त्रिविलाई नै हुने हो । विद्यार्थी, शिक्षक, अनुसन्धानकर्ताहरूलाई त्रिवि केन्द्रीय पुस्तकालयभन्दा यही पुस्तकालय बढी पायक पर्छ र उनीहरूले बढी लाभ लिन सक्ने हुन् ।

अर्को महत्त्वपूर्ण कुरा के पनि छ भने देश सङ्घीय परिपाटीमा गइसकेको हुँदा भविष्यमा विश्वविद्यालयहरूको सङ्ख्यामा अवश्य नै वृद्धि हुँदै जाने छ । तर राष्ट्रिय पुस्तकालय धेरै नहुने सम्भावना नभए जत्तिकै छ । देशभरिका सर्वाङ्गीण पक्षका सूचना र ज्ञानका सामग्री यहीं मात्र हुने हुनाले उदार भावना लिएर सबले जमलमा नै चाँडोभन्दा चाँडो नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय बनोस् भनेर सरकारलाई दवाव दिनु र आग्रह गर्नुमा नै देश र जनताको हितमा हुन्छ । यसरी मात्र यो पुस्तकालय महापर्वको महापीडाबाट हामी सब मुक्त हुन सक्छौं ।

टिप्पणी: यो लेख मेरो आफ्नै अनुभव तथा माथि उल्लेखित विभिन्न सामाजिक सञ्जाल तथा अनलाइन र अन्य पत्रपत्रिकामा प्रकाशित लेखहरूमा आधारित छ ।

बुबा काठमाडौं जमलमा रहेको पुस्तकालय घुम्न जाउँन !

✍ चन्द्रकिरण श्रेष्ठ

वरिष्ठ कार्यक्रम अधिकृत
प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा स्रोत केन्द्र
थसिखेल, ललितपुर ।

आज दिनभरि खेतमा काम गरेर वेस्सरी थाकिएछ । घरमा आएर चार गाँस तातो भात खाएर बडलड्गै ढले । कति छिटो भुसक्कै निदाइएछ, पत्तै भएन । आधारातमा पानी प्यास लागेर उठे । त्यसपछिको गज्जबको सपना देखे । सपना यस्तो थियो ।

बुबा हामी कहिले त्यो ठूलो शहर काठमाडौंमा जाने ? किन छोरा ? ल बुबाले अस्ति नै भन्नु भएको होईन त्यहाँ बच्चाहरूको लागि विभिन्न पुस्तकालयहरू छन् भनेर ! बाबु गोविन्द भन्छन् अनि के भयो त जहिले गए पनि हुन्छ नि छोरा ! छोरा सन्तोष गद्गद् हुँदै भन्न थाल्छन बुबा मलाई त घोडेजात्रामा घोडा दौड्ने टुडिखेल, रत्नपार्क, रानीपोखरी ओहो त्यो ट्वाड ट्वाड बज्ने घर जस्तो ठूलो घडि अह! घन्टाघर अनि के बुबा त्यो नाचघरमा पनि भित्र गएर नाटक हेर्ने मन लागेको छ । अनि संतोष मनमनै मक्ख भएर भन्न थाले अनि बुबा! त्यो फुटबल तथा अरु खेलहरू खेल्ने रंगशाला भित्र गएर खेल्न मन छ मलाई । हाम्रो मिसले भन्नु भएको नारायणहिटी दरबारमा त्यहाँ स्वर्गीय राजा वीरेन्द्र र अन्य सबै राजपरिवारका सदस्यहरूले प्रयोग गरेका सामानहरू राखेको छ रे हेर्नलाई ! अनि बुबाले अस्ति मलाई देखाउनु भएको थियो नि मोबाईलमा भिडियो रानीपोखरी नजिकै देशको सबभन्दा ठूलो पुस्तकालय त्यो के रे के नाम अह! नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय मलाई त्यहाँ गएर पढ्न र खेल्न मन लागेको छ । त्यहाँ

त हामीजस्ता बालबालिकाहरूका लागि पढ्ने, खेल्ने, कथा सुन्ने भन्ने के के रहेछ ! मलाई हतार भईसक्यो त्यहाँ कुरा गर्ने बोल्ने किताबहरू पनि पाईन्छ रे, टिभीमा पनि बोल्न पाइन्छ रे मेरो साथि अनिलको ममीले भन्नु भएको । सन्तोष मानि लिऊ अहिले नै उड्न लागेको जस्तो ... जाउँ न बुबा जाऊ कहिले जाने भनेको भन्या के ? कोरोनाको माहामारी सकिएपछि जाउन । मेरा साथीहरू अनिल, प्रशान्त, अलिसा पनि हामीसंग आउने रे ।

बाबुचाँहि एकछिन घोरिन थाले तर छोरालाई केहि जवाफ दिन सकेनन् । छोराले राम्ररी पढेछ कि भनेर उत्साहि पार्न भनेको तर अब के भन्ने भनेर सोचन थाले । उक्त पुस्तकालय बनाउन रोक लागेको छ भनेर कसरी भन्नु । त्यो अबोध बालकलाई ढाँटे जस्तो हुन्छ । जे भएपनि छोराको मन त बुझाउनै पथ्यो भनेर “ल आऊ बाबु मेरो काखमा म तिमीलाई पुस्तकालय भनेको के हो? यी कति किसिमका हुन्छन् र जमल, काठमाडौंमा बन्न लागेको नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयका बारेमा छोटो कथा भन्छु” काखमा राखेर कथा भन्न थाले:

पुस्तकालय

कुनै पनि मानिसलाई चेतानशिल, बिबेकशिल, बुद्धिमानी, प्रज्ञा, प्रविधि चुस्त बनाउने भनेको कुनै पनि पुस्तक पढेर, ज्ञान हाँसिल गर्ने हो । यी कुराहरू वैज्ञानिक, प्राविधिकहरूले आफूले पढेर, परेर, ज्ञान आर्जन गरेको

र भविष्यमा आफ्ना सन्तती एवम् भावी पुस्ताले प्रयोग गरून् । जसले उनीहरूको ज्ञान, सीपलाई अभि धारिलो बनाओस् भनेर लेखेर, छापेर वा अन्यकुनै उपयुक्त विधि अपनाएर सुरक्षित साथ राखिएको हुन्छ । ती राख्ने ठाउँलाई नै पुस्तकालय भनिन्छ । पुस्तकालय शब्द संस्कृतका “पुस्तक” र “आलय” मिलेर बनेको हो । परापूर्वकालमा पुस्तकालय एकै किसिमको हुन्थ्यो भने सभ्यताको विकास संगै यसले पनि धेरै फड्को मारिसकेको छ । मैले भनेको बुझ्यौ? कि कथा भन्ने वित्तिकै निद्रा लाग्यो? बाबुको मुखमा हेर्दै सन्तोष भन्छन् कहाँ निद्रा लाग्नु भन्नु न अरु पनि ।

ल सुन बाबु, परापूर्वकालदेखि अहिलेको अवस्थासम्म आईपुग्दा पुस्तकालयले धेरै फड्को मारिसकेको छ । विकास संगसंगै मानिसहरूको चाहना अनुसार विभिन्न कुरा खोज्ने भएकोले पुस्तकालय विभिन्न प्रकारका हुन्छन् । विशेष गरेर पुस्तकालयलाई चार भागमा विभाजन गरिएको हुन्छ । ति हुन्:

सार्वजनिक पुस्तकालय: यस्ता पुस्तकालयको मुख्य काम सर्वसाधारण जनतालाई लक्ष्य गरेर संकलन गरी सेवा दिने हुन्छ ।

विशेष पुस्तकालय: यस्ता पुस्तकालयले कुनै विषय वा विशेष किसिमको सम्बन्धित संकलन र सेवा दिन्छन् ।

शैक्षिक पुस्तकालय: शैक्षिक संस्थामा रहने र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप संग सम्बन्धित सामग्रीको संकलन एवम् व्यवस्थान गर्ने काम यस्ता पुस्तकालयले गर्छन् । यस्ता पुस्तकालयलाई पनि विद्यालय, महाविद्यालय, विश्वविद्यालय पुस्तकालय गरी प्रमुख तीन भागमा बाँडेको हुन्छ । तिम्रो विद्यालयमा पुस्तकालय छ कि छैन? छ बुवा तर हामीले पढ्ने खालका किताब थोरै छन् । ठूला कक्षाका दाजु दिदीहरूलाई काम लाग्ने मात्रै छन् भन्नु हुन्छ पुस्तकालयकी शान्ता मिस । हो त्यो पुस्तकालयलाई विद्यालय पुस्तकालय भनिन्छ । अब तिम्रो विद्यालय गएका बेला म हेडसर संग ससाना कक्षाका नानीबाबुहरूलाई पनि काम लाग्ने किताब राख्नु पर्‍यो सर भनेर म पनि अनुरोध गरौंला ।

राष्ट्रिय पुस्तकालय: अब, चाहिँ तिमिले जमलमा रहेको

पुस्तकालयका बारेमा कथा भन्छु है त । ल सुन १ देश भित्रबाट प्रकाशन भएको वा आफ्नो देशका बारेमा संसारको जुनसुकै ठाउँबाट प्रकाशन भएका पुस्तक तथा अन्य सामग्रीहरूको संकलन तथा व्यवस्थापन गरी सेवा दिने पुस्तकालय हो । यस्तो पुस्तकालयको स्वामित्व सरकार संग रहेको हुन्छ । अर्थात् यस्तो पुस्तकालय सरकारकै खर्चमा खोलेर सञ्चालनमा आएको हुन्छ । यो देशको सबैभन्दा माथिल्लो तहको पुस्तकालय हो । देशभरिका सबै सार्वजनिक वा सामुदायिक, विशेष र शैक्षिक पुस्तकालयहरूको संजाल स्थापना गर्ने काम पनि राष्ट्रिय पुस्तकालयले गर्नु पर्छ । यो पुस्तकालयको अर्को मुख्य कार्य भनेको ISBN र ISSN को राष्ट्रिय एजेन्सीका रूपमा काम गर्नुपनि हो । त्यसैले धेरै जसो देशहरूमा राष्ट्रिय पुस्तकालयले शहरको केन्द्र भागमा स्थापना गरेर सेवा दिएको हुन्छ । अब त अन्य देशहरूमा सबैले प्रदेश र राष्ट्रिय पुस्तकालयको जानकारी होस् भनेर उक्त पुस्तकालयमा नीजि तथा सरकारी कामकाज तथा बैठकहरू जस्तै: अफिसियल बैठक, सार्वजनिक नीजि साभेदारीका कामहरू तथा व्यक्तिगत कामहरू समेतको आयोजना गर्न अनुमति दिएको हुन्छ । नेपालमा पनि नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय रहेको छ । जसको तिमिले अघि भनेजस्तो गज्जवको घर छिट्टै बन्दैछ ।

नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय: नेपाल सरकारले त्यस वखतका नायब बडागुरुज्यू हेमराज पाण्डेको नीजि संग्रहलाई किनेर सम्वत् २०१३ सालमा नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयको स्थापना गरेको थियो । यो स्थापना भएका वखत सिंहदरबारको सिक्रीढोका भन्ने ठाउँमा थियो । सम्वत् २०१८ सालदेखि सबैको लागि खुल्ला गरिएको र ललितपुर जिल्लाको पुलचोकको हरिहर भवनको पहिलो एक तल्लाको पूर्व दक्षिणीभागमा सारेको थियो ।

तिमी त्यति थाहा पाउदैनौ, सानै थियौ, सम्वत् २०७२ साल वैशाख १२ र २९ गते गएको विनासकारी भूकम्पले पुस्तकालय रहेको घर ध्वस्त भएपछि त्यहाँ रहेका पुस्तक तथा पत्रपत्रिकाहरू लगायतका अमूल्य सम्पति एवम् अलंकारहरूलाई त्यतिबेला पुस्तकालयको प्रमुखका रूपमा काम गरेका श्री यादवचन्द्र निरौलाको

नेतृत्वमा विभिन्न निकायका कर्मचारी, शशस्त्र प्रहरी तथा स्वयमसेवकहरूको सहयोगमा भत्केको घरबाट निकालेर सुरक्षित ठाउँमा सार्न सफल भए। अहिले ति राष्ट्रिय सम्पति सानो गौचरणमा रकेको महेन्द्रभवन माध्यमिक विद्यालयका दुईवटा ठूला कोठामा र सानो ठिमीमा राखिएको छ। बुझ्यौ त।

राष्ट्रिय पुस्तकालयको उद्देश्य

“हयाँ बाबा पनि मलाई पुराना कुरा भन्दा पनि अस्ति पत्रिकामा पढेको र टिभीमा हेरेको पुस्तकालय भित्र के के हुन्छन् भन्ने पो जान्न मन लागेको छ त। त्यो चाहि भन्नु न के।” सन्तोष भर्कन्छ।

लः कति छिटो रिसाइ हालेको होला। म भनि हाल्छु नि ल सुन। तर तिमीले मैले भनेका सबैकुरा बुझ्न सक्दैनौ होला। तै पनि भन्छु ल सुन।

यस पुस्तकालयले राष्ट्रिय वाङ्मय सूची (National bibliography) तथा राष्ट्रिय सङ्घीय सूची (National Union catalogue) अन्य सन्दर्भ सामग्रीको प्रकाशनका साथै आबश्याक केन्द्रीय सेवाको व्यवस्था गर्छ।

- ◆ तिमी हामी जस्ता सर्वसाधारण जनतालाई पुस्तकालय सेवा प्रदान गर्छ।
- ◆ देशभित्र प्रकाशित सम्पूर्ण तथा विदेशबाट प्रकाशित नेपाल सम्बन्धी पुस्तक तथा पत्रपत्रिकाहरूको संकलन गरेर तिनीहरूलाई भोली पर्सीका तिमीहरूजस्तै नयाँ पुस्तका लागि संरक्षण गरेर राख्छ।
- ◆ नेपाली साहित्यको संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रकाशन गर्छ।
- ◆ घुम्ती पुस्तकालय सेवा सञ्चालन गर्छ।
- ◆ साक्षरता र जीवनभरि पढ्न पाउने वातावरण सिर्जना गर्छ।
- ◆ देश भित्रका अन्य सावर्जनिक पुस्तकालयहरूको विकास गर्न मद्दत गर्छ।
- ◆ संसारका अरु देशका पुस्तकालयसंग भाइचाराको सम्बन्ध बिस्तार गर्छ।

“तपाइले भनेका सबै कुरा त मैले बुझिन बाबा तर त्यहा गएर हेरेपछि त कसो नबुझिएला सन्तोषले भन्यो।”

कुरै नसकि रिसायो भने चाहि बुझिदैन नि त छोरा।

सङ्ग्रहः

ल अब म त्यो पुस्तकालयमा कस्ता कस्ता किताब छन् भनेर भन्छु है। कि निद्रा लाग्यो ?

अरु देशका तुलनामा यस पुस्तकालयमा थोरै पुस्तक तथा पत्रपत्रिका छन्। तर त्यती थोरै पनि हैन भण्डै एक लाख पचास हजार (१,५००,०००) वटा विभिन्न भाषाका जस्तै: संस्कृत, नेपाली, हिन्दि, नेवारी, मराठी, बंगाली, अंग्रेजी, चाईनिज आदि छन्। अनि मराठी पढ्न को आउँछ त बुबा। कहिले काही अनुसन्धाकर्ताहरू आउछन्।

“अब यसका ठूला ठूला कामहरू पनि भनिदिनु न त बाबा” सबै त बुझ्दैनौ होला, ल सुनः

- ◆ सन्दर्भ सेवा (Reference service) प्रदान गर्ने,
- ◆ अन्तर-पुस्तकालय सापटी (Inter-library loan) सेवा प्रदान गर्ने,
- ◆ बिदुतीय डाटाबेस सञ्चालन गर्ने,
- ◆ बिदुतीय पुस्तकालय (E-library) सेवा प्रदान गर्ने
- ◆ राष्ट्रिय तथा अन्तरराष्ट्रिय सम्बन्ध सुदृढ गर्ने।

यसैवेला परेको दर्कने भरीले मलाई ब्युझाइ दियो। ब्युझदा छोराले बाबा के भयो भनेर भकभकाई राखेको रहेछ थाहा नै पाईन र म नेरापुका बारे देखेका सपनाका एकएक कुराहरू चक्का घुमे जस्तै मेरो मनमा घुम्न थाले।

२०७२ वैशाख १२ गते गतेको भूकम्पले अधकल्चो पारेको त्यो बुढो हरिहर भवनको पत्रपत्रिकाको शाखा रहेको ठाउँ वैशाख २९ गतेको पराकम्पमा गर्लाम्म ढल्यो। जेठको पहिलो हप्ताकबाट स्थानान्तरण गर्न थालेका पुस्तकहरू असार १५ गते सम्मका सकियो। असार १६ गते परेको पानी ढलेको भवनबाट वारि जाने कुरै भएन। सबै भित्र पसेर पहिलो तलामा राखेका निजामती किताबखानाका कागजात समेत भिजे। मलाई ढुक्क लाग्यो, सबैको साथले पुस्तकालयको एउटा पाना पनि नष्ट हुन पाएन भनेर।

त्यसपछि नेरापु देशको नै गौरव राख्ने धरोहरको रूपमा रहेको हुनाले आफ्नै भवन हुनुपर्छ भन्नेमा पुस्तकालयकर्मी र पुस्तकालय अभियन्ताहरूको एउटै आवाज भएर गुन्जन थाले । यो आवाज सिंहदरवार सम्म पुग्यो । यसको लागि वरिष्ठ पुस्तकालयविद् तथा नेरापूको आफ्नै भवन हुनुपर्छ भनेर वकालत गर्दै आउनु भएका पुस्तकालये अभियन्ता श्रीमती इन्दिरा दलीको संयोजकत्वमा शिक्षाप्रेमी र विद्वानहरू शिक्षामन्त्री माननीय श्री गिरिराजमणि पोखरेलज्यू समक्ष निवेदन दिने, वकालत गर्ने एवम पैरवी गर्ने कार्य गरको संभ्रना आयो । यसैको परिणाम स्वरूप पायक पर्ने ठाउँमा जग्गा खोज्न सुझाव आयो । धेरै पटक पुस्तकालयकर्मी तथा अभियन्ताहरूको बैठक एवम छलफल भयो र अन्त्यमा जमलमा रहेको पहिले त्रिविबले भोगचलन गर्दै आएको शिक्षा मन्त्रालयको जग्गा पुस्तकालयका लागि उपयुक्त हुने सिफारिस भयो ।

त्यसपछिका विभिन्न चरणमा शिक्षा मन्त्रालयमा भएका बैठक पछि सम्बत् २०७६ साल असोज २८ गते शिक्षा मन्त्रालयको प्रस्तावमा मन्त्रिपरिषदबाट जमलमा रहेको करिब आठ रोपनी जग्गा नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयको भवन निर्माण गर्ने निर्णय भयो । पुस्तकालयकर्मी लगायत अन्य सरोकारवालाहरू लेखक, योजनाकार, अनुसन्धानकर्ता, साहित्यकार, प्रकाशक, विद्यार्थी, विद्वतवर्ग सबैजना हर्षले भावविभोर भएका थियौं । तर

कताकता कोहिकोहि त्रिवि प्राध्यापक, कर्मचारी एवम पुस्तकालयकर्मीहरूको अनुहार चुकिएको जस्तो तथा मन कुटिएको आभास भएको थियो ।

मेरो सम्झानाका पानाहरू पल्टिन थाले:

मन्त्रिपरिषदको निर्णयपछि अरु प्रशाशनिक तथा आर्थिक कार्यको लागि वर्तमान नेरापूको प्रमुख श्री उपेन्द्र प्रसाद मैनालिज्युले अग्रसरता लिनु भयो र दिनरात खटेर नेरापूको नाममा लालपुर्जा लिन सफल हुनु भयो र त्यसै गरी अन्य चाँजोपाजो मिलाई नेपाली कला संस्कृती भत्काउने र विभिन्न विषयगत महाशाखा र शाखा र विभिन्न लक्षित समूहलाई तथा बहुउद्देश्यीय कार्यक्रममा समेट्न सक्ने भवनको नक्सा र भित्रि विषयगत समेत राखेर नक्सा तयार गरेर काठमाडौं महानगरपालिकामा नक्सा पास समेत भईसकेको अवस्था छ । नेरापु भनेको नेपाल सरकारको धरोहर र स्वामित्व भएको हुनाले यो भवन बनाउन नेपाल सरकारले नै जमर्को लिएको छ र यसवर्ष पहिलो किस्ता १० करोड बजेट समेत निकास भईसकेको छ ।

अब भवन निर्माणको लागि पुरानो भवन विनिर्माण गर्ने कार्य भईराखेको बेलामा मन्त्रिपरिषदको सम्बत् २०७७ श्रावण ५ गते बसेको बैठकले अर्को निर्णय नभएसम्म काम अघि नबढाउनु भन्ने निर्णय गरियो । सपनाबाट विपनामा फर्कदा मेरो आँखाहरू विभिन्न सञ्चारका सञ्चारकर्मीहरू, विज्ञहरूको भनाइ, संस्था एवम पुस्तकालयकर्मीहरू धारणाहरू मेरो मस्तिष्कमा घुम्न थाले । सबैको ईच्छा तथा माग जमलमा नै नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयको भवन बनोस् र सबैले सर्वसुलभ तरिकाले सेवा पाउनु भन्ने नै देखिन्छ । धन्न सपना रहेछ । विपनामा छोराले सोधेको भए के जवाफ दिनु थियो होला । कस्तो लाजमर्दो हुने थियो । सरकार यति अदुरदर्शी त छैन होला है । पक्कै कुनै प्राविधिक समस्या आएको हुनुपर्छ । तेह्रौं पुस्तकालय दिवस अगाडि नै मन्त्रीपरिषदले उचित निर्णय गर्ला र उचित निकास निस्केला आफैलाई आश्वस्त तुल्याउँछु । फेरि अर्को मन भन्छ भएन भने के गर्ने नि, सरकारलाई जमलमा बनाउनु पर्ने महत्व बुझाउने, नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालयको यो भवन उद्घाटन भएको दिन हाम्रो देश नेपालमा पुस्तकालय विकासमा एउटा फड्को मारेर ईतिहासमा Black Tuesday for Nepali library lovers मेटाएर “Golden day for all Nepali” सुनको अक्षरले कोर्ने हुन्छ भनेर छोरालाई संझाए ।

पुस्तक र पुस्तकालयका कुरा: १३ औं पुस्तकालय दिवसको सन्दर्भमा

✍ जुजुभाई डंगोल

हाल: सभाना, टेक्सास

सवैमा अनुरोध । यस वर्ष (तेह्रौं) पुस्तकालय दिवसको आदर्श वाक्य के राख्नु उपयुक्त होला । साथै स्मारिकामा समावेश गर्ने लेख आगामी साउन १५ गते भित्र पाँउन पाए समयमै सम्पादन गर्न सहज हुने कुरा पनि सवैमा अनुरोध गर्दछु ।

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको पुस्तकालय समन्वय तथा अभिलेख शाखाका उपसचिव यादवचन्द्र निरौलाको माथिको अनुरोधलाई शिरोपर गरी यो लेख लेख्दैछु । सामाजिक संजाल फेसबुकमा पुस्तकालयसेवी, स्रष्टा तथा पुस्तकप्रेमीहरूबाट समय समयमा पुस्तक र पुस्तकालयका गतिविधि बारे जानकारी दिने गरेका छन् । यी कुराहरूलाई समेटेर **पुस्तकालय आवाज मासिक पत्रिकामा** २०७६ चैत्रको अंकदेखि नियमित रूपमा लेख लेखेर प्रकाशित गरी आएको छु । यस लेखमा असार २०७७ सम्मका कुराहरू समेटेको छु । मेरा फेसबुकमा सम्पर्क भएका लगभग ३०० जति शुभचिन्तकहरू करिव ४५२४६ वर्ष अघि देखिका हुन् । आर्थिक विकास तथा प्रशासन केन्द्र, पद्मकन्या बहुमुखी क्याम्पस, नेपाल तथा एशियाली अनुसन्धान केन्द्र, काठमाडौं विश्वविद्यालय, साप नेपाल, बाल कल्याण समाज, काठमाडौं उपत्यका सार्वजनिक पुस्तकालय, ज्यापु महागुथि, ज्यापु संस्कृति विकास कोष लगायत संघ संस्थामा कर्मचारी तथा स्वयम्सेवीको रूपमा काम गर्दा र पुस्तकालयकर्मको नाताले नेपाल पुस्तकालय संघ, रिड नेपाल, नेपाल लाइब्रेरी फाउण्डेशन

लगायतका विभिन्न संघ संस्थाहरूमा काम गर्दाका मेरा शुभचिन्तक, हितैषी तथा मित्रहरूसँग नियमित रूपमा फेसबुकमार्फत् सम्पर्कमा छु । यही सम्पर्कको आधारमा फेसबुकमा आएका जानकारीहरूको आधारमा यो लेख तयार भएको हो ।

यस लेखमा पुस्तकालयका गतिविधि, अनलाईन श्रोतको जानकारी, अनलाई जूम बैठक, प्रकाशित नयाँ कृतिहरू, लोकप्रिय कृतिहरू, प्रकाशन गृह र स्रष्टाहरू तथा पुस्तकालयसम्बन्धी समाचारहरू बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गर्ने प्रयास गरेको छु ।

१. **पुस्तकालयका गतिविधिहरू:** प्रत्येक पुस्तकालयले आवधिक प्रगति विवरण, विशेष दिनमा भएका कार्यक्रमहरू र भावी कार्यक्रमहरू बारे सम्बन्धित सरोकारवाला (संस्थापकहरू, सदस्यहरू, पाठकहरू, दाताहरू लगायत) हरूलाई जानकारी दिनु नियमित काम र दायित्व हो । कार्य विवरण वाप्रगति विवरण तयार गरी सरोकारवालाहरूलाई जानकारी दिनु पुस्तकालयको समाजमा स्थान बनाउने (इमेज बिल्डिंग) को काम पनि हो । यस्तो नियमित कामबाट एकातर्फ पुस्तकालयका कामहरूमा पारदर्शिता आउँछ भने अर्को तर्फ सरोकारवालाहरूले पुस्तकालयलाई अपनत्व (ओनरसिप) ग्रहण गरी रहेको हुन्छ । नियमित रूपमा फेसबुक मार्फत जानकारी दिने पुस्तकालय र संस्थाहरू :

- त्रिफला राष्ट्रिय पुस्तकालय, धुलावारी, भ्रूपा

- जागु नेपाल, उदयपुर
- गौरी शंकर सामुदायिक पुस्तकालय, दोलखा
- मोती सामुदायिक पुस्तकालय, पर्वत
- पशुपति प्रताप पुस्तकालय, कपिलवस्तु
- किरात राई सामुदायिक पुस्तकालय तथा अनुसन्धान केन्द्र, ललितपुर
- मदन पुरस्कार पुस्तकालय, ललितपुर
- महाबौद्ध पुस्तकालय, ललितपुर
- गोदावरी सामुदायिक पुस्तकालय तथा श्रोत केन्द्र, ललितपुर
- सामुदायिक बालविकास पुस्तकालय, सानेपा
- त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालय, कीर्तिपुर
- कीर्तिपुर सार्वजनिक पुस्तकालय, कीर्तिपुर
- काठमाडौं उपत्यका सार्वजनिक पुस्तकालय, भृकुटीमण्डप, काठमाडौं
- डिल्लीरमण कल्याणी रेग्मी स्मारक पुस्तकालय, काठमाडौं
- नेपाल जापान बाल पुस्तकालय, काठमाडौं
- नेपाल लाइब्रेरी फाउण्डेशन, काठमाडौं
- रिड नेपाल, काठमाडौं
- द एशिया फाउण्डेशन, काठमाडौं

२. **अनलाईन श्रोतको जानकारी:** इतिहासकै सवैभन्दा भयानक विश्वव्यापी महामारीको रूपमा फैलिएको कोरोना भाइरस (कोभिड १९) को कारण सिंगो विश्व आक्रान्त बनिरहेको छ । यस महामारीबाट बच्न अन्य देशहरूमा जस्तै नेपाल मापनि देशभर लकडाउन घोषणा भएर सरकारी तथा निजी कार्यालयहरू, शैक्षिक संस्थाहरू (विश्वविद्यालय, क्याम्पस, स्कूल), बजार, यातायात लगायत तमाम सामाजिक आर्थिक गतिविधिहरू बन्दभएको चार महिना पुग्दैछ । विद्यालयदेखि विश्वविद्यालय सम्मको पढाइ बन्द छ । परीक्षा रोकिएका छन् । यो अवस्थामा पुस्तकालयसेवीहरूले पाठकहरूलाई सहज रूपमा घरमै बसी अध्ययन गर्न अनलाईन सामग्रीहरूको जानकारी दिएका छन् ।

- Ujyaloonline .com

- E-pustakalaya Homepage)
- NATLIB GOVT .NZ : Supporting reading and learning from home
- DOA BOOKS .ORG : Directory of Open Access Books
- UN Mobile-App for Android: UN Digital Library in Nepal
- Reader .Letsreadasia .org
- Open Access Books on JSTOR
- Learning English Kids (learningenglishkids .britishcouncil .org)
- Global Digital Library (digitallibrary .io)

३. **अनलाईन जुम बैठक तथा कथा वाचन:** पुस्तकालय सेवीहरूले पनि सूचना प्रविधिमा दक्षता हाँसिल गरेको देखिन्छ । भौतिक रूपमा भेला हुन नसकेको अवस्थालाई ध्यानमा राखेर अनलाईन जुम बैठकहरू संचालन गरेका छन् । अनलाईन मार्फत बालबालिकाहरूलाई कथा वाचन, साहित्यिक कार्यक्रम लगायत अध्ययन संस्कृति प्रवर्द्धनका कार्यक्रमहरू भएका छन्:

- रुपान्तरण नेपालद्वारा मान्नामी समसामयिक बहस, मे ७, २०२० मा
- Webinar on The Role of Libraries in Combating Plagiarism, organized by TULSSAA on 2077/02/24
- त्रिवि केन्द्रीय पुस्तकालयले कोभिड-१९ ले शिक्षण/सिकाइ र पुस्तकालय तथा श्रोत केन्द्रहरूमा पारेको र पार्न सक्ने प्रभावबारे जुम बैठक गरेको । (२०७७ वैशाख ६)
- शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, पुस्तकालय समन्वय तथा अभिलेख शाखा १३ औं पुस्तकालयदिवस मनाउने सन्दर्भमा । (असार २७, २०७७)
- डा. डिल्लीरमण रेग्मी पुस्तकालय: राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय पुरस्कार वितरण समारोह । (असार २८, २०७७)
- कथालय: नियमित कथा वाचनको कार्यक्रम
- द एशिया फाउण्डेशन: पुस्तक विमोचन तथा पुस्तकालय सम्बन्धी जानकारी ।

४. **नयाँ कृतिहरू:** पुस्तकहरू प्रकाशन हुनु भनेको बौद्धिक क्षेत्रमा भैरहेका विकासको संकेत हो ।

अध्ययन अनुसन्धानको परिणाम हो । समृद्ध समाजको मापनको आधारहरू मध्ये स्रष्टाहरूको उपस्थितिहुनु पनि एक हो ।

- कथाप्रयोग, लेखक हिमाल घिमिरे
- कर्मशीलजीवन यात्रा, लेखक जगत मर्दन थापा
- पैदल अनुसन्धानप्रयोग र उपलब्धी, संपादक सोहन प्रसाद शाह र महेशराज महर्जन
- न्यासो जन्मभूमि, लेखक बैकुण्ठ राजआचार्य
- जीन्दगीको यात्राकहाँ रोंक कविता संग्रह, लेखक दिलिप श्रेष्ठ
- रेल चढे पछि, कविता संग्रह, लेखक दिलिप श्रेष्ठ
- हाम्रो भाषा, लेखक शरदचन्द्र वस्ती
- प्रतिबन्ध, लेखक सरुभक्त
- चुलि, लेखक सरुभक्त
- पाश्चात्य कला: संक्षिप्त इतिहास, दोस्रो भाग, लेखक नवीन्द्र राजभण्डारी
- भद्रचरी मूल संस्कृत श्लोक, लेखक ज्ञान रत्न वज्राचार्य
- राजवृक्षको हांगोमा, कथाहरू, लेखक टीका मिलन
- विश्वका संघीय राज्यहरू, संविधान सभा र नेपाल, लेखक राजेन्द्र प्रसाद श्रेष्ठ
- मूलश्री महाविहार व विहारया कुमारी प्रथा, लेखक विलास वज्राचार्य
- महाभारत चम्पू, नेपाली चम्पू काव्य, लेखक मुकुन्दशर्मा चालिसे
- जीवन एक: व्यक्तित्व अनेक, लेखक जीवन मानन्धर
- हराएका इलाकाहरू, लेखक दिव्य गिरी
- उक्लिएको मान्छे, लेखक भक्तराज रंजित
- नियात्राविधा परिचय (अनुसन्धानान्तमक कृति), लेखक जय छाङ्छा
- Collections of Management: Write-up, by Gopal Shrestha

५. लोकप्रीय कृतिहरू: बौद्धिक समाज विशेष गरी अध्येताहरूको चासो या जिज्ञासा के कस्ता

विषयहरूमा छन् भन्ने कुरा कृतिहरूको लोकप्रीयताले पनि दर्शाइ रहेको हुन्छ ।

- How to Face Death without Fear, by Lama Zopa Rinpoche
- Nine Principal Upanishads, by Swami SatyanandaSaraswati
- The Plague, by Albert Camus
- The Audacity of Healing: Theories of the Masters, by Zen K .B . Maharjan
- Tiger for Breakfast, by Michael Peissel
- Jang Bahadur in Europe: The First Nepalese Mission to the West, ed . By John Whelpton
- Baby Massage (in the Newar tradition of Nepal), by NasmaScheibler-Shrestha
- चाणक्य नीति सूत्र, अनुवादक डा. तुलसी भट्टराई
- दमन राज तुलाधारको आत्मकथा
- पूर्वीय दर्शनको पुनर्व्याख्या, लेखक डा. प्रमोद ढकाल
- त्यस बखतको नेपाल, सरदार भीमबहादुर पांडे

६. प्रकाशनगृह तथा स्रष्टाहरू: पुस्तक लेखन गर्नु बौद्धिक अभ्यास तथा समाज सेवा हो । पुस्तक प्रकाशन गर्नु र सार्वजनिक रूपमा विक्रि वितरण गर्नु सेवा कम बढी व्यावसायीक क्षमताको कुरा हो । पुस्तक प्रकाशनको लागि चाहिने पूँजि र प्रकाशित भएपछि बजार व्यवस्थापनको कुरा एक जना स्रष्टाको निमित्त थप भारको विषय हो । त्यसो भएकोले प्रकाशन गृहहरूको भूमिका महत्वपूर्ण छ ।

- जनमत साहित्यिक मासिक
- रत्न पुस्तक भण्डार
- कथालय
- मोहन दुवाल
- प्रकाश सायमी
- बसन्त महर्जन
- हरि गौतम

७. पत्रपत्रिकाहरूमा पुस्तकालयसम्बन्धी समाचार:

प्रजातन्त्रिक समाजमा जनमतको ठूलो महत्व छ । जनमत सिर्जना गर्ने काममा संचार (पत्रपत्रिका, टेलिभिजन, रेडियो) माध्यमको ठूलो भूमिका हुन्छ । पत्रपत्रिकाहरूको माध्यमबाट सरोकारवालाहरूलाई

सत्य तथ्य कुराको जानकारी मिल्छ, तिनीहरूको आवश्यक सहयोगको लागि ध्यानाकर्षण गर्न सकिन्छ साथै सम्बन्धित निकायमा आवश्यक काम गर्नको लागि दवाव दिने काम पनि हुन्छ । पुस्तकालय क्षेत्रका गतिविधिहरू बारे पत्रपत्रिकामा प्रचारप्रसार हुनु नितान्त आवश्यक छ । गएको ६ महिनाको अवधिमा केही पत्रपत्रिकाहरूमा आएको समाचार फेसबुकमा पोष्ट गरेको देखिन्छ ।

- पुस्तकमा कर लगाएको विरोधमा मुखमा पट्टी (अनलाइन खबर, २०७६ फागुन ७)
- कितावसंग नडराउ सरकार (नयाँ पत्रिका, २०७६ चैत १)
- कसरी गर्दै आएको छ हाम्रो राज्य सत्ताले ज्ञान माथि नियन्त्रण (सेतोपाटी)
- पढ्ने पर्ने १११ नेपाली पुस्तक, कुनै छुटे कि ? (अनलाईन खबर, २०७७ वैशाख ३०)
- हराएको ज्ञान (नागरिक, २०७७ असार १२)

- जमलमा राष्ट्रिय पुस्तकालय बन्ने (कान्तिपुर, २०७७ असार २२)
- जमल सूगत ढ रोपनी जग्गामा बन्ला त राष्ट्रिय पुस्तकालय ? (नेपाल लाइभ डटकम, असार २९)
- जमलमा राष्ट्रिय पुस्तकालय बन्छ: शिक्षामन्त्री (नेपाल लाइभ डट कम, २०७७ असार २९)
- पुस्तकालय अभियन्ता एन्टोनियालाई डिल्लिरमण अन्तर्राष्ट्रिय शान्ति पुरस्कार (ई-कान्तिपुर, २०७७ असार ३०)

माथिका कुराहरू पुस्तकालय क्षेत्रमा भएका गतिविधिहरूको एउटा झलक मात्र हो । पुस्तकालय सेवीहरू पनि सक्रिय रूपमा लागिपरेका छन् भन्ने प्रमाण हो । अन्तमा, १३ औं पुस्तकालय दिवसको अवसरमा श्री श्री रविशंकरको लाईब्रेरियन शीर्षकको लेख सान्दर्भिक लागेकोले प्रस्तुत गरेको छु ।

The Librarian

- Sri Sri Ravi Shankar

Our consciousness is like a library. In a library, there are millions of books. The librarian holds all the books but it is not necessary that he knows every book by heart. But he knows where what is and when it is needed, he can pick it up and use it. In the same way, though our consciousness is the abode of all the knowledge, it is not necessary to know everything all the time. It is not possible to be in a physical body and to know everything. But when you are still, when your mind is in absolute stillness, and there is no craving and aversions, it is just free. Then you are like the librarian, who possesses all knowledge of the library and can access it when it is needed, if it is needed.

A lawyer has all the books but he doesn't learn up every word in all the books all the time. But when a particular case comes up he knows which book to pick up and what to use. In the same way our consciousness is an abode of all knowledge. When you are so still and free from mental modulations, that is when you are a yogi. Then you can know the answer. That is why the still consciousness, yogic consciousness is called sarvagna. In that state of Samadhi, the seed of all-knowingness is present in that consciousness.

जाँउ की नजाँउ अमेरिका !

✍ मुरारिविनोद पोखरेल

सम्पर्क : ९८४९२०१०७२

आरम्भ

अमेरिका खास गरी एशियाली मुलुकका मानिसहरूका लागि स्वप्न देश मानिदै आएको छ, किन हो कुन्नी ? यसलाई गज्जबसंग पुष्टि गर्‍यो नेपाल इन्भेष्टमेन्ट बैंकले । २०७५ चैत्रको तेश्रो साता काठमाडौँ स्थित अमेरिकी दुतावासका सम्बन्धितले अन्तर्वार्ता लिएर, भिषा हुन्छ भनी हाम्रा राहदानी राख्दै पर्सी बैंकबाट लिनु है भने । तेश्रो दिन बैंक गएर श्रीमती सहितको राहदानी लिन खोज्दा बैंकका कर्मचारीले 'अमेरिकाको भिषा लागेको राहदानी जो कोहीलाई दिन मिल्दैन कि त मन्जुरीनामा सहित नागरिकताको प्रतिलिपि लिएर आउने अन्यथा निज स्वयं आउनु पर्ने' भनेपछि भने साँच्चै ठूलो कुरा मान्दा रहेछन् भन्ने विश्वास भयो ।

अमेरिका सन् २००४ र ७ मा दुईपटक युनाइटेड स्टेट टेलीकम्युनिकेसन्स ट्रेनिङ इन्स्टिच्यूटको विपद् विधाका तालिममा चार चार साता दुईपटक सोही संस्थाको खर्चमा गएको हो तापनि यस पटक श्रीमतीसंग जाने र नितान्त आफन्तहरूसंग विताउने कुराले अर्कै कौतुहल दिइरहेको थियो । त्यसैले करीब ३ महिना अगाडी नै कार्यक्रम तय गरी २ साता न्यूयोर्क र १२ दिन जति साँनफ्रान्सिसको बस्ने गरी टिकट किनिएको थियो । पूर्वमा सालोभाइ र पश्चिममा सम्धी/सम्धिनीज्यूहरू रहनु भएकोले आफूहरू कामबाट अलगिएर उहाँहरूले हामीलाई घुमाउने, ढुलाउने बन्दोबस्त निकै अगाडि नै तय भएको थियो । अन्य आफन्तहरू त यत्र तत्र छदै थिए ।

उडानका आकस्मिक सकस

इमिरेट्स एयरलाइनसको टिकटमा काठमाडौँबाट आषाढ २६ को विहान ०९:१५ मा उड्ने, न्यूयोर्क जाने, श्रावण ९ मा सानफ्रान्सिस्को उड्ने र श्रावण २१ गते विहान ०८:३० मा काठमाडौँ नै झर्ने तालिका थियो ।

आषाढ २६ सबेरैको उडानको लागि २५ गते राती १० बजेतिर हवाई अड्डा पुगियो । त्यहाँ थाहा लाग्यो इमिरेट्सको भगिनी संस्था फ्लाई दुवइले काठमाडौँ दुवई काठमाडौँ उडान गर्दा रहेछन् । उड्ने पर्चासर्चा समातेर उडानको समयको लागि कुरेच खाएर बस्ने काम भयो । हामीले देश छाड्न लागेकोले प्रकृति दुःखी भएर अविरल वर्षा गरिरहेकी थिइन । प्रकृतिको सो विरह निकै भावुक रहेछ जसको कारणले दुवइबाट काठमाडौँ आएको उडान एक दुई पटक कोशिश गर्दा पनि चार भञ्ज्याङ्ग छिचोल्न नसकेर दिक्क भई भारतको लखनउ तर्फ फर्किएको जानकारी आयो र थप कुरानको लागि अनुरोध पनि भयो । जाहाज छिरेर राती ३ वजे भित्र फर्किनु पर्ने पनि थियो कारण ३ देखि ६ सम्म काठमाडौँ हवाई अड्डा बन्द हुन्थ्यो । झण्डै ३ वजे तिर आज उडान संभव भएन, भोली विहानै उड्ने हो, माथि ज्याडीशन होटलको खाजा स्थानमा खाजा लिने र सुरक्षा परीक्षण क्षेत्रमा यत्रतत्र आराम गर्ने निर्देशन उडान कर्मचारीहरूबाट जारी भयो । बच्चा सहितका महिला, जेष्ठ नागरिकहरू, विरामी सबैको एकाएक विचल्ली भयो ।

अर्को दिन विहान ७ वजे नै उड्ने गरी हामीलाई पुन

भिन्न लगियो । प्रकृतिको रुवाई छुटेको थिएन, अवरिल वर्षा भइरहेको थियो । तर पनि हामीलाई बोक्ने जहाज लखनउबाट उडेको समाचार आउन थाल्यो र रातको कठिनाई भुलेर हामी रमाउन थाल्यौं । सायद विरामी मेरी श्रीमती लगायत त्यस्तै व्यक्तिहरूलाई प्रकृतिले अभै आराम दिनु थियो कि क्या हो सो जाहाज त्यस पटक पनि काठमाडौं ओर्लन सकेन, काठमाडौं माथी दुई तीन चक्कर लगाएर कोलकाता गएको समाचार र कम्प्युटरमा हेर्न पनि पाइयो । त्यस पछि भण्डै ९ बजेतिर प्रस्थान कक्ष गई उडान पर्चामा रद्द छाप लगाएर, फिटिगुण्टा समेत फीर्ता दिएर हामीहरूलाई होटल राडिशन र अन्नपूर्ण लग्ने काम भयो । हामीले अन्नपूर्ण मै विहानको खाजा, र दिनको खाना खाने काम गरियो, अर्थात् कुनै पनि बेला उडान हुन सक्छ भनेर कुरी बसियो । अन्ततः अपरान्ह ४ बजे तिर भोलीपल्ट आषाढ २७ गते विहान ७:३० बजे मात्र उडान हुने र ५:३० भित्र हवाई अड्डा पुग्नु पर्ने खबर प्राप्त भयो । हामी दुई भने सामान समेत संगै लग्यौं र अर्को दिन आफैँ जहाज भेट्न जाने भन्ने मुचुल्कामा सही गरेर पुनः घर फर्कियौं ।

उडान प्रकृया पुनः सबै दोहर्‍याएर २७ गते विहान करीब ९ बजेतिर फ्लाई दुवइले हामीलाई उडायो र ४ घण्टा ५० मिनेट जतिमा दुवइको टर्मिनल २ मा उतारिदियो । इमिरेट्सको उडान, बसान टर्मिनल ३ मा हुने रहेछ । हामी त्यस तर्फ लाग्यौं । नियमित उडान छुटनेहरूलाई विभिन्न उडानमा समाहित गर्नु पर्ने हुँदा केही राती २ बजेकोमा उडे हाम्रो भने भोलीपल्ट विहान ०८:३० को न्यूयोर्क उडान थियो । उडान रद्द भएको र लामो समय कुर्नुपर्ने भएकाले हामीलाई हवाई अड्डा भित्रैको दुवइ इन्टरनेशनल होटलमा बास र तोकिएको रेष्टुरेन्टमा खाजा खानाको कुपन इमिरेट्सबाट दिइएको थियो । हवाई अड्डाको चहलपहल चाहार्दै समय बिताएर आलिसान होटलमा मस्तले आराम गरियो ।

शुक्रवार विहान तोकिएको समयमा ५०० भन्दा बढी व्यक्तिहरू बोक्ने दुईतले इमिरेट्सको विमानले दुवइबाट हामीलाई उडाएर करीब साढे पन्ध्र घण्टामा अमेरिकी समय अनुसार शनिवार दिउँसो ३:३० बजेको हाराहारिमा

न्यूयोर्क स्थित जोन एफ केनेडी विमान स्थलमा उतारी दियो । त्यस वखत न्यूयोर्क गर्मीले धपधपी बलिरहेको थियो ।

न्यूयोर्क बसाई र घुमाई

कार्यक्रमअनुसार आइतबार न्यूयोर्कबाट मोटरमा साढे २ घण्टा जतिको गुडानमा फिलाडेल्फिया गइयो । समुद्रको किनारमा पानीसंग खेल्ने कामहरू गरिए । साकाहारी खानाको खोजीमा करीब एक घण्टा हिँडियो पनि । अन्य रमाइला स्थानहरूको अवलोकन गर्दै जुवाघरमा पसियो । हामी गएका ७ जना मध्ये ६ जनाले ससाना रकम हाँदै गएको अवस्थामा एक जना मात्रले भण्डै सबैले हारेको हाराहारीमा रकम बल्झाएपछि थोरै किनमेल पश्चात् पुनः न्यूयोर्क तर्फ फर्किने काम गरियो । सो शहर जाँदाआँउदा बाटामा आँखाले देखिएका प्राकृतिक छटा, जंगल, खेती, उद्योग धन्दा, सडक सबैले हामीलाई सम्मोहित बनाइ रह्यो ।

परिस्थिति पनि गजबको हुन्छ । श्रीमती विरामी, कमजोर मलाई त के हुन्छ र ? मानिस घमण्डको पोको न हो ! प्रकृतिले मेरो घमण्डको पनि तुजुक झारिदियो । करीब १० वर्ष भित्रमा २ पटक युरिक एशिडले सताइएर औषधिमूलो गरेकै हो । त्यतिबेला नै पुनः आक्रमण गर्छ भन्ने हेक्का पनि गरिएन र औषधि लिएर गएको अवस्था थिएन । फिलाडेल्फिया घुम्दा वाँयाँ गोडो लंगडाउन थाल्यो, सोचियो जहाजको लामो बसाईको कुनै कारण होला । तर सोमवार विहान त गोलिगाँठो फुल्यो, गोडो उचाल्न सक्ने ताकत रहेन, तब थाहा भयो युरिक एशिडको तेश्रो झम्टाइको । अमेरिकी चिकित्सक हाल नेपाल भ्रमणमै रहेका भाञ्जालाई फोन गरेर त्यहाँ चलन चल्तिको औषधिको नाम त टिपियो, फारमेसीमा रहेछ पनि, तर किन्न नपाइने । अब के गर्ने ? नेपालमा जस्तो औषधि पसल गयो, मनलागेको औषधि किन्यो, मर्कायो गर्न त्यहाँ नमिल्ने । साँच्चै आपतको अवस्था थियो त्यो । हामीलाई घुमाउन डुलाउन तालिका बनाएका, फुर्सतिलो बनेका भाइ लगायतलाई झन कति अप्ठेरो महशूस भयो होला, अकल्पनीय छ । भाई दौडँदै आफ्नो नियमित परीक्षण गराउने चिकित्सको क्लिनिकमा गएर

हारगुहार गरेपछि मंगलबार विहानको जाँच समय मिल्दछ । परीक्षणमा आफूले अमूक औषधि लिनेगरेको भनेर कुरा राख्दा ठिक हो, सोही औषधि (इण्डोमेथासिन ५० ग्राम) लेखिदिन्छु भनेर चिकित्सकले फार्मसीमा नाम पठाइदिए पछि सो दिन दिँउसोबाट उपचार शुरु भयो । यसरी सोमबार-बुधबार घरमै कुरेच खानु, टि भी हेर्नु सिवाय अन्य कुरा नास्ती भयो ।

जुलाई १८ र १९ का दिन न्यू योर्कका विभिन्न स्थानहरू बसेको नगिच क्विन्स तथा ज्याक्सन हाइट क्षेत्रको अतिरिक्त स्ट्याच्यू अफ लिबर्टी तथा शहरका मुख्य सिमित स्थानहरू घुम्दैमा बित्यो । न्यूयोर्कबाट मोटरमा गएर जुलाई २० र २१ का दिनहरूमा वासिङ्गटन डी.सी.को दि हेन्ले पार्क होटलमा बास बसी वरीपरी घुमाइका अतिरिक्त बाल्टिमोर हार्वर तथा फिलाडेल्फिया चाहारेर हामी फर्किएका थियौं । डी.सी.मा खासगरी, ट्वाइट हाउस, वासिङ्गटन मोनुमेन्ट, लिंकोलन मेमोरियल, लाइब्रेरी अफ कांग्रेस हाता, यु.एस.क्यापिटल आदि घुम्ने काम भयो । लिंकोलन मेमोरियल जाँदै गर्दा साथमा जाने अमेरीकी नागरिक नेपाली मुलका तेञ्जिग भाईले लु अव हाम्रा पूर्खालाई ढोग्न जाँउ भनिरहँदा हामीहरू मूर्छा परी परी हाँसेका थियौं ।

जुलाई २२ देखि २४ सम्म पुनः न्यूयोर्क क्षेत्रका वाँकी उल्लेखनीय स्थानहरूको भ्रमण गरेर विताइयो । त्यस बखत विद्यालय सखा किरण ओझा समेतसंग घुम्दा/डुल्दाको वर्णन के गर्ने र ? साध्य भए पो । इम्पायर स्टेट भवन, म्यानहाटन, हडसन यार्ड्स, नाइन/एलेभेन मेमोरियल, सेन्ट्रल पार्क, ट्रम्प टावर, रकफेलर सेन्टर, ब्रुकलिन ब्रिज, टाइम्स स्क्वायर आदि आदि स्थानहरूको भ्रमण गरिएको थियो ।

क्यालिफोर्नियाका धेरै शहरहरूसंगको तादात्म्य

काठमाडौँबाट हिँडेको चौधवाँ दिन अर्थात् २५ जुलाईमा न्यूयोर्कबाट ६ घण्टा ३० मिनेटको उडान भरेर हामी अमेरिकाको पूर्वी किनाराबाट सिधै पश्चिमी किनारा क्यालिफोर्नियाको ओकल्याण्ड विमानस्थलमा उत्रेर आलामिडा पुगेका थियौं । तदोपरान्त २६ जुलाईदेखि ४ अगष्टसम्म क्यालिफोर्नियाको विभिन्न स्थानहरू

घुमघाम गर्दै रमाउँदै बितेको थियो । ओकल्याण्ड स्थित बद्रिकाश्रम, आलामिडाको बेसाइड तथा बगैंचाहरू, पश्चिम किनाराको पुराना लडाकु जहाजहरूको अवलोकन, कलेज अफ आलामिडा र शहरीभाग खुब चाहारियो । आलामिडाको एउटा साधारण कलेज हेर्दा मात्र पनि पढुँपढुँ लाग्ने वातावरणले हामीलाई लोभ्याएको थियो । क्यालिफोर्निया विश्वविद्यालय, वर्कलेको त कुरै नगरौं । डेढ सताव्दी भन्दा अघि सन् १८६८ मा जन्मिएर आफ्नो साख सधैं जोगाइ राखेको सो विश्वविद्यालय विश्वमा ख्याती कमाउने मध्येको एक हो । त्यहाँका इकाइहरूको विस्तार त कति कति ? घुमेर साध्य भए पो हामीले त सबै चाहानै सकेनौं । त्यस्तै वर्कले डाँडोको मेर्रिट कलेज घुम्नु र सांभमा सो डाँडोबाट तलका रंगिन शहरहरूको अवलोकन गर्नु त अर्कै मज्जा रह्यो । लिभरमोरमा गएर ठूलो भुभागमा रहेको शिव विष्णु मन्दिर भित्रका देवताहरूको दर्शन गर्नु, भजनमा रम्नु के हिन्दुहरूको लागि आफ्नो आस्था जगाउने र भावविभोर हुने मौका हैनर ? त्यो हामीले लुट्यौं ।

सान फ्रान्सिसको क्षेत्रमा गोल्डेन गेटबाट लोभनीय स्थानहरू हेर्न शुरु गरियो । एकैछिनमा सरर कुइरोले ढाक्ने यो स्थान अचम्मैको रहेछ । हामीलाई आतिथ्य गर्दै लगेका भतिज मनोजले पुग्दा नपुग्दै लागेको कुइरो हेर्दै आज अमुक स्थानबाट हेरिने पुल (सो गेट) देखिन्छ कि देखिदैन भन्दा हामी अलि खिन्न पनि भएका थियौं । तर माथि हेर्ने स्थान पुग्दा कुइरो हटेर हावाले शिरपोस उडाउने जमर्को गर्दै थियो । टाउको समानै हामीले सो पुल हेरेर अघाउनै सकेनौं । केवल एक प्रश्न हामीसंगै रह्यो । रातो पुललाई किन गोल्डेन गेट भनिएको होला ? एकैछिन पछि हामी सान फ्रान्सिसको उत्कृष्ट पेयपदार्थ अर्थात् अंगुरको खेती र भोल निर्माण हुने स्थल तिर पुगेका थियौं । धेरै मध्ये हामीले केन्डल ज्याक्सन वाइनरीको भ्रमण गरेर आनन्द लियौं ।

एक अर्को दिन सानफ्रान्सिसकोको डाउन टाउन राम्रै चाहारियो । पाओल स्ट्रिट, लोमबार्ड जहाँ भिरालोमा तल माथीबाट फुलका बगैंचा मात्र देखिन्छ, तर ठाउँ ओरालोमा कार ओराल्न चालक राजु शर्मा जस्तै साँच्चै

सिपालु हुनुपर्छ, त्यो नौलो र रमाइलोको भोग पनि गरियो। प्यालेस अफ फाइन आर्टस् अर्को मन लोभ्याउने स्थान रह्यो हाम्रा लागि। पाओल स्ट्रुट भन्दा पनि पियर ३९ भने अचम्मैको भिडभाड हुने स्थान रहेछ। त्यहाँ हेर्ने विभिन्न मध्ये आकर्षणमय अफ वे स्मरणीय छ। हामी कुइट टावरको अवलोकनमा पनि पुग्यौं। अग्लो स्थानमा रहेको सो टावरले आगन्तुकहरूलाई साँच्चै आकर्षण गर्छ। हामीलाई टुइन पिक्सले पनि आतिथ्य दियो। त्यहाँ पनि हावाले मानिसै उडाउला जस्तो गर्दा रहेछ। टाउकोको शिरपोस जोगाउने मात्र कुरा नगरौं आफैं अडिन पनि कठिन भएकोले हामी त्यस रमणीय स्थानमा धेरै बेर टिक्न सकिरहेका थिएनौं। छिटछिटो तलका शहर बस्तीहरूका रंगीन झलक दिने फोटाहरू खिचेर हामी त्यो स्थानबाट अलप भएका थियौं।

शरद भाञ्जाले हामीलाई सान्डियागो क्षेत्रमा लिएर गए। हामी नेपालीलाई किन हो कुन्ती अलि पहाडी भूभाग ज्यादै मन पर्छ, त्यो स्थान ज्यादै मनमोहक त्यसैले गर्दा मात्र हैन नि। हामीले कतिपयलाई त भन्यौं नै- 'सो क्षेत्र त भूस्वर्ग नै रहेछ'। घरहरु पनि छरिएका, सबै घरहरू जंगलको बिच बिचमा छन्, सडक चिल्ला र मनमोहक छन्। उकाली ओराली र भिरालोमा बस्तीहरू छन्। पाखे छानोका २ तले ठूलठूला घरहरू अति सुन्दर देखिन्छन्। प्रत्येक घरको आफ्नो मनग्य करेसा बारी हुंदो रहेछ। अगाडि पछाडि दायाबाया देखिने सम्पूर्ण डाँडाहरू रुख, बोट, विरुवाले छपकै छन्। विहानको हिँडाइमा सो भेगमा हिँडदा स्वर्ग यस्तै नै त होलानी भन्ने लागिरह्यो। व्याख्या कसरी गर्ने, त्यो भने कठिन छ। अमेरिका जाँदा जाने अवसर मिलेमा सान्डियागो नछुटां। मेरो मनले यही सल्लाह दिन्छ, घुमारु व्यक्तिकहरूलाई।

सुमन भाञ्जाको बसोबास थलो स्यानहोस (San Jose) पनि हामीलाई लगियो। यो शहर अर्कै खालको विशेषतालेयुक्त रहेछ। गुगल लगायतका सूचना प्रविधिको विश्व उत्कृष्ट अन्वेषण तथा नयाँ नयाँ सफ्ट वेयरहरू निर्माण हुने भएकोले महंगो क्षेत्र र आइ.टी.सिटीको रूपमा पनि अंकित रहेछ, सो शहर। भाञ्जा काहाँको लोभ्याउने फलफुलयुक्त भरिलो बगैँचा, आतिथ्यता र

विहान घुम्ने काटाल्डी पार्क जस्ता स्थानहरूले हामीलाई सम्मोहित गरि रह्यो, सदा गरिरहनेछ।

जाउँ की नजाँउ ?

अमेरिका जाने दिन नजिक आउँदै गर्दा बाहिर जाने कारणले औषधिको मात्रा मिलाउन र नियमित स्वास्थ्य परीक्षणको लागि १५-१६ दिन अघि अस्पताल जाने काम भयो। परीक्षणको क्रममा श्रीमतीको इकोमा केही कठिनाई देखापऱ्यो। थप जाँच पडताल पश्चात् मुटुमा स्टेन्ट राख्नु पर्ने देखियो। चिनी रोग र मुटु रोगको लामो समयदेखि औषधोपचारमा रहेको व्यक्ति, अकस्मातको यो थप जटिलताले यहिँबाट शुरु भो जाँउ की नजाँउ अमेरिका !

घरका परिवारले समय मिलाएको, अमेरिकामा दुवै पक्षले समय व्यवस्थापन गरिसकेको, कतिपय टिकट र होटलमा नामांकन गरिसकेको आदि विविध कारणहरूले जाँउ की नजाँउलाई कोतर्न थाले। त्यसै विच नर्भिक अस्पतालका सम्बन्धित चिकित्सकले स्टेन्ट राखेको ७ दिन पछि जति लामो पनि हिँडडुल गर्न कुनै कठिनाई हुन्न भनेपछि तराजुको नजाँउ भन्ने किनारा ढगमगाउन थाल्यो। जाँउ भन्नेले जित्ने होडमा आषाढ १५ गते बरीष्ठ चिकित्स भट्टले श्रीमतीको मुटुमा स्टेन्ट राखिदिनु भयो। २४ गतेको पुनः परीक्षण पश्चात् चिकित्सकले ढक्क भएर गए हुन्छ भनिदिनु भयो। त्यसपछि मात्र नजाँउ भन्ने सोच मानसपटलबाट हटेको थियो।

र अन्तमा

विकासको कुरा गर्दा अचम्मै लाग्छ। न्यू योर्कमा जमिन मुनी तह तह रेल सेवा, सडक र माथी विशाल गगनचुम्बी भवनहरू छन्। कस्तो मजबुती इन्जिनियरिङ्ग विधा अपनाइएको छ, गजब लाग्छ। विकसित देशहरूमा रेल वा बस तोकिएको समयमा निमेष ढीलो चाँडो नगरी विसौनी पुगकै हुन्छन। सबै प्रकारको पद्धति वा व्यवस्था त्रुटीरहित हुने गरी अवलम्बन गरिएको छ। न्यूयोर्क, क्यालिफोर्निया वा अन्यत्र पनि हुन सक्छ समुद्र भित्र माइलौं माइल लामा टनेलहरू छन् अथवा समुद्र माथी त्यस्तै ३ तले पुलहरू छन्। जसमा एक तलामा

रेल गुडछ भने अर्कोमा मोटरहरू आउने र तेश्रोमा मोटरहरू जाने गर्दछन् । ती हेर्दा लाग्छ के मानिसले त्यस्ता निर्माण गर्न सक्छन र ? अमेरिका भरमा कुनै एक घण्टामा कति सवारी साधन गुडीरहेको छ भनेर तथ्याङ्क निकालेर हेर्ने हो भने कत्रो अंक आउंछ होला ? सबै प्रकारको संरचनाहरू विशाल छन्, वैज्ञानिक पद्धतीले निर्मित छन् र सबल छन् । माथी एउटा साधारण कलेजको कुरा गरियो यो यति ढंगको छ कि आगामी १०० वर्षमा थप हुनसक्ने संरचनाहरूका लागि स्थान पर्याप्त जगेडा राखिएको छ । सडक सन्त्यन्त्र ज्यादै विशाल र व्यापक छ । देश विकासको लागि अपरिहार्य सिकाइ गर्न इच्छा राख्ने व्यक्तिले अमेरिकाबाट भरपुर सिकाइ लिन सक्छ ।

समग्रमा मानिस किन अमेरिका अमेरिका भन्छन् भनेर घोट्लिने काम गरियो । कारणहरू धेरै हुन सक्छन् । सामाजिक सुरक्षा । यस अन्तर्गत काम नपाएको मानिसले निर्वाह भत्ता पाउंछन् । कर जम्मा गरेको आधारमा ६० वर्ष पुगेपछि मासिक सुरक्षा भत्ताको व्यवस्था छ । कानून कडाइका साथ लागु हुन्छ । सानालाई ऐन ठूलालाई चैन त्यहाँ हुन सक्दैन, एक समान लागु हुन्छ । कोही विरामी परेर अस्पताल गएमा प्रथमतः उसको जिउ ज्यान जोखिमको काम पहिले गरिन्छ तब मात्र निजको विमा छ छैन वा उसले तीन पर्ने कुरा गरिन्छ । तिर्न

असक्त ठहरिए निःशुल्क हुन्छ । मानौ म अमेरिका घुम्न गएको छु, एकाएक विरामी परें, मैले स्वास्थ्य विमा गरेको छैन र म त्यहाँ रकम तीन सक्ने अवस्थामा पनि छैन भने मेरो उपचार सेवा अस्पतालले माफी गरिदिन्छ । जे भनिन्छ त्यो गरिन्छ, राष्ट्रपतिले वर्षमा ६ दिन सामाजिक काम गर्नुपर्छ, त्यो गरिन्छ । राष्ट्रपतिले साना बालबालिका लागि कक्षा लिनुपर्छ, त्यो लिइन्छ । क्षमता, योग्यता र अनुभवको आधारमा विविध प्रकारका घण्टाको आधारमा कामहरू पाइन्छन् । तर कतिपय प्राविधिक र व्यावसायिक विधामा भने त्यहाँको अध्ययन अनिवार्य हुने रहेछ ।

एउटा मेलम्ची परियोजना २ दशकमा सम्पन्न गर्न नसक्ने हाम्रा, नेता, प्रशासक/व्यवस्थापक र प्राविधिज्ञहरूको मानसपटलमा परिवर्तन आई विसाल संरचनाहरू, व्यवस्थापनका कसिला बन्दोबस्तीहरू, नीति नियमका कडाइसाथ पालनाहरू कहिले देखि गर्लान/गराउलान्, नेपालको सम्पदा भल्किने र आगामी केही शताब्दीसम्म रहने नेपाल चिनाउने विशाल संरचनाहरू बनेर पर्यटक लोभ्याउने दिन कहिले आउलान्, ...? काठमाडौँ-तराई द्रुत मार्ग के समयमै सम्पन्न होला ? सबै प्रश्नै प्रश्नमा नेपाली वाचिरहेका छौं र कहिले नेपाल सुन्दर शान्त विशाल बन्ला !

भीमेश्वर पुस्तकालयदेखि सामुदायिक सूचना केन्द्रसम्म

✍ भोलाकुमार श्रेष्ठ

२००७ सालको क्रान्तिपछि प्रजातन्त्रको उदय भयो । प्रजातन्त्र संगै स्कूल, कलेज ठाउँ ठाउँमा खुल्न थाले । स्कूल, कलेजपछि थुप्रै पुस्तकालयहरू, वाचनालयहरू टोलटोलमा खुल्न थाले । मागेर ल्याएर १०० देखि १५० पुस्तकहरू ठड्याएर भएपनि पुस्तकालयको नाम दिन थालियो । न त कुनै नीति छ, न कुनै कानून, न त कुनै भौतिक पूर्वाधार, न त कुनै आर्थिक स्रोत नै । केहि युवा स्वयम् सेवकहरूको लहडमा धेरै सार्वजनिक पुस्तकालयहरू खोलिए । यस्तै युवाहरूको लहडमा रामेछाप जिल्लाको हाल मन्थली नगरपालिकाको वार्ड नं ८ चिसापानीमा पनि भीमेश्वर पुस्तकालयको स्थापना भयो । चिसापानीमा २००७ साल अघिदेखि पनि साधारण नेपाली लेखपढ गर्न सिकाउने पाठशाला खुलेको थियो । २००७ सालपछि चिसापानीका केहि शिक्षाप्रेमी व्यक्तिहरू मिली दार्जिलिङबाट अंग्रेजी पढाउने शिक्षक भिकाएर आफ्ना केटाकेटीहरूलाई अंग्रेजी शिक्षा दिलाएका थिए । दुईचार जनाको सहयोगले कति दिन शिक्षकलाई पाल्न सकिन्थ्यो र ! दुईतीन वर्ष पछि नै रामेछापको साँघुटार तिर लाग्यो । २०१५ सालको आमनिर्वाचन पछि २०१६ सालमा भीमेश्वर प्राथमिक विद्यालयको स्थापना भएपछि आधुनिक शिक्षा प्रणालीको जग बस्यो ।

भीमेश्वर पुस्तकालय

पुस्तकालयको माध्यमद्वारा बालकदेखि बृद्धसम्म अनौपचारिक तथा स्वअध्ययनको बानि बसाल्न, शिक्षाको चेतना फैलाउने उद्देश्य राखी दोलखाका हरिभक्त श्रेष्ठ (चिसापानी औषधालयमा कार्यरत) को

अगुवाइमा इश्वरी दास कर्माचार्य, श्यामकाजी श्रेष्ठ, चंदेस्वर कर्माचार्य, रामकाजी श्रेष्ठ आदि युवाहरूको संयुक्त प्रयासबाट भीमेश्वर पुस्तकालयको स्थापना भयो । त्यसबखत चिसापानीबाट राजधानी काठमाडौँ आइपुग्न घटीमा तीनदिन पैदल हिड्नु पर्दथ्यो । यस्तो अवस्थामा पनि युवाहरूको सक्रियताबाट काठमाडौँदेखि पुस्तक, पत्रपत्रिकाहरू भिकाएर पुस्तकालयको गरिमा बढाएका थिए ।

जहाँसम्म मलाई याद छ, यो पुस्तकालय गाउँको केन्द्रमा रहेको ठूलो चौर नजिकैको घरको भुइतलाको एउटा सानो कोठामा रहेको थियो । करिब १५ सयजति पुस्तक, पत्रपत्रिकाहरूको संकलन थियो । नेपाली, हिन्दी र अंग्रेजी भाषाका पुस्तकहरू थिए । काठमाडौँबाट हुलाक मार्फत् पत्रपत्रिकाहरू आउँथे । भारतीय, अमेरिकी दुतावासबाट पनि दिनमान, स्वतन्त्र विश्व आउँथे । पुस्तकालय चार बजेतिर खुल्थ्यो । पुस्तकालय खुल्ने बित्तिकै भिड लाग्थ्यो । त्यो भिडमा म पनि हुन्थे । विद्यालय संगै चौर, चौर नजिकै पुस्तकालय भएकोले पुस्तकालय केटाकेटीहरूको आकर्षणको ठाउँ थियो ।

त्यस पुस्तकालयमा मैले के के पढे त्यति सम्झना छैन । तर मुनामदन, एक चिहान, केहि हिन्दी उपन्यासहरू भने याद छ । सायद केटाकेटीमा पढेर हो कि मुनामदन मलाई मनपर्ने किताबमा पर्छ । मुनामदनका यी हरफहरूले जीवनमा गहिरो प्रभाव पारेको छ ।

हातको मैला सुनका थैला के गर्नु धनले
साग र सिस्नु खाएको बेश आनन्दी मनले ।

सायद त्येसैले हो कि पैसा प्राथमिकतामा नपरेको ।

रामेछाप जिल्लामा नै कहलिएको भीमेश्वर पुस्तकालय विस्तारै खस्कदै गयो । चन्दा र स्वयम्सेवकको भरमा खोलिएको पुस्तकालय कति चलाउन सकिन्थ्यो र ! २०२२।२३ सालसम्म आइपुदा नपुग्दै बन्द भयो । आफ्नै भवन नहुनु, आयस्रोत नहुनु, सरकारी अनुदान नहुनु, स्वयम्सेवकको भरमा मात्र कति दिन चल्थ्यो र ! यो देशकै सार्वजनिक र सामुदायिक पुस्तकालयहरूको रोग नै हो । यो रोगले भीमेश्वर पुस्तकालयलाई पनि गाँज्यो ।

पुस्तकालय प्रति मेरो पहिलो रुचि जगाउने भीमेश्वर पुस्तकालय नै हो ।

नवदीप पुस्तकालय

भीमेश्वर पुस्तकालय बन्द भएपछि, त्यतिखेर काठमाडौँमा पढ्न बसेका युवाहरूमा पुनः चिसापानीमा पुस्तकालय खोल्नु पर्छ, भनेर अभियान चलाउन थाल्यौ । यो अभियानमा टेकप्रसाद घिमिरे, बद्रिदास श्रेष्ठ, लवदास श्रेष्ठ, हिमालदास श्रेष्ठ र म लगायत थियौ । भीमेश्वर कै नाममा खोल्नेकी नयाँ नाममा, धेरै चोटिको बैठकबाट नयाँ नाम राख्ने निर्णय भयो, कारण के थियो भने पञ्चायत कालमा पुस्तकालय खोल्नु निकै गाह्रो काम थियो । पञ्चायती व्यवस्थाको गुणगानका सामाग्रीहरू राखेर खोल्नु सजिलो थियो । तर कांग्रेस, कम्युनिस्ट विचारधाराका सामाग्रीहरू राख्न बन्देज थियो । यसैलाई मध्यनजर गरेर भीमेश्वर हटाएर “नवदीप” पुस्तकालय नाम राख्ने निर्णय भयो । हाम्रो बैठक धेरै जसो टेकप्रसाद बसेको संस्कृत छात्रवासमा हुन्थ्यो । यो २०२८ सालको कुरा थियो । त्यतिखेर भर्खर नवयुवराजधिराज दीपेन्द्रवीर विक्रमको जन्म भएको थियो । यदी कथंकदाचित जिल्ला प्रशासनले हस्तछेप गर्यो भने दीपेन्द्रको नामबाट खोलेको हो भन्ने होइन भने साधारण अर्थमा “नवदीप” नयाँ बत्ति उज्जालो अर्थात् पुस्तकालय शिक्षाको बत्ति ।

जहाँसम्म मलाई याद छ, चन्दा आदिबाट रु ७००० हजार र पुस्तकहरू जम्मापारी, छाप, साइनबोर्ड बनाएर गाउँमा लिएर गयौ । भीमेश्वर पुस्तकालयका पुस्तकहरू पनि जम्मा पारेर, दराज फर्निचर बनाएर

भीमेश्वर प्राथमिक विद्यालयको एउटा कोठामा नवदीप पुस्तकालयको स्थापना भयो ।

केहि वर्ष युवाहरूको सक्रियतामा राम्ररी चल्थो । सक्रिय युवाहरूको पढाइ र कामको सिलसिलामा गाउँ छोड्नु पर्ने भएपछि, विना पारिश्रमिक कसले कति दिन काम गर्न सकिन्छ र ! छ सातवर्ष राम्रो चलेको पुस्तकालयमा विस्तारै भीमेश्वर पुस्तकालयको रोग यहाँ पनि सय्यो । पछि भीमेश्वर माध्यमिक विद्यालयलाई पुस्तकालय हस्तान्तरण भयो । नवदीप बन्द भयो, जम्मा भएका पुस्तकहरू कता पुगे कता, यसरी दोस्रो युवा पुस्ताहरूको जोश जाँगर पनि हरायो ।

केहि आफ्ना कुरा

यसैबीच सायद पुस्तकालय प्रतिको माया र मोहले होला म पुस्तकालयकर्मी बन्न पुगें । त्रि. वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, सरस्वती बहुमुखी क्याम्पस पुस्तकालय, नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय, केसर पुस्तकालय हुँदै हाल डिल्लीरमण कल्याणी रेग्मी स्मारक पुस्तकालयमा आइपुगेको छु । नेपाल पुस्तकालय संघ र रिड नेपालको अध्यक्ष सम्म हुन पुगे । मेरो इच्छा, मेरो बाटो भन्नु नै सबै गाउँमा पुस्तकालय होस्, सबै विद्यालय, कलेजमा पुस्तकालय होस्, जहाँ बालबालिका, महिला, बृद्धा, अपाङ्ग सबैको ज्ञान लिने साझा केन्द्रको रूपमा पुस्तकालय होस् । यसैबाट प्रेरित भएर सन् २००९ मा नेपाल पुस्तकालय संघको अध्यक्ष हुँदा “एक गाउँ एक पुस्तकालय, एक विद्यालय एक पुस्तकालयको” नारालाई अगाडि सारेको थिएँ । नेपाल सरकारले विद्यालयहरूमा अनिवार्य पुस्तकालय हुनुपर्ने नियम बनायो भने गाउँ गाउँमा अझ पुस्तकालयको व्यवस्था हुन सकेको छैन । अहिलेको संघीयतामा कम्तिमा एक स्थानीय तहमा एक नमूना सार्वजनिक पुस्तकालय हुनु पर्ने हाम्रो जोड छ, यसमा सरकारले पनि विशेष पहल गरेको छ । तर यो नगन्य रूपमा छ । सरकारले सार्वजनिक र सामुदायिक पुस्तकालयहरूलाई प्रत्येक वर्ष केहि बजेट छुट्याउने काम गरेको छ तर यो अपुग छ । सरकारले नियम कानुन नै बनाएर पुस्तकालयहरूलाई व्यवस्थित बनाउन अति जरुरी छ ।

भीमेश्वर सामुदायिक सूचना केन्द्र

धेरै वर्षको अन्तराल पछि, गणतन्त्रमय चिसापानीका तेस्रो पुस्ताका युवाहरू पुस्तकालय चाहियो भनेर पुनः सक्रिय भए । दुईपटक पुस्तकालय खोलेर निरन्तरता दिन नसकिएको इतिहास थाहा हुँदाहुँदै पनि पुनः पुस्तकालयको आवश्यकता देख्नु पुस्तकालयको महत्व थाहा पाएर नै हो ।

यसरी आवाज उठाउने युवाहरूमा दीपककुमार श्रेष्ठ, रवीन्द्रकुमार श्रेष्ठ, उत्तमकुमार श्रेष्ठ, मनोजकुमार श्रेष्ठ, मदनप्रसाद घिमिरे, प्रेमबहादुर श्रेष्ठ, जीवनकुमार श्रेष्ठ, बल्दभकुमार श्रेष्ठ आदि थिए ।

म पुस्तकालयकर्मी, गाउँगाउँमा पुस्तकालय चाहिन्छ भनेर आवाज उठाउने मान्छे । युवाहरूलाई मैले भने आफ्नै भवन, कर्मचारी, दिगो आर्थिक स्रोत नभई पुस्तकालय चल्दैन, जुन दृष्टान्त हामीसंग छ, पुराना कमि कमजोरीबाट पाठ सिक्दै अगाडि बढ्ने हो भने मेरो पुरा साथ छ, अगाडि बढ्नुस् । युवाहरूको प्रयत्नबाट तेस्रो पटक चिसापानीमा भीमेश्वर सामुदायिक अध्ययन तथा सूचना केन्द्र स्थापना भयो । सूचना केन्द्र स्थापना भएको केहि समय पछि नै नेपाल सरकार, जिल्ला शिक्षा कार्यालयले सामुदायिक अध्ययन केन्द्र सूचना केन्द्रलाई सञ्चालन गर्न अनुमति दियो । सूचना केन्द्र सञ्चालन गर्न वार्षिक अनुदान प्राप्त हुने भएकोले हाल राम्रो सञ्चालन मात्रै होइन जिल्लाकै उत्कृष्ट सूचना केन्द्र रहेको छ ।

काठमाडौँमा बसेका युवाहरूमा विशेष गरेर मनोजकुमार श्रेष्ठ, उत्तमकुमार श्रेष्ठ, रवीन्द्रकुमार श्रेष्ठ, जीवनकुमार श्रेष्ठ आदिको सक्रियतामा पुस्तकहरू संकलन गरी पठाउने काम भैरहेको छ, भने, दसैँमा काठमाडौँबाट जाने युवाहरूले पनि पुस्तकहरू लिएर जाने गरेका छन् । साथै काठमाडौँमा बस्ने युवाहरूले महिनाको ५ सय उठाएर बचत कोषको व्यवस्था गरेका छन् त्यसबाट उठेको पैसाले पनि पुस्तकालयलाई भरथेग गरिरहेको छ ।

पुस्तकालयको आफ्नै भवन थिएन, भवन बनाउन मनोजकुमार श्रेष्ठकी आमा ध्रुवकुमारी श्रेष्ठले आफ्ना दिवंगत पति गणेशबहादुर श्रेष्ठको नाममा जग्गा प्रदान गर्नु भयो । उक्त जग्गामा देउसी खेलेर, चन्दा उठाएर, गाउँले सबैले सहयोग जुटाएर भवन बन्यो । तर

सम्बत् २०७२ सालको भूकम्पले उक्त भवन भत्केपछि, पुस्तकालयलाई समस्या फेरि आइपर्थो ।

अनौपचारिक शिक्षा रास्ट्रिय स्रोत केन्द्रको पहलमा रास्ट्रिय युनेस्को महासंघ जापानले भवन बनाउन रु २५ लाख प्रदान गरेपछि हाल सूचना केन्द्रले आफ्नै नयाँ पक्कि भवन पाएको छ । जग्गा दाता र युनेस्को महासंघ जापानले सहयोग गरेकोमा चिसापनिवासीहरू अनुग्रहित छौ । यो वर्ष भवनको माथिल्लो तलामा कोठाहरू बनाउन, तेस्रो तलामा हल बनाउन बागमती प्रदेश सभासद रीता माझीले सभासद कोषबाट रु २५ लाख सहयोग गर्नुभएको छ । माननीय रीता माझीलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु । त्यस्तै गरी श्यामकाजी श्रेष्ठले विवेक श्रेष्ठमार्फत् जापानबाट एक लाख १० हजार रुपैयाँ सहयोग पठाएकोमा पनि धन्यवाद छ ।

सूचना केन्द्रले चिसापानीमा रामेछाप जिल्लामा नै पहिलो पटक २०७३ सालमा २४ औँ राष्ट्रिय बाल साहित्य सम्मेलन गर्न सफल भयो । उक्त सम्मेलनमा ४० जना लब्ध प्रतिष्ठित बालसाहित्यकारहरूको तीनदिने भेला भएको थियो । त्यसै गरी चिसापानीमा २०६८ सालमा केसर पुस्तकालयका तत्कालीन प्रमुख जानकी कर्माचार्यको पहलमा एक हप्ते आधारभूत पुस्तकालय व्यवस्थापन तालिम केसर पुस्तकालयबाट सञ्चालन गरिएको थियो । यो पनि पुस्तकालय व्यवस्थापनको तालिम जिल्लामा नै पहिलो थियो । उक्त तालिममा पुस्तकालयहरू र सूचना केन्द्र गरी २२ जनाले भाग लिएका थिए ।

अन्त्यमा,

अहिले यो सूचना केन्द्र चिसापानीको मात्रै होइन जिल्लाकै गौरवको रूपमा रहेको छ । विभिन्न प्रकारको ज्ञान र सूचनाहरू समुदायलाई प्रवाह गरिरहेको छ, भने, समुदायको विकासमा र समुदायको जीवनस्तर र जीवनपर्यन्त शिक्षा प्रदान गर्ने काम गरिरहेको छ । सम्बत् २०१६ सालदेखि पुस्तकालय संकृतिसंग परिचित चिसापानीले सफलता असफलताबाट पाठ सिकेर अहिले जिल्लाकै उत्कृष्ट सूचना केन्द्रको रूपमा रहनु सबै जिल्लावासीहरूको लागि गौरवको कुरा हो । पुस्तकालय तथा सूचना केन्द्र निरन्तर रूपमा चलिरहोस । तेह्रौँ पुस्तकालय दिवसको अवसरमा यही शुभकामना ।

Using WordPress and SubjectsPlus API for Library Website

 Goma Banjade

Library Officer, CAAN

Abstract

This article is a part of my presentation entitled "SubjectsPlus, WordPress and API" presented in the workshop entitled "Computer laboratory based experimental research in digital libraries in the context of developing countries" organized by HealthNet Nepal on August 25, 2019. It focuses on library websites with subject guide tools using WordPress for library websites and SubjectsPlus as a subject guide tool. The aim of this article is to introduce the usage and features of two content management systems, namely, WordPress and SubjectsPlus to the interested library professionals and the technicians, who are involved and are willing to involve in library content management system.

Keywords: Library websites, WordPress, Subject guide tools, SubjectsPlus, API

Introduction

Modern technologies are being developed for performing works easily, speedily, efficiently and flawlessly. No sector of knowledge is aloof from modern technologies and so is it in the field of library and information science. It is a challenging task for the managers of libraries and information resource centers as these information resources and their forms are rapidly increasing as if they are exploding. Like a saying "necessity is the mother of invention", a lot of softwares have been emerging for the improvement of library management and thereby serving the users in a better way. Yet, these softwares are not enough to address the problem of managing the divergent sources and types of online information.

Most of the softwares are to manage the online resources for the record of the printed and electronic resources. For the management of internet and online resources, a few subject guide tools have been developed. Among them, SubjectsPlus is free and open source software which is used for managing online resources. It is itself a content management

system (CMS) which can be used for managing library websites.

Library Websites

Generally, website of a library that integrates library databases is called library website. Library website can be regarded as a roadmap which may provide the access to the information resources (both locally generated and external) through a single point. It generally displays the information of location, contact details, library hours, policy information, OPAC, digital repositories, and the databases related to library. Hence, it is like a mirror of a library. It can be useful for the interaction with library catalog, gateway to electronic resources, library tutorials, virtual reference and library blogs. A well-managed library website functions as a showcase displaying all the services with essential information.

Components of a Library Website

While designing a library website, basic components of library website should be taken into consideration. Various scholars have various views about the components of a library

website. As suggested by Song (2003), a library website generally consists of information about the library, its services and patron assistance.

1. Information about the library may include location, library hours, library rules and policies, mission/objectives, photographs of the library, its activities, contact details etc.
2. Library services may contain OPAC and /or WebPAC, Institutional repository, database of online information sources, online renewal, recall, inter-library loan and online reference.
3. Patron assistance: Help, Guides, Tutorials, Other information resources, subject directories, training materials, book reviews, list of recommended books, special collection of resources maintained by the library, links or pages for specific audience (faculty, staff, children, adult and so on)

Front page and overall design of a library website

The front or the first page of a website is often called home page, which is the door to a library's inside contents. According to Song (2003), it should consist of title of the site, logo of the library, contents of the website, date of the website created, date of its last update, copyright information, a link to its institution's homepage and contact information.

Moreover, a library website requires to be attractive, well-balanced design, understandable navigation, quick access to the most used features, clear indications of how the site's components function, carefully-written content, URL persistence, mobile responsiveness, high level of accessibility and should be based on W3C Standards (IVY Group, 2020). Generally, design of a library website depends on the need of its parent organization.

WordPress and Its Advantages

WordPress is a free and open-source content

management system (CMS) written in PHP and paired with a MySQL or MariaDB database. WordPress was released on May 27, 2003, by its founders; American developer Matt Mullenweg and English developer Mike Little. The software is released under the GPLv2 (or later) license. (wordpress.org, 2020). WordPress is a very easy content management system similar to Ms-Word or Word Processing program. It lets one manage a library website more efficiently by separating the task of maintenance from the job of adding contents. Administrative users can configure, customize and add features to the website, while editors and contributors can add, edit and manage their own contributions without worrying about the more technical aspects (Jones & Farrington, 2011). Security concerns and updates with latest version can be easily handled.

WordPress has a lot of advantages, viz. Free and open source software, easy to use and easy to customize, flexible while designing a website, robust security features, search engine optimization (SEO) benefits, simple content management, application programming interface (API), social media features, optimized for speed, great support, i.e. a lot of guides, tutorials, and resources are online, very easy content management system similar to Ms-Word or Word Processing program, security concerns and updates with latest version - easily handled and so on. (QUICKSPROUT, 2019).

Plugins like Koha Search and Vufind have been developed for WordPress SubjectsPlus Shortcode for WordPress can be used for importing subject guide tools in WordPress. See <https://github.com/little9/spshortcode> for more detail.

Subjects Plus: A Subject Guide Tool

There are a very few subject guide tools which can be used in library website. SubjectsPlus is one of them. SubjectsPlus is a free and open source tool which enables libraries to create and manage online research guides.

It was developed by Andrew Darby at Ithaca College Library, USA in 2004 and presently it is maintained by University of Miami Libraries. It is based on PHP and MySQL.

It is a free and open source tool to manage interrelated parts of your library website (Darby, 2020). It can be regarded as a very useful tool to manage online resources. Using this software, subject guides can be created by librarians without having advanced knowledge of using this software. It allows users to manage research guides (i.e. subject, course, topic etc.), database A-Z list, staff list, frequently asked questions (FAQs), suggestion box, videos.

SubjectsPlus can be installed and run in both Windows and Linux operating system. The latest version of SubjectsPlus is 4.5.1, released in July 2020, which can be downloaded from the URL: <https://github.com/subjectsplus/SubjectsPlus/releases>. There is a detailed instruction/manual of SubjectsPlus in the URL: http://subjectsplus.com/wiki3/index.php?title=Main_Page.

SubjectsPlus can be used as a content management system like WordPress, Joomla, Drupal and the like. The features of SubjectsPlus are the facilities of creating guides, database list, staff list, video management, FAQs, suggestion box, multilingual, API, summon integration and completely customizability. The unique feature of this software is everything in the website can be classified or categorized on the basis of some subjects because everything in this universe we observe and feel are related to some particular subjects. So, it is very practical to manage relevant online resources, whether subscribed by the library or not, under the respective subjects in the library website.

SubjectsPlus has an API, a set of rules that software programs can follow to communicate or interface with each other. WordPress plugin for SubjectPlus (spshortcodes) enables short codes, that can be used to display data from the subjectsPlus API (Coombs & Hollister, 2014).

How to Import SubjectsPlus API into WordPress

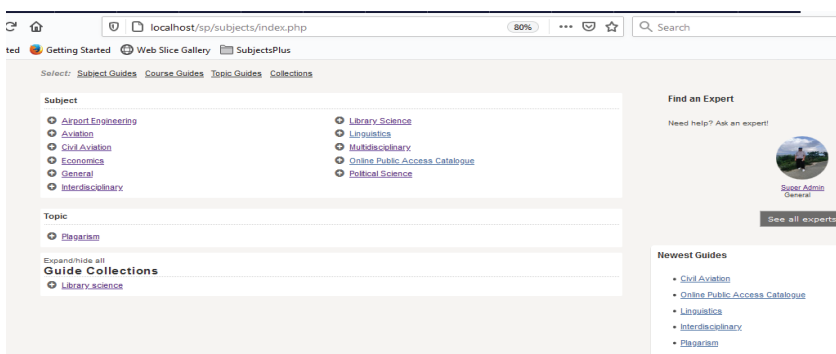
If a library already has a website in WordPress or is planning to have library website using WordPress, it can install SubjectsPlus and make processing for subject / research / topic guides. Then the guides and databases from SubjectsPlus can be integrated into WordPress website using the SubjectsPlus. One should go through the following steps to import SubjectsPlus API into WordPress as instructed in (GitHub, 2020):

Download spshortcode (WordPress plugin for SubjectsPlus) from the URL: <https://github.com/little9/spshortcode>

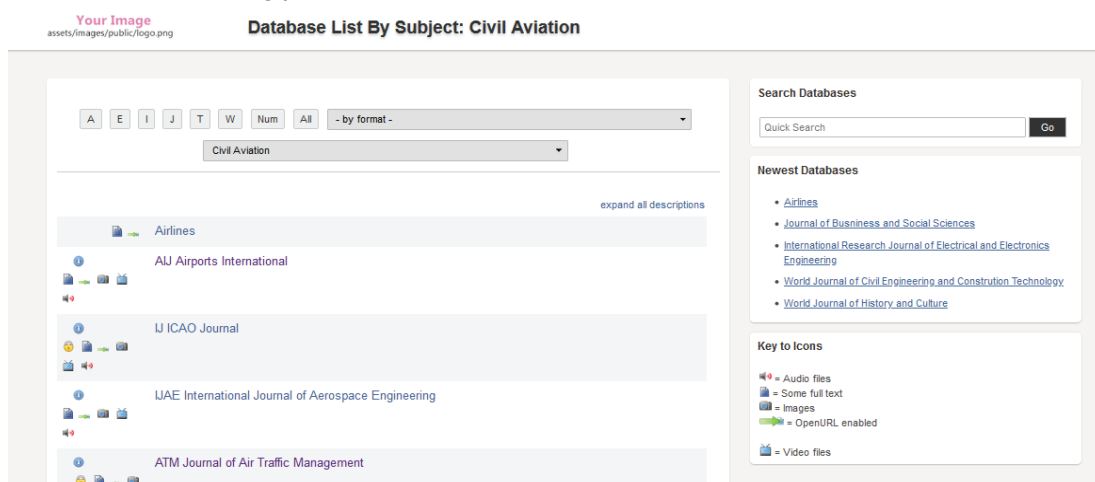
- Place the folder in your WordPress plugins folder.
- Edit the main file subjectsplus.php and include your API key and the URL for your SubjectsPlus installation
- Activate the plugin in the WordPress plugin settings
- Use the shortcodes.

See <https://github.com/little9/spshortcode> the process in detail.

After managing some contents in SubjectsPlus CMS, it displays the A-Z list of databases and its guide. Its frontpage looks like the following picture:

When SubjectsPlus API is applied to a library website and imported to one of its post or page, it looks like the following picture:

Some Exemplary Libraries and Library Related Associations Using WordPress

Some examples of library website built on WordPress are Western Law Library, University of Mary Washington Libraries, Santa Barbara City College, Park County (WY) Library System, Utah Public Libraries, and Mississippi Library Association, etc. Source: <https://www.pafa.net/selected-libraries-using-wordpress/>

Some notable libraries of Nepal having websites

American Library Kathmandu
<https://np.usembassy.gov/education-culture/>

american-spaces/american-library-kathmandu/
 British Council's Digital Library in Nepal
<https://www.britishcouncil.org.np/digital-library-nepal>

CAA Library http://nkcs.org.np/caa/library/opac_css/

CDC Library http://lib.moecdc.gov.np/catalog/opac_css/

Central Law Library, <http://www.clil.org.np/>
 Digital Library of CAAN <https://caanepal.gov.np/e-service/e-library>

<https://library-caan.healthnet.org.np/>

Dilliraman Kalyani Regmi Library <https://drkrmlibrary.org/>

E-Pustakalaya – OLE Nepal <http://www.olenepal.org/e-pustakalaya/>

Gyan Bikash Community Library <http://gyanbikash.org.np/>

Jhuwani Community Library <http://jhuwaniclr.org.np/>

Kaiser Library <http://www.klib.gov.np/>

Kathmandu University Central Library <https://www.ku.edu.np/central-library>

Kathmandu Valley Public Library <https://kvpl.org.np/>

Madan Puraskar Pustakalya <https://madanpuraskar.org/>

Martin Chautari Library <http://www.martinchautari.org.np/index.php/library>

NAARC Online Library http://opac.narc.gov.np/opac_css/

Nepal National Library <https://www.nnl.gov.np/>

NHRC Digital Library <http://library.nhrc.gov.np/>

OLE Nepal's E-Pustakalaya <https://pustakalaya.org/en/>

Pokhara University Central Library <https://pu.edu.np/library/>

STAC Library as SAARC Regional Resource Centre of TB and HIV/AIDS <https://www.saarctb.org/new/http-www-saarctb-library-org/>

Special Library Association, Nepal <https://slanepal.org/>

Tribhuvan University Central Library <http://www.tucl.org.np/>

NAST E-Library <http://nkcs.org.np/nast/elibrary/pages/home.php?login=true>

Source: Field Study (2020 July)

Famous Libraries Using SubjectsPlus

Some examples of libraries using SubjectsPlus are American University of Central Asia

(Kyrgyz Republic), Botswana International University of Science & Technology, CHUM Centre de documentation (Montréal), EWHA Womans University Library (Korea), Hang Seng Management College (Hong Kong), Indian Statistical Institute (Delhi), Lancaster Theological Seminary, Management University of Africa (Kenya), National University of Science and Technology (Zimbabwe), Universiti Teknologi MARA (Malaysia), Perpustakaan Fakultas Teknik (Indonesia), and Zaman University Library (Cambodia), etc.

Source:

[http://subjectsplus.com/wiki3/?title= Sites using SubjectsPlus](http://subjectsplus.com/wiki3/?title=Sites_using_SubjectsPlus)

In Nepal, Library of Civil Aviation Authority of Nepal is taking initiation for using SubjectsPlus as a subject guide tool.

Conclusion

The ultimate aim of library and information centres is to serve its clientele with the right information to the right users at the right time. Library website can be a good solution for all sorts of situations. A perfect library website showcases all the contents and services of the library, including the OPAC, Full-texts, and other documents, and provides services to its users with appropriate guidelines and gives soul to a library. In this regard, WordPress and SubjectsPlus can be very useful to create library website integrating subject / research / topic guides.

Both SubjectsPlus and WordPress can be a useful application for the librarians to manage the sources in a library website because one, having with some computer knowledge- without having coding skills, can maintain a library website of his/her own. And, SubjectsPlus helps in enhancing the capabilities and qualities of a library website built in any other platform also.

References

- Coombs, K. A., & Hollister, A. J. (2014). Open source web applications for libraries: Information Today, Incorporated.
- Darby, A. (2020). SubjectsPlus. Retrieved from <http://subjectsplus.com/>
- GitHub, I. (2020). Subjectsplus Shortcodes for Wordpress. Retrieved August 1, 2020 from GitHub, Inc.
- IVY Group. (2020). What Should You Require From Your Library's Website? Retrieved August 2, 2020 from <https://ivygroup.com/blog/what-should-you-require-from-your-librarys-website/>
- QUICKSPROUT. (2019). 11 reasons to use wordpress for your website. Retrieved June 10, 2019 from 11 Reasons to Use WordPress For Your Website
- Song, Y. (2003). Building better web sites: a how to do it manual. New York: New York: Neal Schuman Publishers.
- Wordpress.org. (2020). Democratize Publishing. Retrieved July 29, 2020 from <https://wordpress.org/about/>

Information Literacy Skill to Navigate Electronic Resources in Digital Environments

 Prem Raj Adhikari

Library Office, FRTC.
email: youprem@gmail.com

Abstract

Information literacy (IL) is defined as integrated skills that represent information exploration, understanding how information is generated and valued, and the use of information in the production of new knowledge and the ethical involvement in learning communities. This skill set includes knowing, accessing, evaluating and using information legally and ethically. Information literacy has become an important tool for user to conduct research more efficiently due to the rapid development of electronic resources. However, many students of higher education, teacher and library and information professional lack the information literacy skills required to navigate electronic resources in digital environments and educational libraries. This paper tries to throw light on the concept of IL, IL's necessity, IL's standards, IL in digital environment and IL's status in Nepal with special emphasis on educational institutions.

Keywords: Information literacy skills, Electronic resources, Digital libraries, Academic libraries

Conceptualizing the Information Literacy

There was a time when a person's ability to put his/her signature on documents was considered literacy and a person who was able to recite simple religious scriptures like the Ramayana, the Bible or the Quran was considered to be a perfect literate. Later on, a few years of schooling or the ability to read newspapers, receipts, letters or keeping household accounts began to be considered as an indicator for measuring literacy (Riedling, 2007). As literacy was a matter of concern in those days among the illiterates. Today there is gap to understand literacy from different perspectives. Literacy refers not only to enhance the skills such as reading writing and numeracy. The area of the literacy has been broadening because of advancement of technology and information such as health literacy, financial literacy, technological literacy, tools literacy and information literacy.

Familiarizing the Information Literacy (IL)

IL has many definitions and its research output and theoretical perspectives. However, at

present, there is no universal definition of IL that is agreed by all communities. The concept of IL has been reviewed by several scholars and institutions (e.g. Zurkowski, 1974; ALA, 1989; 2000; 2015; William & Wavell, 2006; Bruce, 1999; 2014; Mackey & Jacobson, 2011; SCONUL, 2011; CILIP, 2014; CILIP, 2013 ACRL, 2015 etc.). Here, some prevalent IL concepts have been described and analyzed with a view to identify the role of IL in the area of education and digital libraries. The essences of these concepts are, controlling and handling information is essential for individuals.

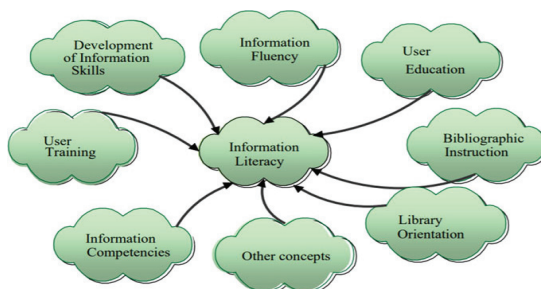

Figure. 1 Concept of Information Literacy

In this figure Lau (2015) has presented the

concept of IL. Due to the overabundance of information and difficulty in handling and the impact on individual and national development IL has become a necessary skill to be acquired by every person in higher education. Now, it has been well accepted that a professional level of IL is closely related with the employing organizational and educational development.

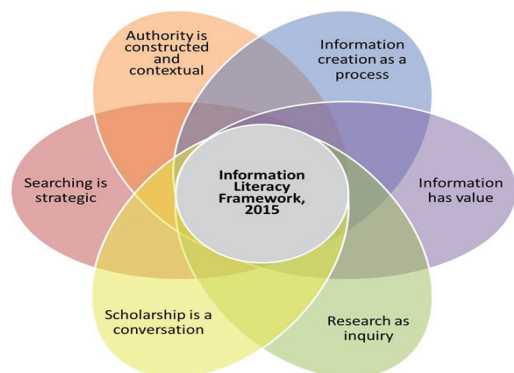

Figure 2. ACRL Information Literacy Standards

ACRL updated its IL standards in 2015 to reflect the needs of students in learning to use modern library collections and other resources. The framework informs how to use IL to meet users' information and research needs. In other words, each library and information institutions and its partners must implement the framework in the best possible position to adapt to their own situation, including the design of learning outcomes (ACRL, 2015). To direct in teaching IL to users, the framework (2015) specifies that users with sufficient IL should be able to recognize that authority is built in context, information creation is a process, informational value, research is inquiry, scholarship is dialogue, and search is strategic exploration.

Information Literacy and Educational Institutions of Nepal

It is necessitated that the students of higher education of Nepal require adequate skills to access evaluate and use information effectively

from a vast array of information sources. There is an irresistible flow of information to facilitate the users. Most of the users of developing countries like Nepal are not able to find the right information that may be useful to them. Thus, information anxiety began to occupy the minds of information seekers. The educated people have realized that unless they harness the right information at the right time, they hardly can succeed in this competitive information age.

The necessity of information and its exponential growth makes to think for addressing its need. Complexities of various resources and its impact on an individual and nation's development have compelled us to think about developing IL skills among the student of Nepal. It provides the skills to locate the information effectively to evaluate critically and to incorporate knowledge for right decision making and productive actions. To provide expertise in the use of information and instructional technologies that enhance access to resources located outside the schools are some immense challenges in Nepali higher education system.

In Nepali context, it often leads to the misperception of instilling IL that should be the library's or librarians' responsibility. Although many challenges have been problematic in implementing IL instruction, discussions of IL are nonetheless becoming more commonplace in higher education of Nepal. The explosion in recent years of both the amount and variety of information available necessitates that students maintain and develop skills to find the right information during their academic careers. It is necessitated to all the users who are able to retrieve and manage information efficiently.

The development and advancement of technology especially the wide use of information towards globalization is moving at a fast rate. However, there are still some problems that occur in maintaining and making IL available systematically to the target user. In the context of Nepal, in order to make fast access of information to the academic world, institutions need to spend a lot of money on the

subscription of various sources of information to make it available to the students. Unless and until the users are not information literate, it may not be fully utilized by these resources.

The educational administration itself must conduct research or take action in order to develop the information skills and IL to the students. By being information literate, faculty members, educational administration and the libraries can plan and manage the delivery and access to the right information in the digital environment. Students should be prepared with competencies that enable them to know how to learn, how to evaluate the information, how to find accuracy, organize information, and use the information to for their academic performance in the changing environments (Yu et al., 2018). Over the last few years, integration of IL programs into curricula of higher education has been a widespread practice in the developed countries and some universities in developing countries.

IL skills play an important role in helping students sift through the information. It shows the growth of technology to change the share patten of information among the users. It is generally understood that user with IL training are encouraged to seek in libraries, resources, and library services are increases in educational institutions. It recognizes the importance of IL, and role of library and information staff for teaching as classroom instructors. Students should be given bibliographic instruction and encouraged to spend the time in the library using their wide range of electronic resources. IL skills are basic and fundamental skills that students need to navigate library resources effectively.

IL has been widely investigated linking with the education and other subjects. Many universities of developed countries have integrated IL course into their curricula to produce information-literate citizens. Some of the universities of Nepal have also incorporated IL as a part of their curriculum since 2000. Some universities of Nepal like Tribhuvan

University, Pokhara University and Kathmandu University have focused on developing IL unit in their academic libraries. The target of IL unit is to allow maximum access to the right and reliable information to the students and the users. The concept of IL in the use of electronic information sources has become a growing concern in the education sector. A student's ability to successfully search and retrieve electronic information depends on computer literacy and self-efficacy.

Information Literacy in Digital Environment

In the digital age, individuals face many challenges in handling and using information resources effectively to meet their own information needs. Particularly, because the quality, format and channels of information continue to expand and change. Therefore, the importance of IL cannot be denied as it helps us survive in an ever-changing information environment. Most Common descriptions of IL is as the ability to locate, evaluate, analyze, and utilize information (e.g. American Library Association Presidential Committee on Information Literacy, 1989; Association of College and Research Libraries, 2012; Chartered Institute of Library and Information Professionals, 2003).

IL consists of a cluster of skills that people need to successfully cope with the information society. These are the abilities to identify what information is needed and the abilities to locate, evaluate, and use information effectively to solve problems, compose discourse and make decisions, support education and research in digital environments. It is found that even most of the students of higher education of Nepal are less aware of the global trend of their own interest area (Adhikari, 2019). Information literacy skill offers them to access the universal knowledge. It is a survival skill in the information age. Without the skills of IL, a learner hardly adjusts in the age of information. IL has emerged with the initiation of information technologies and grown to become recognized as the critical literacy

for the twenty-first century. Nowadays, IL is closely associated with information practices and critical thinking in the information and communication technology environment. IL has been an area of increasing interest to librarians and information professionals since 1974. Here IL abilities are represented by ideas such as the ability to discover, retrieve and use information, the ability to manage information, and the ability to make critical choices about information resources. The concept of IL also includes social responsibility and ethical and legal use of information.

The advent of IL as a global issue, along with the increase in the number of literatures, research, models and curriculums around the world indicates its significance. It is considered a fundamental requirement in lifelong learning. Additionally, recent research stated that IL is an indispensable component for enhancing professional skills in the workplace as well as encouraging an informed citizenry and governance in a democratic society. In the educational environment, Libraries are expected to instruct their users how to access and use information along with providing information services.

Despite the important role of IL being widely acknowledged and a call for help from librarians, there is still a lack of IL programmes implemented in educational institutions in general, and the school setting in particular. IL could be considered a 'multi-faceted' concept. This means IL can be interpreted and defined in many dissimilar manners or from different perspectives. Many scholars and institutional are acknowledge IL as a wide range of skills or abilities. It denotes that the skills-based approach has been applied to research and definitions on IL.

The emergence of the information age has created tremendous challenges to all academicians. Information proliferation has caused an overload of information creating difficulties in handling and harnessing in the context of developing country like Nepal. It

showed the expandable scenario of information. In addition, a vast amount of information is published in various electronic formats such as online, Audio-Videos, eBooks, and ejournals etc. Internet has brought a revolution in information publication and dissemination. It is found that the students of higher education of Nepal are hardly provided information literacy skills to access the source of information.

Rapid technological advancement has significantly changed the perception and attitudes of students, especially in accessing information. The world of information has undergone a significant change as electronic information sources (EIRs) have become a major component of collections in most academic libraries of Nepal. The term electronic information resources (EIRs) is usually used with 'electronic resources', 'virtual resources', 'online resources', and 'digital resources' or 'e-resources'. These are collections of electronic information in digital format. Now electronic information resources serve as a motivating factor for students as it provides them with the opportunity to transmit, acquire or download and disseminate information on a topic of interest in the situation. It provides readers with different opportunities from their precursors.

IL skill includes abilities of individuals to recognize the required information and have the ability to locate, evaluate, and use effectively the needed information. Now IL skills are essential for every human being because information is vital to everyone in every walk of life (Rader, 2019). IL has become important because the change in EIR from printed information sources is characterized by a great change in the world of information.

The continuing shift in higher education is visible in Nepali universities. It has been shifting from the instructional teaching paradigm to research-based learning. This added more responsibility to the faculty members, students and administration. These changes have produced numerous challenges of acquiring and using the information. IL has been increasing

as one of the tools that can be used by higher education institutions to find the way for some of these changes. Similarly, it is pointed to prepare students for handling the information properly in their academic practices. The information development is an important factor that influences the economics of education such as national economy and social activities, in this changing learning environment of Nepali Higher Educational Institutions, IL in education has become one of the crucial issues in the context of Nepali students. It is a crucial element to gain individuals the competencies to meet the foundation of information society. In Nepal, to change the traditional education and information system of our universities, individuals and institution who deal with education and information have stated to discuss on IL. They are involving and researching in the field of IL. The academic and information environment is changing throughout the world and Nepal is no exception. With the development of the information in various form and format, education is facing enormous challenges and opportunities.

Information is the basic requirement of the educational community for their academic and educational activities. The proper informational services play substantial role to overall performance of students, instructors, researchers and all. Therefore, Information has a great value in studies, learning, education, training, and research process. In the context of changing environment of Information Communication Technology [ICT] apart from the traditional sources, a huge source of information is available in various forms and formats. Print and non- print, on-line and the offline are all the valid source and services of legitimate supply of information and facts. Due to considerable changes in new information environment in present content, are affecting academicians and academic activities in several ways. Information is available and accessible through libraries, network sources, information and knowledge centers, interested enterprise, media, and internet any geographical barriers.

Thus, there is so much unfiltered information that locating precisely what academicians need is not an easy technique. The large amount of information provided through libraries requires IL skills to the students. The skill helps them to critically navigate the available information to them.

Since 2000, educational libraries of Nepal have shifted their functions from traditional to computerized systems. It has centralized the workflow of educational libraries to provide information to the users about the various library collection. Most ILS have been developed to track circulation, online public access catalogs recordkeeping cataloging, and different library services, In the current scenario, the educational libraries has growth into the electronic resource. The role and function of ILS has changed on many functions such as electronic resource management (ERM). It helps to keep track of electronic journals, ebook, digital resources, digital depositary and databases. As workflows are refined, educational libraries adapt to ILS to accommodate various changes like print to electronic format.

The capacity to find out and use appropriate information to resolve academic problems, make decisions, conduct research etc. that have become obligatory requirements for academicians to keep pace with the present digital environment. It is compulsory necessities for academicians to sustain in the present virtual environment. Digitized information, networked world, and Information and Communication Technologies (ICTs) are being basic tools to sustaining in the knowledge-based society. This rapid increase of information and its sources in educational system has been changing the in the area of information, and ICT into fields of education and research. This enormous growth of information is raising numerous challenges in our academic life because of the abundance of information may lead to confusion to the academic community. Now, the process of identifying and selecting information has become very complex and difficult for faculties and research scholars to carry out their education and research. This

consciousness has caused performing the term 'Information Literacy (IL) which has very significant implication in the university system for today's knowledge-based society.

Conclusion

The twenty first century has introduced large sources of information in higher education throughout the world because of new information and technological developments. Information overload and ICT instability

have resulted in info-stress and techno-stress among the academic community. Information literacy provides important for all the academic achievement process. Moreover, the way of information explosion, and the advancement of internet technology has access to all to share any information. Therefore, assessment and evaluation of digital information resources becomes crucial to facilitate through information literacy in the changing digital environment among the educational institutions of Nepal.

References

- ACRL. (2015). Framework for information literacy for higher education. <http://www.ala.org/acrl/standards/ilframework>
- Adhikari, P. R. (2018). Understanding of plagiarism through information literacy: A study among the students of higher education of Nepal. *Journal of Business and Social Sciences Research*, 3(2), 165-181.
- Lau, J. (2014). Guidelines on information literacy for lifelong learning. Retrieved from <https://www.ifla.org/publications/guidelines-on-information-literacy-for-lifelong-learning>
- Riedling, A. M. (2007). *An educator's guide to information literacy: What every high school senior needs to know*. London: Library Unlimited.
- Rader, H. B. (2019). Bringing information literacy into the academic curriculum. *College & Research Libraries News*, 51(9), 879-881.
- Yu, K., Tang, H., Gong, R., Dong, J., & Hu, S. (2018). Effects of the application of multimedia to library use education on learning motivation and learning satisfaction. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 14(7), 2987-2994.
- Zurkowski, P. G. (1974). *The information service environment relationships and priorities*. Washington, DC: National Commission on Libraries and Information Sciences.

Utilization of Data Cube in Presenting Library Statistics

 Kishor Paudel, Lila Nyaichyai¹

Abstract

Objective: To analyze traditional/current data formatting method and suggest arranging in systematic and scientific way.

Findings: It is noted that arranging data in systematic way shows the clear progressive report of the library.

Originality/value of paper: The value of the paper is in examining traditional library data preserving method and transformation in the modern era.

Keywords: Data, Data Cube, Library statistics

Introduction

Whenever we talk about research, and report writing, data become the core issue. Data is the reason behind our arguments, analysis, discussion and decisions. Data have numerous forms either in numbers, words, estimations, perceptions or only depictions of things. In common understanding, data are presented in numerical form, yet other kinds of forms are also the reality. Data are collected through observation and measured for authentication. They are collected in a raw form, reported

to keep records and analyzed to make them authentic. It can be presented by using graphs, charts, diagrams, images or other analysis tools. Data can be represented on paper in a written or print form, it can be stored in an electronic device in a form of bytes and bits and it could be facts that can be stored in a human mind's too ('What Is Data', 2020). Broadly, data is a set of values of qualitative or quantitative variables about one or more persons or objects ('What Is Data?', 2020)

- Qualitative data provides descriptive information it describes something
- Quantitative data provides numerical information it gives numbers i.e. countable or measurable.

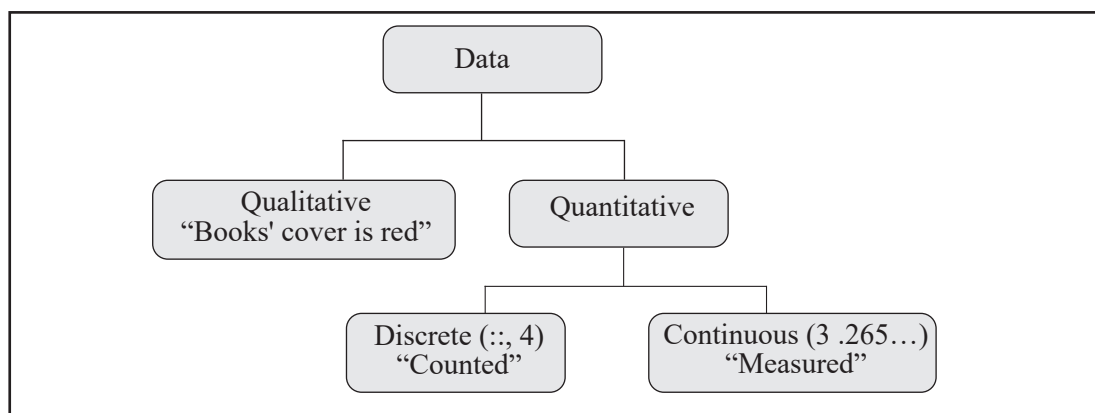

Figure 1: Quantitative and qualitative data.

Source: www.mathsisfun.com

¹ Kishor Poudel, Central Department of Library and Information Science, TU. Kishor.767522@cdls.tu.edu.np Lila Nyaichyai, Central Department of Library and Information Science, TU. Lila.nayaichyai@cdls.tu.edu.np.
Corresponding author.

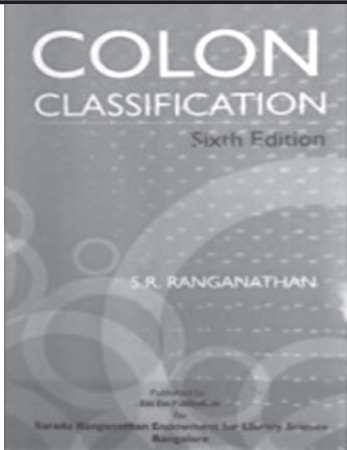
<p>Example: Qualitative:</p> <ul style="list-style-type: none"> Books cover is red. It is thick. <p>Quantitative:</p> <ul style="list-style-type: none"> Discrete: <ul style="list-style-type: none"> 1 author It has 550 page Continuous: <ul style="list-style-type: none"> It weighs 5.5 kg It is 55 cm tall 		<p>Data vs Datum Most commonly used term is Data, a plural from of "Datum". Singular form: Datum is large. Plural form: Data are large Data is a collection of facts, so "the data is large" is also correct.</p>
---	---	---

Figure 2: Discrete and continuous data

Source : (What Is Data? n.d.) www.mathsisfun.com

Many years ago, data were presented in a simple form to answer only for very few questions. Suppose if we prepare a monthly report of acquisition section (Table - 1) then it gives answers of limited queries. For instance, which item is acquired in the highest quantity? How many pieces of books are received through gifts, and so on.

Table 1: Example for a monthly statistics report of acquisition section (January)

Methods of Acquisition	Items types			
	Books	Periodicals	Journals	Ref. Materials
Purchase	25	20	10	15
Gifts	15	2	1	10
Membership	10	5	3	1
Exchange	7	3	2	5
Depository	25	5	6	7

If the data has only two dimensions, it is easier to present into row and column, as in the Table 1, where 'Methods of acquisition' and 'Item types' are two dimensions of the data. But the collection of data may have multiple dimensions exceeding two. In such condition, it is important to have more relevant tools to present all the dimension of data precisely (Data Cubes | Computerworld, n.d.). Hence, this study attempt to describe about, a data cube, which will assist to present multiple dimensions of institutional statistics including libraries.

Data Cube

Data cube is a kind of tool that facilitates presentation of complex data. Complex data can be presented very clearly and precisely, even if data is multi-dimensional (Introduction to Data Cubes, n.d.) It is a data abstraction to evaluate collected data from a variety of viewpoints (What Is a Data Cube? n.d.) A data cube is generally used to interpret data easily.

It is an apparatus for information reflection to assess collected information from an assortment of perspectives. Or, It is a contraption for data

reflection to evaluate gathered data from a collection of viewpoints.

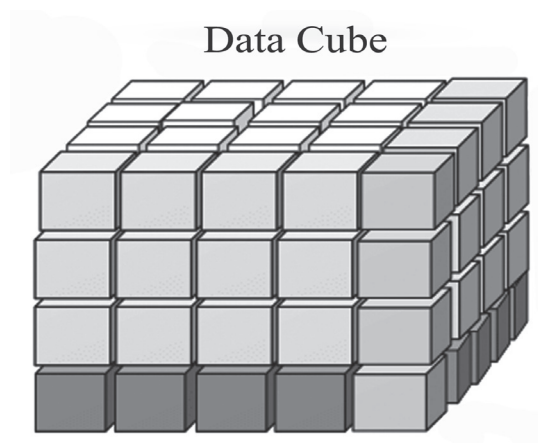

Figure 3: A figure for data cube

Data cubes are mainly categorized into three types:

Relational Online Analytical Processing (ROLAP): Data is brought from data-warehouse. ROLAP manages enormous volumes of data. ROLAP tools stores and analyze highly volatile and changeable data but its query performance is poor.

Multidimensional Online Analytical Processing (MOLAP): Data is kept in multidimensional clusters and presented in the series of data cubes. From Multidimensional Data Base (MDDDB), certain data is extracted to present through MOLAP. Through MOLAP, data retrieval is quicker and simpler to utilize ("What Is Data Cube?" 2019).

Hybrid Online Analytical Processing (HOLAP):

HOLAP combines advantages of both ROLAP and MOLAP. In table 1, we said that the data was for just one month of January. If we add (underneath) a second sheet for the next month of February, third sheet for March and so on. Eventually, a CUBE shape would build up. A cube is a data structure that has multiple dimensions (e.g. Items, methods, and dates), which measures inside the cells/intersection (numerical fields which was basically stored as facts or variables). Each dimension will have their respective number of members, e.g. Items (dimension 1): Books, Periodicals ..., Methods (dimension 2): purchase, gifts. Slicing, dicing and rotating are three important concepts related with data cubes (23-29-ET-V1-S1_olap_tutnote.Pdf, n.d.)

Table 2: An example for a monthly statistical report of acquisition section (February)

Methods	Items			
	Books	Periodicals	Journals	Ref. Materials
Purchase	18	12	8	6
Gifts	13	1	0	4
Membership	8	2	1	2
Exchange	6	4	3	1
Depository	17	3	4	9

Table 3: An example for a monthly statistical report of acquisition section (March)

Methods	Items			
	Books	Periodicals	Journals	Ref. Materials
Purchase	35	19	10	20
Gifts	20	12	11	21
Membership	13	14	16	17
Exchange	0	1	1	1
Depository	15	11	8	10

Table 4: An example for a monthly statistical report of acquisition section (April)

Methods	Items			
	Books	Periodicals	Journals	Ref. Materials
Purchase	20	10	8	10
Gifts	10	5	7	11
Membership	0	4	5	8
Exchange	2	3	6	5
Depository	12	1	2	13

If we compiled these monthly reports (January to April) then it shapes as a cube.

		Books	Journals	Periodicals	Ref. Materials
Methods	Purchase	25	20	10	15
	Gift	15	2	1	10
	Membership	10	5	3	1
	Exchange	7	3	2	5
	Depository	25	5	6	7
January	Depository	17	3	4	9
February	Depository	15	11	8	10
March	Depository	12	1	2	13
April	Depository				

Figure 4: Compilation of four monthly statistical reports shapes as cube

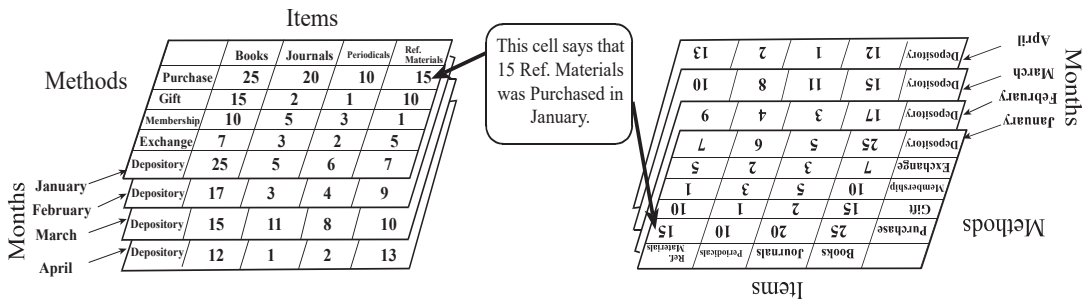

Figure 5: The cube turns cube from all side (Basics of Data Cubes, 2015).

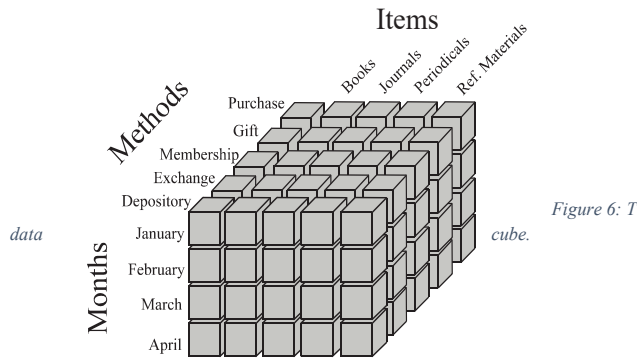

Figure 6: The final form of the data cube.

Implementing data Cube for Library Statistics

It is already mentioned that data cube can represent the big data. Nowadays library statistics are presenting in tables, graphs, maps or other diagrammatical forms. Libraries are transferring in automation through manual and library's collections, users and verities of items are also increasing. There can be some big data in the library. Data cube is a scientific way to represent those big data.

Benefits by presenting data in cube,

- To represent big data in a scientific and

systematic way.

- To access data faster and easily.
- To decrease the time for searching data.
- Representation of huge and complex data sets gets simplified and streamlined.
- Huge database and complex SQL queries (SQL is the language for collecting, processing and extracting data) are also manageable.

Conclusion

In today's scenario, all big business giants are trying their level best to strategize and get the business streamlined with certain data models

and data cubes. Researchers are also trying to come up with more diversified and enhanced business models to make the entire production and development of business organizations. ('What Is Data Cube?', 2019) Faster and easily accessible as it will possess pre-defined and pre-calculated data sets or data cubes. Aggregation of data makes access to all data very fast at each micro-level which ultimately leads to easy and efficient maintenance and reduced

development time.('What Is Data Cube?', 2019) Each dimension members provide the labels of columns of graphs (a text) whereas measure provides the height of the bars of graphs (numeric). Finally, we can conclude that tables are best for reporting standardized operational scenarios whereas data cubes can be extremely helpful in establishing trends and analyzing performance. (*Data Cubes | Computerworld*, n.d.)

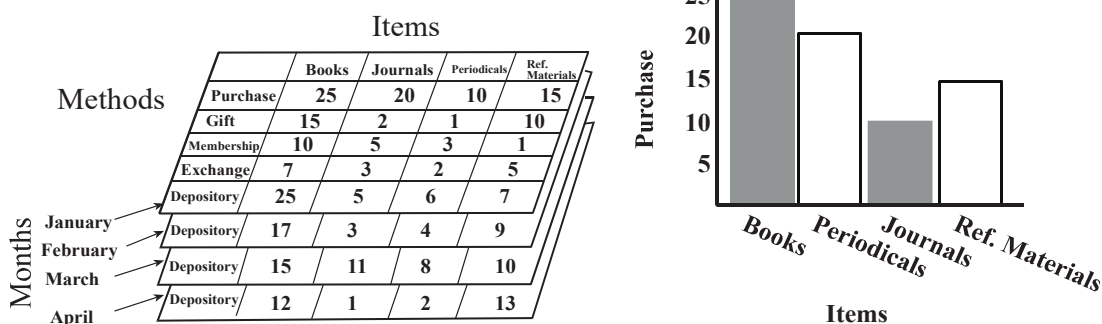

Figure 7: Comparing data cube and bar diagram

In above figure we can see that first is one in cube format and the second one is in chart format. Cube format can show multiple items of dimensions (e.g. items, methods, dates) but in chart we can show only the purchasing of those items, so, we can conclude that data cube method is essential for today's library's to represent data.

References

- 23-29-ET-V1-S1_olap_tutnote.pdf. (n.d.). Retrieved July 4, 2020, from http://content.inflibnet.ac.in/data-server/eacharya-documents/53e0c6cbe413016f234436fb_INFIEP_23/29/ET/23-29-ET-V1-S1_olap_tutnote.pdf
- Basics of Data Cubes. (2015, October 8). <https://www.youtube.com/watch?v=XDrZ3kt1tUg>
- Data Cubes | Computerworld. (n.d.). Retrieved July 4, 2020, from <https://www.computerworld.com/article/2564238/data-cubes.html>
- Introduction to Data Cubes. (n.d.). Retrieved July 4, 2020, from <http://www2.cs.uregina.ca/~dbd/cs831/notes/dcubes/dcubes.html>
- What is a Data Cube? - Definition from Techopedia. (n.d.). Techopedia.Com. Retrieved July 4, 2020, from <https://www.techopedia.com/definition/28530/data-cube>
- What is Data? (n.d.). Retrieved July 4, 2020, from <https://www.mathsisfun.com/data/data.html>
- What is Data Cube? | Types of Data Cube with their Benefits. (2019, November 1). EDUCBA. <https://www.educba.com/what-is-data-cube/>
- What is Data: Types of Data and How To Analyze Data. (2020, March 3). Simplilearn.Com. <https://www.simplilearn.com/what-is-data-article>

Challenges and Safeguarding Measures for Digital Data Preservation

✍ Sanjeev Singh¹, Lila Nyaichyai¹

Abstract

Purpose: The paper aims to highlight the core challenges of digital preservation (DP) and list out ongoing techniques to overcome it.

Design/ Methodology/ Approach: The research method is the review of selected literature and report of research projects focusing particularly on DP.

Finding: In case of digital materials, storing of digital materials and preserving those materials are two different tasks. Both tasks become tough job for us because of the speedy changes in technology, which is upgraded and more advanced day by day. Due to such changes, previously used technology has high possibility of lacking the compatibilities with the outdated technology.

Practical Implications: The Paper will support to design effective data management block. It creates awareness regarding to digital safeguard. It suggests different methods for the digital preservation.

Keywords: Bit, Active preservation, Automate system, Digital preservation, Emulator, Metadata

Introduction

We are very much familiar to our digital world (DW). DW have numerous kinds of digital materials. This digital material is nothing rather than a combination of discrete value that is either 0 or 1. It is the smallest unit of the digital world and known as a bit. DW had provided us the opportunity to enjoy the realm of the virtual city. This virtual city is the outcome of collective efforts of digital data also called digital object. In physical world, we saw paper and printed documents in a library which are preserved, and stored is integrity inside large buildings, in numbers of book-racks. In the context of DW, what will be the scenario in preserving digital documents? In DW, it seems easier, reliable, long lasting, and less time consuming in creating and storing data, but is it permanent preservation? For limited volumes

of digital documents and for limited time frame, the answer is 'yes' for the above question of storing. The answer is 'no' for the question of permanent preservation. For a lay person, the digital data in his/her computer is well stored. He/she and relay on his/her computer at present, not necessarily for the untold future.

Now, close our eyes, take a deep breath, and think about scientific inventions and technologies a decade back and a decade ahead. Hope, you have concluded that technology is expanding rapidly and the last technology is getting outdated within a very short period of time. So, what will be the future of our digitally stored data and preserved data? Data always must be preserved with exact content and context to give the exact meaning. Interesting to know that, even a single mismatched bit can damage the whole file regardless to its

¹ Sanjeev Singh, Central Department of Library and Information Science, TU, sanjeev.767522@cdlis.tu.edu.np Lila Nyaichyai, Central Department of Library and Information Science, TU, lila.nyaichyai@cdlis.tu.edu.np [#]

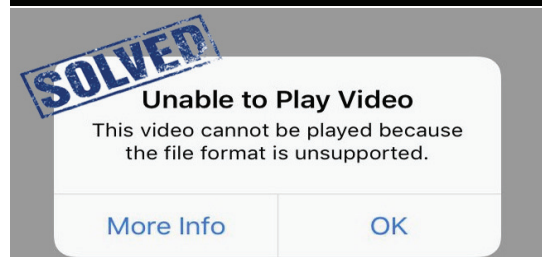
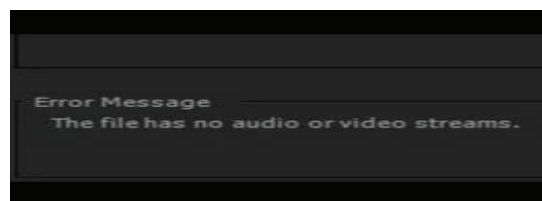
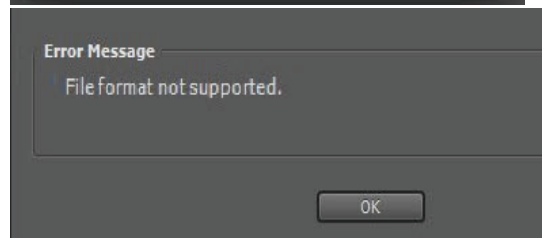
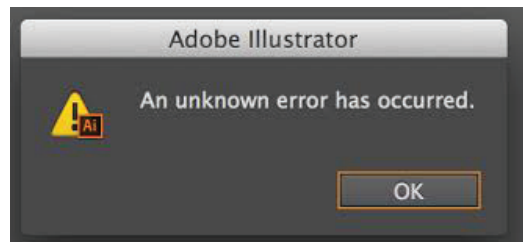
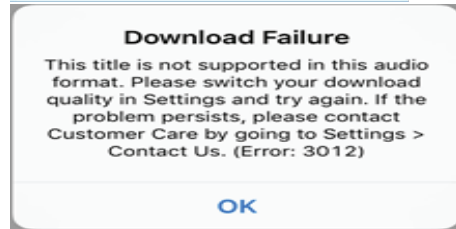
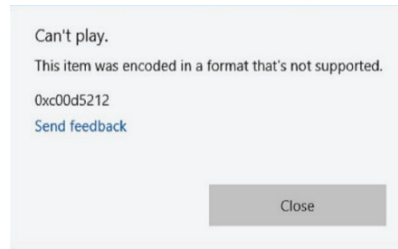
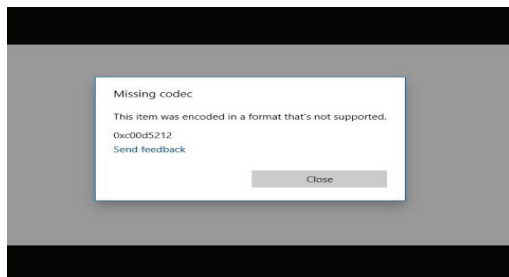
[#] Corresponding author

size. These challenges are big headache to the entire DW's professional; still we have some best outcomes of numerous researches just to make our data survive.

Some major challenges of preserving data

Shorter life span of hardware and software

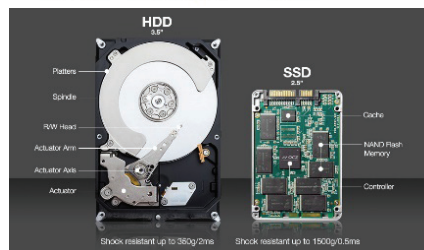
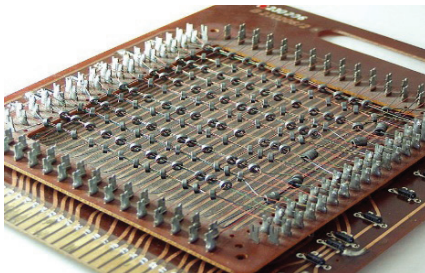
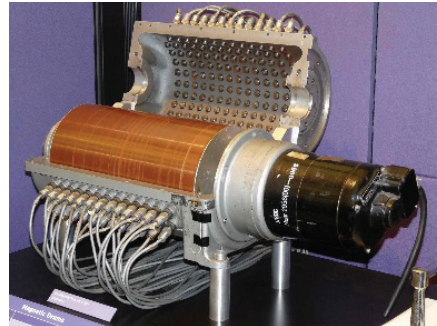
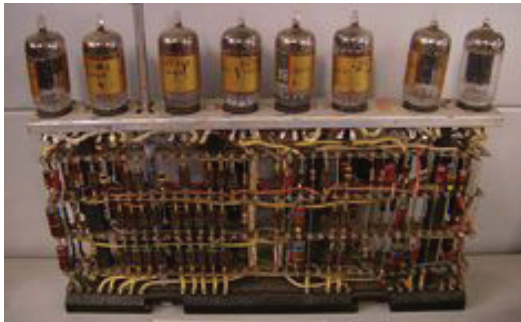
Due to the rapid growth of new electronic hardware and software productions, their life span has turned shorter to remain compatible with newly developed system. The development of electronic components, new hardware, latest operating software, and application software continuously turned the previous technology outdated. For instance, In 1980s a floppy disk was very much familiar but today it exists no more in today's embedded system. Likewise, USB 1.0 (Universal Data Bus) was released in 1995, which was not supported widely. Soon USB 1.1 was released in early 1996 with bandwidth 1.5 to 12 Mbps; now USB 2.0 can support 480 Mbps while latest 3.0 have bandwidth of 5Gbps. In mid 1980s XyWrite file format was very much popular but now those formats file is hard to open. Old videos file is unable to open with windows media player. Often, we saw file formats is not supported pop up on our screen. The reason behind it is, either file format is not supported with upgraded current software or such software exists no more. When the software is updated, upgraded or new version are released, such 'unsupported' notices are seen in the system.

Change in hardware matters:

Hardware side is also developing simultaneously. Use of machines was core of the industrial revolution in the world, for instance, initially punch cards were used to give instructions in loom industry, later the concept generated to store data on it. Sequentially vacuum tubes random access memory, magnetic twistor memory, magnetic drum, magnetic disk, hard disk, floppy disk, tapes, optical disc, CDs, DVDs, Blu Ray, magneto optical disc, pen

drives, solid state drives, cloud are developed to store and preserve the data. During this evolution of storing and preserving technology, each time there was high risk of data loss and often approaching file were not supported by succeeding software, and hardware. Hardware are replaced with latest model discarding old hardware as outdated. Now, if we want retrieve data from magnetic drum, tapes or floppy disk it can be tough job for us, because there is no more such compatible hardware available.

Maintenance of Metadata:

Metadata maintenance is another vital, yet challenging requirements for data preservation. Descriptive metadata explains the about the digital objects. It is the key bibliographic information about the data, which is generally used by users to retrieve information. Such

bibliographic metadata is essential for data storage. On the other hand, for long term data preservation, information about 'data processing of the digital object' (Lupovici & Masanès, 2000) is required. The basic information on data processing are as following: the image format, bit stream structure like

ASCII or Unicode character set, the application that is compatible to process the bit stream structure etc. These data processing means and application will change in future, so it is the main challenge. To present these metadata information precisely is very difficult task.

Methods of safeguarding data Preservation

As we discussed on the challenges in data preservation, now we describe some measures applied to safeguard data preservation as following

Redundant Array of Independent Disk (RAID):

It is a dematerialize technology, consisting of a numerous physical disk drive components into a single or more logical units, to check data redundancy, data storage and enhance efficiency of digital objects performance (Tomcy, 2017). RAID refers to a technology in computer storage to detect fault tolerance. Fault tolerance is the quality to enable system works even when something goes wrong (Cambridge English Dictionary, n.d.). The system's fault tolerant capacity can preserve essential information even after losing some parts of message either by software or hardware. It is the storing of data onto multiple low cost hard disk drives (HDDs). This multiple HDDs are combined together to manage the HDD.

Cloud Storage: It is a virtual computing model that stores data on the internet through cloud service provider, who are professionals and experts to look after data and its systematic management. It secures, and increases durability, availability, accessibility and security of data.

Employ Active preservation (AP): AP Ensures the convenience access and trustworthiness of digital objects over succeeding latest technology cycle and technology revolution. Curator requires multiple approach to conventional backup, storage, archiving and digital data management (Preservica, 2020). AP has three strategic techniques, i.e. migration, replication/ encapsulation and emulation of the data.

Migration is the process of recurring shifting of digital objects from initial software or hardware generation to the next generation or next version. Data are finely shifted to recent environment. Encapsulation strategy is responsible with series of work complied to disseminate the digital objects from the encapsulated information. It boosts up the compatibility of digital objects within and between different software or hardware or both. It also enhances longevity and routine maintenance of digital materials. Emulation is associated to replicate or reduplicate the original software or hardware that is obsoleted and concluded as an outdated technology. This process is done with the emulator software.

The emulator has capacity to open the digital materials to the new platform from old platform. Emulation has a capacity to distinguish between digital objects and the present environment that was warranted during its creation. During emulation process, it operates to the present application platform, which is different from previous application platform for the digital objects. Straightforwardly, it is the replication of hardware or software with the help of another software. In most cases, it will hard to identify either the digital objects is compiled with an emulated or not as comparison of original

environment. Emulators are the dedicated software with the capacity to run in digital environment, or alternatively replicate the original ambient environments (Suchodoletz, 2007). There are lots of software companies developing different software to resolve AP issues without any loss of data.

Apply Automate system: It generates a platform which is composed of various elements designed to perform a particular set of tasks that have been logically programmed. It works on the basis of clock pulse thus operational and repetitive tasks become easier, less time consuming and importantly automation reduces our extra attention. This system performs all task for our digital storing and preservation on regular basis.

Conclusion:

In digital world, our data are at risk and have threaten for being supported in future along

with updated technology. Still more research is going on to find out more advanced techniques to preserve data properly. It's time to take extra safety measures from now to preserve our data for next generation, including bridging of old data to future. If we work on data preservation today, we can use them in future use.

Abbreviations:

AP : Active preservation
 DP : Digital preservation
 DW : Digital world
 HDD : Hard disk
 HDDs : Hard disk drives
 RAID : Redundant Array of Independent Disk
 USB : Universal Data Bus

Works cited:

- Brown, A. (2005). Automating preservation: New developments in the PRONOM service. *RLG Diginews*, 9(2).
- Ghawana, V. and Kumar, B. (2017). Digital Preservation: Needs, Issues & Challenges, National Seminar "Divyans and Digital India: Opportunity & Challenges", pp.114-116.
- FAULT TOLERANT | Meaning in the Cambridge English Dictionary. (n.d.). Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/fault-tolerant>
- Lupovici, C., & Masanès, J. (2000). *Metadata for long term-preservation*. 1, 26.
- Preservica. (2020, 07 03). Retrieved from preservica: <https://preservica.com/>
- Sandborn, P. A. IEEE Transactions on Components and Packaging Technologies. (December 2007). Editorial Software Obsolescence—Complicating the Part and Technology Obsolescence Management Problem, 30(4), 886–888. doi:10.1109/TCAPT.2007.910918
- Shimray, Somipam & Ramaiah, Chennupati. (2018). Digital Preservation Strategies: An Overview.
- Storage Area Network Fundamentals; Meeta Gupta; Cisco Press; ISBN 978-1-58705-065-7.
- Suchodoletz, D. v. (2007). Emulation as an Alternative Preservation Strategy –. Albert-Ludwigs University Freiburg.
- Y. Jiang, Y., Y. Xia, Y., Z. Feng, Z. and, & J. Li, J. (2017),. "Research on the recovery technology of scanned image of obsolete document," 2017 4th International Conference on Information, Cybernetics and Computational Social Systems (ICCSS), Dalian, 2017, (pp. 61–65),. doi: 10.1109/ICCSS.2017.8091385

Digital Inclusion and Access to Information in Public/Community Libraries of Nepal: Some glimpses in the context of COVID-19.

 Gita Thapa Giri

Ex. President , Nepal Library Association

Abstract

Due to the unprecedented advancement in Information and Communication Technology (ICT), all the sectors of our society have been greatly affected thereby making the day to day life easier in many respects. Library and Information centres too have changed a lot with adapting and adopting the components of ICT to facilitate the service for the benefit of larger community of the society. Considering the above context, this paper tries to throw light on the concept of digital inclusion and how the Community / Public libraries and some other organizations that have started promoting digital inclusion as part of their service for the betterment of the society.

What is Digital Inclusion?

The term '**digital inclusion**' is still a new phenomenon in our country. For the last ten years the term "digital inclusion" has become increasingly prominent in the discussions among major technology groups. 'Digital inclusion' is a process to empower everyone with digital technologies so that nobody (especially the disadvantaged and needy) is excluded. In other words, it is a 'Power to Act' in our society. Digital inclusion is an e-inclusion. It is the process through which technology such as internet; mobile apps, etc are made more accessible to individuals. For this, the libraries should take a major role for helping them to learn the right skills to take advantages of the tools.

This is how the Public/Community Libraries promote digital inclusion:

"Libraries are emerging as a key community platform for digital inclusion"

- By providing free access to the information they contain for the public. The public will have access to technological infrastructures, hardware, software, high-speed Internet connectivity with the support

of Government.

- By providing access to a wide range of digital content to their communities.
- By providing digital literacy services that assist individuals to navigate, understand, evaluate and create digital contents.
- By providing programs and services around key community need areas such as health and wellness, education, employment through online job search and workforce development.

Public and community target users are: 1. Students; 2. Teachers; 3. Person with Disability or rehabilitated people; 4. Elderly/ Retired People; 5. Children; 6. Women; 7. House wives; 8. School dropouts; 9. Farmers; 10. User of small Business enterprises; 11. Employee of the local offices etc; 12. Administrative workers; 13. General Public; 14. Local govt. and representatives.

Resources for public/community libraries:

Physical Facilities: Building, Space (Rooms), Furniture, Office equipment, Capable human resource and other related Resources.

Technical facilities: Electricity, Computers, Telephone, Internet, hardware and software facilities.

Community Engagement & Ownership

Sustainability & Partnership

Free access

Digital Journey Nepal:

Nepal has enjoyed incredible success in digital adoption:

- with mobile penetration exceeding 100%.
- Internet penetration reaching 60%.
- there was an addition of 2.25 million new Internet users in 2017. (According to the

Nepal Telecom Authority)

- 250 new internet users per hour - 2017
- Teenagers and youth are key power user
- E-Commerce is still a new concept, but growing rapidly
- people are embracing social media
- As of January 2018, Nepal has nearly 9.3 million Facebook users. Entertainment and video sharing are other popular use cases with more than 6.4 million registered users on YouTube.

(Source: <https://mocit.gov.np/application/resources/admin/uploads/source>)

Barriers of digital inclusion:

- High Rural Population in spite of rapid urbanization in recent years
- World Bank estimates that only one-fifth of the Nepali population lives in the urban areas.
- It continues to lag behind its South Asian peers in both economic growth and Sustainable Development Goals with high poverty and low adult literacy rates.
- Nepal needs to adopt a holistic approach and undertake significant investments in order to meet its socio-economic growth aspirations.

Developed 600+ learning modules for teachers

- E-Pustakalaya: An open, digital library comprising 6,000+ books Teacher training:
- Focuses on IT literacy, child-centric interactive teaching, and integrating ICT based instruction. Has trained 600+ teachers in the program
- Technology infrastructure: Helps install school network consisting of servers and Wi-Fi, and provide low-power, low-cost, durable equipment. Has deployed 5,000+ laptops in 100+ schools

Key education targets:

- ICT usage to be made compulsory in schools
- E-library to be established and students to be provided modern education materials (e.g., laptops and textbooks)
- Higher education to be specialized by involving students in research and innovation.
- Open Learning Exchange (OLE) Nepal: Established in September 2007, OLE Nepal integrates technology in classrooms and the teaching-learning process. Key programs include:
- E-Paath: Interactive educational software that includes multimedia learning modules based on the national curriculum of Nepal.

Agencies working in the field of Library including digital resources:

1. **The Asia foundation** has come up with a mobile app "Lets Read" for children. This app contains more than 3000 books in more than 30 languages.
2. **Sajha e-paati** has developed e-library for schools and universities which contains several text books, reference books and Audio/Videos in online format. This site also contains interactive e-lessons related to the national curriculum for students.
3. The United Nations Digital Library : The Digital Library provides access to UN-produced content including UN documents and publications and

information about UN materials in our collections (metadata).

4. UNESCO:Community Learning Centers
5. UNICEF: Children Library Services
6. Blue Trunk Libraries
7. World Vision School Libraries
8. READ Nepal
9. Room to Read

Brief introduction about READ-Nepal regarding ICT services:

- READ Nepal deploys sustainable technologies as powerful tools to bring critical information to rural communities. READ Centers offer information communications technology (ICT) solutions based on the needs of each community, from free access to computers and the Internet, to training programs that build digital skills.
- **Computers and the Internet:** Training programs in basic typing, Internet use, and

Microsoft Office software help rural villagers access information, communicate online with their loved ones, and become more competitive for jobs.

- **Mobile and radio:** Training programs use cell-phones and local radio as tools to create and disseminate information on agriculture, livestock, health, and more. This helps bridge the information divide for rural villagers who lack access to computers, or who cannot use them due to illiteracy.
- **Sustainable hardware and alternative energy:** They are installing solar panels and low-energy hardware in many centers to reduce costs and provide a more dependable source of electricity, allowing villagers to use technology on a more regular basis.
- **Educational content:** READ also develops educational contents like poster, pamphlets, info graphics and radio programs for farmers, and community members as per the need of community on agriculture, DiDRR, Safe migration.

READ Nepal supported libraries have

Community owned Community Library building

Library Section

Women Section

ICT Section

A/V Section

Youth Section

Training and workshop Hall

A glimpse of adaptation of ICT in READ Programs

- **Digital Literacy:** READ Centers offer digital literacy trainings “ICT for purpose” to rural communities on regular basis. Apart from the trainings these centers also offer free access to computers and internet to the communities.
- **Tech Age Girls (TAG):** Bridging the tech skills and the leadership skills, Tech Age Girls (TAG) aims to develop 21st century skills of an adolescent girl. READ Nepal is working with 500 girls through 10 READ centers across Nepal in partnership with IREX.
- **Aamako Maya program:** READ In partnership with Amako maya (Mother’s Love) provided access to resources on maternal and child health using the Amako maya app available through mobile technology for the women of Jhuwani, Chitwan.
- Apart from these specific tech based ICT tools, READ has been integrating the posters, pamphlets, hoarding boards for the

dissemination of the information in all the programs like reading habit promotion, safe migration and anti-human trafficking etc.

Data of Libraries:

In Nepal, different educational, community, public and special libraries are being established and managed under the leadership of various people and organizations. Some of these libraries are partially supported by various departments of the Nepalese government. However, so far there is no official data about how many of those libraries are being run. Some information can be obtained from United Nations’ UN Digital Library in Nepal app which can be downloaded from the playstore. Therefore there is no data on how many public and community libraries are present in Nepal and whether they are providing any level of digital services. Very soon Ministry of education is going to start this data collection work.

Data on various libraries submitted by Nepal Library Association to IFLA's Library World Map (as of August 2017): <https://librarymap.ifla.org/>

Types of Library	Number	Year	Libraries with Internet Access	Total Electronic Loans
Nepal National Library	1	2015	1	0
Academic Libraries	36	2016	23	490
Public Libraries	7	2017	7	32,680
Community Libraries	67	2016	31	0
School Libraries	8,851	2017	1,240	0
Other Libraries	30	2018	30	57,124
Total Libraries	8,892		1,332	90,294

Challenges behind the poor devt. in library infrastructure and service:

1. Financial constraints, Public and Community Libraries have no regular source of funding for reading materials and IT facilities.
2. Lack of Library Laws and Regulations.
3. Lack of Trained Human Resources to

manage the Libraries.

4. No close Linkage between Literacy campaign and community Libraries support services.
5. Inadequate IT Technicians and technical Knowledge.
6. Financial sustainability of community and public libraries is a big Challenge.

Barriers for development of digital literacy:

- A. Fear of using a new technology among new users,
- B. Difficulty in browsing for the right information they need,
- C. Difficulty in understanding softwares,
- D. Not understanding instructions of websites, especially for downloading information they need
- E. Possible language barrier as most sites are in English language

Opportunities:

1. Library component is placed in the Constitution of Nepal.
2. GoN approved Library and Information Service as National Policy in 2007.
3. Library and Information Management Directives, 2069
4. Library is accepted as an integral part of Education and Society.
5. Policy states local bodies to allocate necessary budget for community libraries.
6. Government has established many community learning centers.
7. Ministry of Education is leading to celebrate Library Day Celebrations from 2008 having different purposive slogans in each year for library development like one school one library/one village one library etc.

Suggestions:

1. Government should take immediate action for Library Act.
2. Government should provide some percent of budget for community and Public Libraries.
3. Each Local body should have model Library.
4. Library Associations should set norms for

Library networking activities.

5. Training for the IT workers, Information Sharing about SDG, in the Library and Librarians themselves (non-professionals).
6. Digitations of the Library Materials.

Activities during Lockdown period in the COVID-19 Pandemic:

- Libraries are keeping their libraries open, safe and promoting access to digital contents during lockdowns periods.
- Libraries are using social media to warn people not to follow fake news and rumors about Covid-19 and to follow official news.
- Librarians are also exchanging ideas on various topics nationally and internationally by participating in online webinars regarding Safety precautions, Learning and Teaching, Library support during COVID 19 crisis, Library Issues and trends: Before, During, and After COVID-19, Research4Life webinars, "Security and Preventive Measures of Library Data in Nepal" etc.
- In the community Areas some libraries personally educate about COVID 19 situation and preventing messages.

Conclusion:

Being one of the developing countries in the world, Nepal has been doing its best to eradicate illiteracy and poverty with various available measures. One of them is the integration of ICT in education, administration and the information centres. Libraries can play a vital role in eradicating illiteracy, making the public information literate and lifelong learners by means of creating and providing conducive environment to come in and use its vast resources. Hope, it will bring drastic changes with people's active participation. So, all we want to see is the community /public Libraries in each village, town, district and province with digital inclusion facilities for all.

Digital Library: Need of the Day

✍ Jyoti Bhattarai

rajen6026@gmail.com

Abstract

Information dissemination is the transportation of information to the intended recipients while satisfying certain requirements such as delays, reliability and so forth. As libraries are reopening during the Covid-19 pandemic, they must consider how best to balance the safety of staff and patrons with the mission of providing the community with access to the resources traditionally offered by the library. Digital services are the need of the day.

Introduction

Digital libraries are services that have been created for years, but the recent pandemic has made many users aware of the service for the first time. Especially because of the closure of libraries, during the pandemic, additional efforts have been made to promote Digital Libraries and their services, as clearly visible and active libraries. Moreover, traditional libraries not having digital services are facing the challenge of keeping their services lively for their users virtually during this crisis, and librarians have been engaging in new work practices in order to achieve such objectives from their home offices.

The Digital Library Federation defines digital libraries as: Organizations that provide the resources, including the specialized staff, to select, structure, offer intellectual access to, interpret, distribute, preserve the integrity of, and ensure the persistence over time of collections of digital works so that they are readily available for use by a defined community or set of communities. (Shiri 2003)

Features of Digital Library

- Access to large amounts of information to users during need
- Access to crucial information sources
- Use of multimedia
- Network accessibility on Intranet and Internet

- User-friendly

Purpose of Digital Library

- Collect, store, and organize, information in digital form
- Promote efficient delivery of information economically to all users
- Encourage co-operative efforts in research resource, computing, and communication networks
- Strengthen communication and collaboration between and among users
- Take leadership role in the generation and dissemination of knowledge

Advantages of Digital Library

- Unlimited space in limited cost
- Libraries without walls
- 24/7 availability
- Multiple access
- Enhanced information retrieval.
- Digital archive
- Widespread accessibility

Need During Pandemic

Around the globe, many countries have begun a gradual reopening of public life in an attempt to return a sense of normalcy to residents' lives and diminish the economic impact of the Covid-19 global pandemic. As libraries are also reopening during the Covid-19 pandemic, they must consider how best to balance the safety of staff and patrons with the mission of

providing the community with access to the resources traditionally offered by the library. Librarians disseminate information as often as they have access to authoritative information and resources. Information dissemination is the transportation of information to the intended recipients while satisfying certain requirements such as delays, reliability and so forth (Wikipedia, n.d).

Alternative Services

Social media are more suitable for use on marketing information and delivering personalized information resources to groups of people or individuals. Online reference services can be used for research outreach. According to Barnhart and Pierce (2011), online platforms allow librarians to create a bond with patrons and improve their efficiency through provision of a 24/7 reference and information service. Library websites can be used effectively to share information, links, share updates and announce news. Current

awareness services and selective dissemination of information services are important during this situation. Mailing lists to targeted users can be used by libraries to receive personal information. Similarly, online public catalogue are most effective for providing service around the clock. Text notifications via the use of mobile devices can be used to disseminate information and multimedia content such as videos, images and audio files.

Conclusion

Librarians have to disseminate information to promote true knowledge. They have to circulate information via existing and digital media platforms to educate users. For better distribution of information, especially in a time of great need for exact health-related information resources in an ever-increasing digital environment. Libraries should establish modern information retrieval and dissemination technologies virtually and digitally.

References

- Barnhart, F.D. and Pierce, J.E. (2011), Becoming mobile: reference in the ubiquitous library, *Journal of Library Administration*, Vol. 51 No. 3, pp. 279-290.
- Shiri, A. (2003). Digital library research: Current developments and trends. *Library Review* 52 (5): 198 – 202
- Wikipedia (n.d). *Information Dissemination*. Retrieved from www.wikipedia.org

VuFind: an Open Source Information Retrieval Tool

✍ Rajendra Neupane

rajpane45@gmail.com

Abstract

Information Technology is the backbone to all the libraries. There have been incredible changes in the libraries and information centers because of wide-scale use of Information Communication Technology. Nowadays storing, retrieving, transmitting and manipulating of information are much easier. A discovery tool helps us to find out all the information in a single platform. VuFind is an open source library discovery tool that collects the information from different sources, servers and incompatible formats like Google and Summon search. It provides automatic classified and exact information to the users as per their need.

Background

Information technology has changed the state of libraries and library services. There are millions of web pages on the World Wide Web which can be accessed with the help of computer. The library resources are also changed so the libraries managed and organised their data in different formats. The traditional catalogues are not adequate to access of this information. After the arrival of next-generation catalogue libraries have new changes and discovery tools appear as most reliable information retrieval tool. The library catalogue and journal articles are simultaneously searched by the library users with the help of these tools (Breeding, 2015). Discovery tools, import metadata in a unified index and shows the search results in a single platform. The information is scattered at many sites so it is difficult to search all these sites one by one. Previously, the On-line Public Access Catalogue (OPAC) services provided computerized access to library collections using the MARC bibliographic format (Fagan, 2010). This was followed by the enhanced keyword searching and Boolean operators to combine keyword search terms. Several notable transformations took place via the OPAC search including matching techniques, correcting spelling errors, keyword suggestions

such as “find similar” etc. To overcome this situation information discovery tools have become great invention. To provide easy information retrieval service we have a new tool called VuFind.

VuFind

Next generation catalogs are becoming increasingly commonplace among libraries. Librarians are beginning to look at their usability to determine future directions of the catalog. VuFind is an open source resource discovery tool that allows users to search and browse beyond the resources of a traditional OPAC developed by Villanova University in USA. It is a customizable, user-friendly web interface for key library functions. VuFind is a flexible search engine for finding metadata and full text. It is not a full Integrated Library System / Library Management System.

VuFind pulls data in real-time from the ILS in backend. VuFind operates with a simple interface like Google and offers flexible keyword searching (Denton & Coysh, 2011). One of the main objectives of VuFind is to make it easier for patrons to discover and use the assets of information resources available in the library.

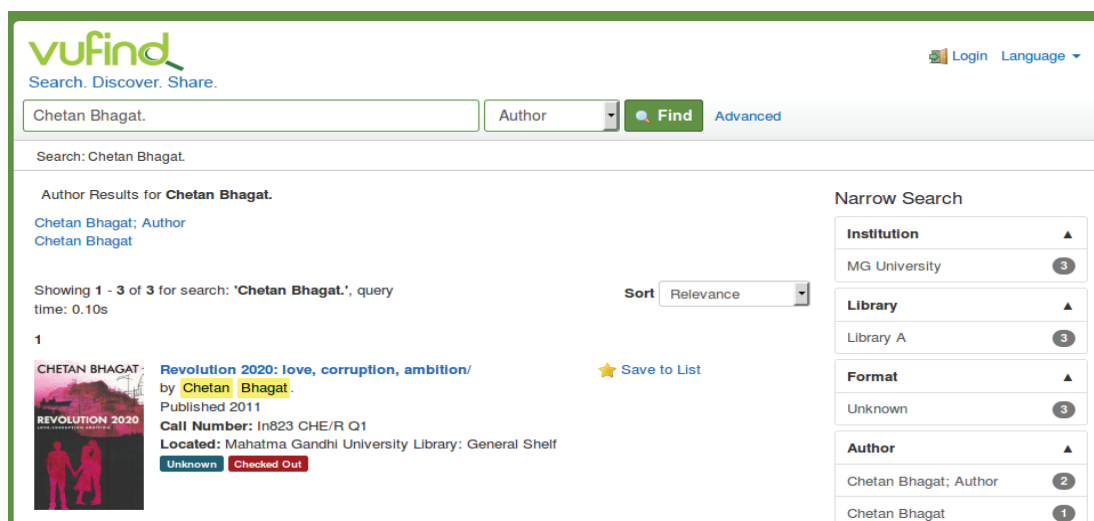

Fig: Vufind Interface (Source: MG University Library, n.d.)

VuFind offers a single platform for searching of all the items available in the library that may be traditional book or E-resources, it does not limit itself, it also provides other library resources. It replaces the traditional OPAC or library catalogue. It is an open source library discovery tool that facilitates the library to customize the software as per the requirements of library. It contains only a single search box and a dropdown menu option that gives users to search all fields of metadata. It has web 2.0 features that allow user for tagging, comments, favorites, SMS texting. It also helps the user to interact with findings and involved more and more users.

Features

Power, Flexibility and Usability are the major features of VuFind. Some of the main features of latest version 7.0 - 7/20/2020 are given below.

- **Search with Faceted Results:** Start a search with a simple query and refine the results with faceted categories.
- **Live Record Status and Location:** See live status and location of library resources directly in the search results.
- **Similar Resource Suggestions:** Algorithmically generated suggestions for

similar items are available on the record page.

- **Browse for Resources:** Discover hidden information by browsing a broad or specific set of library holdings.
- **Save Resources to Organized Lists:** Save, organize and retrieve records from any computer just by logging in.
- **Easy to Localize and Brand:** A simple templating system allows institutions to easily modify the interface.
- **Author Biographies:** Learn more about and view all of the holdings by an author just by clicking their name.
- **Persistent URLs:** The URLs never change so your bookmarks always work.
- **OAI Syndication:** Libraries can share their records with other institutions via the built-in OAI server.
- **No On-going Support Fees:** Endow by using; devote by sharing
- **Enriched content:** It enriches the content of the record provide additional information like Book cover, and suggest other similar kind of items available in the web and library itself.
- **Browse for Resources:** You can explore the results in many forms like by call number, by language, by subjects and by format.

- **Compatible with Zotero:** It is compatible with Zotero Citation management software so that user can save search result and tag them in to Zotero.
- Unpaywall DOI links include both PDF and non-PDF resource
- Custom Feedback Forms support help text both before and after form elements through new pre/post help configuration settings.
- Integration of VuFind's with EBSCO Discovery Service supports for citation and export functionality.

Source (Villanova University Falvey Memorial Library, 2020).

Underlying Technologies

The Vufind software combines the following components:

Apache webserver: It is a webserver used by Vufind software to view different webpage.

Solar search engine: VuFind uses Solr search engine to index the record and search information for users. VuFind interact with Solar in exactly with same way that web browser with web server. For this Solr runs inside its own webserver software named Jetty.

PHP programming language: It is a programming language used to write Vufind software. To run this programme apache web server is required.

MySQL database: It is a database management system used by Vufind software for storing data like add tags, leave comments and it is stored in MySQL database in the backend side. It houses local application database for integrating social metadata.

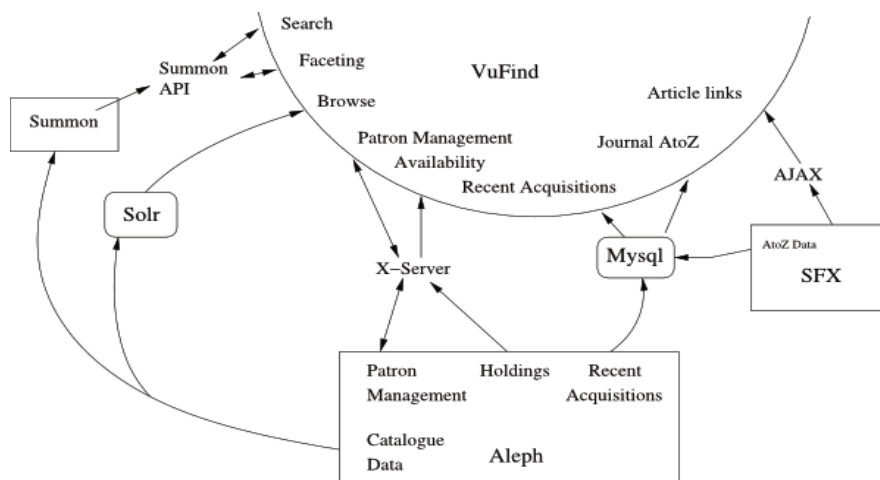

Fig: Data sources to be integrated in Vufind (Seaman, n.d.)

System Requirements for Installment

Hardware: The minimum requirement of for Vufind is 2GB of RAM and a few GBs of disk storage for a small library. It's very good functionality is that, we can extend the capacity of the functionality as per the requirements.

Software: Vufind software is developed with different software packages and requirement of additional software are different. The details of

software requirement are as below:

- Install prerequisites (Apache, PHP, etc.)
- Install VuFind (easiest in Ubuntu using .deb package)
- Configure VuFind (by editing text.ini files)
- Index records (usually using SolrMarc)

(Source, www.vufind.org)

Usage of Vufind

There are more than 128 institutes registered in vufind.org website and use live site and only 28 numbers of institutes use Beta/Test Sites. United States have the large number of user 47 and Germany is second highest 21 number of users. The use of Vufind in Nepal is very is still in its infancy.

Development Community

VuFind has a strong and active global user community. The community helps and guides for product development to the VuFind users. It has number of mailing list. They give their outlook, opinion to these discussion forums. The following are mailing lists use for different purpose.

VuFind General	All general issue related and help to solve general question to Vufind software
VuFind Tech	Technical issues like code (patches, etc.)
VuFind Admins	Project management related issue and discussion
VuFind on IRC	Real time discussion
VuFind on Slack	Email crhallberg@gmail.com for an invitation to the Slack if you cannot sign up directly

Source (Villanova University Falvey Memorial Library, 2020).

Benefits for Library

It is free and open source software so the libraries can use it free of cost. It saves the time of staff and the users as it gives single access point to the library resources. The bibliographic records can be saved using reference management tools like Zotero. Union catalog and inter library loan services can be used from the software.

VuFind has a simple and strong functionality for retrieval of information from various library resources. It is an open source discovery tool for library that facilitates user to retrieve information easily and quickly. It is customizable and free of cost so every library can customize it according to its objective. VuFind can be used for hassle free information service to the users.

Conclusion

References

- Breeding, M. (2015). The future of library resource discovery. *Information Standards Quarterly*, (Vol. 27). <http://doi.org/10.1241/johokanri.49.454>
- Chickering, F. W., & Yang, S. Q. (2014). Evaluation and comparison of discovery tools: An update. *Information Technology and Libraries*, 33(2), 5–30. <http://doi.org/10.6017/ital.v33i2.3471>
- Denton, W., & Coysh, S. J. (2011). Usability testing of VuFind at an academic library. *Library Hi Tech*, 29(2), 301–319. <http://doi.org/10.1108/07378831111138189>
- Emmanuel, J. (2012). Usability of the VuFind next-generation online catalog. *Information Technology and Libraries*, 30(1), 44–52. <http://doi.org/10.6017/ital.v30i1.3044>
- Fagan, J. (2010). Usability studies of faceted browsing: A literature review. *Information Technology and Libraries*, vol. 29, no. 2, pp. 58.
- Han, M.-J. (2016). New discovery services and library bibliographic control. *Library Trend*, 61(1), 162–172. <http://doi.org/10.1353/lib.2012.0025>
- Seaman, G. (n.d). Adapting VuFind as a Front-end to a Commercial Discovery System. *Ariadne*. Retrieved from <http://www.ariadne.ac.uk/issue/68/seaman/>
- Villanova University Falvey Memorial Library (2020). *Vufind Features*. Retrieved from <https://vufind.org/vufind/>

Libraries are in Clouds

✍ Vishma Prasad Bhattarai

Vishmabhattacharai@yahoo.com

Abstract

Libraries are available in different formats. Although cloud libraries are accessible at any time from anywhere, library patrons are facing challenges because of their financial limitations, technical capability, and lack of information literacy skills. These constraints contribute to create information haves library users and information have not library users within a community. Although information have not user groups face a lot of problems to use right information, need factor forces them to use information and information retrieval system.

Key Words: Libraries, clouds, Library laws, Mooers' law. Nepal.

Background

Libraries are omnipresent, omniscient, and omnipotent. Technology is shifting and lifting libraries and library services to the cloud from physical buildings. Current libraries are neither in library buildings nor does a librarian function as a custodian anymore. A 'book' is a metaphor: anything in the form of alphabets, bits, bytes, or book in physical or nonphysical format, is a 'generic' book.

In the following lines, I discuss a future course of cloud libraries and librarianship that will further attest the significance of the fifth law of library science 'a library is a growing organism'¹. Libraries in the cloud are master keys to connect users to library resources by saving users' time to use information. Hence, these connections among users and cloud libraries are more important than ever before. Geographically dispersed, socio-economically marginalized Nepalese communities benefit hugely when they are connected to cloud library and library services. These connections convert local libraries into public university hubs where citizens can verify facts from fictions to make the right decision at the right time in the right manner by comparing philosophical dreams against day to day practical ironies of inflated

dreams, false aspirations which are inflicting Nepalese societies currently.

There are multiple issues related to establish cloud libraries and to offer efficient library services in Nepal. Since a library system is a part of social institution, a dedicated commitment to educate citizens, value-based investment plan, and proper application of library technology to build cloud libraries are visible practical issues which impede library development. These issues could have been resolved earlier. Unfortunately, these issues are rooted to subterranean and vested interests of socio-political leaderships that contradict to honor the values of life, liberty, and pursuit of happiness of human spirit. Because educated and informed citizens find an exit from any humanoid animal farms. Cloud library system is like harvesting the fog/cloud for water: the moment fog/cloud touches the screen; it converts fog/cloud to the water droplets.² Similarly, when a user is connected to cloud library, the library abseils to the user's device bringing factual truths to them.

¹ Ranganathan, SR. (1957). Five laws of library science. Madras: Madras Library Association.

² Naguran, M. (2012). Atmospheric Water Harvesting Techniques and Technologies. Retrieved from Gaia Discovery: <https://www.gaiadiscovery.com/water-crisis-management/atmospheric-water-harvesting-techniques-and-technologies.html?rq=cloud%20harvesting%20> accessed on 07/25/2020

Therefore, when 'librarianship' has its strength to develop and to maintain cloud libraries offering library services to concretize the messages of the 'five laws of library science'. Although all five laws of library science are inseparable from each other, utility of cloud library system and resources prove the significance of the fifth law 'a library is a growing organism' which further highlights the impact of the fourth law of library science: 'save the user's time'. I am using cloud libraries and libraries in cloud as interchangeable terms in the following lines.

Transforming Libraries in the Cloud Is a Professional Opportunity

The New York Society Library defines cloud library as 'the home of...circulating e-book collection and a collection of downloadable audiobooks³'. Similarly, another cloud library service provider named CloudLibrary aims to enhance users' positive experiences with reading and accessing library resources. According to the CloudLibrary, cloud 'libraries can offer users an intuitive and engaging digital experience that seamlessly complements physical library circulation activities'⁴ defines the nature and purposes of library services.

The availability of different apps for different types of devices helps users to get library resources easily. Since the advancement of technology is ever expanding existing popular devices, and operating systems like iOS and Android and other platforms Chrome, Fire, Kindle, Mac, Nook, Windows can be used to access cloud libraries and library services. Most of the document formats available in market are nearly similar in their presentation. The compound word 'cloud libraries' is used to get under the skin of the prospective customers for marketing purposes using different jargons such as e-library, digital library, virtual library, online library, electronic resource center.

Unique Opportunity: Using library in cloud as its workstation to reach out the library patrons, librarianship has got this unique opportunity to connect libraries and users located in different places at different times. Innumerable libraries follow users wherever they go, offering library resources and services at their fingertips because 'library is a public institution or establishment charged with the care of a collection of books and the duty of making them accessible to those who require use of them'⁵ as 'a gateway to knowledge'⁶. After completing cloud libraries' administrative, technical, and operational modalities, cloud libraries pay a high rate of return on investment in long run. These usages also help users to be more creative while using library. Establishing such connections between user and cloud libraries highlight the values and professional competencies of librarians successfully thus, changing the stature of a physical library to an omnipresent library.

If a Library is Omnipresent, What is the Problem?

To establish reliable connections to library resources and availing accesses to library services are the fundamental problems. WCB Sayers also accepts issues related to access information and resources further claims that 'every great nation in the past has had its public libraries, even if their use was sometimes limited to special classes of the communities⁷.' Nepalese citizens need reliable, factual, and trustworthy information sources to verify falsified philosophies of the past against present day anomalies and facts. Since libraries are social institutions, users' chances to access these libraries are interdependent on other sociocultural, financial, and technical factors. Across the globe, various 'power centers', royalties and high-level bureaucrats enjoyed

3 The NYSL. Available in <https://www.nysoclib.org/collection/cloud-library-faq> accessed on 07/27/2020

4 CloudLibrary. Available in <https://www.bibliotheca.com/cloudlibrary/> accessed on 07/27/2020

5 Ranganathan, SR. (1961). Reference Service. Bombay: Asia Publishing House. P. 63

6 Clubb, Barbara H. (2010). Public Libraries. Encyclopedia of Library and Information Science. 3rd. ed. pp.4347-4366

7 Ranganathan, SR. (1957). P. 14.

their privileges accessing information easily in earlier days. Since those situations of the past have been changed such accesses to information are currently available to political leaders, senior bureaucrats, diplomatic missionaries, their affiliates, and to the fifth columnists disguised as leaders, lobbyists, resourceful contractors including undercover agents, whistleblowers, hackers and computer junkies.

Socio-cultural and philosophical differences:

Although Oriental and Occidental knowledge and information approaches have different perspectives, both approaches treat libraries as inseparable parts of their respective communities⁸ that influence their practices of organizing, managing, and accessing information.

According to Occidental perspective, information has value; costs a lot of resources, therefore should be used as property at philosophical and practical levels. The concept of copyright and other national and international legal obligations and consequences emanated from those obligations are rooted to these practices. Such practices control information accessibilities. Hence, in a family budget, education leads all other budgetary headings. Good education makes learners aware of the value of information and empowers individuals to utilize 'information' properly. The demand of library services is based on community members' interests for different purposes such as recreational, educational, informational or information as an infrastructure for personal and or social purposes. Public libraries eagerly welcome public for these purposes.

A lot of renowned private and institutional libraries around the world are inaccessible to the public because of a hefty membership fee, and other limitations imposed while

using these libraries bar users to access such resourceful libraries economically and psychologically. Although following the practices of governmental transparency and accountability, there are many information related laws, acts, rules, and regulations that facilitate to access various types of information related to public and government; for example, the Freedom of Information Act 1967 is an effort to quench ever burgeoning thirst of information in USA⁹, but the path to exercise this legal right is full of obstacles especially costly legal fees and excessively long waiting time for final verdicts. Classifications of information such as confidential, secret, top-secret are other obstacles to access information¹⁰. The categorization of information according to the nature of information, format of the information, such as public, restricted, internal, commercial, and not for profit and many more dominate the scenes again in cloud libraries or equally in a physical library. All these issues revolve around the issues of connectivity and accessibilities.

On the other hand, Oriental concepts of information, knowledge, and wisdom, contradict transforming information to mint factories. These concepts of information align to the concept of knowledge and information as described in Ishawashyaa Upanishad. This Upanishad (the 40th Chapter of the Yajur Veda) treats knowledge as a source of immortality. It provides insights to human life and its significance after attaining knowledge: 'वदियां चावदियां च यस्तद्वेदोभ्य सह । अवदियया मृत्युं तीर्त्वाऽमृतमश्नुते: 'He who knows both vidya (Knowledge) and avidya (ignorance) together, overcomes death (*inactive life*) through avidya and experiences immortality (Enlightenment) by means of vidya'. This philosophical expression again highlights the values of connectivity and accessibility between two agencies of knowledge paradigm:

8 Tsuen-Hsuin, Tsien. (1985). Printing and society in China and the West in *The Courier*. July 1988, pp. 32-3. See also: Wayne A. Wigand (2015). *Part of our lives: a people's history of the American public library*. New York: Oxford University Press.

9 Information Freedom Act of the US Government. available in <https://www.foia.gov/> accessed on 07/27/2020.

10 ODNI. (2014). [https://www.dni.gov/files/documents/FOIA/DF-2015-00044%20\(Doc1\).pdf](https://www.dni.gov/files/documents/FOIA/DF-2015-00044%20(Doc1).pdf) accessed on 08/05/2020

information seeker and its source, knowledge and ignorance, active life, and inactive life. Library and library services lead society and public through mundane level of human life to the path of peaceful enlightenment.

Connectivity: a Fundamental Source of Creativity

Considering such philosophical bases of connectivity, Ranganathan interprets 'library as a trinity made up of books, readers, and staff' with a symbolic 'cosmic trinity of *Purusha*, *Prakriti* and *Sakti*. According to him 'books constitute *Purusha* as *Akshara Brahma*. The readers constitute *Prakriti*¹¹. The interaction(s) between them constitutes *Sakti* and reference librarian is an instrument in this process' therefore warrants 'to be an instrument of *Sakti*¹², s/he (the reference librarian) should have the attributes of *Maheswari* (Wisdom), *Mahakali* (Strength), *Mahalakashmi* (Harmony) and *Mahasaraswati* (Perfection) to serve users embracing motherly attributes: 'a friend in our difficulties, a persistent and tranquil counsellor, and mentor chasing away with her radiant smile the clouds of gloom fretfulness and depression, reminding always of the ever-present help'¹³. Connectivity thus, functions as a fundamental

factor of a lifelong learning process and paves ways to the Enlightenment.

Considering such insights and roles of a reference librarian, the failure to solve the connectivity issues between a user and resources punches a mortal blow to the library system. While keeping these divine attributes prescribed by Ranganathan open and applicable to other areas of a library and practicing them at the same time, users (an embodiment of *Prakriti*) look for a support from librarian (embodiment of *sakti*) and resources (an embodiment of *Purusha* as *Akshara Brahma*) in libraries located and built in cloud format. A librarian transforms oneself as *sakti* an instrument to connect them to satiate user's thirst of knowledge. Due to the failed connection, a librarian plunges into the gorge of inaction leading an impasse of interactive process between books and users (*Purusha* and *Prakriti*) thus, the issues of connectivity and accessibility play critical roles to enhance the library services.

Supply Side: Connectivity is a primary requisite of creativity. For this creative purpose, there should be a demand side and supply side should come together at one point. There are common but fundamental problems to connect information source and accessing such information sources.

The lack of a comprehensive unified government policy that governs information management, its security and accessing practices further exacerbates at federal, provincial and at the local levels (at least in Nepalese context currently). The policy that fails to define, and to design coordinated structure of such information policies at policy level and accessibility at the practical level put citizens high and dry when they need information.

In any rational federal political structure, each governmental unit is responsible to take decisions regarding to conceptualize, to formulate and to enact information policy separately but there should be a mandatory provision of data security supported by

11 Wisdom Library. Available in <https://www.wisdomlib.org/hinduism/book/ishanupanishad/d/doc122466.html> accessed on 07/27/2020; See also: Project Gutenberg. Available in <http://www.gutenberg.org/cache/epub/3283/pg3283-images.html> accessed on 07/27/2020.

12 Ranganathan had neither defined nor translated these terms unlike he did put the English words in parenthesis in the same context for other words in the same paragraph. There is only near translation for this compound word that is in a way like an Indestructible Creator. Many English translations of the word *Brahma* are Supreme Being, Creator, but I think no translation can carry the ineffable or indefinable term equivalent in English due to cultural connotative senses of the *Akshara Brahma*. Some of the literally meanings of *Akshara* are: 1. Letters and/or alphabets. 2. The indestructible power. *Purusha* means male (opposite of female, a binary option of *Prakriti*)

13 'The personified will of the Supreme Spirit in the creation (identified with *Maaya* or illusion)' See: Apte, Vaman Shivaram. (1970). *The Student's Sanskrit – English Dictionary*. Delhi: Motilal Banarsidass. P. 351

interoperable and interconnected set of physical infrastructures organized, and managed by efficient work force from federal to local level. This workforce is expected to troubleshoot technical glitches immediately as they crop up because information has time value. The concept of e-Governance will be successful only when there is a solid infrastructure in each library of each political unit. Reliable information security is an important factor when different levels of governments interact with each other¹⁴. Any effort to syndicate telecommunication services as it has been through oligopoly market nature in Nepal results to compromise library services which will be detrimental to cloud library services¹⁵. Geographically isolated and economically marginalized communities need special attention from government and service providers equally to share infrastructure costs to establish a reliable connection. Because libraries in cloud are made up of in cloud therefore the net neutrality matters much.

Apart from the physical topics related to information organization, and its operational management, the availability of appropriate intellectual contents for the users is another issue that libraries in cloud should think always. Since human interest is constantly changing, it is very likely that users would be swept away or overloaded or even victimized by the gamut of unverified information while navigating unfathomable ocean of information. Professionally approved information retrieval strategies arranged and organized in a user-friendly interface convert libraries and librarians as lighthouses when they help users.

Demand Side: The demand side of cloud libraries and library services are related to users. The most devastating problem of the demand side is that users are unaware of the strength and availability of the helpful information

which they need. If users do not know about the availability of helpful information, they do not demand any information from cloud library, nor they use any types of library services and resources. Howsoever efficiently organized information is available in the cloud library, when user is unable to access the library resources it will be useless.

Fortunately, if users happen to be aware of the availability of information, such users need information literacy skills to navigate and to filter information sources. Users would have financial, physical, socio-cultural or infrastructural limitations to establish 'connections' to library resources and accessing them. Unfortunately, if the issues of connectivity and accessibility persist, such limitations create a stratified society segregating information haves and information have not communities at the grass root level. Calvin Mooers' Law 'contradictory principle' plays a significant role in such situations which I will discuss later part of this passage.

Nepalese Situation: Petersen is of the opinion that 'a library can be started under difficult circumstances, but public library development for a whole country can be proceed only at a rate approximating the rate of general improvement in the conditions under which the people live¹⁶.' There are many Achilles' ankles in Nepalese social fabrics where libraries have been treated as social burdens. A decision taken by the Government of Nepal on 19th August 2020 to postpone ongoing construction of Nepal National Library building in Jamal confirms governmental and bureaucratic perceptions about libraries is one of the latest examples to prove this perception¹⁷. Library houses the buckets of information and evidence

14 'The power inherent in cause to produce its necessary effect' See: Apte, Vaman Shivaram. (1970). P. 544.

15 Ranganathan, SR. (1961). Reference Service. Bombay: Asia Publishing House, pp. 181-184

16 The Himalayan Times. Available in <https://thehimalayantimes.com/kathmandu/zoom-bombing-disrupts-nepal-tourism-board-video-conference/> accessed on 07/27/2020

17 Ghimire, Rabindra. (2027). Mobile service providers are pocketing 44 p more per minute. Available in <https://www.onlinekhabar.com/2020/08/887651> accessed on 08/07/2020

related to the criminal atrocities committed by high-profile politicians hence, library bears the wraths of pathetically ill-treated leaders of one of the least developed countries of the planet. It is a conscious effort to deny accessing the facts about a soft cultural genocide thoughtfully designed and carefully committed by especially communist guerrillas protected by their leaders who are now enjoying privileged authorities in Nepalese government and parliament¹⁸. Therefore, instead of refunding libraries, these politically protected criminals are defunding libraries.

Government: Rule of law or Rule by law?

Each government of any part of the globe is meant to serve her citizens sincerely however, history and contemporary Nepalese political practices have sufficient evidences that prove that government would tourniquet information flow because 'government' as an organization led by like-minded people coming together to formulate policies and to implement such policies which they like in common and despises to see and to face the oppositions from intellectuals.

Apervasive practice: The trend to use information as weapon continues in different ways and time but it is universal, for example, any effort to discuss a topic like 'Instrument of Accession' in India¹⁹ or 'United and Strengthening America

by Providing Appropriate Tools Required to ct Terrorism Act of 2001' in the United States of America²⁰ or 'Specially Designated Nationals and Blocked Persons list²¹ of October 31, 2003 in Nepal or just to utter a single sentence 'all religions are same'²² in public in Pakistan will garner a mild emotional threat up to fatal physical consequences covertly or overtly. In such situations, cloud-based libraries would be a lifeline for the curious minds.

The ancient socio-historical events also prove that whenever there was a connection to a valuable information source to its user, it used to be highly likely weaponized in favor of those who accessed it first; for example, the eldest brother of Pandavas, an embodiment of truth and divine virtues, Yudhishtira used information as a weapon intentionally when he accessed its source related to the death of an elephant named अश्वत्थामा during the Mahabharata War. When asked to confirm the death of a human being or an elephant by his Guru DronaCharya, Yudhishtir uttered the first part of the information अश्वत्थामा हतो हत in a rising tone and the second part of the information: नरो वा कुंजरो with a falling tone. Due to this flagging and dwindling sound of the second part of the information amidst the high volume of various types and conches, and drums, blown up by the Pandavas friends and allies, Guru DronaCharya saddened by the news received from Yudhishtira whom he trusted the most, renouncing the War, laid off the bows and arrows and dived immediately into a deep meditation. Capturing

18 Everett N. Petersen (1953). Unesco and Public Libraries, pp. 531-542.

19 Instrument of Accession (2020). Available in http://jklaw.nic.in/instrument_of_accession_of_jammu_and_kashmir_state.pdf accessed on 07/30/2020. See: Nayak, Venkatesh. (2019). See: The Backstory of Article 370. Available in <https://thewire.in/history/public-first-time-jammu-kashmirs-instrument-accession-india> accessed on 07/30/2020. See also: The Parliament of the United Kingdom. (1935). An act to make further provision for the Government of India Act 1935. Available in https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1935/2/pdfs/ukpga_19350002_en.pdf accessed on 07/30/2020. See also: Tamoghna Halder. (2019). Kashmir's struggle...available in <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/kashmir-struggle-start-1947-today-190815093053238.html> accessed on 07/30/2020

20 US Congress. (2001). US Patriot Act 2001. Available in <https://www.congress.gov/107/plaws/publ56/PLAW-107publ56.pdf> accessed on 07/27/2020

21 US Department of Treasury. (2003). Resource Center. Available in <https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/OFAC-Enforcement/Pages/20031031.aspx> accessible on 07/27/2020.

22 Kunwar, Khuldune Shahid. (2020). Pakistan's bloodthirsty Blasphemy Law needs to be repealed. Available in <https://thedi diplomat.com/2020/07/pakistans-bloodthirsty-blasphemy-law-needs-to-be-repealed/> accessed on 07/30/2020

the moment of weaponless DronaCharya in the Chariot, Dhrrishtha Dhumnya chopped Dronacharya's head off leading to the final "U" turn of the Mahabharata War. Similarly, the secret information regarding his elder brother Rawanna's cause to death that BiVishan supplied to RaamChandra was weaponized without any delay to win the war. Because of his brother Rawaan's demise, BiVishan ascended the throne. These incidents also show the perennial value of information and results of weaponizing it.

Cloud Libraries: Moore's Laws and Digital Divide

Due to ever evolving technological and societal connections that led Calvin Mooers to think about users' nature to access information using the available information retrieval system at hand. According to Mooers' Law: 'an information retrieval system will tend not to be used whenever it is more painful and troublesome for a customer to have information than for him not to have it' which he describes as a 'contradictory principle'²³. Since Mooers himself thinks that this law is a contradictory one, Austin explained this one 'contradictory principle' by dividing into three separate self-explanatory laws.

According to Austin, Mooers' first law says 'in an environment in which it is more painful and troublesome for a customer to have information in hand than for him not to have it, an IR (information retrieval) system will tend not to be used'. In Nepal we are having issues related to connectivity and accessibility due to various causes so even community members know the information is available, they cannot afford to access such helpful information.

Mooers' second law highlights need factor prods users to find out information using an Information Retrieval system even experiencing difficulties to access it. Borrowing Austin's word, Mooers' second law says, "in an environment in which it is absolutely critical for a customer to have

information, an IR system, no matter how poorly designed, will tend to be used"²⁴.

Narrowing down the application of this law in Nepalese context for a better understanding, we see the prospective foreign labor migrants' struggles to get a job offer confirmation letter and visa's page sent by prospective employers using poorly designed information retrieval system or paying a huge amount of fee to get a medical examination report.

According to Austin's explanation, Mooers' third law says, 'in an environment in which the trouble of having information vs. that of not having it are fairly evenly balanced, system design and performance tend to be the deciding factors in whether or not an IR system will be used'²⁵.

This law is working in our society deeply; for example, the potentialities of horticulture in Nepalese rural areas have not been explored because Nepalese youths are informationally overloaded and intellectually contaminated. They are programmed to flee to the Asian middle east countries. Although there are visible challenges of hard physical labor and harsh environmental conditions, Mooers' third law is active in this context, so the local youths do not bother to explore the potentialities in local areas. Because information available in local agriculture branch offices is not sufficient for them neither the retrieval processes such as conversation with the Junior Technical Assistant (JTA), the availability of helpful and motivational agro-industrial brochures or even the presence and attendance of these JTAs in local offices have failed to win the hearts of local community members so these youths look for the foreign labor market. Fortunately, when they come back from such difficult situations, many returnees start exploring local resources and settle down in business endeavors because they compare the troubles they had been through in foreign land and the trouble they experience in local communities, they look for the information even to survive with less sufferings than previously.

Possibilities of Creating Digitally Divided Societies: Since cloud library is very useful

23 Brice, Austin. (2001). Mooers' Law: In and out of Context, in Journal of the American Society for Information Science and Technology. June 2001, 52, 8, pp. 607-9

24 Brice, Austin. (2001). Mooers' law...pp. 607-9, p. 609

25 Brice, Austin. (2001). Mooers' law...pp. 607-9, p. 609

and accessible from any place, it has been spearheading an unbridgeable digitally divided society. Since affordability is the foundation to create privileged and under-privileged groups in a single community, the plethora of valuable resources available in cloud libraries do not support those community members who cannot connect information resource and access it. Since 'digital realm is overtaking and redefining everything familiar even before we have had a chance to ponder and decide. We celebrate the networked world for the many ways in which it enriches our capabilities and prospects, but it has birthed whole new territories of anxiety, danger, and violence as the sense of a predictable future slips away²⁶ that is leading users from very personal area to an undefined territories of customers' behavioral interest and performance mapping and surveilled by the third parties in digital world. Library as a service provider social institution, it would be a fulcrum to extend a gap of social stratification further.

Although it is claimed that library is not a political organization therefore there would not be a part of politics. It is only one half of the whole truth. The remaining one half of the truth is that a very strong and juggernaut political force is always there in the library system. It is not related to the voting, but it related to the collection development that designs human mind and psychology by channelizing public opinion through selected reading materials. Since dietary patterns affect human anatomy, it is equally applicable in intellectual sector as well. Public responses and reacts in that way what they 'eat'. Such minutely programmed and planned activities would be related to the library programming, outreach activities, subscribing online resources and other helpful information sources according to the purchasing policy that foreground the digitally divided communities.

Due to economic constraints community members who need libraries cannot access libraries in cloud. Their economic strength does not permit them to have information physical infrastructure neither they can afford such

infrastructure. Apart from such infrastructures, information literacy skill is a basic requirement to access libraries in cloud. On the contrary everybody is welcomed in a physical library building. The inverse relationship of libraries in cloud is, who need it cannot access it and who have it normally do not need it or are not limited only to the cloud libraries because their priority is up and beyond these libraries.

Conclusion

A library in a local level is a regenerative intellectual power center that can diversify the existing library services reaching out users and addressing their needs at local level efficiently and effectively. Greater the chances to access the information, minimum are the chances to create a next generation of the digitally divided society. Accessibility to the source of information is the solution to solve the socio-political correctness and criminal plots to control human spirits. There is a conscious effort, meticulously thought plan to conceal the right information that can uplift the lives of these miserable youths and their helpless family members' conditions. In 1970s Nepal experienced a tone of disparaging modern educational system, in 1990s again educational buildings were bombed consciously and students were conscripted as informants and soldiers, teachers were killed and slaughtered. In 2020s, the same murderous junta responsible to commit those criminal atrocities is taking different direction to create a brainwashed community by halting to build Nepal National Library building. It will fail and Library will survive with stronger strength. Nepalese citizens who lack accessibility and connections are modern day Sisyphus consciously neglected, thoughtfully marginalized, geophysically disconnected, socioeconomically disadvantaged, and emotionally and intellectually contaminated. In Nepal, Moore's Laws are active in collaboration among the five laws of library science. Access to cloud libraries brings the right information to those fellow Nepalese citizens who desperately need it for their survival supporting to make Nepal Great Again.

26 Zuboff, Shoshana. (2019). The age of surveillance capitalism: the fight for a human future at the new frontier of power. New York: PublicAffairs Hachette Book Group. P. 4.

Digital library development: Digitization Activities of Some Libraries in Nepal

 Bina Vaidya

Former Associate Librarian
Tribhuvan University Central Library
Email: binavaidy64@gmail.com

Abstract

Advancement in information and communication technology has made possible to develop digital libraries. Now the physical depositories of the libraries can easily convert into digital depositories thereby facilitating in use both by national and global users. Selection of the printed materials for digitization should be based on the nature and the need of the library. In Nepal, very few libraries and archives have started to digitize. Digital formatted records have been stored in computer server, CD/DVD and not yet put in the web server for online users. Our valuable information existed in our heritage documents, manuscripts, rare and valuable documents could not be disseminated to the world communities.

Background

The concept of the need to develop digital libraries has emerged for the last few decades. It is because of the advent of Information and Communication Technology (ICT), its benefits in storage, retrieval as well as fast transmission of information. Because of ICT, library's physical depositories have been made possible to be converted into digital depositories thereby facilitating in use for both national and global users without any barriers. It can be stated as an extension activity of a library which can provide better access to traditional fragile materials in modern handy format i.e. digital format facilitating preservation, ability to make multiple copies etc. By implementing this digital technology, users can get screen display of the objects rather than carrying the burdensome physical objects. Rare books,

fragile manuscripts, rare photographs etc. which are prone to deteriorate are the examples of documents that are in need of digitization for preservation.

The materials produced by digital technology can yield a variety of formats like Electronic journals, CD/DVDs, Web pages, Reference materials and all types of other documents. The digitized records can be put on Web server for online use for the local and global users. As it is a new technology and has many benefits to the library managers, each library has to implement it as early as possible for the benefit of all.

Infrastructural Development for Digitization Process

Before introducing any digital system in the library of any category, the library needs to develop infrastructure viz. purchase of computers and other equipment (scanners,

digital cameras and other accessories). Separate space is required for providing service to the users and also to perform the internal works of acquiring, processing and converting the physical documents into electronic format through digital preservation, retrieving, visualizing, and manipulating large volume of data. Library has to allocate certain amount of budget for infrastructural development. The library should also allocate budget for maintenance, staff training and training on handling new equipments to the staffs and new users of the digital library. Therefore, it is very important for the library in this modern environment to update library management and services to meet the demand of both online users and library visiting users.

The Selection Of Library Materials for Digitization

The selection of the printed materials for digitization should be based on the nature and the needs of a library. So, the criteria for the selection of those materials may be different from one library to another. In a national library, priority is given to document of national importance. In a special library, users will be seeking special categories of information, so that the selection of materials will be different from other. Similarly the digitization needs of public and academic libraries will be unique to the collection. But the need to make a choice is common to all the libraries and before creating digital products, libraries should think seriously and should take a wise decision. However, it is advised to start the digitization activity with the materials which are rare, unique, and valuable and cannot be printed again and cannot be purchased too. Manuscripts, national heritage documents that were preserved by our ancestors, photographs of historical value (Chariot festivals, Buddhist monasteries, traditional monasteries), Tantrism, Ayurvedas etc. are the materials that need to be converted into digital form as well as by maintaining temperature and humidity. After the selection of the materials for digitization,

images of physical form of the document are captured using a scanner or digital camera and are converted into digital form which can be stored electronically and accessed via computer. These electronic materials produced by digital technology can be put onto CD-Rom, DVD, and on web server for online users. This will provide wide opportunities for efficient retrieval and access to information and knowledge that can be accessed round the clock. It facilitates open access to information.

The Role of Librarians in Digital Era

Indeed the role of a librarian has to change now and should be able to adapt with the present environment of the digital era. The traditional role of a librarian as a cultural guide is to support the users who visit the library for the information available in the library searching through either in the card or in OPAC system and make them familiar with other activities of the library. In the same way a modern librarian has to manage all library works manually from acquisition to circulation of the materials from the skills learnt before the availability of ICT in the library field. Now the role and technical skills of the librarians have to be updated to cope up with the modern technologies. The librarian can use knowledge and skills provided by ICT in all the activities of the library to bring changes in library management and service to promote the library. While organizing those materials, similar metadata or catalogue should be applied so that the information existed in those metadata can be shared and exchanged with the world communities. One value of information may be useful to other libraries of the world for learning, reading and researching. This is possible only through digitization process and systematic online communication of the information. As mentioned earlier while selecting materials for digitization, priorities should be given to the documents of national and international significance which are ancient, unique, valuable and rare preserved by our ancestors. Thus those have to be preserved, conserved and made accessible to the national

and global users. The libraries should make their own policies regarding the accessibility of the digital library. So modern librarians have to be information scientists, information disseminators, wide visional both in library management and service in ICT challenges in digital age.

Digital Activities of Some Libraries in Nepal

In the case of Nepal, very few libraries and archives have started this digital activity. Some of them are mentioned here: Madan Puraskar Pustakalaya, Nepal National Archives, Asa archives, Kaiser Library, Tribhuvan University Central Library and Social Science Baha library. These libraries have digitized their valuable physical document and have been converted into digital formats on selective basis with their own policy. The digitized materials are manuscripts, palm leaf manuscripts, loose leaf manuscripts, folded manuscripts, Pothi, rare documents, rare journals, photographs of historical value, microfilms etc. The digital formatted records have been stored in computer server, CD/DVDs and are accessible to the library visiting users only on request and not yet put in the web server for online use. That means our valuable information lying in those rare documents, heritage documents; manuscripts etc. are still in close and not yet accessible to the community of the world.

Madan Puraskar Pustakalaya: Madan puraskar Pustakalaya (MPP) has a unique collection of books and periodicals in Nepali language and ephemera which reflects different aspects of history, culture, society, Nepali literature. The library has been digitizing, preserving the rare and endangered materials of its collection for many years. To date 20,000 monographs including manuscripts have been digitized. Similarly, 300 periodicals demanded by the users are being have been digitized. Any user who wants to digitize his/her valuable documents to preserve in the library can digitize his/her document and the library returns the original document after its conversion into digital format. Except few books the documents

acquired by the library have been preserved and protected and are available on OPAC system. The digital records are available in the hard disk or the server of the library and not have been put yet in the web server for online use. Accessibility to the library visiting user is on request only.

Nepal National Archives: Nepal National Archives is the principal institution in Nepal for collecting, managing, protecting and digitizing the national wealth of archival and other document having national importance. The Archive has its own conservation laboratory for fumigation, repair and binding of manuscripts and other old documents with separate building and trained manpower to run this job. The Archive contains 30,000 old manuscripts including 800 rare Tibetan manuscripts of 11th to 12th century. Manuscripts written in gold and silver ink of 9th century are available there. 200 thousand folios of manuscripts have been digitized by Microfilm Section. The digitizing activity is running through the financial support from the government of Nepal. The digitized copy can be received by the citizens of Nepal by paying Rs.75/- per exposor and Rs.175/- to foreign citizens.

Asa Achives: Asa Archives is a public library of Nepalese manuscripts. It has 7,025 manuscripts and 1,176 palm-leaf of land grant, pothi and folded and rolled manuscripts. All those manuscripts have been digitized by the Technical Expert from Paper conservative Asia (PCAU) under the project and have been preserved the original documents in a special box received from Diet Library Japan. All documents are on close access. Service to the users is provided on request only. Entire collection is available in a CD/DVD and can purchase by paying Rs 5,125

Kaiser Library: Kaiser Library has a collection of more than 600 valuable manuscripts and palm-leaf manuscripts besides other documents. Nepal German Manuscript preservation project has digitized those entire documents maintaining the record of the catalogue in a

register. Other rare and valuable documents are still to be digitized.

Tribhuvan University Central Library (TUCL): Tribhuvan University Central Library (TUCL) has a large collection of valuable books, research periodicals and has developed special collections like Singha Collection, Nepal collection, Nepali journal collection, manuscripts collection. Documents preserved in the Singha collection are all rare and very old. The collection includes 5000 documents on various subjects. Nepal collection is another important collection of TUCL. This collection contains more than 50 thousands books including Ph.D. theses and dissertations. This is the largest collection available on Nepal. The research on subject on Nepal will not be completed without making use of this collection. Many of them are rare and unique too. Nepali Journal collection is another useful collection of the library. Two types of journals old rare journals and the current journals published from Nepal in any language have been preserved and providing service through the index of the titles of the journals. The database of the manuscripts with abstract has been created with the consultancy service from the expert of the Dept. of Budhist Studies of TU. Three of them: Astahasrika Prajnaparmita, Karndavyaha and pancaraksasctetra are rare manuscripts available in three places of Kathmandu valley (Swyambhu Nath temple, Bhagban Bahal and TUCL).

All the above valuable resources have not yet been digitized due to lack of fund. TUCL is looking for cooperation to begin this activity to make it possible to access information existed in the materials to the users of the library. Future plan of the library is to put them on web server for online use.

Social Science Baha: Social Science Baha has large collection of books, journals, dissertations and newspapers related to social science. Baha journals and Mahesh Chandra Regmi series have been digitized and records are available in the website: www.soscbaha.org. Some 15,000

photographs of artists have been collected and have been digitized.

To date 2,000 books have been digitized from the collection. Regarding Journals, Baha has an activity of providing access to journal online made available by the international organization and publishers to the users on request.

Conclusion

As the development of digital library has many advantages to the library visiting users, online users and library managers in modernizing and providing better service in their libraries, it is advised to start this digital activity by those libraries that have all kinds of resources to contribute to universal accessibility. In the case of Nepal there are many libraries which are not in a position to develop this activity due to lack of financial, technical and other supports. Those libraries should need to communicate with the national and international organization for supports. On the other hand, the librarian should change their traditional role of a librarian as a cultural guide to support in learning, literacy and reading etc. The librarians should update their knowledge, able to adopt new practices, knowledge, skills and all other activities of the library provided by ICT and digital technology for the betterment of the library service.

In my experience, few libraries in Nepal have digitized their valuable and useful materials and are stored or preserved in the computer hard disk, CD/DVDs, and not put on wave server. This means those are on close access and can be used by the library visiting users only. Our valuable information existed in our heritage documents, manuscripts and rare documents remained limited in our country users only and could not be disseminated to the world communities for efficient retrieval and access to information and knowledge that can be accessed by all users. Next advantage of the library if the digitized information can be stored in web server and make a policy to subscribe to them for online users it can generate the certain

money to the library. To start this activity I have learnt that the present library act should be amended by the government of Nepal by providing permission to the libraries for online service. But libraries are thinking to introduce this policy and efforts are continuing.

References

ASa Archives,(personal communication and visit)

Kesar Library (Personal visit)

Madan Puraskar Pustakalaya (personal communication)

Malwad, N. M., Rajashekhar, T.B and others eds. Digital libraries: Dynamic storehouses of digitized information: paper presented at the SIS'96 15th Annual Convention and Conference, 1996, Bangalore

Nepal National Archives (Personal visit)

Vaidya , Bina: Digital library development and management; paper presented at the International Conference on digital Libraries ICDL,2010 Shaping the Information Paradigm, 2010 , New Delhi

Vaidya, Bina: Manuscript preservation, digitization and metadata development for documentation access: Case studies of few libraries in Nepal: paper presented at IFLA, WLIC, General Conference and Assembly, Malaysia, 2018

Social Science Baha (Personal communication)

Tribhuvan University Central Library, Annual Report, 2006

Unpublished report on the research programme" Nepal German Manuscript Cataloguing Project" written by Dr.Albrecht Hanisch

Reading as a Way of Gaining Knowledge

 Uma Nath Sharma

Lecturer

Department of English Education
Mahendra Ratna Campus, Tahachal, TU

Abstract

There are various ways of gaining knowledge. This article discusses reading as one of them. This paper also explains the components and types of reading skill. I have reviewed some literature on reading and knowledge for the purpose. With the literature on the topic and my own lived experience of gaining knowledge through reading, I have concluded that reading materials are the prime sources of knowledge, and reading (habit) is the main way of gaining knowledge of the world.

Introduction

Knowledge is what we learn, understand or are aware of through education or experience. It incorporates our skill of doing something in practice. Reading materials, such as encyclopedias, dictionaries, books, articles, magazines and so on are the sources of knowledge, and reading (habit) is the key to unlock it. Reading involves the task of receiving or constructing knowledge or message from a series of graphic symbols. It is not just shouting at prints but is more like understanding and comprehension. In other words, reading involves the process of decoding (i.e., converting language into message). Moreover, for the people who read aloud, reading involves both changing the string of graphic symbols into spoken form, and constructing the message from them. In short, reading materials are like vehicles; readers are the drivers; and the act of reading is driving the vehicles to reach the destination of knowledge. In the following sections, I discuss the sub-skills and types of reading as the background before talking about the importance of reading as a means of gaining knowledge in detail followed by conclusion.

Components of Reading Skill

Reading is not a single skill; it has several specific component skills, like recognizing

the letters by the alphabet, reading groups of letters as words, understanding meaning of punctuation, making inferences, reading longer texts, skimming for gist, reading for details, scanning for specific information, making notes, summarizing, and so on. Harmer (2007) has talked of skimming, scanning and reading for detailed comprehension as the components of reading.

Skimming: Skimming is a kind of search read (the other kind of search read being scanning) used mainly to establish what a text is about before deciding where to read. Skimming means looking quickly over a text to get an idea of what it is about and of how it is organized. While skimming, we should not read every word instead we should look at headings, pictures, graphs, and highlighted words. We can read the introduction and the first sentence of each paragraph. In other words, skimming focuses its attention for the purpose of getting the gist of a text. It is a rapid type of reading. The eyes run quickly over the text to discover what it is about, the main idea(s), or the gist.

Scanning : Scanning also is a kind of search read. It is the act of looking quickly through a text to find a specific word or piece of information. While scanning, our eyes pass over the text, stopping only when we find

the word or information we are looking for. It focuses its attention to see if a particular point is present in the text or to locate it. It involves the checking of specific items and can be also called 'item check read'. In scanning, the reader is on the look-out for a particular item or items he believes is in the text, for example, the symbol number in a result sheet. It is fairly fast reading with instant rejection of all irrelevant data, perhaps most of the text.

Reading for detailed comprehension: Reading for detailed comprehension may entail whether looking for detailed information or picking out particular examples of language use, and is different from both skimming and scanning. Reading for detailed comprehension refers to going through a text to focus on language, meaning or text construction, often for the purpose of study as in intensive reading.

Types of Reading

Reading can be categorized on the basis of various factors. Here, we will deal with silent reading and loud reading on the basis of its mode; and intensive reading and extensive reading on the basis of its general purpose.

Silent reading and loud reading : Silent reading refers to understanding the message from graphic symbols without producing sound. It involves mental process without making use of organs of speech. A good silent reading does not allow even the movement of lips. Silent reading is useful for self-study reading, library reading, and sometimes for classroom reading. It does not make us tired because it does not involve physical process apart from turning over the pages and looking at the prints. It is not only useful but inevitable for higher level. Higher level learners should read a lot and loud reading makes them tired. It is useful for developing reading habit.

Loud reading involves both physical and mental processes. It changes the graphic symbols into spoken form and interprets them. Therefore, it helps readers in relating spelling with pronunciation. It is useful especially for beginners and while reading for others who are visually impaired or illiterate. To give feedback to the readers, loud reading is necessary. This is the basis of both informal and standardized tests of reading performance. It is open to direct observation. It is used for TV and radio broadcast.

Intensive reading and extensive reading :

Intensive reading (also called study reading) is reading at a slower speed with a higher degree of understanding. It involves in-depth reading, pausing, regression, and reflection on what is read for the purpose of learning and appreciation. Active use of language is encouraged.

Extensive reading is a rapid silent reading for pleasure and subconscious language learning. It is the ultimate aim of reading in general. The readers feel free and comfort while reading extensively. In extensive reading, the readers have the option of skipping sections they find either too difficult or less interesting. This includes the reading of stories, novels, and magazine and newspaper articles; and is usually a very private matter, teacher-free and desirable for learners to aim at a fairly good speed.

Importance of Reading in Knowledge Construction

Your knowledge indirectly implies how eager you are to read new things. The more curious you are to read and understand something new, the more you learn about the world, and learning, in turn, helps to construct knowledge as shown in the following figure:

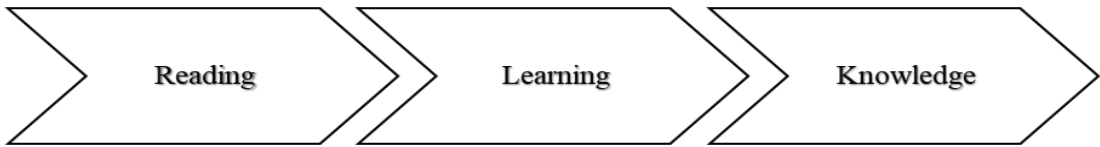

Figure 1. Reading → learning → knowledge.

(Adapted from Sharma, 2018, p. 127)

The sources of knowledge of all times (i.e., past, present and future), places (i.e., near and distant), genres (i.e., essays, stories, dramas, poems), and disciplines (such as, history, politics, science and technology, medicine, and so on) lie on reading materials. Reading and digesting those materials results in making meaning of the world from the text, which is constructing knowledge about the world. Therefore, reading functions as the golden key to unlock the door of knowledge.

When you read, you are swimming in the river of knowledge and you must gather in your mind the useful information out of it. In the present-day world of science and technology, enormous types and numbers of reading materials are available in hard copy or online. If you are curious to know about something or want to check whether something you heard is

true or false, you can browse the internet and read the selective material to quench your thirst of knowledge. In this context, Robinson, Einav, and Fox (2013) opine that reading opens up for people the possibility of gaining knowledge about truths and untruths about the world from vast resources of printed materials that have been written by knowledgeable authors who may be distant or dead, and cannot be consulted in person. The only problem is that it may be difficult to select the appropriate and useful one for your purpose from the vast ocean of reading materials available in the internet.

Reading is so powerful that it helps to construct knowledge not only of the subject matter but also of and about the language in which the text is written. Anderson, Hiebert, Scott, and Wilkinson (1985, as cited in Anderson, Wilson, & Fielding, 1986) maintain that:

Increasing the amount of time children read ought to be a priority for both parents and teachers. Reading books...is probably a major source of knowledge about sentence structure, text structure, literary forms, and topics ranging from the Bible to current events. Independent reading is probably a major source of vocabulary growth... [and] a major source of reading fluency. (p.35)

This extract emphasizes reading as a major source for learning or knowledge of both language and content. In line with these authors' view, researches also show that the more time people spend reading, the better readers and the higher achievers they become (Neuman, n.d.). This indicates that reading helps people to get success not only in examination but also in their journey of life.

Literate people have a plus point in relation to illiterate ones. Every human being learn and construct knowledge through social

interactions. However, literate people can pursue knowledge through reading apart from interactions with others. Reading ability gives people an opportunity to benefit from others' knowledge and experience that far exceeds what they can achieve when reliant on learning orally via personal encounters (Robinson et al., 2013). That is to say, reading (habit) makes us different from others regarding the expanse of knowledge we achieve.

Reading makes people creative and imaginative. Good reading texts can introduce interesting topics, stimulate discussions, and excite

imaginative responses (Harmer, 2007). Reading texts provide good models of writing. Almost all of the good writers have gone through good models of writing. Just for one example I have found no one among famous literary writers who has written without reference to the classical or seminal work of literature, such as Mahabharata, Ramayana, Bible, Panchatantra, and so on. No talk of others; I am writing this article on the basis of my knowledge of others' writing, to which I have acknowledged. The creation and imagination of mine own also is the result of my reading of others' works.

Reading helps us develop reading skill, and provides the springboard for developing knowledge of other language skills. The more we read the better readers we become. Apart from that, our reading (habit) helps us to develop the knowledge of other language skills: listening, speaking and writing. Reading involves pronunciation which is true to silent reading as well in the sense that it involves silent pronunciation (i.e., pronunciation in thought). Thus, practising reading involves developing pronunciation, which in its receptive mode is a component of listening skill, and obviously a component of speaking. Therefore, reading directly helps in developing knowledge of listening and speaking skills. Reading helps in improving writing skill as well simply by

providing the models of writing as already discussed above. Apart from this, improvement in writing skill is based on the development of other skills of language. Sometimes, in practice, writing involves other language skills as well. For example, listening is involved while writing notes from lecture. Thus, reading helps in developing not only reading but also other skills of language.

Conclusion

Reading culture or habit makes a society knowledgeable and civilized. There must be existence of knowledge for its wise application and implication in practice. Therefore, all the people should be trained and encouraged to read as often and as much as possible. For this, people need to have access to a collection of readers. Each community should have its library with a range of different genres, such as factual, novels, adaptations of films, and so on. The community libraries should organize programs such as quiz contests, debates, speech competitions, and talks on current issues or problems to engage the people in and with reading. Finally, we must develop the habit of reading to fulfill our gap of knowledge so that the world can be oriented towards wisdom and peace.

References

- Anderson, R., Wilson, P. T., & Fielding, L. G. (1986). Growth in reading and how children spend their time outside of school: Technical report No. 389 Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED275992.pdf>
- Harmer, J. (2007). How to teach English. Edinburgh Gate: Pearson Education Limited.
- Neuman, S. B. (n.d.). The importance of the classroom library. Retrieved August 20, 2018 from <http://teacher.scholastic.com/products/paperbacks/downloads/library.pdf>
- Robinson, E. J., Einav, S., & Fox, A. (2013). Reading to learn: Prereaders' and early readers' trust in text as a source of knowledge. *Developmental Psychology*, 49(3), 505-313. doi: <https://doi.org/10.1037/a0029494>
- Sharma, U. N. (2018). Library, learning, knowledge and peace. In *Souvenir: 11th Library Day* (pp. 126-127).

Knowledge Organization System in Digital libraries of Nepal

✍ Pooja Sharma, and Lila Nyaichyai.

CDLIS,TU

Objectives:

- To explore the content organization system in a digital library of Nepal.

Findings: Nepal is marching a step forward in the context of digital libraries. Digital Libraries of Nepal are using different software like DSpace, PMB, LIBRA etc. for the systematic arrangement of the documents and easy retrieval of information when required. Different keywords prepared by the cataloguer, not by the authors play an important role in procuring the digitalized information by the users.

Keywords: Knowledge, Knowledge Organization, Digital Library.

1. Introduction:

Knowledge is the representation of facts, information and skills acquired through experience or education; and the theoretical or practical understanding of a subject. Knowledge serves planning, decision making, and action, satisfying curiosity, entertainment and to find the solution of problems.

All the knowledge must be organized. We also arrange the gained information in our minds and information system in order to collect, record, retrieve, evaluate, select, understand, process, analyze, apply, rearrange and reuse it (Seorgel, 2009).

Knowledge organization systems include classification schemes that organize materials at a general level (such as books on the shelf), subject headings that provide more detailed access, and authority files that control variant versions of key information (such as geographic names and personal names). Because of the KOS each and every library has been able to manage the documents and information as KOS acts as the heart of the library, museums and archives (Eliot, 1944).

Whenever the knowledge organization is

discussed, it is generally conceptualized for the physical collections of library. But the present emerging library is digital library. Hence, it is an urgent topic to think on knowledge organization system in digital context. In Nepal, the use of digital library is though not new, but the depth study on the components of digital library is relatively less studies. As being the student of library and information science, my area of interest falls on exploring knowledge organization system in digital library. So I endeavor to dig out present practices on knowledge organization system in Nepalese digital libraries.

For this purpose, I searched the websites of Nepalese digital libraries and explained them as they are arranged. The study interpreted their used methods in this study.

2. Uses of Knowledge Organization System:

Knowledge Organization Systems are used to organize materials for the purpose of retrieval and to manage a collection. It serves as a bridge between the user's information need and the materials in the collection. With the use of KOS, the user became able to identify an object of interest without prior knowledge of its

existence. Furthermore, it allows the organizers to answer questions regarding the scope of a collection and what is needed to round it out.

In the context of digital library, Knowledge Organization comes into play in several closely inter-related ways (Seorgel, 2009).

Table 1: Ways of occurrence of Knowledge Organization:

Management of information and contents in substantive database.
Documents can help to manage the information.
Management of information with the help of both documents and database (metadata).
Management of information about any types of subject treated in documents (needed to support finding document and others digital objects.
Information about concepts and terms and their relationships; organization of ontological and lexical information.

There are two important **principles** in applying Knowledge Organization in Digital Libraries (Seorgel, 2009).

- Use KOS **behind the scenes** to assist users and improve search and processing materials.
- When it is beneficial for users to interact with a knowledge organization system, provides user-friendly displays and interaction that **guide users in making sense** of what they see.

3. Knowledge Organization System in Digital Libraries:

In digital library, KOS is the part of an attempt to improve access to digital resources through vocabulary control and knowledge organization. Vocabulary control aims to reduce the ambiguity of natural language when describing and retrieving items while searching the longing information. Different people use different keywords for the same concept or for different ones so, controlled vocabularies consisting different terms and words from natural languages are widely used in searching the digitalized materials. One or many keywords can be used for the retrieval of required information to represent the concept.

3.1 Role of Controlled Vocabulary in searching the documents:

Controlled vocabularies provide a set of

synonyms for the keywords and define the scope of terms so that user can access the organized and structured information through different types of semantic relationship between the words. In short, it is the list of words and phrases for organizing and retrieval of information. It helps to mandate the use of predefined and authorized terms that have been preselected by the designers of the scheme. There are different kinds of KOS (use of different classification systems, cataloguing process, use of subject headings and thesaurus), with different degrees of vocabulary control, richness of semantic relationships and formality which serves for different purposes (Hodge: 2000).

3.2 Examples of Controlled Vocabularies:

Controlled vocabularies are arranged in the alphabetical manner with the help of lists of terms and taxonomies with hierarchical broader and narrower terms. Using different subject heading lists, authority files, thesaurus, literary warrant, and structural warrants helps to locate the information in an easy way. Employing the terms like *And*, *Or*, *(...)*, *minus (-)* helps to find out the exact information in short interval of time. Enumerating the file-format (pdf, ppt, gif, xls, doc, jpg, png. etc.) to forage the specific document can also assist to reduce time and to unearth the information more accurately.

4. Requirements for the implementation of KOS in library:

In a digital library, an updated knowledge Organization system is most essential because an outdated KOS can become more of hindrances than a benefit. For this updating the existing version from the system provider is must to accommodate the changes and to reload the originality of the document. For the implementation of KOS in a library there should be the availability of e-contents, e- resources, e- databases and e-users. So it is necessary to provide idea and concept for the utilization of digitalized materials for the users and the KOS also should be transparent. Acquisition of the intellectual property should provide copyright to the authors and should ensure that contact is the official one. After this there is the necessity of making the URL link so that documents can be easily retrieved as content in databases are difficult to locate only by the keywords.

4.1 Elements of Knowledge Organization:

The element of Knowledge Organization is a unique and original work which introduces the fundamental concept in the field of Knowledge Organization. Some of the elements covered by Knowledge Organization are: Ontologies, taxonomy, classification, metadata, thesaurus and domain analysis (Richard, 2014).

4.1.1 Ontologies are the set of concepts and categories in a subject area or domain that shows their properties and relation between them. Libraries are using varieties of classification schemes like Dewey Decimal Classification (DDC), Colon Classification (CC), Library of Congress Classification (LC), Universal Decimal Classification (UDC) etc. They are maintaining some of the hierarchical relationship between the documents available to cope with the elusive situation while accessing the prime choice of the information user.

4.1.2 Taxonomy is the process of classification

according to the pre-determined system with the resulting catalogue used to provide a conceptual framework for discussion, analysis or information retrieval. The category of the documents is pre-determined by the process of taxonomy as the library uses specific classification schemes. For Example:

028.9 is the class number of "Reading interests and habits" according to DDC system. The number 028.9 is not obtained directly; there are different steps in incurring this class number.

000= Computer Science, information and general works.

020= Library and information science

028= Reading and use of other information medias.

028.9= Reading interests and habits

4.1.3 Classification is a process of classifying something or a category into which something is placed. It is the representation of any information with the numerical character for easy retrieval of them.

4.1.4 Metadata is the set of data that describes and gives information about other data. It summarizes basic information about data, findings and workings with particular data easily especially created for accuracy and for retaining more information. It is used for the data processing of bibliographical information about the author, compiler, editor, translator, publications, series of the documents etc. like in descriptive cataloguing.

4.1.5 Thesaurus is a dictionary of words with the same or nearly the same meanings or synonyms and their opposites or antonyms, available on the internet through web browser. It helps us to understand the structure of the controlled vocabulary and to find out the best keywords for the search. We can find the broader term and narrower

term as per our requirement.

4.1.6 Domain Analysis is process of studying the actions, knowledge production, knowledge dissemination and knowledge base of a community. It is the basic research method for identifying the concept that will be the critical building block for the Knowledge Organization System (Richard: 2015).It helps to find out the targeted audience and users of the library and also helps to upload the digital materials in the database. It is also related with the access of the documents whether it is open for all users or only for the selected ones. Library Domain Model describes main classes and their relationship that can be used in the analysis stage to make it clearer to understand for library integrates system.

5. Knowledge Organization in Nepalese Digital Libraries:

Digital Libraries in Nepal are basically a form of institutional repositories.

- **Archives**
 - [Sanskrit](#)
- **Audio/Visuals**
 - [Audio](#)
 - [Audio/Visual](#)
 - [Visual](#)
- **Books**
 - **Bengali**
 - [000 Computer science, information & general works](#)
 - [100 Philosophy, psychology & occultism, psychology](#)
 - [200 Religion](#)
 - [300 Social sciences](#)
 - [400 Language](#)
 - [500 Natural sciences and mathematics](#)
 - [600 Technology \(Applied sciences\)](#)
 - [700 The arts](#)
 - [800 Literature & Rhetoric](#)
 - [900 History, geography & auxiliary disciplines](#)
 - **English**
 - [000 Computer science, information & general works](#)
 - [100 Philosophy, psychology & occultism, psychology](#)
 - [200 Religion](#)
 - [300 Social sciences](#)
 - [400 Language](#)
 - [500 Natural sciences and mathematics](#)
 - [600 Technology \(Applied sciences\)](#)
 - [700 The arts](#)
 - [800 Literature & Rhetoric](#)
 - [900 History, geography & auxiliary disciplines](#)
 - **Hindi**
 - [000 Computer science, information & general works](#)
 - [100 Philosophy, psychology & occultism, psychology](#)
 - [200 Religion](#)
 - [300 Social sciences](#)
 - [400 Language](#)
 - [500 Natural sciences and mathematics](#)

Figure 1: A page of Nepal National Library's DSpace

Source: <http://202.45.147.21:8080/jspui/community-list>

This page clearly indicated that the first tire of digital documents classification is the forms of documents as they were classified as archives, audio visual and books. Books are classified based on the languages in the second tire of classification. While at the last books were organized according to their class number. These three tires of classification are depended upon the local in-house use of the Nepal National Library, which the library is classifying documents inside physical libraries too. It gives sense that the librarians are more familiar with the arrangement of physical library and the same replication is also reflected in the digital library too.

5.2. The digital library of the Civil Aviation Authority of Nepal (CAAN):

Civil Aviation Authority of Nepal is an independent Nepali government body under the ministry of Work, Communication and Transport. The electronic materials are arranged under the D-space in this agency as well. It has open and free access to the users after registration. Mostly the newspaper, magazines and documents related to aviation, flight and about the past activities and future programs of CAAN itself are included in this database; we can browse those documents through community and collections, subjects, authors, title and issue date.

Communities in DSpace

Select a community to browse its collections.

- [Aviation Security Audit 2019](#)
- [Civil Aviation Authority of Nepal](#)
- [Past Papers of CAAN](#)
- [Press Clips of CAAN](#)

Recently Added

[यातायात र हवाई उडान भदौ १५ पछि](#)

Unknown author (गौरखापत्र (२०७७ साउन २७), 2020-08-11)

[६१ वर्षे इतिहासमा पहिलो पटक नेपालमा अन्तर्राष्ट्रिय उडानमा प्रतिबन्ध](#)

Unknown author (नयाँ पत्रिका, 2020-03-23)

[खाली जहाज ल्याएर यात्रु लैजान मिल्ने](#)

Unknown author (अन्नपूर्ण पोष्ट, 2020-03-23)

[CAAN in no hurry to suspend flights](#)

Unknown author (The Himalayan Times, 2020-03-05)

Figure 2: A Page of digital library of CAAN

Source: <http://dspace-caan.healthnet.org.np:8080/caan/>

Most of the digital documents available in the CAAN digital library are institutional publications and news clips related to the CAAN. So, these materials are ephemeral information products, which have yet to be crystalized as a particular subject. For these reason, these documents are arranged based on issued date, key words and authors' name.

Due to the embodiment of contemporary information, these documents are not categorized as per subject classification. CAAN is basically a special library. Hence, every slightest information is significant for this library.

In contrast to other general libraries, CAAN

digital content arrangement has given importance to the date, keywords and author of the digital documents.

5.3 The digital library of the Nepal Health research Council (NHRC):

NHRC library has the collection of research based books and documents and CD-ROMs in the field of medicine and health. Here library data is classified under internationally accepted classification scheme developed by the National Library

of Medicine, USA; using MESH (Medical Subject Headings). Information is not only provided in printed form but also in digital format through online via internet using the digital library platform D-space. It is an open source where we can retrieve the documents especially related to medicine and health. It includes research reports, thesis, technical papers, scientific articles, bulletins and many other abstracts from Research Reports Indexed at NHRC Library.

Digital repositories have great potential for value added services and offer a range of benefits to researchers, teaching academics, learners, institutions, the global research community and the wider world. Different repository models (research only repository, learning and teaching materials repository, mixed content repository, open repository) will have different benefits for each stakeholder group

Collections in this community

- [Abstracts from Research Reports Indexed at NHRC Library \(1991 – 2015\)](#)
Abstracts from Research Reports Indexed at NHRC Library (1991 – 2015)
- [E-Bulletin](#)
E-Bulletin
- [Research Report](#)
Research Report
- [Scientific Articles](#)
SC
- [Technical Paper](#)
Technical Paper
- [Thesis](#)
Thesis

Recent Submissions

Population based cancer registries at Kathmandu, Bhaktapur, Lalitpur, Siraha, Saptari, Dhanusha, Mohattari, West rukum and East Rukum districts, Nepal - 2018

Jha, Anjani Kumar; Chapagain, Sandhya; Dhimal, Meghnath; Subedi, Ranjeeta; Kafle, Uma; Thakur, Chanda; Khadka, Kopila; Budukh, Atul; Dikshit, Rajesh (Nepal Health Research Council, 2018)
NA

Figure 3: A Page of digital library of NHRC

Source: <http://library.nhrc.gov.np:8080/nhrc/handle/123456789/18>

NHRC arranged the e-contents into six communities named as Abstracts from Research Reports, E-Bulletin, Scientific Articles, Technical Paper, and Thesis. Abstracts are available on the basis of the yearly publication where we can compare information from the year (1991-2015). The digitalized materials are arranged according to issue date, authors, titles and subjects so that the user can easily locate the required information with the help of keyword that

they possess.

5.4. The digital library of the SAARC:

SAARC stands for South Asian Association for Regional Cooperation. The library of SAARC is situated at Kathmandu. It is one of the special libraries with automation. The digitalized materials are arranged in the PMB Database and the digital access server is located at Maldives.

Figure 4: A Page of digital library of SAARC

Source: http://www.saarc-sec.org/digital_library

The digital library of SAARC is open to all the users. As it is also one of the special libraries, its collections are related with SAARC countries, their publications, about the general summit, conferences and agreements along with the archives of the eight SAARC countries. The resources which is included in the library are related with human resource development, tourism, agriculture and rural development, environment, trade and finance, social affairs, information and poverty alleviation, energy, transport, science and technology, education, security and culture, international relation and other reference materials. They are organized on the basis of community and collections of related topics are arranged under the same category. Here, the importance is given to the Authors, Titles, ISBN, Physical description

and Publisher in order to get access to the documents required by the information user.

In Nepalese digital libraries, basically institutional repositories were arranged based on language, forms of documents production, and publication. These divisions were applied for the first level division, which is known as community in DSpace platform. E-content was further divided as per their subjects in collections. Two software namely DSpace and PMB (Picture Motion Browser) was used in Nepalese digital libraries in my study.

Conclusions

Whether it is a traditional library or digital library, knowledge organization plays a vital role in collection development, discovery services, navigation and visualization of

information. To adopt knowledge organization system in a digital library, digital content, user needs, software and infrastructure are needed and the system also should be updated from time to time. The software like DSpace helps in organizing the digitized information on the basis of its community which falls on the related group. For approaching the documents, controlled vocabularies play a crucial role and the metadata elements such as name of author and contributors, title of the document, date of publication, name of publisher along with other

physical description should be inserted for the input of document in the library software. In the context of Nepal, majority of the digitalized materials are arranged on the basis of their community groups and are further classified according to the Dewey Decimal Classification Scheme. DSpace and PMB are the mostly used digital library management software in the Nepalese digital library and some other software like LIBRA, WINISIS, and Greenstone are also being used in some academic libraries for automation.

References:

- http://epgp.inflibnet.ac.in/epgpdata/uploads/epgp_content/S000021LI/P000038/M001870/ET/1870_et_8.pdf
- https://s.docworkspace.com/d/AICIBDv68_M5gp_quo2nFA
- https://www.researchgate.net/institution/University_at_Buffalo_The_State_University_of_New_York?enrichId=rgreq-7494b564a963015760d21234c5cea85e-XXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdIOzI0OTYwNjg4MDtBUzo0MDA2Mzg4NTM4Mjg2MTNAMTQ3MjUzMTE1NDU4OQ%3D%3D&el=1_x_6&esc=publicationCover.pdf
- https://s.docworkspace.com/d/AM09kDv68_M5opL2uo2nFA
- www.google.com/dictionaries
- [https://link.springer.com/book-the-elements-of-knowledge-organization-by-Richard P. Smiraglia](https://link.springer.com/book-the-elements-of-knowledge-organization-by-Richard-P.-Smiraglia)
- <https://pdfs.semanticscholar.org>
- <http://www.cs.cmu.edu> http://www.saarc-sec.org/digital_library
- <http://202.45.147.21:8080/jspui/community-list>
- <http://library.nhrc.gov.np:8080/nhrc/handle/123456789/18>
- <http://dspace-caan.healthnet.org.np:8080/caan/>
- <https://www.isko.org>
- <https://www.britishcouncil.org.np/digital-library-nepal>
- Maria Cristina Pattuelli School of Information and Library Science Pratt Institute, New York.
- Hodge, Gail Systems of Knowledge Organization for Digital Libraries: Beyond Traditional Authority Files Council on Library and Information Resources, Washington, DC. Digital Library Federation 2000.
- Douglas Tudhope & Marianne Lykke Nielsen (2006) Introduction to Knowledge Organization Systems and Services, New Review of Hypermedia and Multimedia, 12:1, 3-9, DOI:10.1080/13614560600856433
- Seorgel, Dagobert 2009b. Knowledge Organization Systems: Overview. Available at <http://www.dsoergel.com/SoergelKOSOverview.pdf>

LIBRARIES AND EDUCATION IN NEPAL - A THIRTY YEAR RETROSPECTIVE

 Dr. Antonia Neubauer

Founder Myths and Mountains - A Wild Frontiers Company and READ Global
976 Tee Court, Incline Village, NV 89451 USA
800-670-6984 | 775-832-5454

Thirty years after founding READ Global in Nepal, I find it fascinating to reflect on the impact of how READ Library Community Centers have affected people and education in the country.

When I first trekked up to the beautiful blue pilgrimage lake of Gosainkunda in Nepal in 1984, the national literacy rate was about 33% (less for women), and the average yearly income was about \$160 per person, though much of the economy was based on a barter system. Infant mortality was very high, and health care was minimal.

Thirty-seven years later, looking back at the transformation Nepal has undergone since founding the nonprofit READ Global, I am amazed and proud of the collective progress we and the country have made. Literacy rates have more than doubled and per capita income has quadrupled.

In 1984, I had been conducting educational research in Philadelphia, and went off trekking

in Nepal with friends. On this first visit four years before opening my own travel adventure company, Myths and Mountains, the country was an absolute monarchy, ruled by the late King Birendra Bir Bikram Shah Dev. In a country about the size of Tennessee, the population was about 17 million.

Until the fall of the Rana dynasty in 1951, only the children of royalty were allowed to attend school. Thus, education by 1984 in Nepal was still in its infancy, with relatively few books in Nepali. Although most Nepalese speak Nepali or ethnic dialects, the only children's books were from India in Hindi, and there was no culture of reading. To visit the house of a university professor and see no books whatsoever was common.

Schools, particularly in the countryside, often lacked roofs, much less benches or desks, and one classroom usually served multiple grades at a time.

The then school

Almost all learning was by rote, and most schools had an insufficient number of textbooks for their students, much less the materials for students to use when studying for their school leaving certificate (SLC) exams. Few students ever made it beyond elementary school; and even fewer, beyond secondary.

Teachers weren't prepared either: usually, the average elementary school teacher had only finished secondary school and passed her SLC. Principals were not educators, but political appointees, usually from outside the district to which they were posted.

At an adult level, there were organizations conducting literacy training, particularly for women. But, since villages had few, if any, books, the retention rate for "neo-literates" was low, undermining the success of the effort. "Literacy" was defined as the ability to read at a third-grade level.

In the early 80's, there were "libraries" in Nepal, but the word was used very loosely. Lending libraries were almost non-existent, and books were so precious that they were kept under lock and key.

Most libraries were private, others were holes-in-the-wall begun by well-meaning aid workers with books in English. Books were moldy from the monsoon rains or eaten by silver fish, an insect in Nepal that loves to consume bookbinding and paper.

When democracy came to Nepal in 1991, a plethora of schools and universities sprang up across the country, with auxiliary campuses in different population areas. Tribhuvan

University and some of the "colleges" (schools for grades 11 & 12) had libraries; but many books were in English or Hindi and were outdated. Stacks were closed so students could not borrow the books. But some lending library for the public in the country were the British Council Library, USIS Library, Russian Library and Indian Library in Kathmandu.

Trekking through Nepal at this time for Myths and Mountains on some unusual and challenging itineraries, we wanted to give something back to the local people who helped us.

I was inspired by a simple wish from a Nepalese guide: to have a library for his village. So in 1991, the guide, six porters and I trekked on foot, carrying in 900 books in Nepali over a 10,000' and 12,000' pass to establish the first READ Center in Junbesi.

At that time, when I talked to people about using libraries as a catalyst for rural development, people laughed, aid workers scoffed at the concept, and no one cared about libraries, much less believed that they could be sustainable.

Fast forward 30 years. On August 31, 2014, the Panauti Community Library and Resource Center was inaugurated – the 50th READ Center to be established in Nepal. Nepalis themselves had raised an unprecedented \$88,000 from within their own country to construct this building – something unheard of. This is truly a testament to the love of libraries in the country, and their potential for community transformation.

Nearly 2,000 people packed the inauguration tent, spilling over outside for the opening – people from government, entertainment, and the international community, as well as locals. Today, children and adults line up outside of the library every day, eager to learn.

As of 2020, READ model has expanded into Bhutan and India and has built 112 READ

Centers across South Asia, seeded 145 for-profit enterprises to support and sustain the centers, served 421 villages and touched the lives of more than 2 1/2 million people.

In Nepal, READ was one of the few organizations to survive the 13-year civil war unscathed, and is greatly respected in the country. Sanjana Shrestha, the READ Global Director, has appeared on local TV. Articles about the organization have appeared in local newspapers, such as 'Kantipur' and 'Republica', and READ representatives have been speakers in South Africa as well as the United States.

The word "library" is on everyone's lips and READ has inspired a variety of organizations that focus on libraries of different sorts – e-libraries, corners in local schools that have books for children to read, technical libraries and others.

All READ libraries have around 5,000 books each, a computer section and audio-visual resources, a training hall, and women's and children's sections. Each Center offers a variety of training programs in education, livelihood skills, women's empowerment, and technology. All READ Centers also have a small sustaining enterprise that generates income to support ongoing operating costs. Panauti's is a souvenir shop that is selling local handicrafts.

Sadly, Nepal is still a nation that struggles in the world, but there is change. The literacy rate is now almost 70%, and the least literate are the older people who grew up under the late Rana and early years of the Shah dynasty without

education. To be sure, quality is uneven throughout the country, but education is better, and parents desperately want to send their sons with clip-on ties and daughters with pigtails to school, so they have more opportunity than the parents had. There is now a market of readers, so writers are encouraged to write books in Nepali.

Libraries have proven their value as catalysts for rural development. Excitingly, in this country where people first laughed at the idea of building libraries and commented, "Who cares about libraries," Founder of READ Global was honored with Nepal's highest award ' Dr. Dilliraman Regmi International Peace Award, 2019' from the Dr. Dilli Raman Regmi Foundation.

If you build a school, it only serves the young. If you build a hospital, it serves the sick. But, if you build a library, it serves the entire community. Yes, change has come to Nepal.

The Role of the Libraries in the Development of the Nation in the Perspective of Transformation and Innovation

✍ Mr. Upendra Prasad Mainali,

Chief Librarian,
Nepal National Library

Abstract:

The paper assesses the role of libraries in the development of a nation in the perspective of economic growth, social change, innovations and idea creations. Various secondary data sources and interviews with professionals and other experts were used to prepare this article. It is evident that due to lack of basic infrastructure and human resources, libraries in Nepal have not been able to play significant role in developing reading culture and social transformation. Moreover, due to lack of acts, resources, infrastructures and good collection, libraries have not been established in adequate number in the country nor the already established ones are able to justify their necessity because of various hindrances. Government's priority for overall library sector development, resource allocation, use of ICT, preparation and promulgation of depository act, unified library act are recommended for the development of libraries as centres for knowledge creation and innovation.

Library as a transformation centre

Libraries play fundamental roles in the society as an educational institution, they share an intellectual platform among its diverse users and provide programs and tools to improve the literacy levels of the users, support lifelong learning and generate knowledge. Library is the mirror of society. It provides information needs to all of its users with all kinds of knowledge and information for all segments of the community regardless of race, nationality, age, gender, religion, disability, language, economic and employment status. Library plays both the role of accessing information and knowledge creation. Books, archives and knowledge materials in library help in developing literacy skills among users which can transfer from one person to other in the society.

Education and training are perceived to be the key elements in the process of change and central in the development of knowledge-based economies. Therefore, it is important that library must be developed as a culture and as a tool to equip people with knowledge to

serve the society and advance the well-being of mankind. In order to remain relevant and valuable we must strive to provide right amount of information to the right people at right time with the right expense of financial and human resource.

Realizing the same, after decades, GoN has finally decided to take a positive steps towards the construction of Nepal National Library building (NNL) that encompasses all the parameters of art, culture and tradition. For the same, the building drawing design has already been approved and a central space in Kathmandu Valley, Jamal has been allocated for the project. NNL would provide access to thousands of people on variety of materials to study on a daily basis that comprises of people including children, youths, adults, disables, learned, researchers and all general people irrespective of nationality, race, age, gender, religion, language, economic and employment status. Aim of NNL is to provide the ultimate opportunity to develop a reading culture and develop and update knowledge and sharing it

within society for research and development. It is a modern library where everybody will get an opportunity to study in digital environment. There is special section for all the readers including children, youth, adult, researchers, learned, disabled and other general study section.

Library as an innovation centre

Information and knowledge are the two sides of a same coin that plays a vital role in economic growth and development of nation as a whole. At present, we can witness a swiftly shifting dynamics towards promoting reading culture. Social forces are actively participating in establishing and promoting libraries at community level and encouraging the learning habit within the society.

National Library stands as a center of nation in all over globe. It stands as a hub to provide quick response, information and knowledge as per the requirements of the users, business and industrial community. Therefore, well-equipped, well managed digital libraries can be innovative platforms for big ideas and entrepreneurship. Libraries and librarians help facilitate the resources and the research that makes innovation possible which will financially strengthen the local community. They provide a work space for telecommuters, supply free internet access for people looking for employment opportunities, and offer job and interview training for those in need. We can make the library as a maker space for all kinds of fields eg. Doctor, Pilot, Engineer, teacher, agriculture, politician, etc. By helping individual community members, they can financially succeed in their lives and small businesses. Libraries help entire communities succeed to boost their economy and local wealth.

On the basis of value of information and knowledge

National Library occupies a greater space in entire globe. It provides safe, accessible and educational resource centers for every member

in communities across the nation. By providing free access to formal, informal, non-routine educational resources, libraries help to keep its users informed with the facts.

National Libraries, which houses centuries of learning, information, history, archives, manuscripts, published and unpublished readings materials are important defenders in the fight against misinformation. Each morning when public libraries open their doors, they become shelters, learning centers, and employment centers for the most underserved population. For the homeless or the very poor, libraries provide them with access to the internet for job searches, books for educational and job training, and essential programs designed to bring them up from poverty. In a simpler way, they are considered as a hub of information, research and intellectual activities.

Information, knowledge and experience are the primary factor of the ability. The single most important factor and ability needed to contribute to economic growth, innovation of some ideas in the 21st century. We can say that the current economy of nation depends on the information/knowledge society, information economy, knowledge-based economy, knowledge economy, service economy, knowledge society, etc.

It is the two pairs of terminology: knowledge based economy or knowledge society. The concepts of knowledge society and information society are closely related. In modern age, it is broad concept and term of information society. It is based on the use of ICT, processing of information and distributing information to the user. In conceptualizing knowledge societies, UNESCO (2005) defined them as the "capabilities to identify, produce, process, transform, disseminate and use information to build and apply knowledge for human development".

In Nepal, lacking global knowledge such as industrial and technology networks are pre-condition and also need to improve economic

and institutional regimes, education and training, innovation system and information infrastructure. In the developing countries these are minimum requirement for development of knowledge society. Specific libraries, academic libraries, public libraries, and other special libraries can play vital role in specific area for building knowledge society. Primary aim of National Library is to develop over all specific sectors for building knowledge based society by supporting industrial development. Without strong building infrastructure, trained manpower and resources it's impossible. Knowledge, information and data (KID) are three factors of creativity and innovation.

The developing countries like Nepal are being faced by challenge to develop an effective innovation system. For the effective innovation, it is necessary for full use of global and local knowledge. Without it we cannot be able to get sustainable development, infrastructure development and also we can't be able to transform our country into a viable, knowledge based economy. In the world context only libraries plays the valuable role for building knowledge based society. The awareness and application of knowledge centered role must be played by the librarian and libraries. The major role for libraries is documentation and providing necessary information and knowledge for long-life education, creativity, experiment and innovation for the development of the nation.

On the basis of experiences of other countries

- Library plays very important role in the context of economic and industrial developed (Ifidon)
- Academic, public and special libraries played important role in building the various blocks in the economic and industrial development of various developed countries (UK, Canada, Germany)
- Library provides information such as patent information, reference service, borrowing privileges, Current Awareness Services (CAS), Inter-library loans, Translation

Service etc (USA)

- Library services are highly important building blocks of economic development (USA)
- Technological innovative library services, provided online services by different libraries (Chisenga)
- Secker and Price (2007) noted that, "many librarians are still struggling to see how these tools might be used in their organization." The utilization of library 2.0 tools in academic libraries or other types of libraries is still debatable.

Innovation problems in Nepal

- Lack of building infrastructure
- Lack of information, education and training.
- We have no unified library rules and regulation which creates difficulties for library consortium or a network of libraries established by formal agreement to the apex library. We have to identify to meet the common needs of a group of libraries in the areas of collections, staff and user training, services i.e. interlibrary loan, cooperative acquisitions and cataloguing through the network libraries.

CONCLUSION

Libraries play vital role to facilitate access to knowledge and information for social transformation, innovation, sustainable industrial and economic growth in developing countries. Mutual learning among partnership between Asian libraries and building a community with a shared future for mankind would come out successful. Creativity and innovation are becoming more important elements for competitiveness and significant resources for industrial development in the knowledge society. Library of Nepal including special, community, public and academic libraries are not well equipped to serve information to the diverse needs of the all sectors such as industry and business, different communities, innovators etc. The different libraries and information centers are

need to convert information into knowledge, to contribute to knowledge creation and the support for technological innovation, necessitate that the library remains relevant and contribute towards economic growth, innovation, social enabling and industrial development in Nepal. In the development aspect libraries moved through three phases of development, which are “information about the library” on the web or physical library online, and “digital libraries” or “virtual libraries”, to innovative library services characterized by web 2.0 technologies, or also called as, “library 2.0”.

Recommendations

1. Need of depository act for mandatory collection, preservation, management, verification and authentication of all types of published and unpublished materials.
2. Need of unified library act and public library policies for the development of nation through library development.
3. Formation of Library development council for the coordination between federal, provincial and local libraries.
4. Need of capacity building for library staffs and associations. Basic business courses for librarians are important along with other skills to make them able to learn language of business and entrepreneurship. LIS Department and LIS training Centre in Nepal should incorporate basic business courses, and innovative library technologies such as web 2.0 in their curriculum.
5. Programs for awareness and community engagement should be encouraged with special focus on library services.
6. Studies should be conducted on regular basis in order to provide relevant services to users regardless of their literacy or formal education. The use of library 2.0 tools can play a key role in this area.
7. Provide opportunities for users to acquire and create knowledge and social intelligence through informal channels, patron interactions and social networks which are embedded in the web 2.0 tools.
8. Adopt a mix of appropriate ICTs tools such as library automation software within minimum parameter and modules.
9. National library, Community Library, Public Library and Academy Library should be well equipped with building infrastructure, trained manpower and resources to deliver library services as per the need of readers.

References:

- Adeogun, M. 2008. Emerging university library services in an ever-changing and knowledge-intensive learning environment. The ACU Conference of Executive Heads, 28th Nov., 2008 Hyderabad, India.
- Baro, E. E. 2011. “A survey of information literacy education in library schools in Africa.” *Library Review* 60 (3): 202-217. doi:10.1108/00242531111117263.
- Bioline International. 2011. Bioline international. http://www.bioline.org.br/UNESCO_House, Paris, 20–23 February.
- Chan, L, K Kirsop, and S Arunachalam. 2005. Open access archiving: the fast track to building research capacity in developing countries. *SciDev.Net*. <http://www.scidev.net/en/features/open-access-archiving-the-fast-track-to-building-r.html>.
- Chetsanga, C. J. 2010. Equipping Africa for knowledge-based innovation toward value addition. *Harnessing Knowledge to Achieve the MDGs Expert Group Meeting 4-5 November, 2010, Addis Ababa, Ethiopia*.
- Glass, R. H, N Clifford, B Harris, and C Rose. 2000. The role of public libraries in local economic development. *The University of Kansas*: 260.
- Nonaka, I., R. Toyama, and N. Konno. 2000. “SECI, Ba and leadership: a unified model of dynamic knowledge creation.” *Long Range Planning* 33 (1): 5–34.
- ROAR (Registry of Open Access Repositories). 2011. The Registry of Open Access Repositories. <http://roar.eprints.org/>.
- World Bank. 2011. KEI-KI Indexes. http://info.worldbank.org/etools/kam2/kam_page5.asp

तेह्रौं पुस्तकालय दिवस २०७७ को आदर्श वाक्य
'समाज रूपान्तरणका लागि पुस्तकालय'लाई सफल
बनाउन पुस्तकालयको स्थापना र स्थापित पुस्तकालयको
क्षमता अभिवृद्धि गर्ने कार्यमा हामी सबै लागि परौं भन्ने
अनुरोध गर्दै पुस्तक तथा पुस्तकालयप्रेमी सबै
महानुभावहस्मा हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

मनमाया श्रेष्ठ
संरक्षक

तथा

सुजनकुमार श्रेष्ठ
अध्यक्ष

लायन्स मनराम प्रतिष्ठान २००५ नेपाल परिवार

Publisher

THIRTEENTH LIBRARY DAY
MAIN ORGANIZING COMMITTEE